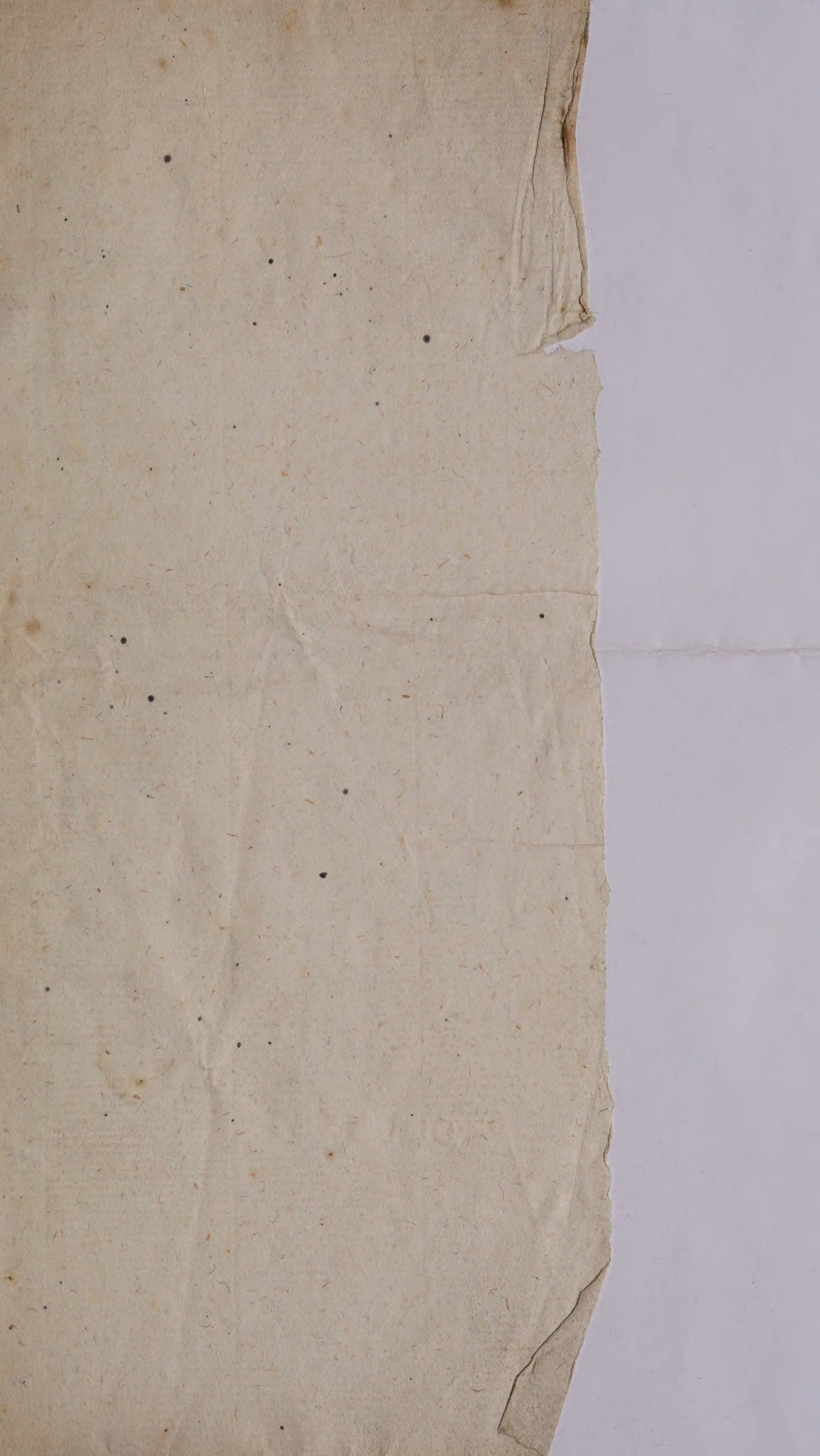
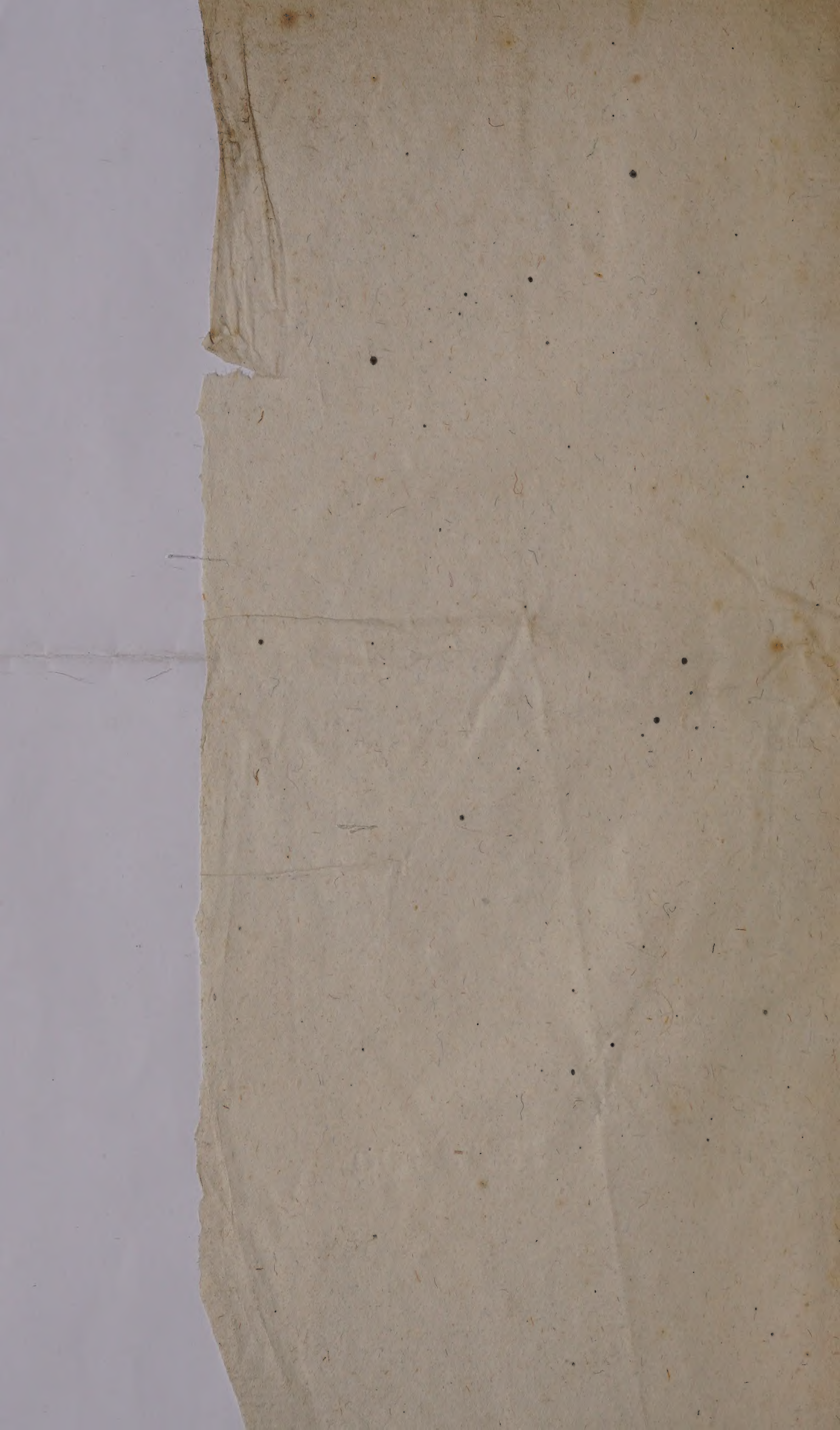

VERHANDELING

OVER DE

ZIEKTEN DER KINDEREN,

EN DERZELVER

NATUURKUNDIGE OPVOEDING,

DOOR

CHRISTOPH GIRTANNER,

DOCTOR IN DE GENEES- EN HEEL-
KUNDE, LID VAN DE KONINGLIJKE
MAATSCHAPPIJE DER WETEN-
SCHAPPEN TE GÖTTINGEN.

UIT HET HOOGDUITSCH.

TE LEYDEN, BIJ
A. EN J. HONKOOP,
MDCCXCVII.

Les maladies des enfans, & tout ce qui regarde leur ſanté, ſont des objets, qui ont été généralement trop negligés par les Médecins, & dont on a confié trop long-tems la direction aux perſonnes les moins propres à s'en charger. Leur ſanté eſt cependant bien importante; il faut les conſerver ſi l'on veut avoir des hommes, & leur medecine eſt ſuſceptible d'un plus grand degré de perfection, qu'on ne le croit ordinairement; elle a même un avantage ſur celle des adultes, c'eſt que l'on ne trouve pas des complications de maux auſſi fréquentes.

TISSOT *Avis au peuple ſur ſa ſanté*; Chap. 27. §. 377.

AAN DEN HEER

JOHANN HEINRICH FISCHER,

Hofraad en Lijf-Arts van den Vorst van Nasſau-Weilburg; Honorair Mede-lid van de Koninglijke Geneeskundige Maatſchappije te Edinburg; enz.

WORD

DIT BOEK,

ten openbaaren bewijze van hoogachting en vriendſchap,

OPGEDRAGEN

DOOR

DEN SCHRIJVER.

VOORREDEN

VAN DEN

SCHRIJVER.

Toen Ik voor tien jaaren in mijn Vaderland, Zwitzerland, de practijk der Geneeskonst oeffende, had Ik voornamelijk veele ziekten van kinderen te behandelen. Te dier tijd ontbrak het mij nog aan de noodige ondervinding: Ik nam dus mijn toevlucht tot Boeken, en trachte uit dezelve mijne gebrekkige kennis van de ziekten, die aan de kindſche jaaren eigen zijn, te vervullen. Maar Ik vond overal gapingen; niets bepaalds, weinig juist, niets volledigs. De Schrijvers hebben, tot de tijden van Rosenstein, de een den ander bijna alleenlijk uitgeſchreven, en de misſlagen, welke de eerſten verſpreide, vind men ook wederom bij den laatſten. Dit verwekte in mij het voorneemen, om de ziekten der kinderen naauwkeurig waartenemen; de aanmerkingen, die

over deeze ziekten in de ſchriften der Genees-heeren verſtrooit zijn, bij een te zamelen; en zoo veel mogelijk door eene *volledige* Verhandeling over de ziekten der kinderen eene gaaping in de Geneeskundige Litteratuur aan te vullen. Dus ontſtond de eerſte gedachte op het Werk, het geen Ik thans waage aan het Publiek voor te leggen. Ik heb vervolgens op mijne reijzen, in Frankrijk, Engeland, Schotland, Holland, Zwitzerland, en een gedeelte van Duitschland, met beroemde Artſen over dit onderwerp mijner onderzoeking gеſproken, en van zommigen, voornamelijk van mijne vrienden in Engeland, over die ziekten, welke Ik zelf geene gelegenheid gehad hadde te zien, gewichtige bijdragen ontfangen, die in dit Boek op verſcheiden plaatſen, maar voornamelijk in de Hoofdſtukken van de *ſcharlaken - koorts*, van de *kwaadaartige keel - ontſteeking*, van de *ontſteeking der Amandelen*, enz. te vinden zijn. Hoe meer Geneeskundigen Ik ſprak, hoe meer Ik overtuigd wierd, dat een volledig Boek over de ziekten der Kinderen nog werkelijk eene behoefte is: want allen klaagden, dat zij in de Genees-

kun-

kundige ſchriften weinig voldoende over dit onderwerp gevonden hadden. Van daar die groote meenigte van kinderen, die aan zoogenaamde *onbekende* ziekten ſterven. In de ſterflijsten van het Koningrijk Zweden was, in den jaare 1760, een ongelooflijk groot aantal kinderen, namelijk 9783, opgegeven, die allen, zoo als de heer MURRAY verhaalt, (ROSENSTEINS *Kinderkrankheiten*, *funfte Aufl. S.* 603.) aan *onbekende* ziekten zouden geſtorven zijn. Zoo gebrekkig was de kennis van de ziekten der kinderen zelfs in het Vaderland van eenen ROSENSTEIN; men beſluite nu daar uit, hoedanig het in andere Landen daar mede moet geſtelt zijn.

Ik waage het thans, eene proeve te nemen, om deeze gaaping eenigermaten aan te vullen, en iets, al waare het ook nog zoo weinig, tot nadere kennis van de ziekten der kinderen bij te dragen. Bijzondere moeite heb Ik mij gegeven, om het Phijſiologisch, Pathologisch en Semiotisch gedeelte deezer Verhandeling juist volledig, uitvoerig en naauwkeurig te bearbeiden: het Practicaal gedeelte derzelve is niet

zoo volledig: maar hier kan Ik mij gedragen aan de voortreffelijke Geschriften van onze groote Duitsche Artsen, van eenen HUFELAND, SCHÄFFER, VOGEL, LENTIN, MARKARD, THILENIUS, SELLE en anderen, die dit gedeelte vooral met oordeel bearbeid hebben, en wier schriften in de handen van elken Practischen Geneesheer zijn.

Op dit eerste Deel zal na verloop van eenigen tijd een tweede volgen, het geen het geheele Werk besluiten zal.

De ongelijkheden in den schrijf-trant, welke hier en daar zouden mogen voorkomen, verzoeke Ik den Lezer gunstig te verschoonen. Ik heb aan dit Boek tien jaaren lang gearbeid, en deszelfs Hoofdstukken afzonderlijk, op verschillende tijden en bij verschillende gelegenheden geschreven; hier uit laaten zig de ongelijkheden, die in deszelfs stijl voorkomen, gemakkelijk verklaaren, en daar ze door de lengte van tijd ontstaan zijn, welke Ik met de bearbeiding van dit Boek heb doorgebracht, zoo kunnen ze wellicht des te eerder verschoond worden.

Het was in den beginne mijn oogmerk, om

in

in een afzonderlijk Hoofdstuk van de *geheele uitrooijing der Kinderpokjes en Maselen* te handelen, van welkers mogelijkheid Ik volkomen overtuigt ben: maar ik heb de bouwstoffen, tot dit Hoofdstuk bij één verzamelt, agter wegen gelegt, vermits Ik ontwaar wierd, dat de heer LENZ te Schnepfenthal aan een Werk over dit onderwerp arbeide, het geen deeze stoffe geheel zal uitputten, en op welks verschijning Ik het mij tot een plicht rekene, het Publiek in voorraad opmerkzaam te maken.

Men heeft mij onlangs in verscheiden geschriften voorgeworpen, dat ik beweerde: dat alle ziekten, zonder onderscheid, enkel met met twee middelen, met *Alcohol, en Opium* geneezen zouden kunnen worden. Wanneer het noodig was eene zoo buitenspoorige tegenwerping ernstig te wederleggen, zoo zoude zekerlijk dit geschrift, waar uit derzelver ongegrondheid overtuigend blijkt, in plaats van eene wederlegging het best kunnen dienen. Nooit is het mij in de gedachten gekomen, iets dergelijks te beweeren. Voor vier jaaren liet Ik in het *Journal* van ROZIER eene door mij

 in

in 't Fransch geſchrevene Verhandeling inlasſchen, waar in Ik het ſtelzel van Dr. BROWN te Edinburg, die alle ziekten door Wijn en Opium geneezen wilde, in een belachelijk licht voorſtelde. De Engelſchen en Franſchen hebben deeze ſpotternije zeer goed begrepen, maar zommige Duitſche Artſen hielden deeze ſcherts voor ernst, en leiden mij den onzin in den mond, welken Ik in een ander berispte. Waarlijk! die in ernst zoude willen beweeren, dat men alle ziekten met *Alcohol* of *Opium* zoude kunnen geneezen, zoude, of van de beoeffenende Geneeskunde geene kennis, of het verſtand verloren moeten hebben.

C. GIRTANNER.

GOTTINGEN
den 2. April
1794.

* * *

IN-

INHOUD

DER

HOOFTSTUKKEN.

Pag.

INLEIDING. 1

EERSTE HOOFTSTUK.

Van het Natuurkundig onderscheid tusschen een Kind en een volwassen Mensch. . . . 7

TWEEDE HOOFTSTUK.

Algemeene waarnemingen over het toe- en afnemen van het Menschelijk Geslacht. . . 13

DERDE HOOFTSTUK.

Van de behandeling der Kinderen onmiddelijk na de Geboorte. 16

VIERDE HOOFTSTUK.

Van de Gebreken, Toevallen en Ziekten der Zuigelingen in de eerste dagen na de Geboorte. . 24

I. Van den Schijn-dood. . . . —

II. Van de aangegroeide Tong. (*le Filet.*) . 27

III. Van het Kikvorsch-Gezwel. . . 31

IV.

Pag.

IV. Van het Waterhoofd. . . . 32
V. Van de zwelling van het Hoofd. . 33
VI. Van de Hersſen-breuk. . . . 34
VII. Van de ſcheefheid des Hoofds. . . —
VIII. Van de geſpleeten Beenderen der Hersſenpan. 35
IX. Van de Roos der jonggebooren Kinderen. 36
X. Van de Kramp in het Kakebeen bij jonggebooren Kinderen. 38
XI. Van de Navelbreuk. (*Exomphalos.*) . 40
XII. Van de uitvloeijing van bloed uit den Navel. 42
XIII. Van de zwelling van den Balzak. . . —
XIV. Van de nederzakking der Zaadballen. . 44
XV. Van de Liesbreuken der jonggebooren Kinderen. 46
XVI. Van den geſloten Aars. . . . 48
XVII. Van de uitzakking van den Aars. . . 50
XVIII. Van de geſlotene Moeder-ſcheede. . —
XIX. Van de geſloten Pisbuis. . . . —
XX. Van de uitvloeijing uit de Moederſcheede. 52
XXI. Van de Been-breuken, en derzelver ontwrichtingen. 53
XXII. Van de binnenwaarts ſtaande Voeten. (*Vari & Valgi.*) 54
XXIII. Van de geſpleeten Rugge-graad. (*Spina bifida.*) 55
XXIV. Van de kneuzingen en blaauwe vlekken. 56
XXV. Van verſtopte of geſlotene Neusgaten. 57
XXVI. Van de Oog-ontſteking. . . . 58

XXVII.

Pag.
XXVII. Van den hik, en het braaken. . . . 58
XXVIII. Van de buik-pijnen. 59
XXIX. Van de Geelzucht. . . . . —
XXX. Van de Stuipen. 60
XXXI. Van de aangeboren Blindheid. . . 61
XXXII. Van de Hazelip. . . . . —

VIJFDE HOOFTSTUK.

Van het zuigen der Kinderen. . . . 63

ZESDE HOOFTSTUK.

Van het zelf-zuigen der Moeder. . . . 66

ZEVENDE HOOFTSTUK.

Van de Minnen. 68

ACHTSTE HOOFTSTUK.

Van de Opvoeding der Kinderen, zonder hun de borst te geven. 74

NEGENDE HOOFTSTUK.

Onderzoek der ſtelling: dat de melk, in de eerſte wegen der Kinderen, zuur verwekken, en dat dit zuur de oorzaak van veele ziekten wezen zoude. 78

TIENDE HOOFTSTUK.

Van de oppasſing en behandeling der jonggeboo-ren Kinderen, en der Zuigelingen in 't alge-meen. 81

Pag.

ELFDE HOOFTSTUK.

Van de Vondeling-huizen, en van de Vondelingen. 93

TWAALFDE HOOFTSTUK.

Van het ſpeenen der Kinderen. . . . 102

DERTIENDE HOOFTSTUK.

Van het voedzel der geſpeende Kinderen. . . 105

VEERTIENDE HOOFTSTUK.

Van de ziekten der Kinderen in 't algemeen. . 107

VIJFTIENDE HOOFTSTUK.

Van de Gebreken, Toevallen, en ziekten der Kinderen, tot derzelver derde jaar. . . 115
I. Van de Ontvelling. . . . . —
II. Van de uitzakking van den Aars. . . 116
III. Van het mank gaan. . . . . —
IV. Van kromme Beenen. 117
V. Van de Aamborſtigheid. . . . —
VI. Van het ſmet agter de Ooren. . . 118
VII. Van de Melk - korst. . . . —
VIII. Van den rooden uitſlag. . . . 120
IX. Van de witte blaasjes in den mond. . 121
X. Van de Sprouw. . . . . —
XI. Van de onechte Schurft. . . . 125
XII. Van de ziekten der Tanden. . . 126
a. Van de Tanden in 't algemeen. . . —
b. Van het uitbreeken der Kinder-tanden, of van het zoogenaamd tanden krijgen. 136

c. Be-

Pag.
c. Befchrijving van het Tanden krijgen. 137
d. Kenteekens van het Tanden krijgen. 139
e. Voorzegging. 140
f. Geneezing van de ziekte der Tanden. 141
XIII. Van de verftopping des Lichaams. . . 147
XIV. Van de flaapeloosheid. . . . 148
XV. Van de gefpannen huid. . . . 149
XVI. Van het Braaken. 151
XVII. Van de Buikloop. 152
XVIII. Van de boosaartige Verkoudheid. . . 153
XIX. Van de Stuipen, Krampen, en Trekkingen. 154
XX. Van de Oog-ontfteeking. . . . 158
XXI. Van het fcheelzien. 160
XXII. Van den zoogenaamde Dauw-worm. . 167
XXIII. Van de Scheurbuik in den Mond. . . 168
XXIV. Van de hevige Braaking en Afgang. . 171
XXV. Van de tusfchenpoozende koorts. . . 175
XXVI. Van de Venerifche Ziekte. . . . 176
a. Befchrijving der ziekte. . . . . —
b. Voorzegging. 177
c. Aanmerkingen over de Venerifche befmetting bij Kinderen. 178
d. Geneezing der Venerifche ziekte bij Kinderen. 182

ZESTIENDE HOOFTSTUK.

Van de Gebreken, Toevallen en Ziekten der Kinderen, van het derde tot het zevende jaar. . 185
I. Van het zeer hoofd, of fchurft. . . —
II. Van de Maag-pijnen. 187
III. Van de vallende ziekte. . . . 188

IV.

Pag.

IV. Van de Kinderpokjes. 189
a. Gefchiedenis der Kinderziekte. . . . —
b. Befchrijving der eenvoudige, goedaartige Kinder-pokjes. 197
b. Befchrijving der zamenvloeijende kwaadaartige Kinder-pokjes. 200
d. Verhandeling van de oorzaaken der Kinder-ziekte, en eigenfchappen van het Pok-gift. 204
e. Van de kenteekenen (*Diagnofis*) der Kinder-ziekte. 214
f. Van de Voorzegging (*Prognofis*) der Kinderziekte. 215
1. In 't algemeen. . . . . . —
2. In 't eerfte tijdperk. . . . 217
3. In 't tweede tijdperk. . . . 218
4. In 't derde tijdperk. . . . 220
g. Van de geneezing der goedaartige Kinder-ziekte. . . . . . . —
1. In 't eerfte tijdperk. . . . 221
2. In 't tweede tijdperk. . . . 226
3. In 't derde tijdperk. . . . 228
h. Van de geneezing der kwaadaartige Kinder-ziekte. 229
1. In 't eerfte tijdperk. . . . —
2. In 't tweede tijdperk. . . . 232
3. In 't derde tijdperk. . . . 233
i. Van eenige gevolgen der Kinder-pokjes. —
1. Gebreken der Oogen. . . . 234
2. Been-bederf. . . . . —
3. Vloeijing der Ooren. . . . 235
4. Hoest. . . . . . . —

5 Jeuk.

Pag.
5. Jeukte der Huid. 235
k. Van de kenteekenen van doorgeftaane Kinderpokjes. 236
l. Van de middelen, om de Kinderpokjes in 't algemeen, of ten minften de boosaartige Kinder-pokjes, voor te komen. —
m. Van de vereeniging der Kinder-pokjes met andere ziekten. . . . 239
V. Van de inënting der Kinderpokjes. . . 240
a. Gefchiedenis der Inënting. . . —
b. Van de Inënting zelve, en van het geen daar bij is in acht te nemen. . 254
1. Van den aart der inëntings ftoffe. —
2. Van de hoeveelheid der te gebruikene inëntings ftof. . . . 259
3. Van de voorwerpen tot de inënting, of beantwoording der vraage: wien behoord men in te enten? . 260
4. Van het jaar-getijde, waar in de Inënting gefchieden moet. . . 266
5. Beantwoording der vraag: of het geoorlooft zij, ook buiten eene Epidemie van Kinder-pokjes, in te enten? 267
6. Van de voorbereiding tot de Inënting. 269
7. Van de verfchillende manieren om in te enten. 271
8. Van de plaats, op welke de Inënting gefchieden moet. . . . 274
9. Van de bewaring van het Pokgift, tot de Inënting gefchikt. . . 275

Pag.

10. Van de kenteekenen der werkelijk gevatte Inënting. . 276
11. Van de herhaling der Inënting. . 277
c. Beschrijving der door konst verwekte Kinder-pokjes. . 278
d. Van de behandeling der Ingeënten. . 280
e. Voor- en nadeelen der Inënting. . 282
VI. Van de onechte Kinderpokjes. . 290
VII. Van de Mafelen. (*Morbilli.*) . 294
a. Beschrijving der goedaartige Mafelen. . 295
b. Beschrijving der kwaadaartige Mafelen. . 297
c. Opening van de lijken der geenen, die aan de kwaadaartige Mafelen gestorven zijn. . 298
d. Kenteekens (*Diagnosis*) der Mafelen. . 299
e. Voorzegging (*Prognosis*) der Mafelen. . —
f. Oorzaak (*Ætiologia*) der Mafelen. 301
g. Van de geneezing der Mafelen. . 303
h. Van de gevolgen der Mafelen. . 306
i. Van de Inënting der Mafelen. . 308
VIII. Van de Scharlaken-koorts. (*Scarlatina cynanchina.*) . 310
a. Beschrijving der Scharlaken-koorts. —
b. Kenteekenen (*Diagnosis*) der Scharlaken-koorts. . 314
c. Van de Voorzegging (*Prognosis*) der Scharlaken-koorts. . 318

d. Van

Pag.
d. Van de geneezing der Scharlaken-koorts. 321
e. Van de gevolgen der Scharlaken-koorts. 323
IX. Van de kwaakaartige Keel-ontsteeking. (*Angina infantum maligna.*) . . 325
a. Geschiedenis der ziekte. . . —
b. Beschrijving der kwaadaartige Keel-ontsteeking. . . , . 327
c. Voorzegging (*Prognosis*) der kwaadaartige Keel-ontsteeking. . . . 332
d. Van de geneezing der kwaadaartige Keel-ontsteeking. 333
X. Van de ontsteeking der Amandelen. . 335
a. Beschrijving der ziekte. . . 336
b. Kenteekenen. 337
c. Voorzegging. 339
d. Geneezing. 340
XI. Van de Kinkhoest. . . . 342
a. Geschiedenis van de Kinkhoest. . —
b. Beschrijving van de Kinkhoest. . 343
c. Ontleding van het Lijk der gestorvenen. 347
d. Oorzaaken van de Kinkhoest. . 348
e. Kenteekens (*Diagnosis*) van de Kinkhoest. 350
f. Voorzegging (*Prognosis*) van de Kinkhoest. 351
g. Van de Geneezing van de Kinkhoest. 353
XII. Van de Borst-beklemming. . . 360

Pag.

a. Ontleding van de Lijken der gestorvenen. 364
b. Kenteekenen. . . . . . —
c. Voorzegging. 365
d. Geneezing. 366
XIII. Van de ontsteeking der Lucht-ader, of de vliesachtige Keel-ontsteeking. . . 367
a. Beschrijving der ziekte. . . . —
b. Ontleeding van de Lijken der gestorvenen. 370
c. Oorzaaken van de ontsteeking der Luchtader. 371
d. Kenteekenen. (*Diagnosis.*) . . 374
e. Voorzegging. (*Prognosis.*) . . 377
f. Geneezing. 378
XIV. Van de Engelsche ziekte. . . 380
a. Geschiedenis der Engelsche ziekte. . —
b. Beschrijving der Engelsche ziekte. . 381
c. Ontleeding van de Lijken der gestorvenen. 384
d. Oorzaaken der Engelsche ziekte. . 385
e. Voorzegging. (*Prognosis.*) . . 395
f. Geneezing. 396
XV. Van de verlamming der onderste Ledematen. 402
XVI. Van de kromme, binnen-waarts staande voeten. 409
XVII. Van het inwendig Waterhoofd. . . 412
a. Beschrijving der ziekte. . . —
b. Ontleeding der gestorvenen. . . 416
c. Kenteekenen van het Waterhoofd. . —
d. Voorzegging. 417

Pag.

e. Oorzaaken van het Waterhoofd. . 417

f. Van de geneezing van het Waterhoofd. 419

XVIII. Van de Hoofd-waterzucht. . . 422

XIX. Van de Kropzweeren. (*Scrophulae.*) . 424

a. Beschrijving der scrophuleuse ziekte. 425

1. Eerste tijdperk. 426

2. Tweede tijdperk. 428

3. Derde tijdperk. 429

a. a. Van de uitwendige scrophuleuse ziekte. . . . —

b. b. Van de inwendige scrophuleuse ziekte. 433

b. Van de kenteekenen der Kropzweeren. . . . 434

c. Van de Voorzegging (*Prognosis*) der scrophuleuse ziekte. . . . 437

d. Van de oorzaaken der scrophuleuse ziekte. 440

e. Van de geneezing der scrophuleuse ziekte. 449

1. Van de geneezing ter voorbehoeding. . . . . . —

2. Van de geneezing der dadelijk voor handen zijnde Kropzweeren. . . 450

f. Toevallen bij de Kropzweeren, op welke bijzonderlijk agt gegeven moet worden. . . . . 469.

1. Van de waterzuchtige gezwellen der gewrichten. . . . 470

2. Van den Been-eter, of Wind doorn. 478

Pag.
a. a. Voorzegging (*Prognosis*) van den Wind-doorn. . 482
b. b. Van de geneezing van den Wind-doorn. . 483
3. Van de scrophuleuse Longenteering. . 484
a. a. Beschrijving der ziekte. . . —
b. b. Kenteekenen. . . 491
c. c. Voorzegging. . . 494
d. d. Oorzaaken. . . 495
e. e. Van de sleepende koorts, die zig bij de scrophuleuse Longen-teering voegt. . . 501
f. f. Geneezing. . . 511
g. g. Van de verzachting van eenige dringende toevallen bij teeringachtigen. . . 532
h. h. Van de uitteering der Kinderen. 535
Voorschriften van Geneesmiddelen. . . 537

VER-

VERHANDELING

OVER DE

ZIEKTEN DER KINDEREN.

INLEIDING.

Welk een elendig, welk een beklagens-waardig Wezen is de Mensch! Als een zwak, teeder, onderſtand behoevend Schepzel koomt hij ter weereld, aan allen invloed der Elementen, aan alle de gebreken eener verwaarloosde of eene al te zorgvuldige Opvoeding bloot geſtelt; en reeds met zig dragende de grondſlagen tot meenigerleije Ziekten, hem van zijne Ouders aangeërft. Slecht of bedorven voedzel, warmte en koude, ongeſchikte Opzichtſters, meenigvuldige toevallen, ziekten die hij noodwendig moet doorſtaan; ja zelfs de groeijing van zijn Lichaam, en de wasdom zijner kragten, bedreigen den Zuigeling, in zijne eerſte levens-jaaren, met eenen vroegtijdigen Dood, of, het geen nog erger is, met verminking en verzwakking. Koomt hij deeze gevaaren te boven, en bereikt hij de jaaren der Kind-heit, zoo heeft hij te verwagten Kinderpokjes, Maſelen, Kinkhoesten, Wormen,

kromme beenderen, en honderd andere ziekten. In zijne Jongelingschap heeft het lichaam reeds meerder krachten bekomen, en daarom zijn de natuurlijke gevaaren wel minder, maar de zedelijke zijn thans des te grooter. Ouders en Leermeesters, Opzichters van Kinderen, en Bedienden, Gouverneurs en Gouvernanten, beijveren zig nu om 't zeerst, zijn hoofd met vooroordeelen op te vullen, de natuurlijke ontwikkeling zijner verstandelijke vermogens te beletten, en zijn Hart te bederven. In deeze gelukkige jaaren, in welke de Natuur ter haarer vorming niets meerder dan eene zekere leiding, eene weigerende (*negative*) Opvoeding behoeft, en als dan de behoorlijke richting van zelf weet te vinden; in deeze jaaren, in welke onschuld en vreugde, wakkerheid en lichtzinnigheid alle daaden van 't kind kenschetzen; in deeze jaaren word het met de straf-roede in de hand gedwongen, om grommig, geveinsd, hoffelijk, doortrapt en arglistig te worden. Eindelijk is het kind huwbaar. De drift tot de andere kunne word thans heviger, de begeerte om te behagen en te genieten vervult zijn geheele ziel. Onbezonnen en zonder overleg werpt zig de Jongeling in een draaistroom van vermaaken, en dronken zijnde van genietingen, verliest hij alle vermogens van het oordeel. Doch zijn ontwaken is treurig. Uitgeput in krachten, afgemat aan Lijf en Ziel, walgende van alles wat

ge-

genieting hiet, zijn leven moede, en zich zelf verveelende, treed de Jongeling de mannelijke jaaren in; gelukkig, zoo zijne gezondheid niet te veel geleden heeft; driewerf gelukkig, wanneer het Americaansch vergift niet aan zijne beenderen knaagt, wanneer de kwik-geneezingen van onkundige Artſen of ſnoevende Kwakzalvers, zijne levens-krachten niet t'eenemaal hebben uitgeput. Thans nadert hem eene geheele meenigte van zorgen. Hij moet naar een ſtand omzien, welken hij in de weereld denkt te bekleeden. De dorst naar Eere, het verlangen om boven anderen uit te munten, maaken zig van hem meester. Hij maakt ontwerpen, hij wil voorwaarts gaan, maar bij iederen tred ſtoot hij. Mislukken hem zijne ondernemingen, zoo word hij moedeloos; hij verliest het vertrouwen op zig zelf, hij ſtort wederom in dat onbeduidend niets, waar uit hij zig poogde te verheffen, en word zijn geheele leven door veracht, of niet opgemerkt. Maar gelukt het hem, onder zijne mede-menſchen uit te munten, gelukt het hem één of meer trappen van roem te beklimmen, ontbrand die goddelijke vlamme van het vernuft; dan, ô! dan eerst is hij ongelukkig. Het Publiek gedoogt over 't algemeen niet, dat hij hen te boven ſtreeve; de kleine verſtanden verſchrikken van zijne grootheid; boosheid en nijd vervolgen hem; kwaadſprekendheid en twistzucht treden hem in den weg; door

eenige weinige achtenswaardige Kenners worden zijne werken gepreezen, door eene meenigte onkundige vitters worden dezelve met een verachtende berisping opgenomen. Zoo daalt dan de Mensch in zijne mannelijke jaaren, geëert of ongemerkt, geacht of veracht, ten grave neder. Hij word eindelijk ongevoelig tegen de onrechtvaardigheden der Menschen, en tegen derzelver oordeel. Hij leert dagelijks meer en meer de wezentlijke waarde der dingen inzien, hij leert dagelijks meer en meer erkennen, dat 'er niets in de weereld gevonden word, het geen de moeite waardig is, dat een wijs man 'er zig over vermoeije, dan alleen *Gezondheid, een rein onbevlekt Geweten, en de Vriendschap der weldenkenden.* Al het overige, zonder onderscheid, is loutere ijdelheid, en geen bekommering waardig.

Onder het waarachtig Goed is de Gezondheid het voornaamste en grootste. Zij is het cieraad des levens. Zij alleen kan, zonder alle andere geluks-goederen, evenwel gelukkig maken, en waar zij ontbreekt, ontbreekt Alles. Hoe de gezontheid te behouden, hoe dezelve, wanneer ze verlooren is, weder te herstellen zij, daar toe geeven de Artsen aanleiding: die Artsen, tegen welken de onsterffelijke ROUSSEAU, in een aanval van kwaaden luim, zoo bitter en onrechtvaardig was, maar wien hij na rijper overleg en na herhaalde overweging, volkomen recht deed

we-

wedervaaren (*a*). Zal de mensch vergenoegt en gelukkig in de weereld leeven, zoo brengt zijne natuurkundige Opvoeding, en de behandeling zijner ziekten in de kindsheid, zeer veel daar aan toe. De ſterkte des Lichaams en de grootheid der ziel, hangen van deeze eerſte Opvoeding eenig en alleen af. Overtuigt van de waarheid deezer ſtelling, zal ik mij bezig houden met in dit tegenwoordig Geſchrift voor te dragen, het geen waarneeming en ondervinding over dit onderwerp geleert hebben.

Aan Ulieden, menschlievende Artſen, die deeze goddelijke kunst niet uitoeffent, om ſlechts rijkdommen te vergaderen; die dat verheven gevoel der ziele kent, om Lijders van hunne kwaalen gered, en tot het welzijn van het menschdom iets toegebracht te hebben: aan Ulieden zij mijn Boek gewijd. Gijlieden zult, zoo niet deszelfs waarde, voorzeker het oogmerk van den Schrijver roemen, en Gij zult U verheugen, U met hem op denzelfden weg te bevinden.

Aan

(*a*) St. Pierre, de vertrouwde Vriend van Rousseau, zegt in zijn Werk, met een verhitten geest geſchreven, *Etudes de la nature*, IV. *Deel*, *pag.* 279. en volgende: J. J. Rousseau *me dit un jour.* „ *Si je faiſois une nouvelle edition de mes ouvrages, j'adoucirai, ce qui j'y ai écrit ſur les Médecins. Il n'y a pas d'état, qui demande autant d'études que le leur. Par tout pays ce ſont les hommes les plus veritablement ſavans.*

Aan Ulieden ook, zachte en teedere Moeders, die de plichten eener Moeder kent, en tracht te kennen, niet om (gelijk, helaas! thans zoo dikwerf gebeurt) in Gezelſchappen op eene geleerde wijze daar over te ſpreeken, maar om dezelve uit te oeffenen: aan Ulieden beveele Ik mijn Geſchrift. Wanneer Gij mijne raadſlagen volgt; wanneer Gij uwe zwakke kinderen tot ſterke en gezonde menſchen opvoed; wanneer een ſtille zucht van dankbaarheid uit uwen moederlijken boezem den Schrijver te gemoet ſnelt, die U daar toe aanleiding gaf: dan zal Ik het zuiverst genoegen ontwaaren, waar voor de mensch op deeze weereld vatbaar is; het genoegen namelijk, om mijnen evenmensch van nut te zijn geweest; dan zal Ik eerst gerust en getroost deeze weereld verlaaten, met het hartſtreelend aandenken, van mijne plichten vervult, en niet te vergeefs geleeft te hebben.

EER-

EERSTE HOOFTSTUK.

Van het natuurkundig onderſcheid tusſchen een Kind en een volwasſen Mensch.

Het eerſte, in het oog loopend, onderſcheid tusſchen een Kind en een volwasſen Mensch, beſtaat in de grootte en in den omvang van het Lichaam. Het geheele Lichaam van een jonggebooren Kind is veel weeker en ſlapper; zelfs de beenderen zijn week, en eenigzints kraakbeenderig. Aan de beenderen van de hersſenpan beſpeurt men inwendig nog celletjes, nog merggroeven. De Aanwasſen of Eindſtukken der beenderen, die aan eenige beenderen, der volwasſenen, b. v. aan het ſcheenbeen, zoo zeer in het oog vallen, zijn voor, en eenigen tijd na de geboorte, kraakbeenderig. Zommige beenderen, die bij volwasſenen uit één ſtuk beſtaan, zijn bij de Kinderen in meer ſtukken verdeelt, welke onderling door kraakbeen vereenigd zijn, b. v. het Schouderblad, en het Heupbeen.

De Hersſens, de Zenuwen, en het Ruggemerg, zijn, in vergelijking van de overige deelen van 't Lichaam, bij de Kinderen veel grooter, dan bij volwasſene menſchen.

De Bloedvaten zijn, in vergelijking van de verdere Lichaams-deelen, bij Kinderen grooter en

talrijker, dan bij volwasſenen. Hier van ontſtaat bij Kinderen na het aanleggen van Bloedzuigers meestal eene doodelijke bloedſtorting, die door geene middelen te ſtillen is.

Alle Klieren, en alle Klierachtige deelen, uitgenomen de Borſten, zijn in evenredigheid grooter bij kinderen, dan bij volwasſene menſchen.

De omloop van het Bloed geſchied in ongebooren Kinderen op eene geheel verſchillende manier, als in volwasſenen. Ik zal trachten dit onderſcheid duidelijk te maken. Het Hart is een ſterke Spier, van verſchillende, en van elkander afgeſcheidene holligheden voorzien. Deeze holligheden zijn vier in getal. Twee ooren van het Hart, en twee zoogenaamde holten van het Hart. Bij volwasſenen ſtaan de Ooren van het Hart in geene vereeniging met elkander, maar bij ongebooren Kinderen is tusſchen beiden eene opening, welke de eijvormige opening genaamd word. Deeze opening is met een klapvlies geſloten. Dergelijke klapvlieſen worden, bij volwasſenen, tusſchen ieder oor van het Hart en de daar bij behoorende holte van 't Hart gevonden. Deeze klapvliezen gedoogen wel, dat het bloed uit het oor van 't Hart in de holte van 't Hart doorloopt, maar zij beletten, dat het bloed niet te rug kan vloeijen, en uit de holte van het Hart in het Oor van het Hart te rug loopen.

Nu heeft bij volwasſenen een dubbele omloop

van

van het Bloed plaats, te weten de kleine, en de groote. Het Bloed word van de eene zijde van het Hart, door de Longen, in de andere zijde gebracht: aldus geschied *de kleine Omloop*. Uit deeze zijde van het Hart word het naderhand, door het gansche Lichaam, wederom in de andere zijde te rug gebracht: dit is *de groote Omloop*.

Bij volwassenen koomt het Bloed, door de beide holle aderen, in het voorste Oor van het Hart. Het zelve trekt zig te zamen, en drijft het Bloed, door het Klapvlies, in de voorste holte van het Hart. Deeze holte van het Hart trekt zig te zamen, het Klapvlies van het Oor van 't Hart fluit zig, en laat het Bloed niet te rug. Het gaat vervolgens door de slagaderen der Longen, die zig in de voorste holte van het Hart openen, in de Longen. Uit de Longen koomt het Bloed, door bloed-aderen, naar het achterste Oor van het Hart, uit het zelve naar de achterste holte van het Hart, en van daar loopt het door de groote Slag-ader, in een meenigte kleine Slag aderen, uit dezelve in de Bloed-aderen, en koomt als dan uit alle deelen van het Lichaam, in de beide holle aderen en in het voorste oor van het Hart te rug.

Bij ongebooren Kinderen geschied de omloop van het Bloed op eene geheel verschillende manier. Ik zal dezelve hier niet beschrijven, de-

wijl Ik reeds op een andere plaats uitvoerig daar over gehandelt, en eenige eigene gedachten over dit onderwerp voorgeſtelt hebbe (*b*). Het onderſcheid tusſchen een ongebooren Kind en een volwasſen Mensch beſtaat voornamelijk daar in, dat de kleine omloop bij de Kinderen in 's Moeders Lichaam geen plaats heeft, maar dat het Bloed grootendeels, door de eijvormige opening, uit het voorſte gedeelte van het Hart in het achterſte koomt. Uit hoofde van de allermerkwaardigſte en verwonderenswaardige klapvliesſen, waar mede de goede Natuur deeze eijvormige opening voorzien heeft, kan het Bloed uit het achterſte Oor van het Hart in het voorſte niet te rug loopen. De Nageboorte bekleed, zoo als Ik op de aangehaalde plaats bewezen heb, bij het noch ongebooren Kind de plaats der Longen.

Zoo dra het Kind ter weereld gekomen is, vervult de Lucht van den Dampkring deszelfs Longen, en teffens begint de kleine omloop van het Bloed. De eijvormige opening is nu niet langer van nooden; zij ſluit zig daarom, en vergroeit eindelijk geheel en al.

De Longen van het Kind, die voor de ademhaling klein, zaamgedrukt, dik, donker van couleur,

(*b*) Men zie mijne *Anfangsgründe der Antiphlogiſtiſchen Chemie.*

leur, en zwaarder dan het water waaren, verliezen thans deeze eigenſchappen. Zij drijven thans op het water, wanneer ze daar op gelegt worden; en dit is, met behoorlijke bepaaling, een zeker teeken, waar aan men weet, of een Kind dood ter weereld gekomen, of eerst na de geboorte geſtorven is.

De Lever van het kind vind men, in vergelijking van de overige deelen van het Lichaam, grooter, dan bij volwasſenen. Haare couleur is bleeker, en men beſpeurt in dezelve de zoogenaamde Bloedader-tak, die tot de omloop des bloeds van ongebooren Kinderen dient, en na de Geboorte langzamerhand verdwijnt.

In de Maag van het jonggebooren Kind vind men een taai vocht. De dikke en dunne Darmen zijn met zwarte drek vervult.

De Nieren zijn, in vergelijking der verdere deelen van het Lichaam van het Kind, grooter, dan bij volwasſenen, en de Bij-nieren (*renes ſuccenturiati*) zijn veel grooter, dan bij volwasſene menſchen.

De Pisblaas heeft eenigermaaten eene andere gedaante in de Kinderen, als bij volwasſenen. Zij gelijkt naar een Peer, is op den bodem het breedst, en vernaauwt zig langzamerhand naar den hals van de Blaas toe. Ook legt de Blaas in het Onderlijf hooger bij kinderen, dan bij volwasſenen.

Bij

Bij de meeste, voldragene en niet te vroeg gebooren, kinderen vind men de Zaadballen in den Balzak.

Bij de Kinderen van het vrouwelijk geslacht is het Maagdenvlies veel zichtbaarer, en veel meer in het oog loopend, dan bij volwassene Maagden.

De Borsten van jonggebooren kinderen van beide Geslachten hebben zomwijlen eenige melk in zig, die door de Tepels uitvliet.

De Borsten der kinderen van het Vrouwelijk geslacht zijn vlak, en koomen eerst op, wanneer de tijd der huwbaarheid begint.

Het Hoofd is, in vergelijking der verdere deelen van het Lichaam, veel grooter bij kinderen, dan bij volwassen menschen. Ook zijn de beenderen van de herssenpan van een kind niet in elkander gevoegd, of onmiddelijk met elkander verbonden, maar hangen door middel van de daar tusschen zijnde huid te zamen. Op den Schedel, op de plaats, alwaar de beide Schedel-beenderen met elkander en met het Voorhoofds-been bij volwassenen vereenigd zijn, vind men bij de kinderen een been-opening, de zoogenaamde *Fontanelle*. Ook bestaat het Voorhoofds-been bij kinderen uit twee beenderen, die te zamen vereenigt zijn. Uit deeze eigenaartige gedaante van het Hoofd onstaat het groot voordeel, dat in de geboorte de beenderen zig eenigermaaten laaten drukken, en over malkander schuiven, en

dat

dat het Hoofd geschikt is om de gedaante van 's Moeders Bekken op eene verwonderenswaardige wijze aanteneemen. Waaren deeze Schedelbeenderen vaster en sterker, zoo zouden veele geboorten gevaarlijk voor de Moeder, en doodelijk voor het Kind wezen.

Het Oog van een jonggebooren kind is in evenredigheid grooter, en de opening van het Oogbeen is weider, dan bij volwassen menschen.

De holligheden van het Voorhoofds- en Kakebeen zijn bij kinderen nog niet voorhanden, en gevolgelijk is het zintuig van de reuk nog onvolkomen. Ook leggen de Tanden nog in het onderste kakenbeen verborgen.

TWEEDE HOOFTSTUK.

Algemeene Waarnemingen over het toe- en afneemen van het Menschelijk Geslacht.

Men heeft berekend, dat van duizend menschen twee honderd en zestig in het eerste jaar van hunnen Leeftijd sterven. Tachtig sterven in het tweede jaar, veertig in het derde jaar, vier en twintig in het vierde jaar, en in de eerste acht jaaren hunnes levens sterven vier honderd zes en veertig, of bijna de helft van het geheele getal, eenen vroegtijdigen dood. In groote Steden sterft

de

de helft van alle gebooren Kinderen voor het derde jaar.

Door elkander gerekend leven de Vrouwen langer dan de Mans. De hoop van een Vrouw om haaren Man te overleven, ſtaat in evenredigheid tot de hoop des Mans om zijne Vrouw te overleven, als *drie* tegen *twee*. Hier van de groote nuttigheid der Weduwen-beurſen. De Weduwen ſtaan in evenredigheid tot de Weduwenaars, als *drie* tegen *één*.

'Er ſterven veel meer ongetrouwde Vrouwsperſoonen, als getrouwde.

In de vier Winter-maanden is de ſterfte het meest.

In groote Steden ſterft jaarlijks één mensch van de één en twintig; in kleine Steden één van de vier en twintig. Op het platte Land één van de één en dertig. Van de Neger-ſlaaven in West-Indiën ſterft jaarlijks één van de zeven.

In elke eeuw kan men drie Geſlachten rekenen; dat is; in drie en dertig jaaren ſterft op den Aardbodem een getal menſchen, 't welk met het getal der thans levende Bewooners der Aarde ten naasten bij gelijk ſtaat.

In de Steden is het getal der huwelijken veel minder, dan op het platte Land. Ook trouwen de Mans op het platte Land veel jonger, dan in de Steden. Hier van zijn de huwelijken op het Land vruchtbaarder, dan in de Steden, en men heeft

heeft berekend, dat, door elkander genomen, uit ieder huwelijk op het platte Land vier of vijf kinderen getelt kunnen worden, terwijl men daarentegen in de Steden uit ieder huwelijk niet meer dan twee of drie Kinderen kan rekenen.

'Er worden meer Kinderen van het Mannelijk als Vrouwelijk geslacht geboren, en het getal der Mannelijke geboorten staat in evenredigheid tot het getal der Vrouwelijke geboorten omtrent als *agtien* tot *zeventien*.

Onder de te vroeg gebooren en dood gebooren Kinderen vind men meer jongens als meisjens.

In de Winter-maanden worden meer Kinderen geboren dan in de Zomer-maanden.

In December worden de meeste Kinderen geteelt; de minste in September en October.

Aan de natuurlijke Kinderpokjes sterft één van de zeven; aan de Mazelen sterft één van de honderd. Men kan stellen, dat de sterfte, die door de Kinderpokjes veroorzaakt word, in evenredigheid staat tot de sterfte, door de Mazelen veroorzaakt, als *twaalf* tegen *één*.

Onder honderd Geboorten zijn door elkander gerekend, zes zwaare of tegen-natuurlijke Geboorten.

Onder honderd Kinderen worden drie Kinderen, te vroeg of dood, ter weereld gebracht, de on-

ontijdige of onvoldragen Kinderen niet mede gerekend.

Onder zestig Geboorten is 'er doorgaans een van tweelingen.

DERDE HOOFTSTUK.

Van de behandeling der Kinderen onmiddelijk na de Geboorte.

Zoo dra het Kind het Lichaam zijner Moeder verlaat, en ter weereld gebragt word, valt 'er eene groote verandering met het zelve voor. Tot hier toe was deszelfs geheele Lichaam met water omgeven; thans bevind het zig in de lucht van den Dampkring. Uit een hoog temperatuur of graad van warmte, koomt het in een veel minder. De Lucht dringt in zijne Longen, prikkelt dezelve, en ſpant ze uit; het Middenrif en de Spieren der Ribben trekken zig te zamen, en drukken de Lucht uit de Long, welke wederom indringt, en weder naar buiten gedrukt word: zoo ontſtaat de ademhaling. Het bloed loopt niet meer door de Navelſtreng, nog door de *Placenta*, maar door de Longen uit het eene gedeelte van het Hart in het ander. Het neemt thans voedzel naar zig, en de werktuigen ter verteering worden in werking gebragt. Alle werktuigen

gen ter Affcheiding beginnen te werken. 't Licht prikkelt de Oogen, 't geluid en de klank de Ooren, de reuk van allerlei zoort prikkelt de Neus, de Moeder-melk de Tong, en meenigvuldige voorwerpen raaken de huid aan van het in de menfchelijke Maatfchappije pas ingetreden Kind: daar door ontwaken alle zijne zintuigen.

Veele deezer gevoeligheden zijn voor het jonggeboren kind onaangenaam en pijnlijk: daarom weent het zelve. Het weent; en de omftanders befchouwen, niet zonder aandoening, niet zonder een zeker gevoel van mededogen, dit kleine, zwakke, hulpeloofe Schepzel, 't welk, tegen zijn wil, in de menfchelijke Maatfchappije geworpen word, van nu af aan als een bal in de handen van het Geval, tot groot en meenigvuldig lijden, tot weinig of voorbijfnellende vreugde door de Voorzienigheid beftemt.

Wanneer het ter weereld gekomen Kind dadelijk de oogen opent; wanneer het zijne Ledematen luchtig heen en weder beweegt; wanneer het gemakkelijk en zonder moeite adem haalt; wanneer het ter behoorlijker tijd (dat is in de veertigfte week,) is geboren geworden; wanneer het hoofd met zacht en kort haair bedekt is; wanneer de nagels uitgebeeld zijn; wanneer het aangezicht vol en zonder rimpels of plooijen is; wanneer men aan het Lichaam geene wanftaltig-

heid befpeurt: dan is het Kind voldragen, gezond en wel geboren.

Wanftaltigheden des Lichaams, ongewoone gedaante, en wanfchepzels van allerlei zoort, komen niet zelden voor. Doch ze zijn niets minder dan een fpeeling der natuur, of een werk van 't Geval, maar de Natuur volgt ook hier in eene bepaalde wet, waar van zij nimmer afwijkt. 'Er zijn flechts zekere zoorten van Misgeboorten, die altoos weder voorkomen, en buiten deeze zijn 'er geene. Nooit heeft men gezien, dat een vinger aan het voorhoofd, of aan den neus, gegroeid was, of dat zig een oog aan de voetzoole bevond. Zoo verre wijkt de Natuur nooit van den algemeenen Regel af. 'Er ontbreken eenige deelen of andere zijn dubbeld, maar men vind ze, daar ze behooren, en op geene andere plaats. De heer SOMMERING heeft, in zijne voortreffelijke *Befchrijving van eenige Misgeboorten*, deeze waarheid zeer fraai en overtuigend betoogt. In het rijk der Mineraalen vinden wij zoortgelijke afwijkingen van de regelmatige gedaante der Kristallen, maar welke altoos zekere bepaalde wetten volgen, en van dezelve nimmer afwijken.

Het inbeeldings-vermogen der Moeder werkt, geduurende de zwangerheid, geenzints op het nog ongeboren Kind, en de zoogenaamde mistasting der Moeder is niets anders, dan een dwaas Bijgeloof, het welk door alle ondervinding weder-

derſproken word. Wanſchepzels vind men onder alle Dieren en Planten, ja zelfs onder de eijerleggende Dieren, op welke evenwel, geduurende het broeijen, aan de kragt van de inbeelding der Moeder door de ſchaal van het eij onmogelijk eenige werking kan worden toegeſchreeven.

Het ter weereld gebragte Kind hangt met de Moeder, door middel van de navelſtreng, aan elkander. Om het dus van dezelve af te ſcheiden, moet de navelſtreng worden doorgeſneeden. Tot dit einde vat men de navelſtreng zeer dicht aan den navel van het Kind met den duim en de voorſte vinger, of met de voorſte en middelſte vinger van de linke hand; men drukt dezelve te zamen, en ſtrijkt het bloed daar in vervat voorwaarts naar de Moeder toe. Als dan word, omtrent drie vingeren van den navel van het Kind af, om deeze van bloed geheel ontledigde navelſtreng een ſmalle band gebonden, die vast toegetrokken en met een knoop vast gemaakt word. Voorbij deeze knoop ſnijd men de navelſtreng door.

Men wagte zig zorgvuldig, geduurende het uitdrukken van het bloed uit de navelſtreng, of geduurende derzelver afbinding, te ſterk te trekken, dewijl dit lichtelijk tot een navelbreuk van het Kind gelegenheid zou kunnen geven. Ook moet de ſtreng niet al te dicht aan den navel afgebonden worden, op dat 'er nog een tweede band

zou kunnen aangelegt worden, in gevalle de eerſte niet voldoende mogt bevonden worden.

Het uitdrukken van het Bloed uit de navelſtreng ſchijnt noodig te zijn. Immers men heeft beſpeurt, dat de Kinderen, aan welke dit niet geſchied, eene bruine of geele couleur, of een zoort van geelzucht krijgen.

Wanneer de afbinding der navelſtreng geſchied is, tracht men het Kind van de vuiligheden, die het zelve aankleven, te zuiveren. Door middel van een ſtukjen fijn, en met laauw water bevochtigd linnen word des Kinds mond van de ſlijm gezuiverd. Vervolgens moet het Kind in laauw water gewasſen, en met een ſpons de huid van het geheele Lichaam zachtkens gewreven worden. Bij Kinderen van het Vrouwelijk geſlacht worden ook de Teeldeelen van de daar in voor handen zijnde ſlijm gereinigt; wanneer dit niet geſchied, zoo word de aanhangende ſlijm door de warmte ſcherp, en 'er ontſtaat eene etterachtige uitvloeijing uit de Moederſcheede.

Het waſchen van het Kind word dagelijks herhaald, en na het waſchen word altoos het geheele Lichaam van het Kind met een warme doek afgedroogt, en teffens zagt gewreven.

Eenige oude, zoo wel als latere Schrijvers willen, dat het Kind, dadelijk na de geboorte, in zout water gewaſchen, of dat het Kind met zout beſtrooit moet worden. Anderen willen, dat men

het

het Kind in zeepwater moet wasſchen, of wel riekend water onder het bad mengen, of het Kind met wijn wasſchen. Het wasſchen met zeepwater is zeer aan te prijzen. Al het verdere is overtollig, en eenigzints ſchadelijk. Het baden in ijskoud water is voor de gezondheid van het Kind hoogst gevaarlijk. In de huid van het Kind verſche Boom-olij te wrijven, ſchijnt, uit eene veelvuldige ondervinding, van het grootſte nut te zijn.

Het wasſchen van het Kind geſchied bij vervolg altoos eer het aan de Borst gelegt word. Nooit, wanneer het gezogen heeft.

Na dat het Kind gewasſchen is, word zorgvuldig onderzogt, of het volkomen en wel geſtelt is.

Beſpeurt men naderhand, dat de ontlastingen van den Endeldarm en van de Pisblaas gemakkelijk en zonder moeite geſchieden; dat de huid over het ganſche Lichaam eene zachte roode couleur behoud; dat het Kind de aan het zelve toegereikte borst-tepels der Moeder, gemakkelijk en zonder moeite, met den mond aangrijpt, vasthoud, en aan dezelve zuigt; en dat het, in de eerſte dagen van zijn leven, zeer veel ſlaapt: dan kan men van 's Kinds gezondheid zig verzekerd houden.

De Gebreken en Ziekten der jonggebooren Kinderen, in de eerſte dagen van hun leven zijn

namelijk de navolgende: Schijn-dood, aangegroeide Tong, Kikvorschen-gezwel, Kramp in de Kakebeenen, Roos, Waterhoofd, zwelling van het Hoofd, Hersfen breuk, fcheef Hoofd, gefpleten beenderen van de Hersfenpan, gefpleten Rugge-graad, Navelbreuk, Bloedvloeijing uit den Navel, Liesbreuk, gezwollen Balzak, gefloten Aars, uitzakking van den Aars, gefloten Pisbuis, gefloten Moederfcheede, uitvloeijing uit de Moederfcheede, Beenbreuken en Ontwrichtingen, kromme Beenen en binnewaarts ftaande Voeten, Moedervlekken en Vuurvlekken, Uitflag, Kneufingen, Hazelippen, Wolfsmonden, ontwrichting van het onderfte Kakebeen, verftopte of zaamgegroeide Neusgaten, Oog-ontfteking, Zaadballen, die nog niet in den Balzak nedergezakt zijn, Stuipen, Geelzucht, Hik, Buikpijnen, en Blindheid.

Van alle deeze Gebreken, Toevallen en Ziekten, zal Ik thans ieder afzonderlijk handelen. Alleenlijk zij het geoorlooft, vooraf eene aanmerking te maken over het Lichaams-geftel van het Kind, in zoo verre het zelve van zijne Ouders aangeërft is.

Zeer dikwils teelen de fterkfte en gezondfte Ouders de zwakfte Kinderen, en omgekeerd worden door zwakke Ouders niet zelden fterke en gezonde Kinderen voortgebracht. De Lichaamsgefteldheid der Kinderen hangt meer van de Moeder, dan van de Vader af, en de Kinderen, voor-

na-

namelijk de Zoons, zijn doorgaans, ten aanzien der vermogens, zoo van het Lichaam, als van den Geest, aan hunne Vaderen zeer ongelijk. Men vind naauwlijks een eenig voorbeeld in de Staatkundige en Letterkundige Gefchiedenis, dat de Zoon van een groot Man insgelijks een groot Man geweest zij. Ook leert de ondervinding, dat, wanneer een zeker getal van Familiën zig aanhoudend onder elkander door huwelijken verbinden, derzelver nakomelingen altoos meer en meer ontaarten, even gelijk dit bij alle andere zoorten van Dieren plaats heeft. Het verbod der Bloedfchande is daarom eigentlijk eene Natuur-wet: want hoe nader de geenen, die met elkander Kinderen teelen, vermaagtfchapt zijn, hoe meer hunne Nakomelingen ontaarten. Daarom is men bij het voortfokken der Huisdieren gewoon, van tijd tot tijd, Dieren uit verfchillende teelden met elkander te doen paaren, het geen de Franfchen *croifer les races* noemen, om zulk eene ontaarting voor te komen.

VIERDE HOOFTSTUK.

Van de Gebreken, Toevallen en Ziekten der Zuigelingen in de eerste dagen na de Geboorte.

I. *Van den Schijn-dood.*

Op eene andere plaats (*c*) heb Ik uitvoerig en omstandig bewezen, dat de *Placenta* bij een nog ongebooren Kind de plaats der Longen vervult; dat het bloed der aderen van het Kind zig in het zelve met het bloed der Moeder vermengt, van het zelve een zuurstoffelijk Gas, of Levens-Lucht (*Sauerstoffgas*) ontfangt, en vervolgens tot Slagader-bloed word; dat het als dan wederom naar het Kind te rug keerd; en dat dit zoo lang voortduurt, tot dat het Kind ter weereld gekomen is, alwaar het dan begint adem te haalen, dat is Levens-Lucht uit de Dampkrings-Lucht in zijn bloed op te neemen. Maar bekleed nu, zoo als Ik beweezen hebbe, de *Placenta* bij het ongebooren Kind de plaats der Longen: zoo volgt daar uit, dat wanneer door het een of ander toeval, de vereeniging tusschen het Kind en de

(*c*) Men zie mijne *Anfangsgründe der Antiphlogistischen Chemie, pag* 245. *en volg.*

de *Placenta* een tijd lang heeft opgehouden, als dan die zelfde ziekte moet ontſtaan, die bij volwasſen menſchen plaats heeft, wanneer zijn keel toegetrokken, en de vereeniging der Longen met de Dampkrings-Lucht verbroken word. Zonder dit zuurſtoffelijk Gas, of Levens-Lucht kan zoo als Ik geloove bewezen te hebben, geen werktuiglijk Lichaam leven: wanneer dus het ongebooren kind geen Levens-Lucht uit het bloed zijner Moeder bekoomt, en 'er geen uit den Dampkring bekomen kan, zoo moet zijn leven langzamerhand zwakker worden, en eindelijk geheel ophouden. Hier uit ontſtaat de Schijn-dood der kinderen. Dezelve is van een tweeledigen aart. Of de navelſtreng word op zulk eene wijze gedrukt, dat het bloed wel uit de *Placenta* naar het kind, maar niet van daar te rug komen kan: of de navelſtreng word zoo gedrukt, dat het bloed uit het kind naar de *Placenta*, maar niet uit dezelve naar het kind te rug keeren kan. In het eerſte geval ontſtaat eene ophooping van Bloed in het Lichaam van het kind: in het tweede geval word het Lichaam van het kind bloed-ledig. De Schijn-dood is in het eerſte geval eene *Beroerte*, in het tweede eene *Flaauwte.*

Van de *Beroerte.* Het Kind is zonder beweging, en ſchijnt geheel dood te zijn. Het aangezicht is opgezet en blaauw, de oogen ſteeken uit het hoofd uit, en op het Lichaam van het

 Kind

kind vertoonen zig hier en daar eenige blaauwe vlakken Het Lichaam is doorgaans warm, en zomtijds is het ſlaan der Navel-Slagaderen zeer zichtbaar. De oorzaak der Beroerte is in de zamendrukking der navelſtreng te zoeken. Of de navelſtreng is om den hals van het kind gedraait; of dezelve kan, wanneer ze buitengewoon lang is, door de mond van de Baarmoeder het eerst doorſchieten, alwaar zig dan de mond der Baarmoeder om dezelve, wanneer ze niet te rug gebragt word, zamentrekt, en den omloop van het bloed tusſchen het Kind en de *Placenta* tegenhoud. Word een kind met de kenteekenen van Beroerte geboren, zoo kan men zulks gemakkelijk herſtellen, wanneer men de Navelſtreng dadelijk doorſnijdt, en eenig bloed uit dezelve laat loopen, eer ze afgebonden word.

Van *de Flaauwte*. Het Kind is zonder beweeging, en ſchijnt dood te zijn. Het Gezicht en het geheele Lichaam zijn zeer bleek en wit, de Ledematen hangen ſlap; de Lippen zijn blaauw; de Onder-kaak hangt naar beneden, en de mond ſtaat open; het Lichaam is met afgeloopene Drekſtof overtogen. In dit geval wagte men zig vooral, om de Navelſtreng door te ſnijden; want wanneer dit geſchied, eer het kind adem gehaalt heeft, zoo is het zelve zonder eenige redding verloren. Men legge warme doeken om het Onderlijf; men brenge den vinger in den mond, en veroorzaake aldaar eene zachte prikkeling; men

houde

houde Geest van Ammoniac-zout onder den neus; men ſprenkele met de vingeren koud water in het aangezicht van het kind, en men prikkele de voetzoolen door zacht wrijven of borſtelen. Met alle deeze middelen houde men zoo lange aan, tot dat het kind bijkomt, en een tijd lang adem gehaalt heeft. Dan eerst ſnijde men de Navelſtreng door. Doch men wachte zig zorgvuldig, in de Longen van het kind lucht in te blaazen: want dit is niet alleen nutteloos, maar ook nadeelig.

II. *Van de aangegroeide Tong.* (le Filet.)

Bij eenige jonggebooren Kinderen vind men de tongriem onder de tong tegennatuurlijk kort, zoo dat de kinderen niet zuigen, en de tong nog aan het Verhemelte, nog over de Lippen, brengen kunnen. De punt van de tong is, in zulk een geval, eenigzins benedewaarts gekromt, voornamelijk dan, wanneer het kind huilt. In zoodanig een geval nu moet het tongriempje naauwkeurig doorgeſneden, en niet doorgeſcheurt worden. Want, wanneer het doorſnijden niet geſchied, zoo heeft het kind hinder in het zuigen, en bij vervolg in het ſpreken.

Deeze Operatie ſchijnt van weinig belang. Edoch dit is zoo niet, want ze kan gewichtige gevolgen hebben. Men verricht dezelve op de

na-

navolgende wijze. Een Vrouwsperſoon plaatst zig op eenen eenigzints hoogen ſtoel, en legt het kind, over haar ſchoot, op den rug. De Heelmeester plaatst zig alsdan achter het hoofd van het kind. Hij opent deszelfs mond, en laat het licht juist vallen op de plaats, aan welke hij van oogmerk is de Operatie te doen. Hier op ligt hij met het breede eind van eene holle ſonde de tong van het kind in de hoogte, zoo dat het gedeelte van de Tongriem, het welk doorgeſneden moet worden, in de holligheid der ſonde legt. Vervolgens doorſnijd hij dit deel op eenmaal met een ſcherpe, maar aan de punt ſtomp zijnde, ſchaar. Zoo dra de Operatie geſchied is, kan het kind de tong vrij en zonder hinder bewegen. Wanneer deeze Operatie behoorlijk gedaan word, zoo vloeijen ſlechts weinige droppels bloed uit; want de Tongriem is een enkele dunne huid zonder bloedvaaten. Men moet de grootſte omzichtigheid in acht nemen, op dat men tog niets verder dan deeze overtollige huid, doorſneide. Wilde men verder ſnijden, en in de eigentlijke Tongriem inſnijden, zoo konden lichtelijk Speekzel- of Bloed-vaaten gekwetst worden, het welk zorgvuldig te vermijden ſtaat.

Na dat de Tongriem los gemaakt is geworden, ſlaat men naauwkeurig gade, of het kind thans beter en gemakkelijker zuigt, dan te vooren. Dit zoo niet zijnde, zoo word de Tong in haare ge-

geheele lengte onderzocht, en wel aan beide kanten. Doorgaans vind men op zijde van de tong kleine banden, die de tong naar de eene kant, of naar beide kanten, of ook naar agteren trekken, zoo dat het kind de tong niet hol maken, en gevolgelijk ook niet zuigen kan (*d*).

Vind men zulke banden, zoo moeten dezelve ſchuins doorgeſneden worden. De Heelmeester plaatst zig voor het kind, het welk op de ſchoot van de Oppaster legt. Hij drukt de punt van den neus toe, zoo dat het kind den mond opent en huilt. Dit is het beste middel, om alle deelen binnen in den mond duidelijk te zien. Thans word het hoofd van het kind vast gehouden, zoo dat het 't zelve niet bewegen kan. Vervolgens worden deeze banden met een ſchaar doorſneden, en wel diep genoeg, op dat dezelve niet weder kunnen aangroeijen. Het best is, wanneer men alle deeze banden te gelijk na elkander doorſnijd, en niet nu en dan op verſchillende tijden, zoo als eenige Schrijvers hebben aangeraden. Alleenlijk neeme men de voorzorg in acht, nooit eene nieuwe ſnede te doen, eer de kort te vooren gemaakte wonde heeft opgehouden te bloeden. De voorſte banden worden eerst, en de achterſte naderhand doorgeſneden.

Bij

(*d*) LEVRET *Obſervations ſur l'allaitement des enfans. Paris* 1781.

Bij de doorſnijding deezer zij-banden is doorgaans de bloeding eenigzints ſterker, dan bij de doorſnijding van de Tongriem. Edoch dit bloeden is niet gevaarlijk. Na elke ſneede word het kind omgekeerd, en met het aangezicht naar den grond gehouden, op dat het bloed vrijelijk uit de wonde kan uitloopen.

Na het eindigen der Operatie moet men het kind niets in den mond brengen: want het zelve kan als dan nog zuigen, nog ſlikken. De bloedende plaats word met warme wijn gewasſchen, en met eenige honig beſtreken. Naderhand brengt men, van tijd tot tijd, den met honig beſtreken vinger onder de tong van het kind, op dat dezelve niet op nieuw aangroeije. In vier en twintig uuren is de wonde geneezen.

Eenige Vroedvrouwen maaken alle Kinderen, zonder onderſcheid, na de geboorte de tong los. Dat is: zij ſcheuren, met haare nagels, die zij tot dat einde zeer lang laaten groeijen, het Tongriempje. 'Er ontſtaan, uit deeze ſchadelijke gewoonte, Gezwellen, Verzweeringen, Ontſteekingen en Verhardingen. Zomtijds word de Kikvorsch-Slagader ingeſcheurt, en het kind bloed dood, zonder dat men het bemerkt, dewijl het zelve 't Bloed inſlikt. Zomtijds word de Tongriem te diep ingeſcheurd, dan zuigt het kind aan zijn Tong, ſlikt dezelve in, in de Lucht-ader, en verſtikt. Zomtijds ontſtaan ook uit dit ſcheuren

ren verzweeringen, die moeijelijk te geneezen zijn. Of de Speekzel-vaten worden gequetst, en dan volgt een voortduurende uitvloeijing van het Speekzel.

Worden de insnijdingen onder de Tong te diep gemaakt, zoo kan het gebeuren, dat de tong van het Kind, wanneer het huilt, te veel agterwaarts gebogen word, en het Klapvlies van de Lucht-ader tegen de opening der Lucht-ader vast aandrukt, waar door het Kind verstikt.

III. *Van het Kikvorsch-Gezwel.*

Dit gezwel bestaat in eene, meer of min lange en dikke vleesch-knoop, welke zig onder de tong op die plaats bevind, alwaar eigentlijk de Tong-riem wezen moest (*e*). Door het aanzijn van dit gezwel word de tong in haare beweging verhindert; zij word bijna geheel onbeweeglijk. En dewijl de tong niet achterwaards kan gebogen worden, en gevolgelijk, geduurende het nederslikken, het Klapvlies van de Lucht-ader niet weder kan toesluiten, nog bedekken, zoo kan het Kind niet slikken en niet zuigen. Al wat men zulke kinderen ingeeft, koomt niet in de Maag, maar in de Lucht-ader, alwaar het hoesten, en zomtijds verstikking veroorzaakt.

Treu-

(*e*) LEVRET op de aangehaalde plaats.

Treurig is het voor den Menschen - vriend, dat men tot hier toe nog geen middel heeft kunnen ontdekken, om dit gebrek te verhelpen, en dat bij gevolg alle Kinderen, die daar aan lijden, het slachtoffer daar van worden, en zonder redding sterven moeten. Tot geluk voor het Menschdom koomt dit Kikvorsch-gezwel zelden voor.

Deeze Vleesch-knoop moet niet weggesneden worden; want in dezelve eindigen de Bloed-vaaten van de Tong, en gevolgelijk sterft het kind, na zulk eene onvoorzigtige Operatie, aan eene doodelijke bloedstorting.

IV. *Van het Waterhoofd.*

Het zelve is tweederlei; het *uitwendig*, en het *inwendig Waterhoofd*. Door het *uitwendig Waterhoofd* word een gezwel van het hoofd verstaan, dat in het oog valt, noch rood, noch ontstoken is, en voor het drukken van de vinger wijkt. Het ontstaat, geduurende of na de geboorte, door uitgeloopen water in het celluleus weefzel, en laat zig, door omslagen van warme roode wijn, gemakkelijk geneezen. Het *inwendig Waterhoofd* ontstaat door een ophooping van water tusschen de hersfen-vliezen, of in derzelver holten. Het hoofd word daar door meer of min uitgespannen, zomtijds tot eene ongehoorde grootte. Koomt het kind met een inwendig Waterhoofd ter weereld,

feld, of ontstaat het zelve kort na de geboorte: zoo zijn alle uit- en inwendige middelen, die men zoude kunnen aanwenden, te vergeefs, en het Kind sterft zonder redding.

V. *Van de zwelling van het Hoofd.*

Door de drukking, welke het hoofd van het Kind, geduurende de geboorte, lijdt, ontstaat niet zelden eene ontsteeking en zwelling van de uitwendige bekleedselen des hoofds, die zomtijds zeer groot is, en het hoofd wanstaltig maakt. Zomtijds bespeurt men in het gezwel een polsslag, zoo dat men het zelve voor een polsader-gezwel houden zoude.

Is het gezwel niet buitengewoon groot, zoo laat het zig, door omslagen van warme wijn, of van *Aqua Thediana*, tot op de helft met water verdund, verdeelen. Maar is het gezwel zeer groot, en verdeelt het zig niet: zoo maakt men, midden in het zelve, door de met haair bewassen huid des hoofds, eene kruis-sneede, neemt door de opening het geronnen bloed en de uitgeloopene vochten uit, en voegt, door middel van de drooge hechting, de vier stukken weder aan elkander. De geneezing is dan gemakkelijk, en gaat schielijk voort.

VI. *Van de Hersſenbreuk.*

De Hersſen - breuk ontſtaat op zulke plaatſen van het hoofd, alwaar de beenderen van het Bekkeneel nog niet gevormt zijn. De weeke zelfſtandigheid der beenderen wijkt voor de drukking der Hersſenen, en dezelve gaan uit. Deeze Hersſen - breuken, wanneer ze niet zeer groot, en gevolgelijk eene aangeboorene wanſtaltigheid zijn, geneezen van zelfs. De Hersſens gaan in de holte van het Bekkeneel uit, zoo als dit Been zig langzamerhand vormt. Men kan in deezen drooge omſlagen opleggen; maar men wagte zig, op het gezwel te ſterk te drukken. Wanneer de Hersſen - breuk grooter is, dan een Hoender- of Duiven - eij, zoo is dezelve ongeneeslijk.

Ongerijmd en beſpottelijk is het, wanneer eenige Schrijvers het ontſtaan der Hersſen- breuken aan een uitwendig geweld, of aan de drukking van het Keurslijf der Moeder op het Kind, geduurende de zwangerheid, hebben willen toeſchrijven; dewijl men ook Hersſen - breuken vind bij pas geworpen Dieren.

VII. *Van de ſcheefheid des Hoofds.*

Zomtijds word het hoofd van het Kind, geduurende eene moeijelijke geboorte, zaamgedrukt, en het zelve krijgt eene tegennatuurlijke ge-

gedaante. De geneezing van dit gebrek moet eenig en alleen aan de natuur worden overgelaten, door welker vermogens het hoofd altoos na verloop van eenigen tijd, zijne natuurlijke gedaante wederom krijgt.

Nooit moet men toelaaten, dat de Vroedvrouwen, zoo als zij niet zelden gewoon zijn te doen, aan het hoofd van het Kind drukken, om het zelve, zoo zij beweeren, eene betere gedaante te geven. Zeer fraai zegt ROUSSEAU; „ Eenige „ Vroedvrouwen maatigen zig aan, door te drukken aan het hoofd van het jonggebooren Kind, „ het zelve eene betere gedaante te willen geven: „ En dit gedoogt men? Die gedaante, welke de „ oorzaak van ons aanwezen aan onze hoofden „ gegeven heeft, zoude niet goed genoeg zijn? „ Uitwendig doen de Vroedvrouwen 'er konstenarijen aan, en inwendig de Wijsgeeren. „ Waarlijk! het Lot der Kanibaalen is ten minsten voor de helft boven het onze te waardeeren."

VIII. *Van de gespleten Beenderen der Hersfenpan.*

Bij Kinderen, die te vroeg gebooren worden, staan zomtijds de beenderen van het Bekkeneel eenigzints van elkander af, en de Fontanelle is grooter, dan gewoonlijk. In zulk een geval be-

hoeft men niets meer te doen, dan een of twee ſpeelkaarten over de opening van het been te leggen, en dezelve, door middel van een band om het hoofd, die alleen los moet aangelegt worden, daar om vast te binden. De natuur vereenigt deeze beenderen bij vervolg van zelf.

In 't algemeen moet men in acht neemen, de Fontanelle niet te kwetſen.

IX. *Van de Roos der jonggebooren Kinderen.*

Deeze ziekte vertoont zig in de eerſte dagen na de geboorte. Zomtijds, dog zeer zeldzaam, brengen de Kinderen dezelve mede ter weereld. Doorgaans verſchijnt ze tusſchen den zesden dag en het einde der zesde week. Men beſpeurt aan het Lichaam van het Kind eene roosachtige ontſteeking; zomtijds alleen op eenige plaatſen, aan de vingeren, aan de handen, aan de voeten, aan de gewrichten, of aan de buiging van de knie, of ook aan den hals. 'Er ontſtaat als dan na korten tijd etter, en het Kind word beter. Maar veel gevaarlijker, en doorgaans doodelijk is deeze roosachtige ontſteeking, wanneer ze zig om den navel, of in den omtrek der teeldeelen, het eerst vertoont: want van daar verſpreid zig dezelve, in korten tijd, over het Onderlijf, over het Dijebeen, en het Been, en gaat tot koud vuur over. De ontſtoken plaats zwelt op, word purper-rood,

ver-

vervolgens blaauw, en eindelijk kankerachtig. Bij jongetjes vertoont ze zig doorgaans het eerst aan den Balzak; vervolgens zwellen de teeldeelen op, en onder de Voorhuit vertoont zig een ontlasting van lijmig vocht.

Sterke, zoo wel als zwakke Kinderen, zijn zonder onderſcheid aan deeze roosachtige ontſteeking bloot geſtelt. Zomwijlen verſchijnt zij oogenblikkelijk, en neemt ſchielijk de overhand. In dit geval krijgt de huid een purperroode couleur, en word in korten tijd ongemeen hard, en pijnlijk bij elke aanraaking.

Deeze ziekte is niet aanſteekende; maar het ſchijnt, als of ze zig op zommige jaargetijden meer vertoonde, dan op andere. Derzelver *oorzaak* is tot hier toe nog onbekend; doch ze ſchijnt voornaamelijk dan te ontſtaan, wanneer de Moeder zwakkelijk is, of wanneer ze de gewoonte heeft van in overmaat geestrijke dranken te drinken.

Het Lood-water van Goulard of ook de Lood-zalve geneest deeze ziekte wel *plaatſelijk*, op alle de plaatſen, waar dezelve aangebracht werd. Maar deeze geneezing is niet grondig. Veel eer heeft men beſpeurt, dat ze als dan, op andere plaatſen, op nieuw uitbreekt, en ſchielijker doodelijk is, dan ze anders zijn zoude.

De *eenige* waare en onfeilbaare genees-wijze is de volgende. Men beſtrijkt de ontſtoken dee-

len dikwils met Campher-geest: (*Spiritus vini camphoratus*,) en geeft teffens aan het Kind een aftrekzel van Kina, zoo wel door den mond, als in klisteeren. Zomwijlen eindigt, door deeze geneeswijze, de ziekte in een etterachtige zweer, die ettert en openbreekt. Vertoont zig zulk een zweer, zoo is de ziekte nog niet weggenomen: want zomtijds komen 'er meer na elkander, en het Kind fterft aan eene verzwakking.

X. *Van de Kramp in het Kakebeen bij jonggebooren Kinderen.*

Deeze ziekte koomt in koude Luchtftreken allerzeldzaamst, in gematigde niet dikwils, maar in heete Landen des te meenigvuldiger voor. Op de West-Indifche Eilanden fterven de Kinderen der ongelukkige Negerflaven in groote meenigte daar aan, en ontduiken op die manier het treurig leven, het welk zij in rijper jaaren te verwagten zouden hebben. Het is eene allergevaarlijkfte, en bijna altoos doodelijke ziekte.

Het Kind huilt aanhoudend en beftendig, dog niet met het gewoon hel gefchrei, maar met een zwakken en doffen toon. Het grijpt met verlangen naar de borst, maar laat dezelve dadelijk wederom los, zonder 'er aan te zuigen. Vervolgens word het onderfte Kakebeen ftijf, onbeweegbaar, en van het bovenfte twee of drie lijnen

nen afgefcheiden, zoo dat de mond open blijft, en niet gefloten kan worden. De lippen beweegen zig niet; de tong zeer weinig; het Kind huilt minder, naar maate de ziekte toeneemt; het flikken dat in den beginne nog gemakkelijk gefchiede, word moeijelijker, en op het laatst onmogelijk. De Kramp der Spieren bepaalt zig nu niet meer enkelijk tot het kakebeen; ze verfpreid zig verder. De Spieren van den hals, van den nek, en van de rug, worden ftijf; de rug buigt zig binnenwaarts; het lichaam heeft de gedaante van een halve cirkel, waar van de holte in de rug is; het onderlijf is uitgefpannen en ftaat voor over; de oogleeden zijn open; de opening van het oogbeen is onbeweeglijk; het lichaam is verftopt; de pis ontlast zig niet; de ademhaling gefchied moeijelijk en gebroken; armen en beenen worden ftijf; alle fpieren van den ruggegraad zijn opgezwollen, en de huid heeft eene roode of violette couleur.

Zomtijds fterft de elendige Zuigeling in weinige uuren, zomtijds duurt zijn armzalig aanwezen tot den derden, vierden, of ook wel tot den vijfden dag. Hoe langer de ziekte voorduurt, hoe grooter de hoop is, dat men in ftaat zal zijn het Kind van deeze vreeslijke plaag te bevrijden.

Voortreffelijke dienften doen: laauwe en dikwils herhaalde baaden; warm gemaakte bakfteenen, die in flenel gewonden, en aan de voetzoo-

len van het Kind gelegt worden; eenigzints ſterke giften van Opium, of Campher; het inwrijven der vluchtige zalve (*N*°. 1.) in de krampachtig zamengetrokkene ſpieren; krampſtillende klisteeren van Opium, Bevergeil, of Duivelsdrek, en Spaanſche Vlieg-plaister, in den nek, of tusſchen de ſchouderen gelegt. Ontlastende middelen van allerlei zoort, maar voornamelijk de Purgeer-middelen brengen het zieke Kind in korten tijd om 't leven, en werken bij de kramp in het kakebeen als het hevigſte vergift.

XI. *Van de Navel-breuk.* (Exomphalos.)

Is een Kind met een Navel-breuk geboren, zoo word de navelſtreng, in een afſtand van één tot anderhalven duim, over het gezwel gebonden. Alsdan kan de breuk te rug gebragt, een klein zacht compres op de plaats gelegt, en met eenen wat breeden band, die als een gordel om 't Lijf moet gaan, maar niet te vast moet worden aangelegt, vast gemaakt worden.

Dog zoo het niet mogelijk mogt zijn, de breuk dadelijk op eens in te brengen, zoo legt men, van tijd tot tijd, zachte, met warm gemaakten rooden wijn bevochtigde, omſlagen om den navel.

Levret raad, tot geneezing van de Navelbreuk, de volgende behandeling aan. Men neeme

me een ſtuk witte wasch, en geeve aan het zelve de gedaante van een knoop, die, naar de verſchillende groote van de breuk, grooter of kleiner wezen moet. Hier na maake men van zacht linnen een compres van de grootte van een halve Franſche Kroon, en drie of vier lijnen dik. In dit compres word het ſtuk wasch gelegt, zoo dat deszelfs vlakke zijde naar de navel toe gekeert, en het Linnen, dat tusſchen de knoop en den navel ligt, ſlechts enkel zij. Men trachte, zoo veel mogelijk het midden van de knoop juist op het midden van de breuk te brengen. Vervolgens word het compres met de knoop, door middel van een navelband, vast gemaakt, welke op dezelfde wijze, als een Chirurgijns zamentrekkend verband, moet worden aangelegt. Het geheele verband, uitgezondert 's nachts, word vernieuwt, zoo dikwils het Kind het zelve vuil maakt. Het geduld moet men daar bij niet verliezen, maar men vaart op deeze wijze onvermoeid voort, tot de volkomene geneezing.

Deeze is de behandeling, wanneer de Navelbreuk *na de geboorte* ontſtaat. Koomt het Kind met dezelve ter weereld, zoo ſtaat nog in acht te nemen, dat de navelſtreng, voor het afbinden, niet moet worden uitgedrukt, en dat dezelve ruim een duim onder de breuk, moet worden afgebonden en afgeſneden.

Ook moet niet bij geval de Navelſtreng korter

 af-

afgesneden werden, dan na dat de darmen naar binnen gebracht zijn: want in zulken geval is de zak van de breuk een gedeelte van het buik-vel van het Kind, en dat buik-vel is inwendig in de navelstreng aangegroeit. Zoo derhalven, na het inbrengen der darmen, de navelstreng op die plaats werd doorgesneden, alwaar voorheen de breuk was, zoo zoude een gedeelte van het buik-vel te gelijk moeten worden doorgesneden, en de dood van het Kind zou onvermijdelijk wezen.

XII. *Van de uitvloeijing van bloed uit den Navel.*

Het gebeurt zomwijlen, hoe zeer zeldzaam, dat uit den Navel der jonggebooren Kinderen, weeken, ja zelfs maanden lang, bloed met slijm gemengt uitvloeit. De hoeveelheid van het uitvloeijende bloed is zomtijds eenigzints aanmerkelijk, en ontrust eindelijk de Ouders of Oppasters van het Kind. 'Er is geen ander middel, dan een compres op den navel te leggen, het zelve met een hegt-plaister en een navelband vast te maken, en hier mede een tijd lang aan te houden.

XIII. *Van de zwelling van den Balzak.*

Koomt het Kind met een gezwollen Balzak ter weereld, zoo onderzoekt men voor alle dingen, of 'er al of niet een breuk aanwezig zij. Vind men

men geen breuk, zoo word onderzogt of het gezwel met ontſteking gepaart gaat. Is het zelve ontſtoken, zoo worden deeze deelen met warm gemaakten rooden wijn gewasſchen, en vervolgens een compres, met eene ontbinding van loodzuiker in water nat gemaakt, daar op gelegt, en, door middel van een kleine draagbeurs, op den balzak vast gemaakt. Deeze zwelling verdeelt zig gemakkelijk, en in korten tijd.

Bij eene zwelling van den Balzak zonder ontſteking kan het geval tweeledig zijn. Of 'er is een *waterzucht van den balzak* voor handen; of een *waterzucht van den zaadbal*, een *waterbreuk.*

De *Waterzucht van den Balzak*, of het aanzijn van water in het celluleus weefzel van den balzak, onmiddelijk onder de huid, beſpeurt men daar aan, dat de balzak week is, dat dezelve voor de drukking van den vinger wijkt, en zig even als deeg weer aanvult. Dit gezwel word met omſlagen van warm gemaakten rooden wijn, of ook met omſlagen van een licht afkookzel van Kina, behandelt en verdeelt. De verdeeling is gemakkelijk te bewerken.

De *Water-breuk*, of de ophooping van water tusſchen den zaadbal en deszelfs midden-ſchot, verraad zig door de volgende kenmerken: de gezwollen balzak is niet ontſtoken; ze wijkt niet voor de drukking van den vinger, maar weder-

ſtaat

ſtaat dezelve; ze vult zig niet week en deegachtig, maar hard en elastiek op; het gezwel is doorzichtig; het veroorzaakt geene pijnen; het kan door drukking niet ingebracht of vermindert worden; en het neemt niet toe, wanneer het Kind huilt.

Deeze ziekte is van weinig aanbelang. Het gezwel verdeelt zig, en verdwijnt na eenige maanden van zelf. Om hetzelve in een korter tijd weg te nemen, legt men omſlagen, die met een mengzel uit één deel Brandewijn, en twee deelen Water, nat gemaakt worden, op den balzak, en maakt dezelve vast, door middel van een draagbeurs.

Van welken aart ook de zwelling van den Balzak wezen moge, zoo moet, in alle gevallen, het verband altoos na verloop van vier of vijf uuren vernieuwt worden, dewijl het Kind hetzelve vuil maakt. Ook moet men niet ongeduldig worden, ingevalle de verdeeling iets langer duuren, en niet zoo ſchielijk, als men wel wenschte, volgen mogte.

XIV. *Van de nederzakking der Zaadballen.*

Bij jonggebooren Kinderen van het mannelijk geſlacht onderzoekt men, of de zaadballen in den balzak voor handen zijn, dan niet. Zelden vind men ze daar in: doorgaans daalen zij dan eerst neder, wanneer het Kind bij het huilen zig dringt. Zomtijds blijven zij het leven lang geduu-

duurende in het onderlijf verborgen, en men beweert, dat zulks aan het vermogen der voortteeling eer voordeelig, als ſchadelijk is.

Zomtijds ontdekt men aan den eenen kant, meest aan de rechte, eene zwelling in de Lies, welke de gedaante van een Liesbreuk heeft. Op dat men in de kenteekens niet mistaste, moet eerst onderzocht worden, of de zaadbal aan die zijde reeds in den balzak nedergezakt is of niet. Is dezelve in den balzak nog niet voor handen, zoo kan men, met eenige waarſchijnlijkheid, vermoeden, dat deeze zwelling in de lies aan de nederzakking van den zaadbal moet worden toegeſchreven. In dusdanig geval tracht men langzamerhand en zonder drukking, den zaadbal door de buikring door te helpen, wanneer namelijk deeze plaats niet ontſtoken is.. Maar vind men de plaats ontſtoken, zoo moet vooraf, door verdeelende middelen, de ontſteking worden weggenomen.

De manier, waar op men den zaadbal door de buikring door helpt, is, volgens LEVRET, de volgende. Men plaatst de toppen der vingeren rondom den rand van den buikring, en drukt dezelve neder. De zaadbal laat men geheel vrij, en raakt dezelve niet aan. Hier door word de ring verwijdert, en de zaadbal zakt langzaamerhand in den balzak neder. Na dat dit geſchied is, word in de Lies een compres gelegt, met

warm

warm gemaakten rooden wijn bevochtigt, op dat niet misſchien, zoo als anders wel eens gebeurd, een Liesbreuk ontſtaa. Alle vier of vijf uuren word dit verband weggenomen, de deelen worden met warmen wijn gewasſchen, en 'er word een nieuw compres met warmen wijn opgelegt.

De linke zaadbal zakt altoos het eerst door den buikring in den balzak neder: waarom ook bij volwasſenen de linke zaadbal altoos iets dieper legt, dan de rechte.

Zomtijds blijft één der zaadballen het leven lang geduurende in de lies, en men moet zig wel wagten dezelve niet voor een Liesbreuk aan te zien, of een breukband aan te leggen.

XV. *Van de Lies-breuken der jonggebooren Kinderen.*

De Zaadballen zijn met twee huiden of rokken bedekt. Voor eerst met de zoogenaamde *Albuginea*, welke de in elkander gewonden vaaten van den zaadbal onmiddelijk omringt, en bijeen houd; en ten tweeden met de ſcheedehuid, (*tunica vaginalis*) welke deeze *Albuginea* alleenlijk los omvangt, en niet dan op zommige plaatſen met dezelve zamen hangt.

In het begin bevinden zig de zaadballen in het onderlijf, en blijven in deszelfs holligheid tot den tijd der geboorte, of kort te vooren. Zoo lang

lang zij in het onderlijf blijven, zijn ze flechts met eene huid, alleenlijk met de *Albuginea* bedekt. Wanneer ze door de buikring doorgegaan zijn, zoo bevinden ze zig in een zak, welke geſchikt is, om de ſcheederok van den zaadbal uit te maken, en welke bij vervolg boven aan den buikring zamen groeit, zoo dat 'er niets meer kan doorvallen, en dat de vereeniging tusſchen de buik-holte, en de holligheid van de ſcheederok van den zaadbal geheel ophoud.

Het tijd-punt, wanneer de Zaadballen uit het onderlijf in den balzak nederzakken, is zeer onbepaald. Zomtijds gaan zij door den buikring voor de geboorte, zomtijds dadelijk na de geboorte, en zomtijds eerst eenigen tijd naderhand.

Nu gebeurd het zomtijds, dat een ſtuk ingewand zig in de opening van de ſcheederok van den zaadbal indringt, eer dezelve nog geſloten is. Daar door word de ſluiting deezer opening belet, en 'er ontſtaat een breuk, bij welke de ſcheederok van den zaadbal de breukzak uitmaakt. Deeze noemt men een aangeboren breuk. (*Hernia congenita*). Bij een gewoone Liesbreuk, die in laateren ouderdom ontſtaat, maakt het buikvel den breukzak uit: en daar door onderſcheid zig zulk eene Liesbreuk van de aangeboren breuk.

Bij jonggebooren Kinderen is de geneezing van deeze

deeze breuk niet zeer moeijelijk. De breuk word ingebracht: vervolgens worden compresſen met koud water opgelegt, en, wanneer men het noodig vind, door middel van een band op den buikring vast gemaakt.

XVI. *Van den geſloten Aars.*

Zomtijds word bij jonggebooren Kinderen de Aars geſloten gevonden, en wel op eene tweeledige manier.

(1.) Of men beſpeurt op de gewoone plaats eene opening, en evenwel gaat de zoogenaamde zwarte drek niet af, en het Kind ſchreit onophoudelijk. In dit geval is een gedeelte van den endeldarm of toegegroeit of met een huid geſloten, zoo dat de afgang niet kan doordringen. Hier is geene hulpe, en het Kind moet elendiglijk omkomen: uitgezondert in dit eenige geval, wanneer deeze huid dicht bij de opening van den Aars gevonden word, zoo dat men dezelve, door middel van het inbrengen van den vinger in den Aars, duidelijk voelen kan. Dezelve word als dan omzichtig doorgeſneden, en men ſteekt een wiek, met roſen honig beſtreken, in den Aars. De geneezing geſchied in korten tijd.

(2.) Of op de plaats, alwaar de opening van den Aars zoude moeten zijn, is geen ſpoor derzelve voor handen, maar men beſpeurt een lood-

ver-

verwig gezwel, het welk ontſtaat door de perſſing van de zwarte drek, waar mede de endeldarm opgevult is. Dit gezwel laat zig van andere gezwellen, die op deeze plaats ontſtaan kunnen, gemakkelijk daar door onderſcheiden, dat men, bij het drukken, geene wapperingen van een vocht, maar eene meêgevende deegachtige zelfſtandigheid beſpeurt. Voorts, wanneer men ſterk daar op drukt, zoo verdwijnt het gezwel, en de vinger laat een indrukzel agter. Edoch dit gezwel koomt weerom, zoo dra men den vinger te rug houd, en het drukken nalaat.

Heeft men dit ongemak ontdekt, zoo moet men dadelijk hulp verſchaffen: anders ſterft het Kind. Men onderzoekt zorgvuldig de plaats, alwaar de endeldarm eindigt. Op deeze plaats word eene kruis-vormige inſneede gemaakt, en als dan cirkels-gewijze die huid afgeſneden, welke den uitgang van den endeldarm ſluit. De opligtende ſpier van den endeldarm veroorzaakt, door zijne werking, dat zig de huid, rondom de wonde, cirkels-gewijze rimpelt. Daar uit ontſtaat eene konſtige ſluitſpier van den Aars, die bij vervolg alle werkingen van een natuurlijke ſluitſpier doet. Door het waſſchen der wond met warm gemaakte wijn, en door een weinig olij tot volkomene geneezing in te wrijven, belet men, dat de wond niet op nieuw te zamen groeije.

XVII. *Van de uitzakking van den Aars.*

Dit toeval, het welk doorgaans met een langduurige buikloop der Kinderen gepaart gaat, is niet moeijelijk weg te nemen. Men legt op deeze uitgezakte plaats een compres, met warm gemaakten rooden wijn bevochtigt, en maakt het zelve, door middel van een opdrukkend verband, vast. Zoo dit middel niet ſpoedig mogt helpen; zoo kan men het uitgezakte deel met loodzalf beſtrijken, en naderhand het compres opleggen.

XVIII. *Van de geſlotene Moeder-ſcheede.*

Wanneer bij jonggebooren Kinderen de Moeder-ſcheede geſloten gevonden word, zoo behoeft men zig met de Operatie, die tot derzelver opening dienſtig is, niet te haasten: maar men kan dezelve tot een rijperen ouderdom beſpaaren.

XIX. *Van de geſloten Pisbuis.*

De Pisbuis kan, bij jonggebooren Kinderen van beide geſlachten, verſcheidene gebreken hebben.

Zomtijds is bij jongens de opening der Pisbuis niet voor aan het roeden-hoofd, maar onder de kroon van het roeden-hoofd nevens het toompjen.

jen. De zulken worden *Hyppospadiæi* genoemt. Dit is wel eene wanstaltigheid, maar geene ziekte: want ze zijn zoo wel tot bijslapen, als tot waterloozen bekwaam. Ik heb zelfs zulke lieden behandelt, die een venerischen Druiper hadden, maar bij wien dezelve allermoeijelijkst te genezen is, dewijl het inspuiten niet dan met moeite geschieden kan.

Zomtijds is, bij het mannelijk geslacht, de opening der Pisbuis aan den wortel der roede, nevens den balzak, zomtijds ook nevens den Aars; zomtijds is de Pisbuis geheel toegegroeit; zomtijds is ze wel niet toegegroeit, edoch voor aan, aan derzelver uitgang, zonder opening. In het laatst gemelde geval perst de pis gemeenlijk door den navel uit. Men moet derhalven trachten de Pisbuis door kunst te openen. Bij het mannelijk geslacht maakt men eene insnijding aan het einde van het roeden-hoofd. Bij het vrouwelijk geslacht word de insnijding recht onder de kittelaar gemaakt: juist op die plaats, in beide geslachten, alwaar de natuurlijke opening zou moeten gevonden worden. Naderhand steekt men, door de gemaakte opening, eene dunne bougie in, welke zoo lang daar in moet gelaaten worden, tot dat de wond geneezen is: anders groeit de Pisbuis, na de Operatie, weder aan elkander.

Bij het vrouwelijk geslacht opent zig de Pisbuis zomtijds in de Moeder-scheede.

XX. *Van de uitvloeijing uit de Moeder-ſcheede.*

Bij jonggebooren Kinderen van het vrouwelijk geſlacht vertoont zich zomtijds eene uitvloeijing uit de Moeder-ſcheede. Dezelve is of bloedig, of ſlijmerig, of etterachtig. Van welken aart dezelve ook wezen mag; zoo is ze echter altoos van geen aanbelang, zonder eenige kwaade gevolgen, vordert niets dan zindelijkheid, en houd van zelf op.

XXI. *Van de Been-breuken, en derzelver ontwrichtingen.*

De beenderen van het Kind worden ontwricht, of gebroken, wanneer, geduurende de geboorte aan de ledematen geweld gedaan, of aan dezelve ſterk getrokken word.

De *ontwrichting van den Opper-arm* koomt meenigmaal voor. Men heeft daar bij niets meer te doen dan den arm weder in één te brengen, en het Lid van 't Kind in de behoorlijke rust te houden.

Zomtijds gebeurt het, wanneer geduurende de geboorte de Vroedmeester ſterk of ſchielijk aan het been van het Kind trekt, dat de bovenſte kromte van het Dijebeen, die nog kraakbeenig is, zig van het been afſcheid. Wanneer men dat niet beſpeurt, en het noodig verband niet aan-

aanlegt; zoo moet het Kind zijn leven lang geduurende mank gaan.

Wanneer de Vroedvrouw, of de Vroedmeester, bij het uittrekken van 't hoofd van 't Kind, den vinger in den mond steekt, zoo gebeurd het zomtijds, dat de onderkaak ontwricht word. Dezelve moet dadelijk in één gezet worden.

Word, geduurende de geboorte, te sterk aan de voeten getrokken, zoo schuiven de beenderen van het bekken over elkander; en, wanneer men dit niet merkt, zoo blijft, geduurende het geheele leven, de eene voet langer, dan de andere.

Op gelijke wijze kan ook, door onvoorzigtig trekken aan de armen en beenen, de ruggegraad zig krommen. De kromming moet, zonder verzuim, door gepaste verbanden, weder herstelt worden.

Been-breuken, bij jonggebooren Kinderen, zijn veel moeijelijker te behandelen, dan enkele ontwrichtingen der beenderen.

Is het sleutelbeen gebroken: zoo trekt men den schouder achterwaarts, maakt denzelven op zijn plaats vast, door middel van eenig verband, dat men aan de kleederen van het Kind vastnaait, legt als dan een stuk hecht-pleister op het uitsteekende einde van het been, en daar over nog een andere pleister.

Maar is de boven-arm, of het dijebeen ge-

broken: zoo word om het gebroken gedeelte van het been een kleine, niet te dikke, drukdoek aangelegt, welke de beide einden van het gebroken been bij elkander houd, zonder het Lid te drukken, of den omloop van het bloed in het zelve op eenigerleije wijze te beletten. Onder deeze drukdoek legt men drie kleine ſpalken nevens elkander. Deeze moeten omtrent een halve duim lang, en even zoo breed zijn. Ze worden van fijn linnen gemaakt, het welk men vijf of zes maalen over elkander vouwt, en vervolgens in een mengzel van eij-wit en fijn meel indoopt. Dezelve moeten noch nat zijnde aangelegt worden, op dat zij zig naar de geſteltheid van het Lid naauwkeurig voegen. Wanneer ze droog worden, zoo zijn ze zeer hard en vast. De ganſche toeſtel word met een los aangelegd verband van flenel vast gemaakt. Men zorge, dat het Kind den arm ſtil houde, en denzelven niet bewegen kan. Wanneer aan den arm, of aan de hand, geene zwelling ontſtaat, zoo is het niet noodig, het verband voor den agtſten of tienden dag te vernieuwen. Doorgaans is na drie of vier weeken de been-breuk geneezen.

XXII. *Van de binnenwaarts ſtaande Voeten.* (Vari & Valgi.)

Zoo dra men beſpeurt, dat, bij jonggebooren Kinderen, de voetzoolen binnenwaarts of buiten-

waarts

waarts gedraait zijn, en in plaats van in evenwicht te zijn, lijnrecht ſtaan: zoo moet men zig beijveren, zulk eene wanvoeglijkheid weg te nemen, en aan de voetzoolen de behoorlijke plaatſing te geven. Waar dit niet gebeurd, daar blijft het gebrek het leven lang geduurende, en het Kind gaat, bij vervolg, niet op de voetzoolen, maar *op* de buitenſte of binnenſte rand derzelve. Door ſpalken van linnen, in eijwit gedoopt, en door behoorlijke verbanden, die niet te vast moeten knellen, en welke ieder Arts, naar maate van de omſtandigheden, zelf zal weten op te geven, laat zig deeze wanſtaltigheid, in de jaaren der eerſte kindsheid, zeer gemakkelijk wegnemen.

Zijn de dije-beenderen, of de ſcheen-beenderen krom gebogen: zoo heeft men daar tegen niets noodig te doen, want zij worden van zelf recht, en herſtellen zig weder.

XXIII. *Van de geſpleeten rugge-graad.* (Spina bifida.)

De zoogenaamde geſpleeten rugge-graad is een meer of min groot en doorſchijnend gezwel, het welk, bij jonggebooren Kinderen, in den omtrek der lenden-wervelen, of aan andere deelen van den rugge-graad gevonden word. Dit gezwel is week, met een waterachtig vocht

 op-

opgevult, wijkt voor de drukking van den vinger, en verwekt pijn, wanneer het gedrukt word. De huid, welke dit gezwel bedekt, heeft haare natuurlijke couleur. Het Kind kan niet op den rug leggen, en fchreit bij aanhoudenheid. De onderfte Ledematen zijn verlamd. De ruggewervels, aan welke dit gezwel gevonden word, zijn gefpleeten, en wel aan de achterfte zijde. Door deeze fpleet vertoont zig het gezwel, het welk uit een ophooping van water, tusfchen de fcheede-huid van het rugge-merg en het ruggemerg beftaat, en duwt de huid naar buiten. Doorgaans heeft het Kind teffens een inwendig waterhoofd, en het water in het hoofd heeft gemeenfchap met het water in den rugge-graad. De oorzaak deezer ziekte is in een gebrek der eerfte vorming te zoeken. Ze is ongeneeslijk, en Kinderen, die met een gefpleten rugge-graad geboren worden, fterven weinig dagen na de geboorte. Echter heeft men voorbeelden van Kinderen, wier elendig aanwezen, in weerwil van deeze wanftaltigheid, acht, tien en meer maanden heeft blijven voortduuren.

XXIV. *Van kneuzingen en blauwe vlekken.*

Zomwijlen befpeurt men, bij jonggebooren Kinderen plaatfen aan het hoofd, of aan andere deelen van het Lichaam, die gekneust zijn, of

waar onder zig geronnen bloed geplaatst heeft. Dezelve vereisschen niets meer, dan dat men een compres, het welk met warm gemaakten rooden wijn, of met een zeer verdunde ontbinding van Loodzuiker in water, bevochtigt moet worden, 'er van tijd tot tijd oplegge.

XXV. *Van verstopte of gestotene Neusgaten.*

De opening van den neus is bij zommige jonggebooren Kinderen zoo naauw, dat ze zeer moeijelijk adem halen, en niet gemakkelijk zuigen kunnen. De gewoone oorzaak van dit gebrek is gelegen in de neus-beenderen, die te dicht tegen elkander staan. Bij vervolg gaat dit gebrek van zelf weg. Edoch deeze Kinderen kunnen niet zuigen, dewijl deeze naauwe opening, door eenige slijm, die zig daar tusschen zet, lichtelijk verstopt word. De zuigeling is, in dusdanig geval, genoodzaakt, alle oogenblikken de borsttepel los te laaten, om adem te kunnen haalen. Hij kan derhalven niet naar behooren zuigen. Ook kan de zuigeling niet vrijelijk door den neus adem halen, en men bespeurt, dat zulke Kinderen bij aanhoudenheid, zoo wel slapende als wakker zijnde, den mond open houden. Men tracht de verstoppende slijm naar buiten uit te brengen. Tot dit einde word een zachte veder in boomolij gedoopt, en vervolgens voorzigtig in het

neusgat ingeſtoken. Deeze zachte prikkeling verwekt niezen, en de opening word van de ſlijm, die dezelve verſtopte, bevrijd. Zoo dikwils de neus op nieuw verſtopt word, moet dit eenvoudig middel herhaald worden.

XXVI. *Van de Oog-ontſteeking.*

De ontſteeking der oogen bij jonggebooren Kinderen is van verſchillenden aart. Of eene gewoone ontſteeking of eene ontſteeking uit veneriſche oorzaake. Van de veneriſche oog-ontſteking zal beneden gehandelt worden. Derhalven bepaale Ik mij voor 't tegenwoordige alleenlijk tot de gewoone ontſteking, welke uit eene gevatte koude ontſtaat. Men onderſcheid dezelve van de veneriſche oog-ontſteking, dat bij de laatstgemelde de oog-leden dadelijk mede ontſtoken zijn en etteren, 't geen bij de gewoone oog-ontſteking niet lichtelijk gebeurd. Dezelve gaat na eenigen tijd van zelf over, en vordert niets meer, dan dat men, van tijd tot tijd, in het ontſtoken oog van het Kind, een droppel van het Oog-water (N°. II.) laat vallen.

XXVII. *Van den hik, en het braaken.*

De hik koomt bij jonggebooren Kinderen doorgaans om dien tijd, wanneer ze gegeten hebben, en

en ontſtaat uit eene overlaading van de maag, ze houd zomwijlen lang aan, en maakt de Ouders of Oppasters niet zelden bezorgt. Edoch dezelve is geheel zonder gevaar, en vordert geene afzonderlijke behandeling, uitgenomen dat men het Kind wat minder de borst geeft.

Geeft het Kind, in de eerſte dagen zijnes levens, eenige bloedige ſlijm op, zoo moet men niet verſchrikken, want het gebeurd zomtijds, dat de melk der Moeder in den beginne met bloedig water vermengt is, het welk naderhand door het Kind uitgeſpogen word.

XXVIII. *Van de Buik-pijnen.*

Dikwils hebben de jonggeboren Kinderen, geduurende de eerſte dagen hunnes levens, buikpijnen, die uit beſloten winden ontſtaan. Wanneer men dit beſpeurt, zoo draagt men ze op den arm, men houd ze in beweging, en men wrijft hun zachtkens den rug, en het kruis. Zoo dra het Kind winden loost, word het rustig, en houd op met weenen.

XXIX. *Van de Geelzucht.*

De Geelzucht vertoont zig doorgaans op den derden dag na de geboorte. Ze ontſtaat uit agtergebleven zwarten drek, is van geen aanbelang,

en

en vordert geene afzonderlijke behandeling. Men wagte zig zorgvuldig, purgeer-middelen of wijn aan het Kind in te geven. Het beste middel, wanneer men tog iets geven wil, is wei van melk met zuiker zoet gemaakt. Deeze wei geeft men het Kind, van tijd tot tijd, laauw in, en houd daar mede een paar dagen lang aan. Klisteeren of zetpillen zijn hoogst nadeelig.

XXX. *Van de Stuipen.*

De Stuipen, die, bij jonggebooren Kinderen, in de eerste dagen na de geboorte ontstaan, zijn zeer gevaarlijk en doorgaans doodelijk. In het Vondeling-huis te Dublin stierven, onder 17650 aldaar geboren Kinderen, 2944 Kinderen aan stuipen, in de eerste negen dagen van hun leven: en dus bijna het zesde gedeelte van alle de geborenen. De oorzaak deezer groote sterfte was de onzuivere lucht. Wanneer men meermaalen versche lucht in de kamer liet, en het aantal der bedden in de kamers verminderde, kwam deeze ziekte veel zeldzaamer voor. De Kinderen, die stuipen kregen, konden niet geholpen worden. Ik zoude in deeze ziekte van de laauwe baaden voortreffelijke uitwerking verwagten.

XXXI. *Van de aangeboren Blindheid.*

De Kinderen worden zomtijds met een bijzonder zoort van blindheid geboren, waar van de oorzaak in de ondoorzichtigheid van het hoornvlies gelegen is. Deeze blindheid gaat doorgaans, na eenige maanden, van zelf over, zonder eenig geneesmiddel. Het hoornvlies word het eerst aan den uiterſten ooghoek dun en doorzichtig; vervolgens aan den rand rondom, en zoo langzamerhand geheel en al. In het midden duurt de ondoorzichtigheid het langst. Deeze ziekte ſchijnt in eenige Familien erffelijk te zijn.

XXXII. *Van de Hazelip.*

De geſpleten bovenlip, of de hazelip, is of enkelvoudig of dubbeld. Zomwijlen is ook de bovenkaak of het been van het verhemelte, geſpleten. Dewijl nu zulk eene ſpleet niet alleen het gezicht van het Kind mismaakt, maar ook aan het duidelijk ſpreken hindert; zoo moet dezelve, door middel eener Operatie, geneezen worden. Echter doet men best, met deeze Operatie zoo lang uit te ſtellen, tot dat het Kind eerst kragten genoeg verkregen heeft, om dezelve door te ſtaan.

De Operatie geſchied op de volgende wijze. De Oppaster van het Kind houd het zelve zittend

op

op den ſchoot. 'Er plaatst zig iemand achter het Kind, onderſteund hetzelve, belet dat het zijn hoofd niet heen en weder bewege, en drukt de beide kaaken. De Heelmeester plaatst zig voor het Kind, en ſnijd, met een ſcherpe ſchaar, de beide randen van de haazelip tot eene wonde. Hier op drukt de medehelper de beide bloedende randen tegen elkander; de Heelmeester ſteekt twee naalden dwars door, waar van de eene dicht aan den rand der bovenlip word vast gemaakt. Deeze naalden moeten niet van ſtaal zijn, op dat ze niet in de wonde roesten: maar men bedient zig van zilvere of goude naalden met ſtaale punten. Om die naalden word vervolgens de zoogenaamde onwondene hechting gemaakt, en door middel van dezelve worden de beide randen der lippen met elkander vereenigt. Vervolgens worden de punten der naalden afgevijlt, op dat het Kind zig aan dezelve niet bezeere. Het beloop deezer Operatie breedvoerig te beſchrijven, zou met het ontwerp van dit werk niet overeenkomſtig zijn. Men vind dezelve in Bell's *Syſtem of Surgery*, en in andere Schriften, zeer goed beſchreven.

Zomwijlen is ook teffens het verhemelte geſpleeten, in twee gelijke of ongelijke deelen. Wanneer die ſplijting in het midden van het verhemelte gevonden word, zoo ſtrekt dezelve zig zelfs tot het lelleken in de keel uit. Echter is dit

dit een zeldzaam geval, en het lelleken vind men doorgaans geheel op die zijde, alwaar het grootfte deel van het been gevonden word.

Kinderen, wier verhemelte gefpleeten is, kunnen niet zuigen: want zij kunnen in den mond geen ledige plaats voortbrengen, dewijl de buiten-lucht door de neus in den mond indringt. Zulke Kinderen moet dus de melk ingegoten worden. Maar de minfte komen daar van op; zij fterven bijna allen.

De fpleet van het been van het verhemelte is van vooren fmaller, dan van achteren. Dezelve verwijdert zig meer en meer naar achteren toe.

VIJFDE HOOFTSTUK.

Van het zuigen der Kinderen.

Eenige uuren na de geboorte word het jonggeboren Kind aan de borst der Moeder gelegt. Dit is zeer voordeelig, zoo wel voor de Moeder als voor het Kind. Want door de kracht der prikkeling, die aan de borst-tepels word aangebracht, begint de affcheiding der melk, de borst-tepels verheffen zig, en worden uit de borst voorwaarts getrokken.

Men geeve naauwkeurig acht, of het aan de borst

borst gelegde Kind wezentlijk melk doorſlikt. Zomtijds zuigen de Kinderen zoo ſterk zij kunnen, maar evenwel ſlikken zij niets door. Het bij verwisſeling intrekken en opblaazen der kaaken is geen bewijs, dat het Kind wezentlijk ſlikt; even zoo min als de beweging van het onderſte kakebeen. Alleenlijk dan kan men verzekerd zijn, dat het Kind ſlikt, wanner 'er eene beweging in de keel beſpeurt word.

Zuigt het Kind wezentlijk, en ſlikt het de melk door; zoo word het rustig, en ſlaapt langzamerhand in; maar zuigt het zonder ſlikken, zoo word het benaauwt, onrustig, vermoeid, en zomtijds geheel met zweet bedekt. In dit geval laat het alle oogenblik de borst-tepel los, en huilt als dan.

Kan het Kind niet zuigen, zonder dat men in ſtaat is de oorzaak uittevinden: zoo onderzoekt men, of niet, gelijk zomtijds gebeurd, de tong vast aan het verhemelte is aangekleeft. Bevind men zulks, zoo moet men ſlechts met de vlakke kant van een zilver lepeltjen de tong neder drukken, en als dan oogenblikkelijk het Kind aan de borst leggen. Word dit eenvoudig middel niet gebezigt, zoo kan het gebeuren, dat het Kind uitteert, en in weinige dagen ſterft. 'Er zijn Kinderen, die met eene aan 't verhemelte kleevende tong ter weereld komen: anderen, die dit gebrek eerst eenige dagen na de geboorte krij-

krijgen, wanneer men ze te lang laat leggen, zonder hun de borst te geven.

Zomtijds kan het Kind de tepel niet recht vatten. Dan klemt het dezelve tusfchen zijne kaaken vast te zamen, en verwekt aan de Moeder hevige pijnen, die, zoo als Ik zelf gezien hebbe, zomtijds ftuipen veroorzaaken. Gebeurt dit, zoo moet de Moeder alleenlijk het hoofd van 't Kind iets fterker tegen de borst aandrukken. Als dan word de neus des zuigelings verftopt, hij kan niet langer door dezelve ademhaalen, en is genoodzaakt de borst los te laaten.

De Moeder moet, dadelijk na de bevalling, verfterkende en voedende fpijzen, vleesch-foupen, wijn-foupen, zacht gebraden vleesch, en van tijd tot tijd een glas goeden ouden rooden wijn bekomen, op dat zij haare verlorene krachten weder erlange. Eenige Artfen zijn van begrip, dat een voedzaame levensregel den Kraamvrouwen fchadelijk zij: daar ondertusfchen de dagelijkfche ondervinding bewijst, dat voedzaame levensmiddelen en oude wijn den Kraamvrouwen uitmuntend bekomen. Niets is den Kraamvrouwen nadeeliger, als zuure fpijzen, en zuure dranken. Limonade is voor haar een waar vergift.

Zommige Kinderen zuigen eenig en alleen aan de eene borst-tepel, en willen de andere in 't geheel niet aanraaken. 'Er is geen middel om ze daar toe te bewegen.

Eenige Kinderen weigeren de borst-tepels der Moeder aan te vatten, en grijpen greetig naar de tepels van eene andere zuigende vrouw, wanneer hun dezelve voorgehouden worden. Doorgaans zuigt zulk een Kind gaarne aan de borst-tepels van iemand, die reeds een tijd lang gezogen heeft. In dit geval laat de Moeder eens anders Kind een tijd lang aan haar borst zuigen, en geeft ze naderhand aan haar eigen Kind, het welk als dan dezelve ook aanneemt.

ZESDE HOOFTSTUK.

Van het zelf-zuigen der Moeder.

Van den plicht der Moeder om haare Kinderen zelve te zuigen, is, in laater tijden, zeer veel geſchreven geworden. Niets ſchijnt gemakkelijker, dan over dit onderwerp in lange zedekundige en wijsgeerige redeneeringen uit te wijden, die wel het verſtand benevelen, maar niet verlichten.

Wanneer de Moeder jong, gezond en ſterk is, zoo mag zij haar Kind zelf zuigen, en zij zal als dan dat zoet genoegen ſmaaken, het welk in eene bewustheid beſtaat, van de aangenaame plichten eener Moeder in derzelver geheelen omvang te te hebben uitgeoeffent. Maar is zij ziek, teeder,

der, of zwakkelijk, gelijk de meeste vrouwen van hoogeren stand gewoonlijk zijn: zoo is zij aan zig zelf en aan haar Kind verschuldigt, om hetzelve eene gezonde minne te bezorgen. Dit is het eenige middel, om aan een Kind, van zwakke Ouders geteelt, de noodige sterkte te verschaffen.

Zwakke, oude of ziekelijke persoonen moeten niet zelf zuigen; ook zulke niet, die tot zenuw-ziekten geneigd zijn, die zeere borst-teepels, of borsten met eenig gebrek hebben; wien het aan melk ontbreekt, of wier melk niet goed is.

Veele Moeders kunnen niet zelf zuigen, dewijl haare borst-teepels te klein zijn, en niet verre genoeg uit de borst uitsteeken. In zulk een geval kan men de proef nemen, om de tepels, door middel van een melk-pomp uit elastieke harst, voorwaarts te trekken. Maar wanneer dit niet gelukt, zoo word een minne aangeschaft.

Zelfs ook in het geval, wanneer de Moeder niet denkt haar Kind zelve te zuigen, moet zij hetzelve ten minsten eenige dagen of weeken zuigen: want de eerste melk der Moeder is voor het Kind heilzaam, en de Moeder zelve wint daar bij, dewijl zig naderhand de melk gemakkelijker laat verdrijven.

Moeders, die geen melk hebben, of zwakkelijk zijn, stellen zig aan het grootste gevaar bloot,

wanneer zij eigenzinnig daar bij blijven, om haar Kind zelve te willen zuigen. Ze vervallen, na korten tijd, in eene doodelijke uitteering. Zij ſterven daar aan, en het zwakke Kind volgt haar agter op. Zulke gevallen heb Ik, helaas! zeer veele gezien.

Eene zwakke Moeder, die rijk genoeg is, om eene minne te betaalen, doet altoos beter, wanneer zij voor haar Kind een minne houd. Zij blijft als dan gezond en ſchoon; haare borſten krijgen wel dra derzelver natuurlijke vastheid weder; en het Kind verkrijgt een gezonder en ſterker Lichaam.

ZEVENDE HOOFTSTUK.

Van de Minnen.

De keuze eener Minne is voor het Kind van het grootſte gewicht. Zij moet niet alleen een gezond, ſterk Lichaam, en goede melk hebben, maar ook haar gemoeds-geſtalte moet goed wezen. Men is heden ten dage wel overtuigt, dat het gevoelen der ouden, als of de neigingen en hartstochten der minnen door de melk op den zuigeling werden voortgeplant, geheel ongegrond is, maar wanneer het caracter der minne opvliegend,

gend, boos, of ondeugend is, zoo zal de zuigeling veel daar van te lijden hebben.

„ Het gemoed der Minne (zegt ROUSSEAU) „ moet zoo gezond zijn, als haar lichaam. On- „ matigheid in de driften bederft de melk, zoo „ wel als onmatigheid in de bewegingen des Lic- „ haams. Daarenboven betracht men flechts de „ helft van het onderwerp, wanneer men enkel „ op het natuurkundige ziet. De melk kan goed „ en de minne flecht zijn. Een goed caracter is „ een even zoo wezentlijk vereischte, als een „ goede lichaams gesteltheid. Neemt men een „ ondeugend wijf, zoo wil Ik wel niet bewee- „ ren, dat het Kind door haare ondeugden be- „ fmet zal worden: maar Ik beweere, het zal „ 'er onder lijden. Is zij aan het Kind, behal- „ ven haare melk, niet eene oppasfing fchuldig, „ welke ijver, geduld, zachtzinnigheid, en zin- „ delijkheid vordert? Is zij gulzig of onmatig, „ zoo zal haare melk wel dra bedorven zijn: is „ zij nalatig of oploopend, hoe zal het dan den „ armen ongelukkigen zuigeling gaan, die ge- „ heel van haar afhangt, en zich nog verdedi- „ gen, nog over haar klagen kan? Ondeugende „ menfchen dienen in de weereld volstrekt tot „ niets."

Eene goede Minne moet de volgende vereischten hebben. Zij moet niet boven de dertig jaaren oud zijn, en flechts eens, ten hoogften twee-

maal, gekraamt hebben; haare bevalling moet met die der Moeder van het Kind te gelijker tijd gefchied zijn, op dat de melk even oud en van gelijken aart zij; zij moet gezond, en niet venerisch zijn, of zedert een jaar geweest zijn; haare borften moeten groot, hard, vast in het aanraaken, en niet flap zijn; de borst-tepels moeten behoorlijk verheven, vooruitftaande, van een ronde langwerpige gedaante, vast, lang, en van behoorlijke dikte zijn, zich ook, bij het aanraaken met den vinger, in de hoogte richten en ftijf worden; beide borften moeten tot zuigen even zeer gefchikt zijn. De Minne moet voorts een goed zedelijk caracter hebben; zij moet niet driftig, oploopend, opvliegend, verlieft, bedrieglijk, of morsfig zijn; haare zeden moeten goed, of ten minften niet boven maten flecht zijn; de melk moet goed zijn (*f*); en eindelijk moet de zuigeling ook de minne aanneemen.

Befpeurt men, dat de zuigeling de melk der Minne niet verdraagt; dat dezelve ziek word; dat het de Minne aan melk ontbreekt; dat haare melk niet goed is, en bij het gebruik van goed voed-

(*f*) Hoe de melk geftelt moet zijn, daar over heeft ROSENSTEIN met eene verwaande wijdloopigheid gehandelt. Hij begeert zelfs, dat men een droppel derzelve in het oog moet laaten vallen, om te beproeven, of ze geene fcherpte heeft. Alle deeze dingen zijn nutteloo-ze theoretifche fpitsvindigheden.

voedzel niet beter word; dat zij ziekte of gemoeds-bewegingen onderworpen is, welke op de gezondheid van den zuigeling eenen nadeeligen invloed zouden kunnen hebben; word de minne ziek, treurig, neêrſlachtig, word zij zwanger, of begint haare maandelijkſche zuivering, zoo moet deeze minne weggezonden en een andere in haare plaats aangenomen worden.

Eenige Schrijvers hebben beweert, dat het voor den zuigeling nadeelig zij, wanneer zig de minne, geduurende het zuigen, de bijſlaap veroorloove. Intusſchen heeft de ondervinding geleert, dat het nalaaten der bijſlaap, bij eene minne, welke zeer naar dezelve verlangt, voor haare gezondheid hoogst nadeelig is, en dat integendeel de bijſlaap, zoo lang de perſoon niet zwanger word, op de goedheid der melk in 't geheel geen nadeeligen invloed heeft. Aan eene getrouwde Minne kan men derhalven den gemeenzaamen omgang met haaren man zonder bedenking toeſtaan.

De Minne moet, behalven de bezorging van het Kind, geene andere bezigheden hebben. Zij moet dagelijks eene matige beweging in de vrije lucht nemen. Zij moet haar maag niet overladen, nog verſtoppingen hebben, en zich voor alle gelegenheden tot hevige gemoeds-bewegingen zorgvuldig wagten.

Geduurende de eerſte zes maanden moet het

 Kind,

Kind, behalven de melk der Minne, geen ander voedzel bekomen. Dan eerst begint men hetzelve ander voedzel toe te dienen, en zulks tweemaal daags, des morgens vroeg en 's avonds laat; en wel de pap, waarvan de bereiding in het achtste Hoofdstuk zal worden opgegeven.

De zuigeling moet alleen dan zuigen, wanneer dezelve hongerig is, en naar de borst verlangt. Nooit moet hij tot zuigen gedwongen worden. Ook trachte men te verhoeden, dat dezelve niet op eens te veel drinke, en zijn maag overlaade. Men reike hem de borst des te dikwijler toe, en laate hem des te minder op eens zuigen.

Men wagte zig zorgvuldig het Kind de borst te geven, zoo dikwils het fchreit.

Nooit moet de Minne aan het Kind des nachts de borst geven, maar zij moet hetzelve zoo trachten te gewennen, dat het alleen over dag zuigt.

Men kan de Kinderen langzamerhand gewennen, dat zij alleen op zekere uuren van den dag zuigen. Daar mede echter moet niet eerder, dan na de eerfte vijf of zes weken een begin gemaakt worden, en ook dan moet het niet anders dan langzamerhand gefchieden. Vijf of zes maal daags aan de borst te zuigen, is voor den zuigeling volkomen genoegzaam.

Wanneer de zuigeling gedronken heeft, zoo moet dezelve ftil neêrgelegt worden en flapen.

Wanneer de Minne gegeten heeft, zoo moet

zij

zij aan het Kind niet eerder de borst toereiken, dan na dat de ſpijsverteering voor bij is. Voor zuure ſpijzen en dranken moet zig de minne, zoo lang zij zuigt, zorgvuldig wagten.

Na zig moeijelijk gemaakt of geſchrikt te hebben, en in 't algemeen na elke hevige gemoedsbeweging der minne, moet aan het kind de borst niet toegereikt worden, maar de minne moet, in zulken geval, de eerſte melk laaten wegloopen. Men heeft voorbeelden, dat de zuigeling geſtorven is, wanneer eene Minne, na een hevigen toorn, het dadelijk de borst toereikte. Ik zelf, heb, helaas! voor korten tijd een treurig voorbeeld gezien. De eenige, hartlijkst geliefde, zoon van aanzienlijke Ouderen wierd door zijne Minne aan de borst gelegt, na dat zij zig kort te vooren zeer moeijelijk gemaakt had. Het Kind ſtierf aan ſtuipen, na verloop van weinige uuren.

Voor 't overige moet men daar op letten, dat de Minne genoegzaam, goed en gezond voedzel bekome; dat zij haare borſten wel bedekke, en dezelve niet aan de koude bloot ſtelle; dat zij, wanneer het weder goed en niet al te koud is, met den zuigeling dagelijks zig in de vrije lucht bewege; dat zij met den zuigeling in een zuivere, en niet te vochtige, of te bekrompene kamer woone; dat zij den zuigeling nooit des nachts bij zig in het bed laat ſlaapen; en dat zij in 't al-

algemeen dat voedzel gebruike, het geen zij tot hier toe is gewoon geweest.

Is de Minne hardlijvig, zoo bezorgt men haar, door een weinig room van wijnſteen, een paar keeren open lijf. Maar heeft zij een buikloop, zoo moet dezelve, door acht of tien droppels *Laudanum*, dadelijk worden tegengegaan.

De Minne moet aan het Kind, beurtelings, de rechte en de linke borst geven, en het zelve, beurtelings, op den rechten en op den linken arm dragen; op dat zig het kind aan geene bijzondere plaatſing gewenne, en daar door ſcheef worde.

ACHTSTE HOOFTSTUK.

Van de opvoeding der Kinderen, zonder hun de Borst te geven.

Kinderen groot te brengen, zonder aan dezelve de borst toe te reiken, heeft veel moeite in. In de Vondeling-huizen te Parys, Rouan, London, Stokholm (*g*), en op andere plaatſen, heeft men de proef genomen, om Kinderen zonder de borst, met Koe- of Geiten-melk op te voe-

(*g*) BERGIUS *Cameral-Magazin*, 3de *Deel*.

voeden. Doch alle deeze proeven zijn ongelukkig uitgevallen, en de meeſte kinderen zijn geſtorven, in weerwil van de allergrootſte voorzorg en oplettenheid. Huisſelijke proeven hadden geen beter gevolg. Te Rouan werd de proeve met de allergrootſte omzigtigheid genomen. Het huis was buiten de ſtad, met boomen omringt, en de kinderen hadden de zorgvuldigſte oppasſing. Men trachte dezelve door Koe-melk en meel-pap groot te brengen. Doch de proef mislukte. Van honderd twee en dertig Kinderen waaren 'er na verloop van anderhalf jaar ſlechts dertien in 't leven; en ook deeze bleeven zwakkelijk, en ſtierven kort daar na. Eene hoofd-oorzaak, waarom deeze proef zulk een ongelukkigen uitſlag had, was: dat verſcheide kinderen zig in ééne kamer bevonden, en dat het gehuil der wakkeren de ſlaapenden altoos deed ontwaken.

Deeze proeven wierden te Parys door bekwaame Artſen herhaalt: maar, helaas! met het zelfde ongelukkig gevolg. De Kinderen ſtorven aan de teering, en bij het openen der lijken vond men de darmen in één gevlochten.

Vind men zig genoodzaakt, een Kind zonder de borst te moeten opvoeden: zoo bedient men zig van de volgende manier, die CAMPER aanprijst. Men neemt beſchuit van het ſijnſte tarwemeel. Men kookt dezelve, in een aarden vat,

met

met regenwater, en roert de daar uit ontſtaane pap, door middel van een houten lepel, geſtadig om. Deeze pap kan, in den winter, één of twee dagen bewaard worden. Maar beter is 't, wanneer men dezelve dagelijks versch bereid. Van deeze pap neemt men nu zoo veel, als men aan het Kind op eenmaal geven wil; men zet die portie op 't vuur, laat ze warm worden, roert vervolgens een weinig Venetiaanſche Zeep en een weinig zuiker daar onder, en giet 'er zoo veel verſche Koe-melk bij, als noodig is, om de pap vloeibaar te maaken. Het geen het Kind van zulk eene portie overlaat, word weggeworpen, en moet niet weder opgewarmt worden, anders word het zuur en ſchadelijk.

Behalven deeze pap geeft men aan het Kind, 's morgens vroeg en na den middag, een kop vol verſche laauwe Koe-melk, of Geiten-melk, te drinken.

Hoe meer men de pap met zuiker zoet maakt, hoe aangenaamer en onſchadelijker dezelve voor het kind word. Het is een ongerijmd vooroordeel, dat tegen alle ondervinding ſtrijd, dat de zuiker voor de kinderen nadeelig is. Veel eer doet dezelve ter bevordering van de ſpijs-verteering voortreffelijk nut.

Men vaart voort de Kinderen met deeze pap te voeden, zoo lang, tot dat 'er eenige tanden zijn doorgebroken. Men geeft het kind daar van ver-

verſcheide maalen des daags, en ook eenmaal des nachts.

De melk-pap is voor de Kinderen hoogst nadeelig. De kinderen krijgen 'er dikke buiken van, ze worden bleek, en bekomen den grondſlag tot de Engelſche ziekte.

Geduurende het eerſte jaar moet men den Kinderen geene vette ſpijzen geven, en ook geene boomvrugten. Maar van tijd tot tijd een weinig goede, verſche en ſterk gekookte vleesch-ſoupe bekoomt hun zeer wel; zoo als ook nu en dan een paar theelepels vol ouden wijn.

Men wagte zig zorgvuldig, dat de Minne of Oppaster aan het Kind het eeten niet voorkaauwe: want dat is zeer walgelijk.

De lepeltjes, waar mede men het Kind te eeten geeft, moeten niet van metaal, maar van hout of ijvoor vervaardigt zijn. Alle potten moeten dikwils gewasſchen, en bij aanhoudendheid ſchoon gehouden worden. De kleine lepels zijn het beste werktuig van allen, om het kind eeten of drinken te geven (*h*).

NE-

(*h*) De heer MURRAY heeft in ROSENSTEIN's *Verhandeling over de ziekten der Kinderen*, 5e *Uitgaave*, *pag.* 6. een drinkvat voor Kinderen beſchreven, 't welk in Engeland in gebruik zou wezen, en aldaar *Borat* genaamt word. Volgens zijne beſchrijving is het een werktuig van metaal, het welk de gedaante van een ſchip heeft, en drie of

NEGENDE HOOFTSTUK.

Onderzoek der ſtelling: dat de melk, in de eerſte wegen der Kinderen, zuur verwekken, en dat dit zuur de oorzaak van veele ziekten wezen zoude.

Het is een algemeen aangenomen gevoelen onder de Artſen, en onder die Schrijvers, welke over de ziekte der Kinderen geſchreven hebben: dat derzelver meeste ziekten, in de eerſte maanden van hun leven, door het zuur ontſtaan; dat dit zuur de ſpijs-verteering belet, de moedermelk geronnen maake, en zeer veele en meenigvuldige toevallen veroorzaake. Edoch deeze ſtelling is, even als meer andere algemeen aangenomene ſtelzels, grootendeels ongegrond, en daarom niet dan met merkelijke bepaaling aan te nemen.

Uit de proeven van eenen RUTTY, BERGIUS, JOUNG, CLARKE, FERRIS, en anderen, blijkt, dat de menſchen-melk in haare eigenſchappen van de melk der Koeijen, der Geigen-

of vier eet-lepels in zig bevatten kan. Van zulk een werktuig ben Ik niet in ſtaat, mij een duidelijk begrip te maken: en zulks te minder, dewijl 'er niet bij opgegeven is, of het de gedaante van een oorlogſchip, of van een boot heeft.

ten, der Ezelinnen, der Merrijen, en der overige gras-eetende dieren zeer verſchillend is. De menſchen-melk is in haare beſtand-deelen veel beter en meer inwendig gemengt, dan de melk van eenig dier. *Zij* laat zig op geenerlei wijze, en door geen tot hier toe bekend middel, tot ſtollen brengen. Het maagzap zelf der jonggebooren Kinderen kan haar niet geronnen maken, zoo als herhaalde proeven bewezen hebben. Kalver-magen, zuuren uit het planten- en dierenrijk, en alle andere zelfſtandigheden, door welker bijmenging de melk van gras-eetende dieren ſtolt, kunnen de menſchen-melk niet tot ſtollen brengen. Even min ſtolt zij, wanneer ze aan de warmte word bloot geſtelt, zoo als BERGIUS bewezen heeft.

De zuigelingen breeken zomtijds wel, wanneer ze hun maag overladen hebben, iets op, dat zeer veel gelijkheid met geronnen melk heeft, en ook algemeen daar voor gehouden word. Edoch het is niets anders, dan de room van genuttigde moeder-melk. De room zonder zig in de maag af, drijft, uit hoofde zijner mindere ſpecifique zwaarte, boven op, en word daarom het eerst, en dikwils alleen opgebroken, terwijl het waterachtig gedeelte der melk in de maag agterblijft, en onder het opgebrokene zig niet vertoont. De room der moeder-melk is, zoo als de heer CLARKE opmerkt, in de eer-

eerste dagen na de bevalling, van een geele couleur: en juist die zelfde couleur heeft ook te deezer tijd, het geen de zuigeling opbreekt.

Even min als de menschen-melk ooit stolt; even min word dezelve zuur (*i*). De groene brokkelachtige stoelgang der zuigelingen, en deszelfs zuure reuk, is geen bewijs van zuur in de maag of in de darmen. SYLVIUS en HARRIS schrijven de groene couleur van den afgang aan een galachtig bijgemengd zuur toe. Maar deeze stelling is verkeerd: want de heer CLARKE heeft door naauwkeurig onderzoek bevonden, dat de gal der zuigelingen alleen door mineraal-zuuren eene groene couleur aanneemt, en integendeel na het bijmengen van plant-zuuren onverandert blijft.

De tot hier toe door de Schrijvers opgegevene teekenen van een zuur, dat in de ingewanden voor handen zoude zijn, bewijzen niet deszelfs dadelijk aanwezen, en daarom bevind men ook, dat, in zulke gevallen, de zoo algemeen aangeprezene zuurbrekende middelen weinig of geen dienst doen.

(*i*) *Lac femininum nullum prodit acoris signum. Post quadraginta & tres integros dies non magis acet, quam lac vaccæ recens.* NAVIER *apud Haller. in Physiolog.*

TIEN-

TIENDE HOOFTSTUK.

Van de oppasfing en behandeling der jonggebooren Kinderen, en der Zuigelingen in 't algemeen.

Na dat het lichaam van het Kind afgewasfchen en gereinigt is geworden, heeft men voor alle dingen daar op te letten, dat ook de eerfte wegen gezuivert worden. De mond, het ftrottenhoofd, en de keel zijn doorgaans met een dik, taai flijm opgevult. Dezelve fpuwt de zuigeling, kort na de geboorte, van zelf uit, of ze word met den vinger uitgenomen. De ingewanden van den buik zijn met den zoogenaamden zwarten drek, eene donker groene, vetachtige en blinkende zelfftandigheid, opgevult, welke moet worden uitgedreven. Doorgaans ontlast het Kind van zelve zig daar van, kort na de geboorte, door den aars. Maar gebeurt dit niet, zoo geeve men het kind, van tijd tot tijd, een weinig weij van melk met zuiker zoet gemaakt. Dit middel is voldoende, om de uitdrijving van den zwarten drek te bewerken. Inwendige geneesmiddelen, van welk zoort ze ook wezen mogen, moeten, in eene zoo teedere jeugd, niet gegeven worden. Zacht wrijven van den buik met warm

gemaakte flenelle doeken doet zomtijds, wanneer de zwarte drek zig niet behoorlijk ontlast, tot bevordering van deszelfs ontlasting goeden dienst.

Eene bijzondere toezicht vordert de navel van het Kind. Zomtijds gebeurt het, dat de wond, die na het afvallen van den navel overblijft, moeijelijk geneest. In dit geval legt men een compres, met warm gemaakten rooden wijn bevochtigt, op dezelve. Doch dit compres moet over den navel op zulk eene wijze vast gemaakt worden, dat het, door de beweging van het kind, en voornamelijk door het in de hoogte trekken van de knie, niet lichtelijk van de plaats, alwaar het zelve legt, kan verſchoven worden.

Wanneer op den navel, zoo als zomtijds gebeurt, ſponsachtig vleesch wil uitwasſen, het welk bij de de geringſte aanraaking bloed: zoo word een weinig poeder van gebrande aluin daar op geſtrooit, een zacht compres daar over gelegt, en het zelve, door middel van den navelband, vastgemaakt. De opgeſtrooide aluin maakt een korst, die men van zelf laat afvallen. Is als dan na het afvallen van de korst, nog meer ſponsachtig vleesch overig, zoo word dezelfde behandeling herhaalt.

Een der voornaamſte middelen, tot behoud van der Kinderen gezondheid, is het koude bad. Hier mede moet in de teederſte jeugd begonnen,

en

en tot dicht bij den huwbaaren ouderdom aangehouden worden. In 't eerst word de zuigeling alleen met een fpons, in koud water gedoopt, gewasfchen, naderhand word hij gebaad: echter koomt het 'er veel op aan, dat het Kind langzamerhand aan het koude bad gewent werde. Daarenboven zijn 'er Kinderen, wien het koude bad meer fchadelijk, dan voordeelig is. Men moet derhalven naauwkeurig acht geven, en opmerken, wat voor eene werking het bad te weeg brengt. Wanneer het Kind, kort na dat het uit het bad opgenomen word, over het gantfche lichaam rood en warm is; wanneer het levendig, wel te vreden, en fterk word; wanneer zijne krachten toenemen: dan moet men zeker befluiten, dat het koude bad aan het zelve voordeelig zij. Wanneer daarentegen het Kind na het bad treurig en flaperig word; wanneer zijne huid hard, droog en fchubachtig word; wanneer zijne eetlust tot gulzigheid overflaat; en wanneer een buikloop van onverteerde fpijzen zig daar bij voegt; dan doet men beter, met het Kind niet verder het koud bad te laten gebruiken.

Men gedooge nimmer, dat zig dieren in de kamer ophouden, in welke zig zuigelingen, of andere kleine Kinderen bevinden: voornamelijk dan, wanneer deeze kinderen van de Oppasters alleen gelaten worden, het geen eigentlijk niet een enkel oogenblik behoorde te gefchieden.

Men heeft zeer treurige voorbeelden van ongelukken, die, door veronachtzaaming van deezen regel der voorzichtigheid, ontſtaan zijn. Ik zal ſlechts één voorbeeld, voor allen, bijbrengen. In January 1783 werd in Frankryk een kleine éénjaarige jongen in de kamer alleen gelaten. Hij plaatſte zig nevens de ſchoorſteen, waar in vuur brande, om zig te warmen. In dezelve kamer bevond zig, met het Kind, een jonge hond, die nog aan zijne moeder zoog. Dezelve kroop naast de ſchoorſteen, en onder de rokken van het kind. Hij vatte met den bek het mannelijk lid van het kind, het welk hij voor de tepel zijner moeder aanzag, en zoog daar aan zoo lang, tot dat het lid afviel (*k*).

Met opzicht tot den Doop ſtaat aan te merken, dat de Doop met koud water zeer nadeelig is, en dat het doopen in de Kerk bij koud weder voor veele zuigelingen doodelijk word.

Het hoofd van 't Kind moet niet gelijk, helaas! maar al te dikwils gebeurd, na de geboorte door de Vroedvrouw gedrukt of gevormt worden.

Ook moet, uit de borst van het kind, de melk niet uitgedrukt worden.

De lucht van de kamer, waar in zig het kind ophoud, moet zuiver zijn; anders ontſtaan 'er kramppijnen en ſtuipen, waar aan het kind doorgaans

(*k*) *Journal de Médecine.* *Tom.* 82, *pag.* 97.

gaans ſterft. Dagelijks, in welk jaargetijde het ook wezen moge, moet twee of driemaal de lucht door de kamer vrij doorſpeelen; Venſters en Deuren moeten eenige minuten lang geopend worden. De kamer zelf moet ruim wezen. 'Er moeten zig in dezelve niet veel perſoonen ophouden. De graad van warmte in de kamer moet gematigd zijn; eer koel, dan warm: want niets is den kinderen nadeeliger, dan heete lucht. De wast moet niet in de kamer gedroogt worden. Ook moet in de kamer niet gerookt worden: indien dit evenwel gebeuren mogt, zoo ſprenge men azijn op een gloeijend ijzer, en wagte zig door rook de lucht nog meer te bederven.

De kamer moet zoo veel mogelijk ſtil zijn: zuigelingen verlangen naar rust, op dat zij ſlapen kunnen.

Dagelijks moeten de zuigelingen in de vrije lucht komen, en in de vrije lucht gedragen worden: dog niet 's morgens vroeg, of 's avonds laat, maar des namiddags, zoo lang de zon nog boven den Horizont is. Dit ſtaat vooral des zomers in acht te nemen.

Men brenge de Kinderen niet op plaatſen, alwaar ſterke reuken zijn, en men weere zorgvuldig uit hunne nabijheid alles wat ſterk riekt. In de kamer zelfs moeten geene welriekende bloemen, als Roſen, Violetten, Leliën, Angelieren, enz. gedoogt worden.

De plaats in de kamer, alwaar het bed van het Kind ſtaat, moet zeer verre van de kachel afwezen.

Om der zuiverheids wille word het hoofd dagelijks gewasſchen. Ook moet het Kind gewasſchen, gezuivert en gedroogt worden, zoo dikwils het zelve zig nat gemaakt of bevuilt heeft. Tusſchen de dijen, onder de armen, en aan den hals, worden afzonderlijke doeken gelegt.

Zoo dra het Kind gewasſchen en gereinigt is, word het zelve gebakerd, en te bed gelegt. Het bakeren is op zig zelf niet nadeelig: alleen word het ſchadelijk door misbruik. Het bakeren moet zeer luchtig geſchieden; vooral niet te vast, en niet met windzelen. De borst en de armen moeten vrij blijven. Een zwagtel van flenel, ongeveer zes duimen breed, word, dadelijk na de geboorte, eens of tweemaal om den navel gelegt, doch niet te vast aangetrokken. Op deeze wijze word de navel het best vast gehouden.

De zwagtels moeten van flenel, en niet van linnen zijn. De flenelle windzels werden met banden vast gemaakt, en niet met ſpelden. Deeze moeten over 't algemeen in 't geheel niet komen in de nabijheid van den zuigeling: want men heeft droevige voorbeelden, dat zuigelingen door ſpelden, waar mede de windzels vast gemaakt waaren, zijn gekwetst geworden. Bij verwisſeling word de eene reis van de rechte naar de linke,

ke, de andere keer van de linke naar de rechte zijde gewonden.

Zoo dikwils het Kind aan de borst gelegt word, moet de zwagtel los gemaakt worden.

Na eenige weeken word het Kind niet meer gezwagtelt, maar gekleed.

Het hoofd moet wel gedekt worden, om de Fontanelle te beſchutten.

De kleeding moet eenvoudig en ligt wezen: ze moet geen ander doelwit hebben, dan om den zuigeling voor den invloed der lucht te bewaaren en voor de koude te behoeden. Alles wat de borst of de maag drukt, moet zorgvuldig vermeid worden. Wanneer het Kind kort na dat het aangekleed of gebakert is geworden, overluid ſchreit, zoo moeten de windſels los gemaakt, of het kleed uitgetrokken, en dadelijk onderzogt worden, welke de oorzaak van de pijn, of van het ſchrijen wezen moge.

De mutſen van het Kind, moeten vooral niet te naauw zijn: anders word het hoofd gedrukt, en eindelijk de natuurlijke gedaante van het zelve verandert.

Nooit moeten de Kinderen gewasſchen, gewreven, gebakerd of aangekleed worden, wanneer ze zoo even gezogen hebben: de ſpijs-verteering vordert als dan rust.

Zuigelingen lijden voornamelijk in het onder-

lijf: het is daarom zeer aan te prijzen, dat men hun eene flenelle zwagtel, zes of zeven duimen breed, om den buik en over den navel over de bloote huid met banden vast make.

De oogen van den Zuigeling verdienen bijzondere toezicht, op dat het Kind zig niet gewenne scheel te zien. De wieg moet daarom zoo geplaatst worden, dat het licht niet van achteren over het hoofd, nog van ter zijden, maar juist van vooren, en in beide oogen van het kind evenredig valle. Men houde geen licht dicht bij de oogen van het kind. Word de Zuigeling des nachts gereinigt of gebakert: zoo moet het licht niet achter deszelfs hoofd, en niet aan de eene kant, maar aan de voeten staan: want het Kind ziet altoos daar heen, waar het licht staat.

Wanneer het Kind huilt, moet men zich niet al te angstvallig bekommeren, om het tot zwijgen te brengen. Men spoore de oorzaak op, en neeme dezelve zoo veel mogelijk weg, wanneer men ze gevonden heeft. Kan men ze niet wegnemen, zoo laate men het kind weenen, tot dat het van zelf ophoud. Maar men wagte zig wel, het zelve voor te zingen, voor te speelen, het te schommelen, of het te drijgen, zoo als onkundige Oppasters doorgaans gewoon zijn te doen.

De Wiegen zijn reeds zedert over oude tijden in

in gebruik (*l*). Of ze nuttig, of nadeelig zijn, daar over zijn het de Geneeskundigen niet eens. Op zig zelf hebben ze zeker groote voordeelen: vooral daarom, dewijl men ze wegdragen kan, waar heen men wil. Ook ligt het Kind daar in zeer zeker. CAMPER houd zelfs het zacht wiegen niet voor schadelijk. Hij zegt: „ dat men „ de wiegen niet geheel moet verwerpen; al „ waare het dat men met ARISTOTELES het „ weenen en schreijen der kinderen voordeelig, „ en voor hunne kragten heilzaam gelooven wil- „ de (*m*)." Men heeft het voordeel, dat men, door zacht wiegen, de kinderen, wanneer ze schreijen, op eene gemakkelijke wijze tot rust brengen, en daar door beletten kan, dat ze zig door het hevig schreijen geen breuk veroorzaaken. Dienvolgende is het wiegen der Kinderen geenzints geheel te verwerpen; alleenlijk heeft men zich voor deszelfs misbruik, voor al het te hard wiegen, te wagten.

Het Kind word zoodanig in de wieg gelegt, dat het met het hoofd iets hooger legt, dan met het ove-

(*l*) MARTIALIS *Lib.* XI. *Epigramm.* 40. hekelt CHARIDEMUS, zijnen wieger. Waarschijnlijk hadden de wieger der ouden groote overeenkomst met die, waar van we ons heden ten dage noch bedienen.

(*m*) CAMPER *uber die Erziehung der Kinder. Leipzig* 1777. *pag.* 22.

overig gedeelte van het lichaam. Op den buik moet men het zelve niet leggen, ook niet op den rug. Men legt het Kind, bij verwisſeling, dan op de eene, dan op de andere zijde. Op zijde moet het leggen, op dat ſlijm en water uit den mond vrijelijk kunnen uitvloeijen. Legt het Kind op den rug, zoo geraakt het in gevaar, om in de ſlijm te verſtikken. Dit gebeurt zomwijlen ook dan, wanneer de ſlijm al te taai is: het kind word in dit geval geheel blaauw in 't gezicht. Zoo dra de Minne dit beſpeurt, moet zij haaren voorſten vinger in den mond van het kind ſteeken, denzelven in den mond krom buigen, en 'er dan uittrekken: de dikke en taaije ſlijm hangt aan den vinger.

Men laate het Kind zoo veel ſlapen, als het maar wil. Zuigelingen moeten veel ſlapen, en in den eerſten tijd van hun leven ſlapen ze bijna aanhoudend. Echter moet het kind door hard wiegen niet tot ſlapen gedwongen worden. Is het kind wakker, zoo word het zelve uit de wieg genomen, gereinigt, en in de lucht gebracht. Men bevrijd het een tijd lang van zijne windſels, op dat het zijne ledematen vrijelijk zoude kunnen bewegen.

De Kinderen moeten alleen ſlapen. Bij oude lieden in het bed te leggen, is voor hun nadeelig. Ook moet men niet toeſtaan, dat de Minnen, of Oppasters, dezelven des nachts bij zig

in

in 't bed nemen: want 'er zijn veele voorbeelden van Kinderen, die 's nachts door de geenen, bij welke zij ſliepen, dood gedrukt zijn geworden. Men rekend in Zweden, door elkander, jaarlijks 650 Kinderen, die op deeze wijze omkomen (*n*). Het is zekerlijk wel waar, het geen de heer HUFELAND in zijn voortreffelijk geſchrift over de ziekten der Kinderen, beweert, dat het namelijk onnatuurlijk is, een Kind van den damp-kring zijner moeder op eenmaal geheel af te trekken, en dat het, tot inſtandhouding van jonggebooren Kinderen, van een wezentlijk nut zij, hen den meesten tijd nog aan de zijde van hunne moeder te laaten leggen, en het genot van haar leven, en van haare warmte te doen hebben (*o*). Alleenlijk het ſlapen der Kinderen des nachts in het zelfde bed met de Moeder, of de Minne, is, om boven aangehaalde redenen, gevaarlijk.

Wanneer de Zuigeling zig te meermaalen ongeſtelt bevind, buikpijnen en buikloop heeft, zoo mag men vermoeden, dat de oorzaak deezer toevallen in de melk der minne te zoeken zij. Men moet daarom de minne het Minnen-poeder van ROSENSTEIN laaten inneemen. Het zelve be-

(*n*) ROSENSTEIN *Kinderkrankheiten*, *pag.* 20.

(*o*) HUFELAND *uber die weſentlichen vorzuge der Inoculation*, *pag.* 216.

beſtaat uit twee lood Magneſia, twee drachma witte zuiker, even zoo veel van het geel van gedroogde en ingemaakte oranje - ſchillen, en een drachma Sijroop van Venkelzaad. Van dit mengzel neemt de minne dagelijks vier of vijf maal een punt van een mes vol.

Over 't algemeen ſtaat, met opzicht tot den levens-regel der Minnen, aan te merken, dat men deswegens niet al te angstvallig wezen moet. De Minne moet de levenswijze, aan welke zij gewoon is, niet al te ſchielijk veranderen: want de maag eener gezonde en ſterke jonge meid verdraagt veel, het geen aan lieden van hoogeren ſtand, die aan eene zachtere levenswijze gewoon zijn, geheel onverteerbaar toeſchijnt. Zuure, zuurachtige, en zuur wordende ſpijzen zijn intusſchen ieder Minne af te raaden, zoo als ook geestrijke dranken in overmaat genomen, en al te veel boomvruchten. Wanneer het weder goed is, zoo moet zich de Minne, met het Kind, dagelijks in de vrije lucht bewegen: doch men vermijde teffens zoo wel de ſterke hette van den middag, als de morgen- en avond-lucht.

Testen met gloeijende koolen, moeten in geen kinder-ſtoof gedult worden, dewijl het koolzuurachtig Gas, dat uit de gloeijende koolen uitdampt, hoogst nadeelig en gevaarlijk is.

Zorgvuldig moet men daar tegen waken, dat de Zuigeling nooit verſchrikke of tot toornigheid

heid aangezet worde. Deeze hartstochten neemen met den ouderdom toe, wanneer het zaad derzelve reeds zoo vroeg in de teedere ziel des Zuigelings is gelegt geworden. Nooit moet men gedoogen, dat de zuigeling zijne minne, of eenig ander voorwerp, in toorne ſlaa. — Doch dit behoord meer tot de zedelijke, dan tot de natuurkundige opvoeding; en van deeze laatſte alleen word hier gehandelt.

Men brenge nooit den Zuigeling plotſeling uit een heldere in een duistere plaats, of uit een duistere in een heldere. Ook gedooge men niet, dat zig iemand achter het Kind plaatſe, om met het zelve te ſpeelen: de oogen lijden daar bij zeer veel.

ELFDE HOOFTSTUK.

Van de Vondeling-huizen, en van de Vondelingen.

Reeds zijn 'er zoo veele Werken geſchreven over de natuurkundige en over de zedelijke opvoeding der Kinderen, zoo veele Schriften over de ziekten der Kinderen: en in alle deeze Schriften geen woord over die arme verlatene ſchepſelen, wier Ouders weigeren hun Ouder-plicht

te

te vervullen (*p*); die hulpeloos daar neder gelegt worden, aan het treurigst noodlot overgelaten; die daar neder gelegt worden, aan den weg, daar Priesteren en Leviten voorbij gaan, tot dat een louter toeval eenen barmhartigen Samaritaan derwaarts lijd, die zig hunner ontfermt, of tot dat de dood, de geeuwhonger, hen van hun ongemak verlost. Van waar dit ſtilzwijgen? waarom vinden deeze zuchtende Kinderen niemand, die voor hun ſpreekt? Daarom, dewijl ze verlaten zijn; dewijl ze de aan hun te beſtedene zorge niet vergelden, niet betaalen kunnen! — En Ik, zal Ik ook zwijgen? Zal Ik hunner in 't geheel niet gedenken? Zal Ik van hun niet ſpreken, dewijl niemand voor hun ſpreekt? ô Ja! juist! juist op deezen grond, zal Ik van de Vondeling-huizen, van derzelver feilen en gebreken, van de Vondelingen, en van derzelver ziekten, opzettelijk handelen. Al wie de beſchrijving van den elendigen toeſtand deezer Kinderen leezen kan, zonder aangedaan te worden, in deszelfs boezem klopt geen menſchelijk hart; deeze heeft het zoet gevoel van medelijden nooit ondervonden.

Het oudſte Vondeling-huis, waar van men eenig

(*p*) Uitgenomen in het Werk van den heer Prof. OSIANDER: *Beobachtungen, Abhandlungen und Nachrichten, krankheiten der Frauenzimmer und kinder betreffend. Tubingen* 1787.

eenig narigt heeft, wierd te Montpellier, in den jaare 1180, gesticht, en 'er werd tot het inneemen der Vondelingen, die door hunne Ouders verlaaten waaren, een gedeelte van het Hospitaal *St. Esprit* bestemt. Eene soortgelijke inrichting werd, in den jaare 1533, te Lyon gemaakt. Voor 't overige was het, tot dien tijd, in de geheele Christenheid een aangenomen gebruik, dat een te vondeling gelegt Kind de lijfeigen slaaf wierd van den geenen, die het aannam, en liet opvoeden. Deeze Kinderen werden te dier tijd aan de Kerk-deuren neêrgelegt, alwaar zelfs een wieg, of een groote langwerpige mand gevonden werd, om het Kind daar in te leggen.

In de zeventiende eeuw nam het getal der te vondeling gelegde Kinderen uitermaten toe. Men vond ze te Parys, hulpeloos en verlaten, op de straaten liggen, afwagtende, wie zig hunner ontfermen wilde. Over het droevig noodlot deezer arme wormen wierd eindelijk in den jaare 1638, eene rijke Weduwe aangedaan. Zij liet de Kinderen, op de straaten nedergelegt, tot zig brengen, en voedde dezelve ten haaren huize op. Een tijd lang had deeze milddadige onderneming goeden voortgang: maar wel dra hadden de vreeslijkste misbruiken plaats. De Dienstmeiden deezer Weduwe dreeven met de Vondelingen een schandelijken handel, zij verkogten dezelve dan eens aan Bedelaars, die de ledematen der Kinderen

ren uitrekten, en ontwrichten, om het mededogen der voorbijgangeren gaande te maken; dan eens aan Moeders, wier Kinderen gestorven waaren, en welke zig van deeze Vondelingen bedienden, om zig de borsten te laaten uitzuigen; dan eens aan zoogenaamde toovenaars, die zig van dezelve tot toover-bewerkingen bedienen wilden. De vastgestelde prijs van zulk een zuigeling was — twintig stuivers.

Om deeze en andere schreeuwende misbruiken weg te nemen, bestemde Koning Lodewyk de XIII, in den jaare 1640, dicht bij de Kerk *Notre Dame*, een Huis, waar in de Vondelingen moesten worden opgenomen. En zoo ontstond het Vondeling-huis te Parys; de verschrikkelijkste moordkuil, die immer in de weereld geweest is.

Naar het voorbeeld van de stad Parys, werden naderhand ook in andere groote Steden, te Lyon, te Rouan, te London, te Warschau, te Cassel, en op andere plaatsen, Vondeling-huizen opgericht. Deeze huizen bragten aan de bevolking een ongelooflijk groot nadeel toe. Niet alleen stierf verre het grootste gedeelte der Vondelingen, maar ook, met de tegenwoordige gemaklijkheid om zig van de zorge der nedergelegde Kinderen te kunnen ontdoen, nam het te vondeling leggen derzelve jaarlijks toe. Dewijl de Vondeling-huizen slechts in de groote Steden waaren opgericht, zoo bragt men de Kinderen

van

van zeer verre afgelegene plaatſen derwaarts; en de meeste Kinderen ſtierven reeds op de reize. Te Parys beſpeurde men in het Vondeling-huis, dat altoos het derde deel der opgenomene Kinderen van het Land, en ten deele uit zeer afgelegene Provintien, derwaarts gebracht wierd.

De toeſtand der Kinderen in het Vondelinghuis te Parys, is allerdroevigst. In één en dezelfde zaal bevind zig een groot aantal deezer Kinderen opgeſloten. Hier heerſchen boosaartige zweeren, en andere aanſteekende ziekten der Kinderen, zoo dat, volgens eene naauwkeurig ingerichte berekening, meer dan twee derde gedeeltens van het geheele beloop der Kinderen, die in het Vondeling-huis te Parys worden opgenomen, in de eerſte vier weken ſterven (*q*).

Die Kinderen, welke deeze en andere gevaaren ontgaan, worden aan de Minnen overgegeven. Deeze Minnen worden ſlecht betaalt, en draagen daarom voor de hun toevertrouwde Kinderen weinig zorge. Daarenboven zijn ze arm, en worden ſlecht gevoed; zij hebben gevolgelijk ſlechte melk, die den zuigeling weinig voedzel verſchaft.

Doch

(*q*) *Deux tiers au moins ſuccombent dans le premier mois, & dans ces deux tiers, trois cinquiémes, avant d'être donnés aux nourrices.* LIANCOURT *rapport à l'Aſſemblée nationale. p.* 21.

Doch deeze Minnen woonen niet in de Stad. Zij woonen op het Land, en neemen haare zuigelingen derwaarts met zig. Het hart bloed aan elken menſchenvriend, wanneer hij van de deur van het Vondeling-huis te Parys een wagen met Minnen en Zuigelingen volgepakt ziet uitrijden, en over de ſtraat-ſteenen heenrollen. De arme wormen zuchten en ſchrijen, uit hoofde van het aanhoudend ſtooten en ſchokken, waar aan zij door deeze beweging zijn bloot geſtelt. De weg duurt lang: want geene deezer Minnen woont nader dan twaalf uuren van Parys, zommige leven zestig uuren van de Hoofdſtad af.

Van 101000 Kinderen, die zedert den jaare 1774. in het Vondeling-huis te Parys wierden opgenomen, waaren 'er in den jaare 1790 ſlechts 15000 overig.

Bij veelen van deeze Kinderen vertoont zig, kort na de geboorte, het venerisch gift, van hunne Ouders overgeërft. Voor Kinderen, bij welken zig veneriſche toevallen vertoonen, heeft men te Vaugirard, bij Parys, een bijzonder Hospitaal opgerecht, waar in zij behandelt worden. Maar met een ſlecht gevolg. Zedert tien jaaren zijn in dit Hospitaal 19,059 Kinderen ingebracht, en van dezelven zijn 'er niet meer, dan 440 Kinderen genezen geworden.

De ziekte, welke in het Vondeling-huis te Parijs het grootſte getal van Kinderen wegraapt, is

is de Vondeling-huis-ziekte, (*le Muguet*) een zoort van boosaartige zweeren. Men befpeurt eerst roode vlakken aan het verhemelte en op de tong; vervolgens verfchijnen kleine puistjes, die in korten tijd den geheelen mond en het verhemelte inneemen, en van daar in de keel komen, en het flikken beletten. Ze planten zig zelfs tot in de maag voort. De Kinderen teeren uit en fterven, de een vroeger, de ander later. Voegt zich daar een buikloop bij, een toeval in deeze ziekte zeer gewoon: zoo fterft het Kind reeds op den derden dag.

De puisten zijn of wit, of graauw van couleur. De laatfte worden wel dra naderhand zwart, en 'er voegt zig een doodelijk vuur bij; de witte puisten vallen als fchubben af, en gaan weg.

De Kinderen, die in het Vondeling-huis blijven, wanneer ze deeze ziekte hebben, fterven alle: maar van die geenen, welke als dan uit het Huis op het Land gebracht worden, geneezen 'er veelen.

Alle Kinderen, die in het *Hotel-Dieu* te Parys geboren worden, krijgen deeze ziekte. Zomtijds reeds op den derden dag na de geboorte. De Minne, welke een Kind, met deeze ziekte behebt, zuigt, fchijnt niet befmet te worden. 'Er vertoont zich wel eene lichte ontfteeking aan de borst-teepel: doch deeze laat zig, door een omflag van warmen wijn, gemakkelijk geneezen.

Daarentegen word een gezond Kind, het welk als dan te gelijker tijd de Minne zuigt, besmet. Ja men wil zelfs opgemerkt hebben, dat zulk eene Minne, nog een geheel jaar naderhand, een gezond Kind zoude kunnen besmetten.

De oorzaak der Vondeling-huis-ziekte is; bedorven lucht. Wanneer men de proef nam, om in eenige kamers versche lucht in te laaten, dan nam deeze ziekte af. De geneezing bestaat daar in: dat men de Kinderen uit het Vondeling-huis wegneemt, en in de vrije lucht op het Land brengt.

In andere Vondeling-huizen is de sterfte niet minder groot, dan te Parys. Te Perpignan worden van hondert Kinderen, in het Vondeling-huis opgekweekt, naauwlijks twaalf of vijftien Kinderen vijf jaaren oud.

„ In een aanzienlijk Duitsch Vorstendom, het „ welk omtrent zedert twintig jaaren een Wees- „ en Vondeling-huis in zijne hoofdstad heeft op- „ gericht, is tot nu toe slechts een enkele Von- „ deling tot mannelijke jaaren gekomen. Dit „ mensch alleen heeft dus jaarlijks aan den Lan- „ de ten minsten 20,000 Rijksd. gekost; eene „ somme, welke de opvoeding van een Erfprins „ niet gekost zoude hebben (*r*)."

In het Vondeling-huis te Kassel wierden van den

(*r*) *Hannöverisches Magazin*, 1778. *pag*, 600.

den jaare 1763. tot den jaare 1781. in 't geheel 740 Kinderen ingebracht. Van dezelven ſtierf de helft onder de acht jaaren, en naauwlijks tien derzelven bereikten het veertiende jaar. De Schrijver, aan wien ik dit bericht verſchuldigt ben, maakt daar bij eene zeer treffende aanmerking. „ Wie kan, (zegt hij,) na dat hij dit weet, „ zonder de innigſte aandoening en ſmarte, aan „ deeze ongelukkige ſchepzels, wie kan zonder „ ſchrik aan een Vondeling-huis denken? Het „ ſchijnt bijna het treurig lot der meeste Vonde- „ lingen te zijn, dat, terwijl hen de menſchen- „ liefde aan een wreeden dood van eene ruke- „ looze Moeder onttrekken wil, zij ſlechts, met „ groote kosten, tot een langzaamer dood wor- „ den bijéén gebracht. Volgens een bericht, „ het welk in de *Wirzburger gelehrten Anzeigen* „ van den jaare 1786. te leezen is, vinden ook „ de meeste Kinderen, welke te Weenen, uit „ het Geboorte-huis van Vrouwlieden die ge- „ kraamt hebben weggenomen, en tot de Von- „ delingen overgebracht werden, in het Vonde- „ ling-huis hun graf. En vergelijkt men daar „ mede oudere berichten van Vondeling-hui- „ zen, zoo kan men zig naauwlijks onthouden „ van de harde gedachten, dat de vloek op dee- „ ze huizen rusten, en zij de wooningen van den „ Verderf-engel wezen moeten. *Hier kan men* „ *ten kosten van het Publicq, Kinderen laaten*

„ *ombrengen*, was het opschrift van een Hekel-
„ schrijver op een zeker Vondeling-huis. He-
„ laas het is bijna waar! Welk eene redding van
„ den Kindermoord, wanneer men kinderen aan
„ het mes ontrukt, en ze langzaam door vergif
„ doet sterven! want wat is de melk dier Minnen,
„ en de lucht der beschrevene kamers anders dan
„ vergift. Ik kan mij in 't geheel niet overtuigen,
„ dat Vondelinghuizen, naar de tegenwoordige
„ inrichting, voor den Staat nuttig zijn. Ik ge-
„ loove veel eer, dat ze zoo onbillijk, als
„ schadelijk zijn (*s*)."

TWAALFDE HOOFTSTUK.

Van het speenen der Kinderen.

Over de langduurigheid van den tijd, dat een Kind zuigen moet, zijn de grootste Artsen het met elkanderen niet eens. Zommigen willen, dat het speenen reeds met de zesde maand; anderen dat het met de elfde maand geschieden moet: anderen wederom willen, dat het kind anderhalf jaar lang zal zuigen. Eene dikmaals herhaalde ondervinding leert intusschen, dat het beter is, het

(*s*) OSIANDER's *Betrachtungen. Tubingen* 1787. *pag.* 264.

het kind te lang te laaten zuigen, dan het zelve te vroeg te ſpeenen. Acht of negen maanden, ten minſten, moet het kind, ten waare bijzondere omſtandigheden, waar van in dit Hooftſtuk zal gehandelt worden, zulks beletten, uit de borst zijner moeder gedrenkt worden. In de zesde maand is het kind nog te zwak, om zig zonder moeder-melk te behelpen. Het al te laat ſpeenen heeft daarentegen ook zijne nadeelen, vermits de ondervinding leert, dat voor een kind van één jaar en daar over de melk geen geſchikt voedzel meer is. Over 't algemeen valt omtrent den tijd, hoe lang een kind zuigen moet, niets te bepaalen; alles hangt daaromtrent van de omſtandigheden af. Aan zwakke kinderen moet men de borst langer toereiken, dan aan ſterken, aan zieke kinderen langer, dan aan gezonde. Men ſchikt zig deswegens naar de tanden. Hoe vroeger dezelve te voorſchijn komen, hoe eerder men het kind ſpeenen kan. Zoo dra de kinder-tanden alle zijn doorgebroken, moet het kind volſtrekt niet langer zuigen.

Het best is, voor de Minne zoo wel, als voor het kind, wanneer het zelve langzamerhand, en niet op eens, geſpeent word.

De omſtandigheden, welke het ſpeenen voor den beſtemden tijd noodzakelijk maken, zijn de volgende:

1. Wanneer de Minne zwanger word.

 2. Wan-

2. Wanneer bij dezelve de maandstonden zig vertoonen.

3. Wanneer haare melk slecht, en tot voeding van den zuigeling onbekwaam word.

4. Wanneer de borst-teepels der Minne hard, en pijnelijk worden.

5. Wanneer de Minne eene gevaarlijke ziekte heeft.

6. Wanneer het kind zeer ziek word.

7. Wanneer de Minne haare melk verliest.

8. Wanneer het Kind in 't geheel niet meer zuigen wil, en zig alzoo van zelfs speent. Dit geval koomt zomwijlen voor. Het kind wil nog de borst der Moeder, nog die van eene Minne langer vatten. Zomtijds krijgen de kinderen zulk een afschuw voor de melk, dat ze huilen, wanneer ze slechts de borst zien, ja zelfs, wanneer ze slechts melk, of iets het geen 'er als melk uitziet, b. v. Amandel-melk, in 't oog krijgen. Zulk een tegenzin koomt meestal plotselijk, op eenmaal, zoo als LEVRET opmerkt, niet van langzamerhand. De kinderen zijn daar bij niet ziek, maar doorgaans zeer gezond.

Wanneer één van de overige gevallen gebeurd: zoo word of het kind gespeent, of men geeft het zelve eene andere Minne. In het laatste geval koomt het daar op aan, of het kind aan eene andere Minne zuigen wil, dan of het zelve, gelijk zeer dikwils gebeurd, in 't geheel weigert eene andere Minne te zuigen.

DERTIENDE HOOFTSTUK.

Van het voedzel der gespeende Kinderen.

Het eerste voedzel van gespeende Kinderen moet noch met veel melk vermengt zijn. Daar toe bedient men zig van de pap, in het achtste Hooftstuk aangeprezen. Meelpappen van allerlei zoort zijn ten hoogsten schadelijk: Vleesch-soupe daarentegen bekoomt de kinderen zeer goed. Suiker moet slechts spaarzaam onder de spijzen gemengt worden. Melk met witte brood en een weinig suiker, kan des morgens gegeven worden, een weinig Vleesch-soupe des middags, en pap van bischuit en water 's avonds laat. Des nachts moet aan het kind nooit iets te eeten, of te drinken, gegeven worden; daar aan kan men het zelve reeds op deeze jaaren gewennen.

Wanneer het Kind naar de borst verlangt, moet men slechts de borst-tepels met een weinig tinctuur van Alssem bestrijken: zoo zal het weldra geen trek meer tot dezelve hebben.

Men moet aan gespeende Kinderen niet, zoo als veele Ouders doen, zonder onderscheid alles te eeten geven. Melk-pap, en melk-spijzen in 't al-

'talgemeen, zijn schadelijk, dewijl de maag van het Kind niet in staat is dezelve te verteeren. Een dikke buik, vermagering, wormen, uitteering, en de Engelsche ziekte, zijn de gevolgen van zulk een zoort van voedzel. Groenten en moeskruiden van allerlei aart kunnen de Kinderen, in deeze zoo teedere jaaren, moeijelijk verteeren. Even schadelijk zijn ook de boomvrugten.

Alle snoeperijen, koeken, gebak en suijkergoed, moeten, in deeze jaaren, zorgvuldig voor de Kinderen verholen blijven. Vooral zijn de koeken schadelijk, van wegen de boter, die tot derzelver bereiding noodig is: want alles wat vet is, is voor de Kinderen nadeelig. Even zoo min moeten zuure spijzen aan het Kind gegeven worden.

Melk-spijzen, vleesch-soupen, zacht vleesch, goed gebakken tarwen-brood, en een weinig rijpe ooft van tijd tot tijd; dit maakt een bekwaam voedzel voor Kinderen van deeze jaaren uit. Teffens geeft men het Kind van tijd tot tijd een weinig, maar niet te veel, wijn; dit is het beste middel om de worm-ziekte voor te behoeden.

VEERTIENDE HOOFTSTUK.

Van de Ziekten der Kinderen in 't algemeen.

Kleine Kinderen zijn uittermaten zwakke ſchepzels, aan meenigerleij gebreken, toevallen en ziekten bloot geſtelt, die alle, meer of min, de vernieling van dit teeder werktuig bedrijgen. De Ouders, voornamelijk de Moeders, moeten zig derhalven altoos bereiden, om den kleinen lieveling te verliezen: zij moeten zig met het denkbeeld, dat dezelve zoude kunnen ſterven, gemeenzaam maaken, om niet al te zeer neêrgeſlagen te wezen, wanneer dit geval gebeurd.

De ziekten der Zuigelingen zijn in 't algemeen bezwaarlijk te behandelen, en veroorzaaken den Artſen groote moeijte. Het Kind kan niet ſpreken, niet klagen, geene vragen beantwoorden: de Arts moet derhalven zijne aanwijzingen enkel uit zijn phyſiognomisch en ſemiotisch gevoel, en uit de practicaale neiging, die allen Artſen eigen is, uit het vermogen om geneeskundig te gisſen, afleiden. De Geneesheer beoordeelt de ziekte naar den ſtaat en levenswijze van het Kind, naar des-

deszelfs ouderdom, als mede naar het verhaal der Ouders en oppasters der Kinderen.

Het is eene algemeene regel, dat men den Kinderen zoo weinig geneesmiddelen geven moet, als mogelijk is; in 'talgemeen nooit zoogenaamde huis-middelen. Lichte ongesteldheden overwint de natuur: ziekten vorderen den Geneesheer.

Men wagte zig, den Zuigelingen Olij, Manna, Rhabarber-sijroop, en dergelijke, in te geven.

Dewijl het gebruik der Magnesia, en andere aardachtige Geneesmiddelen, op de vooronderstelling berust, dat zig zuur in de eerste wegen der Kinderen bevind, edoch boven is bewezen geworden, dat dit zeldzaam, of nooit, plaats heeft: zoo volgt daar uit, dat alle deeze aardachtige, of zoogenaamde zuurbrekende middelen, in verre na zoo meenigvuldig niet bij Kinderen gebruikt moesten worden, als gewoonlijk geschied.

Onder de Ouders hebben zelfs de verstandigste zomtijds het ongerijmd vooroordeel, dat men beter doet, de Kinderen, dewijl het moeijelijk is hunne ziekten te kennen, en de oorzaaken hunner pijnen te ontdekken, aan de zorge van oude wijven en vroedvrouwen over te laaten, dan ze den Artsen toetevertrouwen: Dit vooroordeel is aller-schadelijkst, en word de

oor-

oorzaak van den dood van veele Zuigelingen, welke een ſlachtoffer van de ongeſchikte behandeling der Vroedwijven en oude Tantes worden.

Bij alle ziekten der Kinderen moet de Geneesheer op de bijzondere geſteldheid van des Kinds lighaam bijzondere aandacht vestigen; voornamelijk op de groote prikkelbaarheid en gevoeligheid van het zelve, waar door uit geringe oorzaaken gewichtige ziekten ontſtaan, en zachte middelen groote uitwerkingen te weeg brengen. Uit deeze groote prikkelbaarheid ontſtaat de neiging tot krampen en ſtuiptrekkingen, tegen welke 'er geen beter middel is, dan het laauwe Bad. Dit Bad is voor Kinderen eigenaartig verſterkend, en verdient verre den voorrang boven het koude Bad, gelijk de heer HUFELAND, en na hem de heer MARKARD, voortreffelijk getoont hebben. Slijm-oplosſende en ontlastende middelen moeten met groote omzigtigheid gebruikt worden: ze zijn voor het teeder lichaam der Kinderen doorgaans ſchadelijk, daar integendeel de braak-middelen, in de meeste gevallen, de beste werking doen. Schoon wel niet, gelijk zommige Artſen gelooven, de oorzaak van der Kinderen ziekten bijna altoos in de maag gelegen is: zoo is echter zeker, dat de oorzaak moge zijn, die ze wil, de maag zeer ſpoedig word aangedaan, en dat door de ſchokking, welke het braak-middel veroorzaakt, de verloorene

werk-

werkzaamheid van alle deelen wederom herſteld, en de verminderde prikkelbaarheid weder vermeerdert worde.

Een hoofd-regel voor den Geneesheer is, de genees-middelen zoo veel mogelijk te verzoeten, en dezelve voor het Kind aangenaam te maken. De afkeerigheid der Kinderen tegen alle genees-middelen is zoo groot, en het is voor de werking der genees-middelen zoo ſchadelijk, wanneer dezelve met tegenzin ingenomen, of wel geheel met dwang door de Ouders worden ingegeven, dat dit onderwerp in alle opzichten, de grootſte opmerkzaamheid van den Arts verdient. Het moet hem dus niet vervee-len, de gedaante der genees-middelen zoo lang te veranderen, tot dat het Kind dezelve niet alleen zonder walging, maar zelfs met genoegen, inneemt.

De *Pathologia* en *Therapia* van de ziekten der Kinderen is tot hier toe zoo zeer veronachtzaamt geworden; de weinige ſchriften, die aanleiding tot geneezing van de ziekten der Kinderen geven, zijn zoo onvolledig en onbepaalt; en de onderrichting op de Hoogeſchoolen aangaande dit gedeelte der Geneeskunde word zoo zeer verwaarloost, dat elk Arts van de ziekten der Kinderen voor zig zelf eene ſtudie maken moet. 'Er is in dit gewichtig vak nog veel te bepaalen, te verbeteren, optehelderen, en te ontdekken.

De

De moeite aan dit onderwerp gehecht, word rijkelijk beloond; al waare het zelfs alleen door de bewustheid, van ter vermindering van de vreeslijke sterfte onder de menschen in hunne kindsche jaaren iets te hebben toegebragt.

Dewijl het inneemen van inwendige Genees-middelen bij Kinderen groote zwarigheden ontmoet, zoo moet men door uitwendige middelen zoo veel mogelijk trachten te werken. Onder deeze Classe behooren voornamelijk de afleidende middelen. Een mostaard-pap aan het dik van 't been gelegt, maar welke afgenomen moet worden, zoo dra de huid rood word; het inwrijven der vluchtige zalve in de voetzoolen; het wassen der voeten in mostaart-water; blaartrekkende pleisters; bloedzuigers: dit alles zijn naar maate van de omstandigheden, voortreffelijke middelen in de ziekten der Kinderen.

Middelen, die anders gewoonlijk inwendig gebruikt worden, worden bij Kinderen, zomtijds met goed gevolg, uitwendig gebeezigd; bij voorbeeld Opium en Kina.

Eene der voornaamste oorzaaken, onder de zoo meenigvuldige oorzaaken, van de ziekten der Kinderen is buiten twijffel in derzelver natuurkundige opvoeding te zoeken. Men voed de Kinderen doorgaans of te week en te teeder, of te ruw op. Beiden is nadeelig, en legt den grond tot meenigerleij ziekten. Het is zeker schadelijk, wanneer

neer men de Kinderen in warme kamers ingesloten houd, ze niet in de lucht brengt, ze al te warm kleed, en 'snachts zwaare veder-bedden over hen heen legt: maar niet minder schadelijk is het ook, wanneer men teedere Kinderen, in koude winterdagen, met bloote voeten, zonder schoenen en kousfen, in de sneeuw laat omloopen, en ze 's nachts, in koude slaapkameren, slechts luchtig toedekt. Het is hoogst nadeelig, wanneer men de Kinderen in al te warm water baadt; maar het is voor teedere Kinderen niet minder nadeelig, wanneer men ze in den winter in ijs koud water baadt. Men volge, gelijk in alles, ook in de natuurkundige opvoeding der Kinderen, eenen verstandigen middenweg, en vergeete deeze gulde spreuk niet:

Est modus in rebus, sunt certi denique fines,
Quos ultra citraque nequit consistere rectum.

Hier boven is wel reeds iets van de groote nuttigheden van het laauwe bad, zoo wel ten aanzien van den levens-regel, als van het Geneeskundige, gezegt geworden: maar Ik kan mij niet weêrhouden ten slotte van dit Hooftstuk, uit het geschrift van mijnen voortreffelijken Vriend, den heer HUFELAND, eene plaats bij te brengen.

„ Welk zoort van Baden (zegt hij,) is ten ge-

„ brui-

„ bruike van Kinderen, ten aanzien van hunnen
„ levens-regel, (Ik voeg 'er bij ook ten opzigt van het Geneeskundige,) het gevoeglijkst?
„ Volgens mijne ondervinding de laauwe Baden,
„ van omtrent 24 tot 28 graaden warmte van
„ Reaumur. Men geloove waarlijk niet, dat
„ enkel de ijs-koude baden kunnen verſterken:
„ Het baden op zig zelf, de verlevendigende in-
„ druk van het water, een Element, welks in-
„ wendige beſtand-deelen en kragten tot dus ver-
„ re nog nooit genoeg gekend zijn, (de nieuwſte
„ Scheikunde begint reeds de Levens-lucht als
„ één van deszelfs hoofd-beſtand-deelen daar
„ te ſtellen,) teffens met de daar door ver-or-
„ zaakte zuivering en opening, is reeds een
„ groot en voortreffelijk verſterkend middel.
„ Men neeme ſlechts in acht, hoe in vermoei-
„ jende reijzen te voet een laauw voetbad aan de
„ vermoeijde voeten kracht en een nieuw leven
„ geeft; hoe bijna oogenblikkelijk mattigheid
„ en gevoelloosheid verdwijnen. Is dit geen
„ bewijs genoeg voor de verlevendigende kragt,
„ die in 't water huisvest? BRUCE beſpeurde,
„ dat hem zelfs in de hette van Abijsſinien, een
„ laauw voetbad veel meer verkwikking en ver-
„ ſterking gaf, als een koud. Bovendien heb-
„ ben wij hier te doen met zulke teedere voor-
„ werpen, die niet dan warmte gewoon zijn.
„ Het koude bad behoord reeds onder de Claſſe

H „ der

„ der heldhaftige, ſchok-verwekkende verſter-
„ kende middelen, en grenst het naast aan de
„ Electriciteit. Wij weten doch, dat zekerlijk
„ de graad der verſterkende en verlevendigende
„ middelen naar den graad der levens-kragt moet
„ worden afgemeten, dat een zwak vonkje door
„ een zoo hevige luchtſtof eerder uitgebluscht,
„ dan aangewakkert kan worden, en dat voor
„ een zwak lichaam de graad van prikkeling en
„ verſterking vernielend worden kan, terwijl hij
„ aan een vaster lichaam goed doet. Is het dus
„ niet ten uiterſten gewaagt, bij een zoo teeder
„ zwak Wezen, een middel aan te wenden, dat
„ zelfs volwasſenen niet altoos zonder nadeel
„ gebruiken? Zekerlijk hebben het zommigen
„ gelukkig uitgehouden, (zoo als ook de Rus-
„ ſiſche indompelingen in de Dwina); maar hoe
„ meenig een heeft het ook met het leven moe-
„ ten boeten, waar van droevige voorbeelden
„ voor handen zijn? — Ja, wat nog meer is,
„ het koud Bad is niet alleen gevaarlijk, maar
„ ook met ons tegenwoordig oogmerk ſtrijden-
„ de. Deszelfs voornaamſte werking is eene
„ ſterke zamentrekking van de geheele opper-
„ vlakte des lichaams, geweldadige te rug drij-
„ ving van alle vochten naar binnen, prikkelin-
„ ling, ſchokking. Moet derhalven niet, in
„ een zoo zwak lichaam, dat inwendig nog zoo
„ weinig wederſtand kan bieden, eene ongelijke

„ ver-

„ verdeeling der vochten en kragten, verdik-
„ king, ophooping, voornamelijk in het hoofd,
„ het welk alleen van deezen geweldigen indruk
„ uitgezondert is, de noodwendige gevolgen
„ zijn? in plaats van de gelijkvormige ontwik-
„ keling, verdeeling en opening, die het laau-
„ we Bad bewerkt, en waarop het ons hier
„ voornamelijk aankoomt."

VIJFTIENDE HOOFTSTUK,

Van de Gebreken, Toevallen, en Ziekten der Kinderen, tot derzelver derde jaar.

I. *Van de Ontvelling.*

De ontvelling der Kinderen tusſchen de Dijen word door zindelijkheid voorgekomen. Zoo het Kind evenwel ſmertzel heeft, zoo beſtrooije men die plaats met poeder van Wolfs-klaauw (*farina Lycopodii*); maar niet met loodwit, het welk voor de gezondheid van het Kind nadeelig is, of met haair-poeder, waar uit de ſchurft ontſtaat. Wanneer de ontvelling zig daar door niet laat geneezen: zoo beſtrijke men deeze plaatſen met verſche ongezoute Boter of met Amandel-olij.

II. *Van de uitzakking van den Aars.*

Wanneer de Aars-darm van het Kind uitzakt, zoo is het beste en zekerste middel daar tegen een afkookzel van Eiken-bast, het welk bij herhaling warm word opgelegt. De heer Ackerman geeft aan dit middel, met recht, boven de rookingen, den voorrang. Anderzints kan men zig ook van het hier boven (IV. *Hoofts.*) opgegeven middel bedienen.

III. *Van het mank gaan.*

Bij eenige Kinderen bespeurt men, zoo dra ze beginnen te loopen, dat ze mank gaan. Dit mank gaan neemt naderhand altoos meer en meer toe, vermits het ledewater de beurs-band van het dijebeen langzamerhand aanvult, en eindelijk het hoofd van dit been uit de pan uitstoot. In den beginne legt het hoofd van het dije been op den rand van de pan: maar wanneer de banden slapper worden, dringt zig het zelve nevens de pan uit, waar door het been korter word, zoo dat het Kind mank gaat. De hiel raakt in het gaan den grond niet meer aan, de knie draaijt zig binnenwaarts, en het gansche been teert uit en word mager. Deeze ziekte is ongeneeslijk. Camper heeft dezelve vooral goed

goed beſchreven, en van hem heb Ik derzelver bovenſtaande beſchrijving ontleent. In Holland ſchijnt in 't algemeen dit toeval veelvuldiger te zijn, dan bij ons. CAMPER verhaalt, dat in de ſtad Franeker, welke 2775 inwooners telt, onder dit getal 96 manken gevonden werden, en dat men aldaar over 't algemeen onder 30 perſoonen één manken tellen konde. In eenige Familien ſchijnt deeze kwaal erffelijk te zijn.

IV. *Van kromme Beenen.*

Kromme beenen komen bij de Kinderen in hunne eerſte jaaren zeer dikwijls te vooren, en maaken de Ouders zomtijds bezorgt, wegens eene te vreezene mismaaktheid van hunnen lieveling. Men kan intusſchen de Ouders niet genoeg waarſchuwen, dat ze zig voor alle gebruik van middelen ter wegneming van deezen misſtand wagten moeten. De Natuur neemt dit gebrek van zelf weg, en de beenen worden, in de meeste gevallen, door de enkele werking der ſpieren wederom recht.

V. *Van de Aamborſtigheid.*

De Zuigelingen worden zomtijds op eenmaal aamborſtig en kort-ademend. Geduurende den ſlaap ronken zij hevig, en worden eindelijk,

 wan-

wanneer men niet te hulp koomt, door ſtuipen aangetast. De oorzaak van dit toeval is in de taaije ſlijm te zoeken, die in de luchtpijp vastzit. Men bevrijd het Kind van deeze ſlijm door een zacht braak-middel. Eenige droppels van den ſpiesglas-wijn van Huxham, met een weinig Sijroop, vermengt, worden aan het Kind ingegeven, zoo dat 'er twee of drie maalen braaking op volgt.

VI. *Van het Smet agter de Ooren.*

Zuigelingen zijn doorgaans vochtig achter de ooren. Dit toeval is zonder eenig gevaar, en gaat met de toenemende jaaren van zelve over. Men wagte zig dus zorgvuldig, iets hoe genaamt daar tegen te ondernemen. ROSENSTEIN verhaalt, dat eens aan een Kind loodwit zalve agter de ooren geſtreken wierd, met oogmerk om de vloeijing te beletten: het gevolg was, dat wel de ooren droog wierden, maar daar en tegen de oogleden zoo ontveld, en de oogen zoo rood, dat het verlies van het gezicht te duchten was.

VII. *Van de Melk-korst.*

Ze vertoont zig doorgaans eerst aan het voorhoofd, en verſpreid zig van daar over het geheele

le aangezicht, in de gedaante van groote, breede, losliggende rooven, of korst. De Kinderen zien 'er omtrent uit; als of ze de kinder-pokjes gehad hadden. Men moet deeze natte uitſlag voor al door geene opdroogende middelen, bij voorb. door lood-middelen, te rug drijven, anders ontſtaan 'er erge toevallen. Deeze ziekte is niet gevaarlijk, ze geneest van zelf, zoo dra het Kind eerst eenige tanden heeft. Zonder het minſte gevaar kan deeze ziekte verſcheide weken aanhouden. Wanneer dezelve een korst gemaakt heeft, zoo weekt men dezelve met verſche boter en warme melk los. Over het gezicht word zomtijds een masker van vloeij-papier gelegt, het welk eerst met verſche boter is ingeſmeert geworden: dit masker word te meermaalen dagelijks afgenomen, en met een nieuw verwisſelt; ook word daar voor gezorgt, dat de Kinderen het zelve met de handen niet aanraaken. Dit opleggen van een masker over het gezicht ſchijnt voornamelijk in Frankrijk de manier te wezen, gelijk uit de ſchriften van LEVRET blijkt. Agter de ooren, en op het hoofd legge men linnen, dat met verſche boter beſtreken is. Men houde open lijf, en draage zorg, dat het Kind geene koude vatte: verder is 'er niets noodig. De *drie-couleurige Violet*, (No. III.) welke tegen deeze ziekte is aangeprezen geworden, ſchijnt weinig dienst te doen.

Tegen het zamenbakken der oogen in deeze ziekte bedient men zig, tot het week maken van dezelven, van laauwe melk. Maar men wagte zig zorgvuldig, het Kind de oogen met geweld open te breken: want anders trekt men de ooghairtjes uit; en deeze groeijen niet weder aan.

Wanneer 'er zweeren op den rug ontſtaan, die groot en breed worden, met harde randen: zoo bediene men zig van het water onder N°. IV. voorgeſchreven, waar mede de zweeren van tijd tot tijd moeten worden nat gemaakt.

VIII. *Van den rooden uitſlag.*

In de eerſte of tweede maand, krijgen de Kinderen zomtijds een uitſlag van een bijzonderen aart. 'Er ontſtaan zoo wel in 't gezicht, als aan den hals, kleine roode vlekken, zomtijds ook aan de handen, voeten en dijen, zomtijds over het geheele lichaam. Deeze roode vlekken worden langzamerhand groot en breed, en verheffen zig zomtijds boven de huid: of 'er vertoonen zig kleine blaasjens, die met een doorzichtig vocht opgevuld zijn. Men heeft daar bij verder niets te doen, dan het Kind zorgvuldig voor de koude te bewaaren, op dat de uitſlag niet naar binnen gaa. Voor 't overige is deeze ziekte van geen aanbelang. Ik heb ze dikmaals gezien, maar nooit eenig genees-middel daar tegen geordonneert.

IX.

IX. *Van de witte blaasjes in den mond.*

Deeze blaasjes, die een ligt ſoort van ſprouw zijn, ontſtaan zomtijds door de al te ſterke ſpanning des Zuigelings in het zuigen. Ze zijn gemakkelijk weg te nemen. De Minne wind een ſtuk linnen om haar vinger, doopt het zelve in een theekop, waar in eenig water met azijn vermengt begrepen is, en wrijft als dan daar mede het Kind den mond dikwils uit. Deeze blaasjes verſpreiden zig alleenlijk over de lippen en de tong. Ze verdwijnen en komen wederom: dit geſchied bij afwisſeling dikwils eenige weken lang. 'Er ontſtaan nimmer kwaade gevolgen op.

X. *Van de Sprouw.*

Beſchrijving der ziekte. Het Kind vermagert, het ziet 'er oud en rimpelig uit, en braakt de melk, zoo dra het gezogen heeft, weder uit. Bovendien heeft het de koorts, brandende hette, onrustigheid, pijnen in de buik, gepaart met een waterachtigen afgang, welke 'er graauw of groenachtig uitziet. Na deeze toevallen, of met dezelve, vertoont zig de ſprouw. Dezelve beſtaat in kleine blaasjes, en witte vlekken. Ze vertoonen zig het eerst op den binnenſten rand der bovenlip, omtrent in het midden van dezel-

ve, ook in de hoeken der lippen. Van daar ſpreiden ze zig verder in den mond, en op de tong uit. 'Er ontſtaan onregelmatige, verſtrooide witte vlekken, die ſpoedig in één loopen; en eindelijk de geheele binnenſte oppervlakte van den mond, als mede de tong, bedekken. Het getal zoo wel, als de omtrek deezer vlekken, neemt toe, en op 't laatst onſtaat 'er een dunne, witte korst, welke de geheele binnenkant van den mond, van de lippen tot de keel, bedekt, ja zig zomtijds tot in de maag, en door het geheele gedarmte uitſpreid. De binnen-kant van den mond ziet 'er even eens uit, als of het kind geronnen melk gegeten had. Valt deeze korst af, zoo ontſtaat 'er een nieuwe, donkerer van couleur dan de eerſte: dit is reeds een erger zoort van ſprouw. De omtrek van den aars word rood, ontvelt, en zweet een kleefachtig vocht uit. De ſprouw op de lippen word met een harde korst bedekt. Deeze ziekte is aanſtekende, ſtuipen ontſtaan zelden of nooit daar bij. Bij kinderen, welke de ziekte doorſtaan, ſcheid zig de korſtige huid af. Men beſpeurt als dan in den mond klooven of ſpleeten, die meer en meer verlengen, en zig eindelijk afſcheiden. De huid onder de korst ziet 'er dan gezond of levendig rood uit. Met den ſtoelgang ontlast zig ook een dergelijke korst. Na eenige dagen houd dit op, en het kind begint zig wederom te herſtellen.

Ont-

Ontleding. Doch fterft het kind, zoo vind men bij de opening van het lijk de eerfte wegen, van de binnenfte vlakte der lippen tot onder aan den endeldarm, met een klevige, witte en taaije ftof, overtogen. Zomtijds bedraagt de dikte van deeze huid twee of drie lijnen.

Voorzegging. Wanneer het kind, in de eerfte en in de tweede week zijns levens, zeer veel flaapt, zoo kan men reeds vermoeden, dat de fprouw onder weg is.

De ziekte duurt bij kinderen, welke dezelve doorftaan, veertien dagen, zomtijds drie weken, maar is dezelve doodelijk, zoo duurt ze flechts korten tijd.

Wanneer de fprouw met de melk-koorts gepaart gaat, zoo is ze minder gevaarlijk.

Blijft de fprouw wit van couleur; fpreid ze zig niet verder uit, dan tot de lippen en de tong; verdwijnt ze te meermalen, en koomt ze naderhand met witter couleur weêrom: zoo is de ziekte niet gevaarlijk.

Maar word de witte fprouw van langzamerhand geel of bruin, en voegt zig daar bij een waterachtige buikloop, met krimpingen gepaart: zoo is 'er groot gevaar voor handen.

Wanneer zig violet-couleurige vlakken of knoopen op het lichaam vertoonen, zoo ftaat de dood voor de deur.

Geneezing van de Sprouw. Men heeft proeven

ven genomen dadelijk bij het begin der ziekte, door blaartrekkende pleisters de scherpte van den mond af, en naar andere deelen van het lichaam heen te trekken: dog te vergeefs.

De meeste Schrijvers beweeren, dat men tegen de sprouw in 't geheel niets kan doen, en dat het schijnt, als of alle geneesmiddelen het leven van het kind meer verkorten als verlengen. Intusschen is deeze stelling gantsch buiten den haak.

Een braakmiddel (N°. V.) doet zeer goeden dienst, voornamelijk dan, wanneer de sprouw van het kwaade zoort is. De tong word van tijd tot tijd, met een mengzel uit twee scrupels Borax, en een once Honig bestreken. Alle andere kwakzalverijen laat men na, vooral dat walgelijk middel, het welk ROSENSTEIN aanprijst, namelijk hoender-drek in fransche wijn ontbonden. In 't boek van ROSENSTEIN treft men helaas al te dikwils zulke zaaken aan.

In de zwarte sprouw, die bij geluk zelden voorkoomt, helpt niets dan Kina, die in sterke giften moet gegeven worden. Doch het heeft groote moeite, van wegen de onaangenaame smaak, het zelve aan het kind in te krijgen.

Is de aars zeer sterk ontstoken; zoo bestrijkt men dezelve, van tijd tot tijd, met Loodwit zalve.

Men moet volstrekt niet toelaten, dat de Op-

pasters, zoo als zij zomtijds gewoon zijn te doen, de tong, of de binnen-kant van den mond, met een ſtuk linnen wrijven. Ook moeten de kinderen voor alle verkouding wel bezorgt worden.

Het onaangenaamſte in deeze ziekte is, dat het kind niet zuigen kan. Wanneer het zuigt, zoo worden de borst-tepels der minne in korten tijd ontvelt en pijnlijk.

Geduurende den geheelen loop der ziekte moet voornamelijk daar voor gezorgt worden, dat het kind een zuivere lucht inademe: de bedorven lucht is, zoo niet de eenige, voorzeker de voornaamſte oorzaak deezer ziekte. Eenige Schrijvers beweeren, dat men zulks kan voorkomen, wanneer men het kind, dadelijk van de eerſte week zijns levens af, alle morgen een theelepel vol koud water in geeve. Daar dit middel onſchadelijk is, zoo is het der moeite waardig, het zelve te beproeven.

XI. *Van de onechte Schurft.*

In den tijd van het tanden krijgen ontſtaat zomtijds bij kinderen een uitſlag in 't aangezicht, die zig meenigmaalen over het geheele lichaam uitſtrekt, en 'er in 't geheel uitziet als de ſchurft. De genoemde uitſlag gaat bij zuigelingen ook gepaart met koortſen en andere ziekten. Het is geen

geen schurft, onaangezien het zoo schijnt. Deeze ziekte is in 't algemeen in 't geheel niet gevaarlijk. Ze houd van zelf op, en vordert verder niets, dan dat men de kinderen, zoo lang ze duurt, voor de koude lucht bewaare.

XII. *Van de ziekten der Tanden.*

Van de Tanden in 't algemeen.

Elke tand bestaat uit eene tweeledige zelfstandigheid: uit het been en uit het glasachtige. Het been is als de kern, en het glasachtige omringt het zelve rondsom, als een bast. Het glasachtige der tanden is het hardste deel van ons lichaam, zoo hard, dat het met het staal vonken geeft. Uit hoofde van deszelfs hardheid springt het lichtelijk van het been van den tand af, en die afgesprongene stukken herstellen zig niet.

Het glasachtige der tanden is een deel van het menschelijk lichaam, dat uittermaten weinig leven vertoont. Men heeft in het zelve nog geene vaten ontdekt, en het is volmaakt gevoelloos.

Het glasachtige is het dikste aan de kroon van de tanden. Het neemt langzamerhand af, en word dunner. Onder den hals van de tand verliest het zig geheel en al.

Het been van den tand maakt deszelfs binnenste deel uit. De hals van den tand en de wortel be-

beſtaat uit enkel been, zonder eenig glasachtig deel.

Dat gedeelte van den tand, het welk op de tandholte uitſteekt, word *de kroon* genaamt; de plaats, die door het tandvleesch word aangeraakt, heet *de hals*; en het geen in de tand-holte verholen is, *de wortel* van den tand.

De volkomen gevormde tanden hebben geene vaten, maar de in de vorm begrepene tand ſchijnt vaten te hebben, ten minſten de laatstgemelde tanden worden bij jonge dieren van een roode couleur, wanneer dezelve meekrap eeten.

Elke tand is van binnen hol. Door de wortel van den tand gaan bloedvaaten en zenuwen in de inwendige holte van den tand.

Het gewoone getal der tanden is twee en dertig; zomtijds zijn 'er minder voor handen, maar nooit meer.

Men kan de tanden in vijf zoorten verdeelen, in *Snij-tanden*, *Honds-tanden*, *Hoek-tanden*, *Bak-tanden*, en *Wijsheids-tanden*. In elke kaak vind men vier ſnij-tanden, twee honds-tanden, vier hoek-tanden, vier bak-tanden, en twee wijsheids- of laate tanden; van vooren ſtaan de ſnij-tanden, nevens deeze de honds-tanden, nevens de honds-tanden aan ieder zijde twee hoek-tanden, nevens de hoek-tanden aan ieder kant twee bak-tanden, en nevens deeze

aan elke zijde een laate tand. Verder verdeelt men de tanden in *kinder-tanden*, en in *blijvende tanden*. De kinder-tanden breeken uit tot in het tweede jaar. Maar voor het zevende jaar vallen ze uit, en worden als dan door de blijvende tanden verwisselt.

De kinder-tanden zijn twintig in getal: namelijk acht snij-tanden, vier honds-tanden, en acht hoek-tanden. De bak-tanden en de laate tanden behooren niet onder de kinder-tanden.

De kinder-tanden zijn smaller en kleiner dan de blijvende tanden, en in plaats van den hals hebben zij, tusschen de kroon en de wortel, een dikke wrong.

De tanden bestaan in den beginne uit een witte, geleijachtige, helderschijnende, in de tandkasse verhoolene, zelfstandigheid. Dezelve word hard, en verandert in been. Het glasachtige der tanden is insgelijks in den beginne week, maar wanneer de tand doorbreekt, zoo heeft het zelve reeds volkomen die hardheid, welke het bij vervolg behoud. Het glasachtige van den tand ontstaat op even dezelfde manier, als de slakkehuijzen, als de eijer-schaalen, als de oesterschelpen, of als de steenen in de blaas. Met de steenen in de blaas heeft het inwendig weefzel van dit glasachtig gedeelte der tanden zeer veel overeenkomst.

De

De kinder tanden breeken gemeenlijk in de volgende orde door (*s*).

Eerst koomt het middelste paar der onderste snijtanden te voorschijn, tegens het einde van de zesde, of in het begin van de zevende maand. Na eenige weken breekt het middelste paar der bovenste snij-tanden door. Nog eenige weken later vertoont zig het buitenste paar der snij-tanden; zomtijds van boven eerst, zomtijds van onderen. Vervolgens koomt in ieder hoek, de eerste hoek-tand, tegen het einde van de twaalfde maand. Tegen het einde van het tweede jaar komen de honds-tanden te voorschijn; eerst van onderen, naderhand van boven. Hier op verschijnt in elke hoek de tweede hoek-tand, in het begin van 't derde jaar. In het zevende of achtste jaar vertoont zig de eerste bak-tand. Dan deeze behoord tot de blijvende tanden, dewijl hij niet verschuift, maar blijft, wanneer hij eenmaal daar is.

De *blijvende tanden* komen te voorschijn na het zevende jaar. En wel eerst, gelijk zoo even is

(*s*) Ik heb hier het voortreffelijk werk van mijnen vriend den heer Hofraad SOMMERING gevolgt. Men zie SOMMERING *vom Baue des Menschlichen Körpers*; I. *Deel*, *pag.* 209. Aan alle beminnaars van eene grondige Ontleedkundige kennis prijze ik dit onschatbaar Boek aan.

is aangemerkt geworden, de eerste bak-tanden, naderhand het middelste paar der onderste snij-tanden, daar op het middelste paar der bovenste snij-tanden, vervolgens het buitenste paar der snij-tanden, boven en onder, hier op de hoek-tanden, boven en onder, eindelijk de honds-tanden. De tweede bak-tanden breeken in het zeventiende of achttiende jaar door; de laate tanden komen tusschen het twintigste en dertigste jaar, of blijven ook wel in 't geheel weg.

'Er zijn voorbeelden, dat de kinder-tanden veel vroeger zijn uitgebroken, ja zelfs hebben zomtijds pas geboren kinderen één of meer tanden mede ter weereld gebragt. 'Er zijn andere voorbeelden, dat de blijvende tanden eerst in hoogen ouderdom zijn voor den dag gekomen. Ook heeft men gezien, dat zommige lieden de blijvende tanden verlooren, en voor de derde maal tanden gekregen hebben. Dat gebeurd vooral dikmaals bij gezonde persoonen in hoogen ouderdom. De blijvende tanden groeijen in de tand-kassen tessens met en nevens de kinder-tanden; maar ze worden veel langzaamer gevormd, en waarschijnlijk zijn ze om die reden zoo veel vaster als de kinder-tanden. De blijvende tanden hebben eene bijzondere tand-kas, in welke zij ingesloten zijn. Ze leggen niet onmiddelijk onder of over de kinder-tanden, maar

een

een weinig ter zijde. De blijvende tand treed, bij het doorbreken, niet in de tand-kas van den kinder-tand, en koomt juist niet uit deszelfs opening te voorſchijn, maar 'er vormt zig voor den blijvenden tand eene nieuwe tand-holte en eene nieuwe opening, en met de kinder-tanden verdwijnt ook deeze holligheid zoo wel als de opening, in welke dezelve geſtoken had, voor het grootſte gedeelte.

Wanneer de kinder-tanden uitvallen, zoo word hun wortel week, en door de *vasa lymphatica* langzamerhand ingezogen. Hier door verliest de tand zijne vastigheid, hij waggelt; en wanneer de wortel tot aan den hals is ingezogen geworden, zoo valt de kroon, welke nu niet langer vast gehecht is, af, en de tand gaat verloren.

Het *verſchuiven* of *verwisſelen der tanden*, is een verſchijnzel eenigzints moeijelijk te verklaaren. Men heeft gelooft, dat de kinder-tanden, door de naawasſende blijvende tanden, uitgeſtooten, en uit haare plaats gedrongen worden. Doch dit gevoelen is ongegrond; want:

(1.) Beſpeurt men nooit dat een kinder-tand over de andere tanden meer dan te vooren uitſteekt, eer hij uitvalt. Wanneer de kinder-tand uitvalt, zoo is de blijvende tand, welke dezelve verplaatſen zoude, nog in zijne holligheid t'eenemaal ingeſloten, en rondom met been omringt.

Gevolgelijk is het onmoogelijk, dat de tand, die nog in 't geheel niet voor handen is, den ouden tand op eene werktuiglijke wijze zoude uitstooten. De kinder-tand is lang uitgevallen, eer de blijvende tand dezelve aanraakt.

(2.) Men heeft bevonden, dat het in 't geheel van geen nut is, den kinder-tand uit te trekken, om voor den opvolgenden tand plaats te maken. Integendeel het schijnt dienstig te wezen, om eenen naast staanden tand uit te trekken, waar door het uitbreken van den tand gemakkelijker gemaakt word.

(3.) De Kinder-tanden vallen uit, zelfs in zulke gevallen, in welke geene blijvende tanden zig gevormt hebben, welke den tand zouden kunnen uitstooten.

Des niettemin valt het in geenen deele te ontkennen, dat de zig vormende tanden op het uitvallen der Kinder-tanden geenen invloed hebben zouden, dewijl men bespeurt, dat altoos, wanneer geen blijvende tand zig onder den kinder-tand gevormt heeft, de laatste veel langer staan blijft, als anderzints gewoonlijk gebeurt.

De tanden groeijen niet na dat ze uitgebroken zijn, maar ze behouden bij vervolg altoos de grootte, die zij in den beginne gehad hebben. Men voert wel, als een bewijs van den wasdom der tanden, aan, dat de tanden, die naast een tand-sleuf staan, tot elkander naderen, en lang-

za-

zamerhand die fleuf vullen, of dat de tand, die tegen over zulk een fleuf ftaat, langer word, en in de fleuf intreed. Doch deeze aanmerking is verkeerd. De tanden, die nevens de tand-fleuf ftaan, vullen de fleuf daarom niet aan, dewijl *ze* groeijen en dikker worden, maar dewijl zij, van weêrskanten, door de andere tanden gedrukt worden, en wijken moeten, alzoo in de fleuf geen tand voor handen is, die aan deeze drukking weêrftand bieden kan. Ook de tand, die tegen de fleuf over ftaat, groeit niet, en word niet langer. Hij blijft zoo als hij is: maar hij word door den tijd langer als de tanden, die nevens hem ftaan, dewijl deeze tanden dagelijks meer en meer door wrijving afflijten; daar integendeel de tand, die tegen over de tand-fleuf ftaat, niet afgefleten word. Een ander bewijs, dat de tanden niet groeijen, beftaat daar in: dat ze bij zommige perfoonen hun leven lang van elkander afgefcheiden en met tusfchen-ruimten ftaan blijven, zoo de tanden in de breedte groeiden, zoo moesten zig deeze tusfchen-ruimten langzamerhand aanvullen, en de tanden moesten eindelijk elkander aanraaken, doch 't welk niet gebeurd (*t*).

Zom-

(*t*) Men zie het voortreffelijk werk van HUNTER, *over de Tanden.*

Zommige, en daar onder beroemde Schrijvers, hebben uit 's menſchen tanden willen bewijzen, dat de mensch geen vleesch-eetend dier zij, en dat hem de natuur in 't geheel niet beſtemt heeft, om vleesch te eeten. Dit voorgeeven verſchaft gelegenheid tot heerlijke *tirades*, en ſtoffe tot voortreffelijke *declamatien*. Maar ongelukkig is het niet waar. Naauwlijks laat zig over dit onderwerp iets beters zeggen, dan het geen HUNTER gezegt heeft. Het zij mij geoorlooft, die plaats hier in te lasſchen.

„ De Natuur-onderzoekers hebben zig groote „ moeite gegeven, om uit de tanden te bewij- „ zen, dat de mensch geen vleesch-eetend dier „ zij: maar in deezen, even gelijk in veele an- „ dere zaaken, hebben zij zig niet bepaalt ge- „ noeg uitgedrukt. Zij hebben niet bepaalt, „ wat zij eigentlijk door een vleescheetend dier „ verſtaan. Meenen zij daar mede een dier, het „ het welk zijnen roof met de tanden aangrijpt „ en dood, en deszelfs vleesch dadelijk, wan- „ neer het gedood is, opvreet: dan hebben zij „ gelijk. In deezen zin is de mensch geen „ vleesch-eetend dier, en daarom heeft hij ook „ geene tanden gelijk de Leeuwen. Dit is het, „ zoo ik mij niet bedriege, het geen zij eigent- „ lijk zeggen willen. Maar meenen zij, dat „ 's menſchen tanden niet geſchikt zijn, om „ vleesch te eeten, het welk gevangen, gedood,

„ en

„ en konstiglijk toebereid is geworden, op alle
„ die meenigvuldige manieren, welke het vin-
„ dingrijk vermogen van den menschelijken
„ Geest kan uitdenken: dan hebben zij onge-
„ lijk. Waarlijk bij zulk eene beperkte manier
„ van denken zou het moeijelijk zijn te zeggen,
„ waar toe dan 's menschen tanden eigentlijk
„ bestemt zijn; want op die zelfde gronden
„ zoude men ook kunnen bewijzen: dat de
„ mensch geen gras-eetend dier zij, dewijl
„ zijne tanden niet geschikt zijn, om het gras
„ af te scheeren. De mensch heeft zeker geene
„ tanden, gelijk de Koeijen, of gelijk de Paar-
„ den. Het gezicht-punt, waar uit wij de
„ zaak beschouwen moeten, schijnt het volgen-
„ de te zijn. De mensch is een meer volkomen
„ en zamengesteld dier, dan eenig ander. Hij
„ is niet geschapen, gelijk andere dieren, om
„ zig zijn voedzel met de tanden te verschaffen,
„ maar met de handen, welke door nijverheid
„ in werking moeten gebragt worden. De tan-
„ den heeft hij slechts gekregen, om daar mede
„ zijn voedzel te kaauwen, en deszelfs verteering
„ daar door gemakkelijker te maaken. Deeze
„ tanden zijn zoo wel als zijne overige werktui-
„ gen ter spijsverteering geschikt, om zelfstan-
„ digheden, zoo wel uit het Dieren- als uit het
„ Planten-rijk, in bloed te veranderen. Daar-
„ om kan hij ook door een veel grooter ver-

 „ schei-

„ fcheidenheid van zaaken leven, dan eenig an-
„ der dier, en daarom heeft hij ook veel meer
„ gelegenheid om zijne verftandelijke vermogens
„ te oeffenen. Hij is derhalven als een zamen-
„ gefteld dier te befchouwen, het welk gefchikt
„ is, om zich zoo wel van vleesch, als van plan-
„ ten te voeden."

De eerfte tanden komen zomtijds reeds in de derde maand, of in de vierde of in de vijfde, maar doorgaans in de achtfte, zomtijds zelfs nog later. De tanden komen altoos in dezelfde orde te voorfchijn. Ze vallen in dezelfde orde uit, waar in ze gekomen zijn. Zomtijds blijven eenige, voornamelijk de bak-tanden, welke niet uitvallen.

Van het uitbreken der kinder-tanden, of van het zoogenaamd tanden krijgen.

Bij de zuigelingen zijn de tanden eene weeke, glansachtige, zelfftandigheid, in een vliesachtigen zak ingefloten. Zij leggen in de kaakebeenderen verholen. Langzamerhand groeijen zij, en worden harder en grooter. Thans prikkelen zij de bovenfte zijde van de kaak. Dezelve word week, ontbonden, en door de *vafa lymphatica* opgenomen. Nu is het tandvleesch bloot. De harde tand drukt het zelve, en prikkelt het. Daar uit ontftaat eene ontfteeking, doch

doch welke aller zeldzaamst tot verettering overgaat. Het tandvleesch is een bijna geheel ongevoelig, maar aller prikkelbaarst deel. Het kind gevoelt daarom weinig of geen pijn op de plaats, op welke de tand wil doorbreken, maar de hevige prikkeling veroorzaakt, uit hoofde van de mede-lijdenheid der ſpieren, verſcheidene, en voor een gedeelte zeer gevaarlijke toevallen. Het eerſte tanden krijgen begint tusſchen de vijfde en tiende maand, en duurt tot de achttiende maand, ook wel langer.

Beſchrijving van het Tanden krijgen. Wanneer de tanden ter behoorlijker tijd uitbreken; wanneer het kind teffens gezond, of ten minſten niet zeer ziek is; wanneer zig geen koorts vertoont; wanneer de zwelling van het tandvleesch niet ſterk is: zoo noemt men deeze geſteltheid het natuurlijk tanden krijgen. Dezelve vordert geene Geneeskundige hulp, en het kind kan buiten bedenking, aan de natuur worden overgelaten. Doch zomtijds ontſtaan hevige toevallen van meenigerlei aart, en als dan word de hulp van den Geneesheer vereischt.

In dit geval zwelt het Tandvleesch op, het word rood en ontſtooken, en deeze ontſteeking ſpreid zig meer of min over de geheele binnenzijde van den mond uit. De amandelen zijn gezwollen. Het kind kan niet ſlikken, en is niet in ſtaat te zuigen. In eenige gevallen zwellen

de oorklieren op; de oogen worden rood, ontſtoken en gezwollen; de wangen worden dik, en hebben hier en daar ronde, hoog roode vlekken. Om den mond van het kleine ſchepzel vertoont zig op verſcheiden plaatſen een melk-witte korst, en deeze plaatſen gaan zomtijds tot kleine zweeren over.

De hevige prikkeling, welke de doorbrekende tand op het tandvleesch veroorzaakt, werkt nogtans niet enkel plaatſelijk. Derzelver werkingen ſtrekken zig tot alle deelen van het lichaam uit. Alle afſcheidingen worden vermeerdert. Het ſpeekzel vloeit in grooter meenigte uit den mond; de gal word veelvuldiger afgeſcheiden, en verwt den afgang donkerer; een aanhoudende loslijvigheid voegt zig daar bij. Meer of min lijdt ook de maag, en 'er ontſtaan gebrek aan eetlust, walging, braaking, kramp in de maag en ingewanden. De pis ontlast zig of in 't geheel niet, of in groote meenigte. Zomtijds ontſtaat eene uitvloeijing van ſlijm uit de pisbuis, met branding bij het waterloozen gepaart; een waare Druiper. De pols ſlaat rasſer. Zomtijds is dezelve ongemeen vol, zomtijds klein en krampachtig. Het kind ademt ras en met moeite in en uit. Een hardnekkige hoest belet alle ſlaap; en wanneer het kind ſlaapt, zoo verwekt de ſlijm, die zig in de Lucht-ader ophoopt, een aanhoudend piepen en ronken. De te rug

wer-

werking der hersſenen en der zenuwen op de prikkelbaare deelen van het lichaam word ſterker dan gewoonlijk. 'Er ontſtaan hartkloppingen, onmacht, ſlaaperigheid, trekkingen in de ſpieren van het aangezicht en van den hals; zomtijds algemeene trekkingen en ſtuipen, en zomwijlen de vallende ziekte, en de dood.

Deeze trekkingen zijn vooral hevig, geduurende den ſlaap. Het kind verheft zig geduurende de zelve in de hoogte, en word met ſchrik wakker.

Het gantſche lichaam word afgemat en zwak. Alle werkingen van het dierlijk lichaam lijden. Men beſpeurt een herhaald geeuwen, en uitrekken der ledematen. De koorts is dan eens harder, dan eens ligter, bijna altoos een ontſteeking-koorts. Ze koomt ſchielijk, en gaat weer ſpoedig af. In het eene uur heeft het kind zijne natuurlijke warmte, in het naast volgende is het over het geheele lichaam brandend heet, in het derde weder koel.

Kenteekens van het tanden krijgen. Het is niet moeilijk deeze ziekte te herkennen, en het koomt daar in voornamelijk op de volgende omſtandigheden aan.

1. Op den ouderdom van het kind. Niet dan in de aller-zeldzaamſte gevallen komen de tanden voor de derde maand.

2. Wanneer de tanden doorbreeken, zoo word de

de rand van de kaak, waar in de tanden komen te ſtaan, iets breeder, dan dezelve bevoorens was.

3. Het tandvleesch is gezwollen en heet; het ſpeekzel vloeit uit den mond; men beſpeurt een uitſlag in het aangezicht, en het kind brengt alles, wat het grijpen kan, in den mond, om de onaangenaame jeukte van het tandvleesch te ſtillen.

4. Het kind kan niet zuigen. Het vat de borsttepel, en laat dezelve dadelijk weder los, en de Minne beſpeurt, dat de mond van het kind buitengewoon heet is.

Wanneer deeze omſtandigheden voor handen zijn, zoo kan men beſluiten, dat het kind tanden krijgen zal.

Voorzegging. De ziekte is des te gevaarlijker, hoe jonger en zwakker het kind is, en hoe heviger de toevallen zijn.

Hevige koorts is een ſlecht teeken.

Een verſtopt lichaam is een ſlecht teeken: integendeel eene zachte loslijvigheid, die het kind niet te zeer verzwakt, is altoos goed.

Algemeene trekkingen en ſlaperigheid zijn hoogst nadeelige toevallen, en kondigen een groot gevaar aan.

Hoe vroeger het kind tanden krijgt, hoe ſterker en gezonder het is; en zoo ook omgekeert. Komen de tanden zeer laat, zoo heeft men de

En-

Engelsche ziekte te vreezen. Komen de eerste tanden zeer gemakkelijk, zoo komen doorgaans ook de volgende zeer gemakkelijk: en zoo ook omgekeerd.

De meisjes krijgen de tanden veel gemakkelijker, dan de jongens.

Geneezing van de ziekte der tanden. De middelen, welke gebruikt moeten worden, zijn of *plaatselijk* of *algemeene* middelen.

Plaatselijke Middelen. De Tand prikkelt het tandvleesch, en verwekt aan het kind een onaangenaame jeukte. Om dezelve te stillen steeken de kinderen den vinger, en andere harde voorwerpen, die hun in handen komen, dadelijk in den mond, en wrijven zig daar mede het tandvleesch op de jeukende plaats. Ook is men tot dit einde gewoon aan de kinderen een bijzonder daar toe geschikt speeltuig te geven, het welk van een steel uit coraal-been, ijvoor of crijstal, voorzien is. Men beweert, dat door de drukking van een zoo hard lichaam op het tandvleesch het zelve week word, en tot het doorbreken der tanden geschikter worde. Doch de ondervinding leert, dat juist het tegendeel gebeurd. Het tandvleesch word door zulk eene aanhoudende of dikmaals herhaalde drukking hard en eeltachtig, waar door het uitbreken der tanden zeer moeijelijk gemaakt word. Hoe harder het lichaam is, het welk het kind

in

in den mond neemt, hoe dikker en harder het tandvleesch word. Men geeve daarom het kind niets anders, dan een korst brood te kaauwen. Dit is voldoende, om de onaangenaame jeukte weg te nemen. Daarenboven maakt het 't tandvleesch van 't kind week, dewijl het zelve week word, en als tot een pap dient.

Het beſtrijken van het tandvleesch met honig kan weinig helpen. Olij en boter worden, van wegen de groote hette van het tandvleesch, in korten tijd ranzig; als dan veroorzaaken zij eene onaangenaame branding, en vermeerderen de pijn en ontſteeking. Het beſtrijken van het tandvleesch met verſche hersſens van Haazen of Kalveren, het welk ROSENSTEIN aanprijst, is walgelijk, en dient tot niets.

Zijn de toevallen niet zeer hevig, zoo kan men dezelve door algemeene middelen wegnemen, waar van beneden gehandelt zal worden. Wanneer daar en tegen de toevallen hevig zijn, zoo is 'er een eenig middel: en wel een middel, het welk altoos, en in korten tijd, alle toevallen wegneemt. Dit middel is de Operatie: een insnijding door het tandvleesch tot op den tand.

Deeze Operatie moet niet eerder gedaan worden, dan wanneer de tand op het doorbreken is, en door het tandvleesch duidelijk gevoelt kan worden. Vervolgens maakt men de insnijding. Doch niet met een puntig lancet, want de punt

breekt

breekt af, wanneer ze de tand aanraakt: maar men bedient zig van een lancet, waar van de punt rond gemaakt is. De infnijding moet diep genoeg wezen, en tot op den tand doorgaan, anders is ze nutteloos. Deeze Operatie is allereenvoudigst, buiten alle gevaar, en zonder pijn, dewijl het tandvleesch weinig, of in 't geheel geene gevoeligheid heeft. De bloeding is van geen aanbelang, met geen gevaar gepaart, en houd van zelf op.

Beter fchijnt het, wanneer men eene kruis-fnede maakt, dan wanneer de fnede alleen enkelvoudig is.

Kort na de Operatie houden de hevigfte trekkingen, en de meeste andere toevallen, dadelijk op.

Zomtijds groeit na de gedaane Operatie, het tandvleesch, boven den tand, wederom aan een. Dan ontftaan dezelve toevallen op nieuw. In dit geval fnijd men het tandvleesch nog eens door, en dadelijk houden de toevallen op. HUNTER zag zig eens genoodzaakt deeze Operatie, boven den zelfden tand, tienmaal te herhaalen: en dit gefchiede altoos met het gelukkigst gevolg.

Zoo dra de Operatie gefchied is, word het kind vrolijk en tierig, en bijt de kaaken tegen elkander: een duidelijk bewijs, dat de Operatie zonder pijn, en dat het tandvlees gevoelloos is.

Het

Het pijnlijk deel in de ziekten der tanden is niet het tandvleesch, maar het beenvlies, dat onder het zelve gevonden word. Zoo dra dit doorgefneden is, houden alle toevallen op.

UNDERWOOD beweert, en elk ervaaren Arts is het met hem eens: dat deeze eenvoudige Operatie het leven van veele duizende kinderen behouden heeft, bij welke veele en meenigvuldige middelen bevoorens te vergeefs waaren beproeft geworden. Men kan dus eene zoo nuttige Operatie niet ernftig genoeg aanprijzen. Echter moet men erkennen, dat dezelve zomtijds geene geringe zwarigheden heeft, dewijl het zig niet naauwkeurig laat bepaalen, waar de infnijding gemaakt moet worden.

Na de Operatie duurt het doorgaans nog eenige dagen, zomtijds eenige weken, eer de tand doorbreekt.

Algemeene Middelen. Deeze zijn enkel verzachtende middelen, die wel de hevigheid der toevallen leenigen, maar niet in ftaat zijn derzelver oorzaak weg te nemen.

Is het kind hardlijvig, zoo geeve men het zelve veel melk, met een weinig zuiker zoet gemaakt, te drinken, of ook, wanneer het noodig zijn mogt, een clijfteer: want men heeft opgemerkt, dat, geduurende het tanden krijgen, hardlijvigheid altoos nadeelig is.

Heeft het kind in het tanden krijgen een buikloop

loop, zoo moet dezelve buiten bedenking; wanneer ze al te hevig mogte zijn, opgeſtopt worden. Men geeft twee droppels *Laudanum* met ſijroop gemengt, alle twee uuren. Dit voortreffelijk middel beneemt aan het lichaam de al te groote prikkelbaarheid, en matigt de ſtuiptrekkingen. Men geeft van het *Opium* ſlechts zoo veel als noodig is, om den buikloop tegen te gaan; zonder egter eene hardlijvigheid te veroorzaaken.

Word de koorts zeer hevig; zoo legt men bloedzuigers aan de voeten, en herhaalt dit om den anderen dag, tot dat de koorts ophoud. Aan een kind van drie of vier maanden zet men twee bloedzuigers; aan een kind van zes of zeven maanden, worden drie of vier bloedzuigers gezet. Tegen de koorts doen zachte braakmiddelen voortreffelijken dienst. Men geeft aan het kind het braakmiddel (N°. V.) des avonds, en herhaald het zelve daags daar aan volgende, wanneer het noodig zijn mogte.

Tegen de ſtuiptrekkingen zijn het braakmiddel (N°. V.) en vervolgens zachte pijnſtillende middelen, (N°. VI.) zoo als ook warme baden voornamelijk dienſtig. Het middel (N°. VI.) zal bijna altoos de ſtuiptrekkingen wegnemen, of wel verzagten; en de koorts, zoo wel, als het hoesten, matigen.

De uitſlag, die zig bij het tanden krijgen in

het aangezicht, en in den nek vertoont, heeft groote overeenkomst met de schurft. Ze is geheel onschadelijk, zonder eenig gevaar, gaat van zelf over, en vordert geene geneesmiddelen.

Ontstaat 'er eene uitvloeijing uit de ooren, of een uitslag agter de ooren, zoo is dezelve geheel onschadelijk, en vordert geene geneeskundige behandeling.

Levens-regel. Met opzigt tot de levens-wijze van het kind, geduurende het tanden krijgen, staat aan te merken, dat het niet zoo dikwils als voorheen de borst hebben moet. Overlaading van de maag is voor het kind in zulke omstandigheden allernadeeligst. Daarentegen moet het kind zeer veel drinken. Daar toe dient voornamelijk melk met een weinig zuiker zoet gemaakt. De Minne moet weinig of geene vleesch-spijzen eeten, en voor alle gemoeds-bewegingen moet zig dezelve zorgvuldig wagten.

Voor 't overige neemt het tanden krijgen zeer dikwils de, bij zuigende kinderen somtijds voorkomende, uitteering weg. Men heeft gezien, dat kinderen, die reeds zoo uitgeteert waaren, dat ze zig naauwlijks in de wieg bewegen konden, en welke een aanhoudende koorts, brandheete wangen, een uitgeteerd lichaam, een dikke en opgezette buik, een moeijelijke hoest, en uitgedroogde beenen en voeten hadden, op eenmaal zijn hersteld geworden, na dat hun,

in

in weinige dagen, meerder tanden doorbraken.

Men moet altoos voor de tweede, of blijvende tanden zorg dragen. Wanneer dus het kind bij toeval een tand breekt, zoo moet men de ſtukken niet uitneemen, maar men laat dezelve daar in, om aan de opvolgende tand geene ſchade toe te brengen. Even zoo min moet men de kinder-tanden uitnemen, wanneer ze beginnen te waggelen, maar men wagt, tot dat ze van zelf uitvallen.

XIII. *Van de verſtopping des Lichaams,*

'Er zijn veele kinderen, die van haare geboorte af aan meer of min verſtopt zijn. Bij deezen moet men zig wagten, hun, buiten andere teekenen, dadelijk door geneesmiddelen opening te willen bezorgen. Dit is zeer dikwils ſchadelijk, dewijl zulke kinderen doorgaans eene Lichaams geſteltheid hebben, die een aanhoudend open lijf misſen kan. Ontſtaat daarentegen de verſtopping plotſelijk, na dat te vooren een aanhoudende behoorlijke opening voor handen geweest is, kan men geneesmiddelen geven, om dezelve wederom te herſtellen. Alles koomt daar op aan, dat men de aangeboorene lichaams verſtoptheid, welke geene ziekte is, van de toevallige, welke geneeskundige hulp vordert, wel onderſcheide. In het laatſte geval laat men het kind

zuure weij van melk drinken, en geeft daar bij eenige greinen Magnefia, met zuiker gemengt. Rhabarber en Manna zijn fchadelijke purgeermiddelen bij kinderen. Zetpillen doen dikwils beteren dienst, dan inwendige middelen. Men draait tot dit einde een ftuk wit fchrijf-papier wel in elkander, doopt het zelve in boom-olij, en fteekt het in den aars. Zoo daar op geene werking volgt, zoo bereid men een zetpil uit fpaanfche zeep.

XIV. *Van de Slaapelcosheid.*

De flaapeloosheid der zuigelingen is geene ziekte op zig zelf beftaande, maar enkel een toeval van eenige andere ziekte. Men wagtte zig dus zorgvuldig, aan de kinderen Opiaten te geven, om ze te doen flaapen: veel eer neeme men de oorzaak weg, en dan zal de flaapeloosheid van zelve ophouden. Een onfchadelijk middel, dat men daar tegen gebruiken kan, is het volgende. Men wrijft een klein ftukjen zuiker aan het geel van een citroen, ftoot de zuiker tot poeder, vermengt daar mede eenige greinen Magnefia, geeft het kind dit poeder in, en een kleine eetlepel water daar op. Dit middel verfchaft het kind flaap, en is tevens geheel onfchadelijk.

XV.

XV. *Van de gespannen huid.*

Dit is eene, nog zeer weinig beschrevene, schoon dikwils voorkomende ziekte. Fransche Schrijvers hebben het best van dezelve gehandelt, onder den titul: *Endurcissement du tissu cellulaire.*

Beschrijving der ziekte. De huid der kinderen, die aan deeze ziekte lijden, ligt niet vrij en los op het celluleus weefzel, maar ze is gespannen, stijf, en kleeft als op de beenderen. De hardheid der huid is zoo groot, dat men met den vinger geen indruk in dezelve maken kan, die eene groeve agter laat, offchoon 'er een uitgezakt vocht onder de huid gevonden word. De hardheid der huid, of van het celluleus weefzel, valt voornamelijk op de ledematen. Beide, zoo wel de bovenste, als onderste, hebben een violet kouleur, en zijn gekromt. De voet is opwaarts gebogen. Aan de wangen bespeurt men insgelijks deeze spanning en verharding. 'Er voegt zig daar bij zeer dikwils een kramp in het kakebeen, welke het kind belet voedzel tot zig te nemen (*). De gespanne deelen trekken zig koud te zamen; ze worden warm,

(*) Men zie de voortreffelijke Jaarboeken van den heer HUFELAND, *I. B. pag.* 342.

warm, wanneer men ze dicht bij de kachel brengt, maar deeze warmte verliezen zij, wanneer men ze van de kachel wegneemt. De huid van het geheele Lichaam heeft eene geelachtige couleur, en ziet 'er omtrent uit als weeke wasch; ook laat ze zig nergens, zelfs niet boven op de hand, over de daar onder leggende ſpieren weg ſchuiven. Het kind ſchreit niet, gelijk andere kinderen, maar het huilt op een eigenaartige en zonderlinge manier. Zoo lang het leeft, ziet het 'er altoos uit, als of het in het doods-kleed lag.

Deeze ziekte is zomtijds, ſchoon zeldzaam, aangeboren, en dan gemeenlijk met de roos gepaart, waar van boven gehandelt is geworden. Zulke kinderen, die deeze ziekte mede ter weereld brengen, leven doorgaans ſlechts weinige dagen. In de meeste gevallen vertoonen zig de eerſte toevallen eenige dagen na de geboorte. Deeze ziekte is bijna altoos doodelijk.

Opening van het Lijk. Wanneer na den dood inſnijdingen in de verharde deelen gemaakt worden, zoo vloeit 'er een donker geel water in meenigte uit. Het celluleus-weefzel vertoont zig vast en taai. De *vaſa lymphatica* der huid zoo wel, als de klieren, zijn opgezwollen. De lever is grooter, dan gewoonlijk, en met zwart bloed opgevult. De Gal-blaas vervat in zig een donker bruine gal, en de vaten van den navel

vel zijn opgeſpannen door zwart bloed (*).

De *oorzaak* ſchijnt in de bedorven lucht gelegen te zijn: dewijl men ook beſpeurt, dat deeze ziekte meer in de Hospitaalen, dan in de huisſelijke Practijk voorkoomt.

De *geneezing* is moeijelijk. De beste middelen ten deezen opzigte zijn: warme baden, dampbaden, welke men het kind toedient, wrijven van het lichaam met flenelle doeken. Inwendig geeft men een braakmiddel, (N°. V.) en naderhand middelen uit ſpecerijen, met ſijroop vermengt. Door deeze middelen heeft men zommige kinderen herſtelt. Blaartrekkende pleisters, aan de voeten gelegt, ſchijnen insgelijks goeden dienst te doen.

XVI. *Van het Braaken.*

Het braaken is eigentlijk in 't geheel niet als eene ziekte te beſchouwen. Het is doorgaans eene heilzaame zuivering van de maag, welke de natuur bewerkt. De gezondſte kinderen braaken het lichtst en het meenigvuldigst. Men moet zig dus wel wagten, dit braaken door eenig geneesmiddel te willen beletten.

XVII.

(*) Dezelfde Schrijver.

XVII. *Van de Buikloop.*

Wanneer de zuigeling door de buikloop gekwelt word, zoo geeft men in den beginne twee of drie dagen lang, kleine giften van Magnefia. Neemt de buikloop, geduurende het gebruik van dit middel, langzamerhand af, en werden de ontlaste ftoffen gebondener, daar zij te vooren waterachtig waaren: zoo behoeft men verder niets te doen. Maar indien dit niet gebeurd, en de buikloop aanhoud: zoo kan men buiten bedenking, den buikloop door kleine giften van *Opium* ftoppen, deszelfs oorzaak zij ook, die zij wil. Men geeft tot dit einde aan het kind alle vier uuren een droppel van 't *Laudanum Sydenhami*, met een weinig fijroop in. De kinderen verdraagen het *Opium* bij uitnemenheid, en Ik heb door deeze behandeling nooit de minfte kwaade uitwerking zien ontftaan. UNDERWOOD betuigt ook, bij ondervinding, dat Opiaten in zulke gevallen voortreffelijke dienften doen (*).

Zomtijds, wanneer de buikloop lang aanhoud, bemerkt men, dat de afgang op 't laatst met eenig bloed vermengd is. Men moet daar over niet te zeer ontftellen, dewijl het doorgaans niet ge-

(*) UNDERWOOD *on the difeafes of children. London,* 1789. *vol.* I. *pag.* 123.

gevaarlijk is, en het bloed alleen uit de ſpeen-aderiijke vaten koomt.

Wanneer zig ſtuipen bij de buikloop voegen, of de geſpanne huid, van welke ziekte boven is gehandelt geworden, zoo blijft 'er weinig hoop overig om het kind te redden.

Een zacht braakmiddel uit eenige droppels braakwijn, (N°. VII.) of een grein *Ipecacuanha* met ſuiker beſtaande, doet zomtijds in aanhoudende buikloopen goeden dienst.

XVIII. *Van de boosaartige verkoudheid.*

Deeze ziekte koomt zelden voor. Derzelver loop is de volgende: men beſpeurt, dat de ademhaling van het kind door den neus bezwaarlijk word. Dit gebeurt doorgaans tusſchen den veertienden en vijftienden dag na de geboorte, zomtijds laater. Daar op volgt eene uitvloeijing uit den neus, die dan eens dik en etterachtig, dan eens dun en met bloed vermengd is (*). De moeijelijke ademhaaling neemt thans een weinig af, maar wel dra koomt dit toeval wederom. Tot hier toe gelijkt deeze ziekte volkomen naar eene gewoone verkoudheid, en men vermoed daar bij geen gevaar. Maar wel dra vertoont zig

(*) DEUMANN *account of a diſeaſe lately obſerved in infants, pag.* 375.

zig eene zwelling aan den hals en in den nek, en men befpeurt een zonderlinge roode ftreep aan den rand der oogleden. Dit is het eigenaartig kenteeken der ziekte. Wanneer de ziekte op deeze wijze eenige dagen voortgeduurt heeft, zoo neemt dezelve op eenmaal toe. Het flikken word het kind moeijelijk, het word mager en afgemat, de amandelen zwellen op, de krachten verdwijnen meer en meer, eindelijk kan het kind niet meer zuigen, niet meer flikken, en fterft, of aan ftuipen, of aan een volkomen uitteering.

Deeze ziekte valt doorgaans aan kinderen van voornaame lieden te beurt, zelden of nooit aan kinderen van gemeene lieden. Ze is zeer gevaarlijk; de meesten der geenen, die daar door aangetast worden, fterven 'er aan. De eenige middelen, die goeden dienst fchijnen te doen, zijn: het warme bad, en zachte braakmiddelen, (No. V.)

XIX. *Van de Stuipen, Krampen, en Trekkingen.*

Tot ftuiptrekkingen zijn de zuigelingen zoo genegen, dat ze, zelfs bij eene volkomene gezondheid, zomtijds in den flaap de fpieren van het aangezicht vertrekken. Het kind fchijnt te lachen, en de moeder verheugt zig daar over,

de-

dewijl ze niet weet, dat deeze zachte lach ſtuip-achtig is. Zulk een lachen beſpeurt men doorgaans, wanneer het kind ſlaapt. Ontlasten zig eenige winden van onder, en van boven, zoo houden de ſtuiptrekkingen op. In zulk een geval behoeft men verder niets te doen. Maar zoo dit lachen niet mogt ophouden, maar veel eer toenemen, zoo word het kind uit het bed genomen, en aan den ruggegraad zoo wel, als aan het onderlijf, met warm gemaakte flenelle lappen zacht gewreven.

Ontſtaan de ſtuiptrekkingen dadelijk na de geboorte, of weinige dagen naderhand, zoo is het kind gevaarlijk ziek, en ſterft gemeenlijk. Het best, dat in zulk een geval te doen ſtaat, is, een' bloedzuiger aan de eene voet te zetten. Wanneer het kind ſterk is, en de bloedzuiger verlichting verſchaft heeft, zoo kan men dit middel zelfs herhaalen.

In 't algemeen zijn de ſtuiptrekkingen der kinderen of *ſymptomatiſch*, dat is, met eene andere ziekte gepaard, of *idiopatiſch*, dat is, eene ziekte op zig zelf. De kinderen ſterven eigentlijk niet aan de ſtuiptrekkingen, maar aan de oorzaak, welke de ſtuiptrekkingen voortgebracht heeft. Deeze ſpoore men na, en neeme ze, zoo mogelijk, weg.

De *eerſte* oorzaak der ſtuiptrekkingen van het kind is gelegen in de melk der Minne. Wanneer

neer de Minne, terwijl zij in eene hevige hartstocht is, of kort na dat zij buitengewoone vreugde, toorn, of ſchrik gehad heeft, aan het kind de borst geeft, zoo krijgt het kind ſtuipen. Men vind eene meenigte merkwaardige gevallen van dit zoort bij Geneeskundige Schrijvers opgeteekend. Zoo verhaalt UNDERWOOD de volgende geſchiedenis. Een man, welke eene zijner vriendinnen bezochte, viel in haare kamer, geduurende het geſprek, plotſeling dood op den grond. Zij verſchrikte daar van zeer zwaar, dog reikte kort daar na aan haar kind, het welk zes maanden oud was, de borst toe. Het kind kreeg een uur naderhand de hevigſte ſtuipen, en lag zes en dertig uuren lang aanhoudend buiten kennis. In zulk een geval doet men best, aan het kind een braakmiddel (N°. V.) te geven, en naderhand het zelve in een laauw bad te plaatſen.

Eene *tweede* oorzaak der ſtuiptrekkingen zijn de wormen. Van dezelve zal beneden opzettelijk gehandelt worden.

Eene *derde* oorzaak is, de opvulling, of liever overlading van de maag. Deeze ſtuiptrekkingen worden insgelijks door een braakmiddel weggenomen. Niets is nadeeliger in dit opzigt dan de Melkpap, waar mede men in zommige Landen gewoon is de kinderen te beladen. Stuipen zijn de gewoone gevolgen eener ſterke maaltijd van dien aart.

Eene

Eene *vierde* oorzaak van de ſtuiptrekkingen des zuigelings is wederom gelegen in de melk der Minne. Stuiptrekkingen ontſtaan namelijk, wanneer bij de Minne haare maandelijkſche zuivering begint, en zij, zonder daar op acht te geven, te deezer tijd aan het kind de borst geeft. In dit geval word de Minne weggezonden.

Eene *vijfde* oorzaak is in de plotſelijke geneezing der, bij kinderen zoo gewoone, uitvloeijing agter de ooren te zoeken. In dit geval helpen warme baden, eene kleine blaartrekkende pleister agter het oor gelegt, en dikwils herhaalde clijsteeren.

Kan men de oorzaak der ſtuiptrekkingen niet ontdekken, en bij gevolg de zelve niet wegnemen, het welk zeer dikwils het geval is: zoo plaatſe men het kind in een laauw bad, men geeve een braakmiddel, (N°. V.) vervolgens een clijſteer, en men wrijve de voetzoolen zacht met eene flenelle lap. Zeer kleine giften van *Opium* doen zomtijds goeden dienst, echter moeten ze met eenige omzichtigheid gebruikt worden. De ſtuiptrekkingen zijn niet altoos gevaarlijk. Zommige kinderen zijn zeer daar toe geneigt, en worden van zelf beter, wanneer ze ouder worden. Zomtijds houden de ſtuiptrekkingen op, wanneer men de Minne wegzend, of een andere aanneemt, of ook wanneer men het kind ſpeent. Eenige Schrijvers hebben aange-

geprezen bloedzuigers agter de ooren te zetten: maar van dit middel heb Ik nooit goede uitwerking gezien. In *ſymptomatiſche* ſtuipen word alleen op de hoofd-ziekte agt gegeven.

XX. *Van de Oogen-ontſteking.*

De zuigelingen zijn, van de geboorte af aan, aan verſcheiden zoorten van oog-ontſtekeningen onderworpen, waar van de meesten van geen belang zijn, en van zelf geneezen. Alleenlijk is daar onder één zoort, het welk bijzondere opmerking verdient, dewijl het, wanneer 'er geene ſpoedige hulp verſchaft word, in korten tijd het oog geheel vernielt.

Ze verſchijnt doorgaans eenige dagen na de geboorte, en wel op een oogenblik. De oogleden zwellen ſterk op, en 'er word een meenigte etter afgeſcheiden. Wanneer men deeze ontſteeking niet dadelijk van den beginne af aan behoorlijk behandelt, zoo word het hoornvlies verdikt, en het kind verliest, aan één of aan beide oogen, het gezicht. UNDERWOOD (*) heeft zelfs gezien, dat het oog geheel is vernield geworden. Men moet deeze oog-ontſteking wel onderſcheiden van de veneriſche, van welke hier na gehandelt zal worden. Dit is eenigzints moei-

(*) *Vol.* 2. *pag.* 17.

moeijelijk, en mij zijn gevallen voorgekomen, alwaar in den beginne, zelfs na het naauwkeurigst onderzoek, beroemde Artſen, deeze ontſteeking voor venerisch hielden. Het best heeft daar over geſchreven de heer Hofraad SCHAFFER (*), in wiens boek men ook eenige ziekten-gevallen vind.

De geneezing is eenigzints langwijlig, en vordert tijd. Men mengt een eetlepel vol water met twee of drie droppels van het Lood-Extract van Goulard, en laat van dit mengzel dagelijks eenige maalen in den oog-hoek inſpuiten, om den etter, die op het hoornvlies ligt, weg te ſpoelen. UNDERWOOD raad, bloedzuigers aan de ſlaapen van 't hoofd te leggen. Kleine blaartrekkende pleisters, agter de ooren gelegt, doen zomtijds voortreffelijke dienſten, om de uitvloeijing gaande te houden. Over het oog worden koude omſlagen van een pap, met water van Goulard gemengt, bij herhaaling omgeſlagen, of, nog liever, het bovenſte ooglid met de zalve (N°. VIII.) dikmaals beſtreken. Hier mede word vlijtig aangehouden, tot dat de ontſteking vermindert, en daar bij teffens aan het kind open lijf gehouden. Ten laatſten bevochtigt men het oog dikmaals met het oog-water (N°. IX.). Men kan ook, zoo lang het oog-

lid

(*) *Ueber die gewöhnlichſten kinder-krankheiten*, pag. 34.

lid nog ſterk ontſtoken is, een weinig *Ceratum Saturni* op een ſtuk zacht linnen ſtrijken, het zelve 's nachts daar over leggen, en met een mengzel uit even veel Brandewijn en Water; over dag, van tijd tot tijd het ooglid beſtrijken.

XXI. *Van het ſcheel zien.*

Scheele oogen maaken het ſchoonſte aangezicht wanſtaltig en onaangenaam. En ſchoon deeze ziekte, wanneer dezelve eenmaal ontſtaan is, grootendeels ongeneeslijk bevonden word, zoo is het echter der moeite wel waardig te onderzoeken, op welke wijze zij ontſtaat, van welke omſtandigheden zij afhangt, en hoe dezelve zoude kunnen worden voorgekomen.

Wanneer beide oogen ongelijke richtingen hebben; wanneer zig beide oogen niet gelijkmatig bewegen; wanneer het eene oog het voorwerp van beſchouwing gade ſlaat, en het andere daar van is afgewend: daar ontſtaat het ſcheel zien. Of neigt zig het eene oog tegen het andere; of wijkt het van het zelve af; of ziet het meer opwaarts; of meer benedenwaarts.

Men ziet altoos ſlechts met één oog ſcheel; nooit met beide oogen te gelijk.

Over de *oorzaak* van het ſcheel zien zijn de gevoelens der Schrijvers verſchillende. Voor deezen geloofde men: dat het ſcheel zien ontſtond

ſtond uit een *gebrek van overeenſtemming in de ſpieren van beide de oogen*, of men ſtelde, *dat de ſpieren van het eene oog zwakker waaren, dan de ſpieren van het andere.* Maar hier in beſtaat werkelijk het ſcheel zien zelf, en op deezen grond kan de niet overeenſtemming der ſpieren van beide oogen niet als oorzaak, maar dezelve moet als het gevolg eener voorafgaande oorzaak beſchouwd worden.

De la Hire ſtelt, en Boerhave ſtemt hem toe: *dat het gebrek in het netvlies te zoeken zij.* Hij houd het daar voor: dat 'er een plaats in het netvlies is, welke fijner gevoeligheid heeft, als het overig gedeelte van het netvlies; en hij ſtelt: dat wij onze oogen altijd zoo draaijen, dat het beeld van het voorwerp der beſchouwing op deeze plaats vallen moet. Is nu deeze in beide oogen niet evenredig, zoo ziet de zieke ſcheel; dat is: hij laat, in ieder oog, het beeld op die bijzonderlijk gevoelige plaats vallen; maar wanneer deeze plaatſen in beide oogen niet overeenſtemmen, zoo komen de gezicht-punten op het voorwerp der beſchouwing niet te zamen, en gevolgelijk ontſtaat het ſcheel zien. Deeze uitlegging wierd langen tijd zonder onderzoek algemeen aangenomen, tot dat Jurin bewees, dat dezelve geheel ongegrond zij (*). Sluit een ſcheel-

(*) *Diſſertation on Squinting*, pag. 29.

ſcheelziende het gezonde oog toe, zoo verandert het ſcheele oog dadelijk zijne richting, en ziet juist naar het voorwerp der beſchouwing heen. Maar zoo dra zig het gezonde oog weder opent, word ook het ſcheele oog wederom verdraait. Geſtelt nu, het was waar, dat het ſcheele oog gedraait wierd, om duidelijker te zien; zoo moest dat oog onverandert blijven, wanneer het gezonde oog geſloten wierd. Maar daar dit niet gebeurd, en zig het ſcheele oog, in dit geval, veel eer recht naar het voorwerp der beſchouwing heen richt; zoo moet men ſtellen: dat het ſcheele oog verdraait werde, niet op dat het zelve klaarder zie, maar op dat het in 't geheel niet zie, of wel alleen ſcheel zie.

Het gebrek is eigentlijk niet gelegen in de ſpieren, want, na dat het gezonde oog geſloten is, kan zig het ſcheele oog naar alle richtingen bewegen. Ook is in den beginne, geen gebrek aan overeenſtemming in de ſpieren van beide oogen voor handen; want zoo als het gezonde oog beweegt, volgt het ſcheele oog na; zoo dat de lijnen van beide oogen altoos denzelven hoek maken. Echter voegt zig, bij vervolg, altoos een gebrek aan overeenſtemming der ſpieren van beide oogen daar bij.

Zien wij recht voor ons, zoo ſtaat de afſtand van beide oogappelen in éénе linie, die uit de breedte van de wortel der neus en de halve breedte

van

van ieder oog zamen gestelt is. Deeze afstand blijft altoos onverandert. Zien wij het voorwerp zeer van nabij aan, zoo is dezelve eenigzints minder. Maar in elke afstand van het voorwerp der beschouwing, komen de lijnen van beide oogen, altoos op het voorwerp te zamen, en vereenigen zig aldaar. Bij scheele persoonen is integendeel de afstand van beide oogappelen veel geringer, maar ze blijft altoos onverandert; en wel zoo, dat de lijnen van beide oogen het voorwerp der beschouwing nooit te zamen treffen.

De oorzaaken van het scheel zien zijn de volgende:

(1.) *Wanneer het eene oog merkelijk zwakker, of minder gevoelig is, dan het andere.* Wanneer iemand wiens beide oogen even sterk zijn, ergens naar ziet, zoo schijnt hem het voorwerp der beschouwing helder en duidelijker, dan wanneer hij het zelve slechts met één oog gezien hadde. Echter is het onderscheid tusschen één oog en twee oogen in verre na zoo groot niet, als men, zonder naauwkeuriger onderzoek, vermoeden zoude: want het is door ontwijffelbaare proeven betoogt, dat met beide oogen de voorwerpen slechts om het dertiende gedeelte helderer en duidelijker schijnen dan met één oog alleen. Dat is: het voorwerp vertoont zig aan beide oogen, als of het door dertien verlichters van

 ge-

gelijke ſterkte verlicht was; en aan het ééne oog, na dat het andere toegeſloten is, als of het door twaalf verlichters verlicht was.

Maar zijn beide oogen van ongelijke ſterkte, dan is het met de zaak anders gelegen. Is het onderſcheid gering; zoo zien de menſchen de voorwerpen met beide oogen niet beter, dan met één oog: maar is het onderſcheid tusſchen beide oogen zeer groot; zoo zien zij, met beide oogen te gelijk, de voorwerpen in verre na zoo duidelijk niet, als zij dezelve zien, wanneer ze zig van het eene ſterker oog alleen bedienen. Het onderſcheid tusſchen beide oogen kan zoo groot zijn, dat het zien met beide oogen alleronduidelijkst word, en dat men zich genoodzaakt ziet het zwakker oog geheel weg te wenden, om beter en duidelijker te kunnen zien. Het onduidelijk beeld, het welk op het netvlies van het éénе oog valt, belet den indruk, welke het helder en duidelijk beeld op het netvlies van het andere oog in de ziel maakt. Maar nu is het moeijelijk, het zwakker oog weg te wenden, of met het zelve in 't geheel niet te zien: want de *Parallelismus* van beide oogen is geen gevolg van gewoonte, ze is aangebooren; de zuigelingen reeds bewegen hunne oogen gelijkmatig. Men beijvert zig dus langzamerhand het zwakker oog zoo te draaijen, dat het zelve het voorwerp in 't geheel niet zien kan; en op dee-

ze

ze manier ontſtaat het ſcheel zien, uit hoofde van 't welk het zwakke oog in 't geheel niet gebruikt, en ten laatſten geheel onbruikbaar word.

(2.) *Wanneer het eene oog zeer veel kortzichtiger is, dan het andere.*

(3.) *Wanneer men den zuigeling bij herhaaling meer dan één aangenaam voorwerp te gelijker tijd aanbied.* In dit geval ziet het zelve met het eene oog een voorwerp, en met het andere oog een ander: gevolgelijk verliezen de oogen haar *Parallelismus*, en het kind ziet ſcheel.

(4.) *Wanneer de geenen, die met het kind veel omgaan, ſcheel zien.* Dan ziet het zelve ſcheel uit navolging.

(5.) *Wanneer de Wieg, of het bed van het kind zoo geplaatst is, dat het licht beſtendig maar op het eene oog valt.* Dan word dit oog meer gebruikt, en word bij gevolg ſterker, dan het andere oog: derhalven zal het kind bij vervolg ſcheel moeten zien, wanneer het duidelijk zien wil.

(6.) *Eindelijk kunnen ook gebreken in het maakzel van het oog het ſcheel zien veroorzaaken.* Wanneer bij voorbeeld de ſpieren van het eene oog verlamt worden; wanneer, door de beginnende graauwe of zwarte ſtaar, het eene oog merkelijk zwakker en ongevoeliger word, dan het andere; wanneer in de oog-holte een gezwel ontſtaat, 't welk het oog drukt, of wan-

 neer

neer de oogleden met de oogen gedeeltelijk zamen groeijen.

Voorzegging. Het ſcheel zien is des te moeijelijker te geneezen, hoe ouder de ſcheelziende perſoon is.

Wanneer het ſcheelzien uit een werktuiglijk gebrek van het oog ontſtaat, zoo zijn alle proeven ter geneezinge nutteloos, dewijl dit gebrek niet kan worden weggenomen. Heeft integendeel eene kwaade gewoonte zulks veroorzaakt, zoo is 'er nog hoop ter geneezinge voor handen.

Geneezing van het ſcheel zien. De oorzaak, uit welke het ſcheel zien ontſtaan is, moet dadelijk weg genomen worden. Verder moet zig het kind moeite geven, zijne oogen gelijkmatig te richten: want dit hangt zomtijds eenigermaten van den wil af (*). Men wagte met de geneezing zoo lang, tot dat het kind gaan en ſpreken kan. Als dan laat men het zelve eenige maalen daags voor zig gaan, en gelaste het om het gezonde oog toe te ſluiten, en met het andere de voor hem zittende perſoon aan te zien. Hier op zegge men aan het ſcheel ziende kind: dat het zig bevlijtigen moet dit oog onbeweeglijk te houden, en dadelijk het andere te openen. In

(*) Quidam ita ſunt Strabones, ut, quando volunt, ſic oculum contineant, ut non appareat Strabismus, PLEMPII *Ophthalmographia*, *cap.* 31. *pag.* 244.

In den beginne heeft dit zeer veel moeite, en de geneezing vordert zeer veel tijd. Maar men heeft voorbeelden van kinderen, welke, door dit middel, zelfs in het negende jaar van hunnen ouderdom, nog zijn genezen geworden. Men moet dus ten minſten eene proeve nemen. De lengte van tijd, welke tot eene volkomene geneezing veréischt word, moet eene teedere, en voor de ſchoonheid van haar kind bezorgde moeder, niet weêrhouden, deeze geneezing zelve te onderneemen.

XXII. *Van de zoogenaamde Dauw-worm.*

Men beſpeurt zomtijds bij kinderen, gemeenlijk in de eerſte drie maanden van hun leven, aan de bovenſte deelen van het lichaam, eene zekere ruwheid, en oneffenheid der huid, welke door eene groote meenigte kleine verhevenheden veroorzaakt word, die door geel- of bruin-achtige ſtippen zichtbaar worden. Word het kind in een laauw bad gebracht, en naderhand de huid zacht gewreven, zoo komen uit alle deeze ſtippen kleine, dunne, bruine, wormachtige lichaamen te voorſchijn, die de gedaante hebben van wormen; en van veele Artſen voor Inſecten zijn gehouden geworden: hier van de benaming van *Miteſſer*, *mede-eters*; als wormen, die met het kind eeten, en het voor het zelve

beſtemde voedzel verteeren. Kinderen, die aan deeze huid-ziekte lijden, worden, hoe meer zij eeten, mager, en koomen niet voort. De ſlaap is, van wegen de aanhoudende jeukte en branding der huid, onrustig en niet verkwikkend: ook zijn zij tot ſtuiptrekkingen en krampen zeer geneigd.

Het gevoelen, dat deeze mede-eters wormen zouden zijn, is ongerijmd, en door den heer ACKERMAN zeer goed wederlegt geworden (*). Ze zijn niet anders dan de verdikte ſlijm der opperhuid, en ontſtaan uit gebrek aan zindelijkheid. Het herhaald baden der kinderen, het herhaald verſchoonen der hembden, en beddelakens, en het bij herhaling zacht wrijven der huid met warm gemaakte flenelle doeken, zijn de zekerſte middelen voor deeze, op zig zelf niet gevaarlijke, ziekte.

XXIII. *Van de Scheurbuik in den mond.*

Deeze ziekte heeft bij de Geneeskundige Schrijvers verſchillende benamingen. Ze heet *Noma*, *Carcinoma*, *Cancer aquaticus*, *Wasſerkrebs*, *malum mortuum*, *gangrène ſcorbutique des gencives*, *gangrenous eroſion of te cheeks*, enz.

Be-

(*) BALDINGER *neues Magazin ſur Aerzte*, 3. *Deel.* *pag.* 323.

Beschrijving. Het kind word mat, lusteloos, bleek, en ruikt leelijk uit den mond. Daar bij voegt zig hette, dorst, buikloop, en gebrek aan eetlust. Het spreekt onduidelijk, het heeft geen slaap, en zucht op eenmaal sterk. Deeze toevallen zijn dan eens meer, dan eens minder hevig: zomtijds blijven ze weg, maar komen kort daar na weêrom. De zoo even beschrevene toestand duurt eenige weken lang: vervolgens ontstaat 'er eene zwelling over het geheele lichaam, uitgenomen den onderbuik; de oogleden zwellen geheel toe, maar openen zig weder; en de algemeene zwelling gaat weg. Hier op vertoont zig een blauwachtig of zwart blaasjen, van de grootte van een spelde-knop, aan den wang. Dit blaasjen blijft eenige dagen onverandert zonder merkelijk grooter te worden; maar op een oogenblik neemt het toe, en spreid zig schielijk uit. Het tandvleesch krijgt eene zwartgroene couleur, en een leelijke reuk; de tanden waggelen; een stinkend, dun speekzel vloeit aanhoudend uit den mond; het aangezicht, de tong en de lippen, zwellen op; ook is de mond inwendig gezwollen. Het kind word onrustig, ten uitersten prikkelbaar, en gevoelig over het gansche lichaam. Het is dorstig, het heeft geen slaap, het heeft buikloopen, het krijgt zeer aan den aars, het zucht, word mat, beeft, strekt de handen over het hoofd, en grijpt om zig heen.

Het zweet niet, en ijlt niet. De pols is klein en ſnel; de ademhaling ſnel en kort; de pis hoogrood; handen en voeten trekken zig koud te zamen; de zwarte vlek word altoos grooter, ze trekt bovenwaarts naar het oog, en benedenwaarts naar de kin; deeze zwarte plek heeft de reuk als van een dood lijk; de tanden vallen uit; het kakebeen ſcheid zig af; de pols word zwak, ongelijk, ſnel, en het kind ſterft.

De *Oorzaaken* deezer ziekte zijn: een vochtige en koude kamer, ſlecht waterachtig voedzel, en gebrek aan verſche lucht: daarom tast deeze ziekte zelden de kinderen van voornaame lieden aan, maar doorgaans de kinderen van arme en geringe lieden. Ook heeft men geen voorbeeld, dat volwasſenen daar door zijn aangetast geworden.

De *Geneezing* ſlaagt zeer dikwils, wanneer de Geneesheer vroeg geroepen word. Ze beſtaat in groote giften van een afkookzel van Kina, zoo wel inwendig, als in klijſteeren, en ook uitwendig op de brandige plaats gelegt. Den mond van het kind kan men dikwils met een mengzel uit water en *Tinctura Laccæ* laaten uitwasſchen.

Men heeft voorbeelden, dat het been, nevens de tanden, door de natuur weder is herſtelt geworden. Zulk een geval, waar in een gedeelte der boven-kaak weg ging, en met de tanden weder herſtelt wierd, waar in een kind onder de vijf jaaren tot drie verſchillende maalen tanden kreeg,

kreeg, ſtaat beſchreven in *Medical obſervations and inquiries*, *Vol.* 3. *pag.* 76.

XXIV. *Van de hevige Braaking en Afgang.*

De hevige braaking en afgang der kinderen (*Cholera Infantum*,) is eene ziekte, die in onze Gewesten zelden, maar vooral dikwerf in Noord-America, en bijzonderlijk te Philadelphia voorkoomt. Aldaar tast zij vooral kinderen aan beneden de twee jaaren, en wel geduurende het heete jaar-getijde. Hoe heeter het jaar-getijde is, hoe dikwijler deeze ziekte voorkoomt, en hoe gevaarlijker dezelve is. RUSCH heeft ze het best beſchreven. Zomtijds begint ze met een buikloop, welke eenigen tijd, zonder eenig ander toeval, aanhoud; zomtijds begint ze met een hevige braaking, afgang, en koorts. Het geen zoo wel van boven, als van onderen, ontlast word, ziet geel of groen. Zomtijds zijn de ſtoelgangen ſlijmrig of bloedig, zonder geel of groen geverwt te zijn, zomtijds zijn ze zoo klaar als water; zomtijds ontlasten zig wormen teffens. Het kind klaagt over hevige pijnen; het trekt de voeten in de hoogte; en verandert alle oogenblik zijne ligging. De pols is ſnel en zwak; het hoofd is heet; handen en voeten zijn koud. De koorts is afgaande, en de verheffingen komen des avonds. Daar bij voegt zig ijling,

en

en ſtuiptrekkingen, die zomtijds zoo hevig zijn, dat de kinderen het hoofd voor- en agterwaarts, ſchielijk heen en weêr gooijen, en hunne oppasters krabben en bijten. Zomtijds is het onderlijf zoo wel, als het aangezicht en de ledematen, opgezwollen. Daarenboven heeft het kind een onlesbaaren dorst. De oogen zijn dof en hol, en het kind ſlaapt met half open oog-leden. De gevoelloosheid is zoo groot, dat men dikwils gezien heeft, hoe zig vliegen op de opene oogen plaatſen, zonder dat zig het ooglid bewogen heeft, om dezelve te verjagen. Zomtijds houd de braaking aan, zonder afgang: zomtijds de afgang zonder braaking: het laatſte is het gewoone geval. Zomtijds ruikt de afgang lelijk; zomtijds niet, en dan heeft dezelve de gedaante van onverteerde ſpijzen. De ziekte is zomtijds in weinige dagen doodelijk: dikwils reeds in vier en twintig uuren. Koomt 'er, geduurende den loop der ziekte, koud weder, zelfs ſlechts een koude dag: zoo beſpeurt men dadelijk beterſchap. Zomtijds duurt de ziekte zes of acht weken, en dan volgt 'er nog de dood op. Het kind word meer en meer mager, eindelijk zoo zeer, dat de beenderen door de huid door ſteeken; 'er vertoonen zig geele vlakken, 'er ontſtaat hik, ſtuipen, het gezicht valt in, (*facies Hippocratica*,) de mond word pijnlijk, en het kind ſterft.

Deeze ziekte heerscht doorgaans als eene *Epidemie.* Met

Met opzigt tot *de oorzaak* valt, zoo als RUSCH bewijst, nog niets met zekerheid te bepaalen. Het tanden krijgen kan geenzints, zoo als zommigengelooft hebben, de oorzaak zijn: want de ziekte vertoont zig alleenlijk in den zomer. Echter word ze gevaarlijker, wanneer te gelijker tijd de tanden van het kind doorbreken. Uit dien hoofde is deeze ziekte het gevaarlijkst, wanneer ze zig tegen de tiende maand vertoont, dewijl in de gemelde maand, de meeste tanden doorbreken. In deezen ouderdom ſterven de meeste kinderen, van de geenen, die door de voorſchreve ziekte aangetast worden. De wormen kunnen de oorzaak niet zijn: want deeze ziekte vertoont zig zeer dikwils in eenen ouderdom, in welken nog geene wormen voor handen zijn, en ze wederſtaat alle wormdrijvende middelen. Ook bewijzen de ontledingen van de lijken der kinderen, die aan deeze ziekte geſtorven zijn, dat 'er zeer dikwils geen enkele worm was, welke dezelve zoude hebben kunnen veroorzaaken. Zomtijds loozen de kinderen, gedurende den loop der ziekte, wel wormen: maar ze loozen die ook bij het inwendig waterhoofd, en bij de kinder-pokjes, hoe zeer beide die ziekten voorzeker door geene wormen veroorzaakt worden. Even min kan het eeten van fruiten de oorzaak deezer ziekte zijn, zoo als zommigen gelooft hebben: want op het Land,

al-

alwaar de kinderen veel meer ooft eeten, dan in de ſtad, koomt deeze ziekte veel zeldzaamer voor. Het matig gebruik van rijpe vruchten ſchijnt meer een voorbehoed-middel, dan een oorzaak van deeze ziekte te zijn. Over dit alles zie men de Verhandeling van RUSCH, wien Ik hier volge.

Tot de geneezing dienen voornamelijk: kleine giften van *Ipecacuanha*, of Spiesglas-wijn. Rhabarber is nadeelig. Voorts zijn dienſtig: verdunnende dranken, bij voorbeeld, thee van Malva, of Melisſa, met een weinig Arabiſche Gom vermengt. Omſlagen van doeken, in Spaanſchen wijn gedoopt, over het onderlijf. Al verder: een afkookzel van Kina, roode wijn met water gemengt, en het laauwe bad. Doch het middel, het welk RUSCH, bij eigene ondervinding, boven alle andere verheft, is het Opium. Men geeft eenige droppels *Laudanum* met Pepermunt-water. Met dit middel alleen heeft RUSCH zomtijds in twee of drie dagen, deeze ziekte geneezen. In clijſteeren kan men eenige droppels *Laudanum* aan het zieke kind toedienen.

Zomtijds zijn, helaas! alle middelen te vergeefs.

Wanneer deeze kinderen een bijzonder verlangen naar gezoutene ſpijzen toonen, zoo moet men hun dezelve geven.

Heerscht

Heerscht deeze ziekte als eene *Epidemie*, zoo geeve men aan de gezonde kinderen, tot een voorbehoed-middel, wijn, van een theelepel tot een eetlepel vol, dagelijks, naar den verschillenden ouderdom van het kind.

XXV. *Van de tusſchenpoozende Koorts.*

De tusſchenpoozende Koorts ontſtaat in natte en moerasſige ſtreeken, door de uitdampingen der moerasſige lucht. Kinderen van allerlei ouderdom zijn aan dezelve onderhevig, en men beſpeurt bij hun, even als bij de volwasſenen, alledaagſche, derdendaagſche, vierdendaagſche en dubbelde koortſen. Tot geneezing bedient men zig van het braakmiddel uit Spiesglas-wijn, (N°. VII.) tusſchen de aanvallen gegeven. Dewijl men moeite heeft, om kleine kinderen de Kina in te krijgen, zoo geeft men het afkookzel derzelve in clijſteeren, of men legt het natgemaakte poeder van den Kina-bast op den maag van het kind. Op deeze wijze zal men altoos, vroeger of later, zijn oogmerk bereiken.

Wanneer zuigelingen door de derdendaagſche koorts worden aangetast, zoo laat men de Minne Kina inneemen, waar door de zuigeling genezen word.

XXVI.

XXVI. *Van de Venerische Ziekte.* (*)

Beschrijving der ziekte. Bij de geboorte is het kind meestal volkomen gezond: zijne huid is glad en zuiver, en de ziekte vertoont zig eerst in tien of veertien dagen. Het eerste toeval is eene ontsteeking der oogleden, zoo dat dezelve vast gesloten zijn, en naauwlijks geopend kunnen worden. Naderhand word ook het hoornvlies van het oog rood en ontstoken, en in den binnensten ooghoek verzamelt zich eene etterachtige stoffe in groote meenigte. 'Er ontstaan over het lichaam zweeren, die in den beginne zig slechts als eene lichte ontvelling voordoen, maar langzamerhand toenemen, zig uitbreiden, beginnen te loopen, een witte en spekachtige couleur aannemen, en eindelijk zwart worden, het welk een teeken is, dat het koud vuur daar bij koomt. De kinderen zien 'er in het aangezicht, bijzonderlijk aan de kin, en de wenkbrauwen, uit, als of zij boosaartige zamenvloeijende pokjes gehad hadden. In den mond onstaan sprouw en zweeren, die zig langzamerhand agterwaarts naar den hals, en voorwaarts op

(*) Om der volledigheids wille heb Ik deeze Afdeeling, uit mijne *Verhandeling over de Venerische Ziekte*, hier weder ingelascht.

op de lippen, en in den neus uitbreiden, zoo dat het kind niet meer door den neus kan adem haalen. Thans worden de borst-tepels der Minne, welke het kind zuigt, hard, zij ſplijten op, en 'er ontſtaan veneriſche zweeren op dezelve. Het lichaam van het kind word langzamerhand overal met zweeren bedekt, en de etterachtige uitvloeijing uit de oogleden en de ooren, het welk een ontwijffelbaar, eigenaartig kenteeken der Veneriſche ziekte is, neemt toe. Teffens ontſtaan ook over het geheele lichaam, dog voornamelijk aan de billen en teeldeelen, puisten, die de gedaante hebben van pokken, maar zoo hoog niet zijn, weldra tot verettering overgaan, en dan verdwijnen. Op het hoofd vertoonen zig gezwellen, van de grootte van een kleinen Haſelnoot tot de grootte van een Walnoot. Deeze gezwellen zijn zomtijds hard, zomtijds ook week. Het aangezicht van het kind ziet geel en blaauwachtig, en is vol rimpelen en plooien. De oogleden, bijzonderlijk de bovenſte, zwellen, door het uitgeloopen vocht, buitengewoon op; het hoornvlies word ondoorzichtig; en het oog ziet 'er rood en ontſtoken uit. Over het geheele lichaam vertoonen zig blaauwe, en koperverwige vlekken, en aan den aars ontſtaan ſcheuren en ſpleeten. (*Rhagades.*)

Voorzegging. De geneezing is doorgaans bij kinderen gemakkelijker, dan bij volwasſenen.

Kinderen zijn gemakkelijker te geneezen, zoo lang zij nog zuigen, dan naderhand.

Zweeren in den omtrek van den navel, of van het heilig been, zijn bijna altoos een doodelijk teeken.

Zweeren op het hoofd zijn een zeer gevaarlijk toeval.

Wratten of ſcheuren aan den aars, zijn zeer gevaarlijke toevallen.

Kinderen, welke in de geboorte beſmet worden, zijn veel moeilijker te geneezen, dan zulken, die eerst na de geboorte, door de Minne zijn beſmet geworden.

Uit de Dagboeken der Artſen van het Veneriſch Hospitaal voor kinderen, te *Vaugirard* bij Parys, blijkt, dat in evenredigheid veel meer veneriſche kinderen de jaaren der kindsheid overleven, dan gezonden. Eene zeer zonderlinge en merkwaardige waarneming.

Aanmerkingen over de Veneriſche beſmetting bij kinderen.

'Er zijn twee wegen, waar door kinderen de Veneriſche ziekte krijgen, door hunne *Ouders*, of door de *Minne*.

Door de *Ouders*, of in de teeling; of, na de teeling, geduurende hun verblijf in 's moeders lichaam; of ook in de geboorte. Men ſtelt door-

doorgaans, dat de kinderen reeds in de teeling venerisch besmet worden, wanneer de vader venerisch is. Men vooronderstelt: dat het zaad van een man, die de Venus-ziekte heeft, bedorven zij; dat de besmetting, of het gift, op het kind word overgedragen; en dat het kind, uit zulk een zaad gevormd, venerisch geboren worde: zelfs in het geval, dat de Moeder volmaakt gezond was. Edoch dit schijnt verkeerd te zijn. Niet alleen hebben naauwkeurige waarnemingen bewezen, dat eene Moeder, die zelve niet besmet is, nooit venerische kinderen ter weereld brengt, onaangezien de Vader, welke deeze kinderen teelde, venerisch waare: maar het laat zig ook reeds *à priori* vermoeden, dat, daar het speekzel, het bloed, en de melk van venerische persoonen niet besmettend zijn, het zaad 't ook niet wezen zal. Van den Vader word waarschijnlijk het venerisch gift nooit op de kinderen overgedragen; maar de besmetting schijnt altoos door de Moeder, na de teeling, te geschieden.

Vrouwspersoonen, welke met de Venus-ziekte behebt zijn, brengen zelden levende, of, zoo ze al leven, gezonde kinderen ter weereld. Doorgaans koomt de Moeder, zonder merkelijke oorzaak, in de zesde of zevende maand te bevallen, en het kind is dood; of de beweging van het kind houd tusschen de zesde en zevende maand

op, en het kind koomt vervolgens, na het afloopen der zwangerheid, dood en half verrot ter weereld. Word zulk een kind nog levendig geboren: zoo ziet het 'er allermagerst en rimpelig uit, en ſterft na verloop van korten tijd. Deeze verſchijnzels zijn, naar mij dunkt, niet moeijelijk te verklaaren. Het venerisch gift bederft, zoo als bekend is, voornamelijk de vochten. Door eene, op deeze wijze bedorvene, *lympha*, word nu dit kind in 's moeders lichaam gevoed: het moet dus noodwendig, uit gebrek aan voedzel, of ſterven, of ten minſten dood mager, zwak en rimpelig, ter weereld komen. Maar zulk eén kind is daarom niet venerisch beſmet. Men heeft waargenomen, dat dergelijke kinderen, wanneer ze, gelijk allerzeldzaamst gebeurd, in 't leven blijven, wel zeer zwakkelijk, maar evenwel gezond, en niet venerisch zijn. Ook door de moeder worden bij gevolg de kinderen, zoo lang ze nog in de baarmoeder zijn, niet beſmet.

De eenige manier, op welke aan de kinderen door hunne ouders de beſmetting kan worden medégedeelt, ſchijnt in de geboorte te zijn. Geduurende den doorgang door de moederſcheede, word het kind beſmet; eerder niet. Alleenlijk wanneer de moeder aan de teel-deelen plaatſelijke toevallen heeft, kan zij aan het kind de beſmetting mede deelen; en ook dan alleen, ge-

duu-

duurende den doorgang door de moederſcheede, geduurende de geboorte zelve. De huid van een jonggebooren kind is allerfijnst en teeder; ze bevind zig, over het geheele lichaam, juist in dien ſtaat, waar in ze naderhand, het ganſche leven door, aan de roede en aan de lippen blijft; gevolgelijk is ze voor de veneriſche beſmetting zeer vatbaar; van daar ook dat dezelve plaats heeft. De gevolgen deezer beſmetting vertoonen zig altoos na tien of twaalf dagen. Onder de groote meenigte van venerisch beſmette kinderen, die Ik te *Vaugirard* gezien hebbe, was ook niet een eenige met veneriſche toevallen geboren geworden: bij allen vertoonden zig de toevallen deezer ziekte eerst eenige dagen na de geboorte. Dezelfde waarneming maakte ook de beroemde Londonſche Vroedmeester Dr. WILHELM HUNTER: en de heer Hofraad STEIN heeft mij verzekerd, dat onder eenige honderd veneriſche kinderen, die in het Vondeling-huis te Kasſel, onder zijn opzicht, ter weereld kwamen, bij geen enkele de veneriſche toevallen dadelijk na de geboorte waaren beſpeurt geworden.

Men kan dus bijna als uitgemaakt ſtellen, dat de veneriſche ziekte nooit van den vader aan het kind word medegedeelt, maar dat de beſmetting altoos door de moeder, en ook door deeze niet in de baarmoeder, maar geduurende de geboorte geſchied, terwijl het kind door de ſcheede door-

 gaat.

gaat. Hier uit blijkt duidelijk genoeg, hoe ongerijmd het is, met ROSENSTEIN, SANCHEZ, en anderen, te ftellen: dat de kinderen zomtijds den kern van 't venerisch gift met zig op de weereld bragten, maar dat deeze kern na verloop van twintig, dertig, of meer jaaren eerst uitbreeke. 'Er is geen een enkele ondervinding, welke dit gevoelen zelfs flechts waarfchijnlijk zoude kunnen maken.

Geneezing der Venerifche ziekte bij Kinderen.

De geneezing gefchied op tweederlei manier: of men geeft kwik aan de Minne, of men geeft ze aan het kind zelve.

De Venerifche ziekte der zuigelingen door de Minne te geneezen, heeft groote zwarigheden. Het is in 't algemeen een zeer langwijlige en geheel nutteloozе weg ter geneezing. Is de Minne gezond, niet venerisch: zoo dunkt het mij een gruwelijk ftuk, dezelve van een venerisch kind door het zuigen te laaten befmetten: is zij zelve venerisch, zoo zal het gevolg zijn, dat het kind, het welk, geduurende de geboorte, van zijne moeder door de huid befmet wierd, nu nog van de Minne door den mond, gevolglijk op eene tweeledige wijze, befmet worde. Daarenboven vind men zelden Minnen, die zig als werktuigen tot zulk eene geneeswijze willen laaten gebruiken:

ken: en bovendien hebben naauwkeurig gedaane proeven bewezen, dat van de kwik niets in de melk overgaat, en gevolgelijk aan den zuigeling langs deezen weg in 't geheel geen kwik kan worden toegebracht. Te *Vaugirard* bij Parys heeft men des onaangezien aan deeze manier boven alle andere den voorrang gegeven, en men wil aldaar de zuigelingen geneezen, door aan de Minnen kwikzalve in te wrijven.

Rosenstein en anderen hebben voorgesteld, om aan een Geit op de eene of andere plaats het hair af te scheeren, kwik zalve in te wrijven, en het kind de melk van deeze Geit te laten drinken. Maar na weinige dagen word de Geit, welke men kwik heeft ingewreven, ziek; zij krijgt de klem in den bek, en kan niet meer eeten. Ook heeft de heer Bertholet door scheikundige proeven bewezen, dat de melk van zulk eene Geit geen kwik hoe genaamt in zig vervat, en dat gevolgelijk die geheele bewerking nutteloos is.

Beter doet men dus met aan het kind zelve de kwik te geven; en wel geeft men zoete kwik tot een half grein alle avond. Kinderen verdragen de kwik over 't algemeen beter, en kwijlen daar zoo licht niet van, dan de volwassenen. Zommigen geeven aan het kind de Sublimaat-ontbinding van van Swieten, tot dertig droppels alle avond. Men wil wel opgemerkt hebben,

ben, dat de Sublimaat voor kinderen zoo ſchadelijk niet is, als voor volwasſenen: maar Ik geeve echter in allen gevalle aan de zoete kwik, of ook aan de oplosbaare kwik van den heer HAHNEMANN, boven de Sublimaat den voorrang.

De Geneeskundige Faculteit te Parys, ried, toen zij nog in weezen was, naar haare gedachten, bij kinderen voornamelijk de geneezing door Rooking aan. Twaalf tot vijftien grein *Cinnaber* worden, in een daar toe bijzonderlijk ingerichte, afgelegene kamer, op koolen geſtrooit, en het kind word in een toegedekte wieg, in den beginne vijf, vervolgens tien, en eindelijk dertig minuuten lang, aan den damp bloot geſtelt, waar van echter het hoofd moet vrij blijven. Vervolgens word het kind niet dadelijk te bed gelegt, maar in vrije lucht eenigen tijd lang omgedragen. De genoemde Geneeskundige Faculteit verzekerde wel; dat meer dan vijftien rookingen tot eene volkomene geneezing zelden noodig waaren: maar Ik houde des onaangezien deeze manier voor zeer gevaarlijk, om niet te zeggen, dat dezelve aller ongeſchiktst, en aan veele zwaarigheden onderworpen is.

ZES-

ZESTIENDE HOOFTSTUK.

Van de Gebreken, Toevallen en Ziekten der Kinderen, van het derde tot het zevende jaar.

I. *Van het zeer hoofd, of Schurft.*

De Schurft is eene moeijelijke en onaangenaame ziekte, die het met hair bewasſen gedeelte des hoofds aantast, dog zig nooit bij de zuigelingen, maar altoos in de jaaren der kindsheid vertoont. Ze ſchijnt iets beſmettends te hebben. Doorgaans is ze een bloote huid-ziekte, die ſlechts eene uitwendige plaatſelijke behandeling vordert. Ze heeft haare zitplaats in de wortelen van het hair. Het kind beklaagt zig over pijnen, jeukte, en hette des hoofds. Men vind, bij onderzoek, deszelfs met hair bewasſen gedeelte of gewond, en van de opperhuid ontbloot, of ook met een ſchubachtige korst bedekt. Men kan dus een natte en een drooge ſchurft ſtellen. Teſſens zijn de lijmphatiſche klieren van den hals opgezwollen en hard.

 Men

Men heeft eene meenigte genees-wijzen tegen deeze ziekte opgegeven, waar van de meeste meer of min ongeſchikt, maar eenige zeer wreed zijn. Inwendige middelen zijn, in het begin der ziekte in het geheel niet noodig, en de beste manier om dezelve te behandelen is de volgende. Men legt het kind een blaartrekkende pleister in den nek, om den toevloed der vochten van het hoofd af te trekken. Men zorge dat de uitvloeijing uit de wonde, welke de blaartrekkende pleiſter veroorzaakt heeft, een tijd lang gaande gehouden werde. Nu laate men dagelijks tweemaal het hoofd met laauw zeep-water waſchen en zuiveren, en wanneer dit eenige dagen geſchied is, zoo waſche men vervolgens dagelijks tweemaal het hoofd met Lood-water van Goulard: in het begin alleen de plaatſen, die het meest gewond zijn, maar allengskens ook de overige, tot alles geneezen en zuiver is. Teffens zet men, volgens den raad van den heer SCHAEFFER, het kind een muts van gewaschte taf op. Het is vooral van aanbelang, de uitvloeijing op het hoofd langzaam en allengskens, dog niet plotsling, op te droogen; anderzints ontſtaan 'er hevige toevallen, zomtijds zelfs ſtuipen.

Tegen de overgeërfde Schurft prijst de heer SCHAEFFER aan eene zalve uit ammoniac gom, in ſap van zee-ajuin ontbonden., op gewonde plaatſen te leggen.

Bij

Bij aldien men voor de opdroogende kracht van het Loodwater van Goulard bevreest is, en het zelve niet gaarne op het hoofd zou willen aanbrengen: zoo kan men, in plaatſe van het zelve, zig van een ſterk afkookzel van Rooktabak bedienen, daar mede dagelijks tweemaal het hoofd laaten wasſchen, en zoo lang aanhouden, tot dat de ſchubben afvallen, en het haair weder groeije. Bij deeze behandeling heeft men niet lichtelijk kwaade toevallen te vreezen, waar van men, wanneer men zig van Loodmiddelen bedient, niet volkomen zeker is.

Inwendig geeft men het kind een afkookzel van *Dulcamara*, *Mezereum*, en *Bardana*, in kleine giften. Teffens word het zieke kind in de kamer gehouden, en niet aan de vrije lucht overgelaten.

II. *Van de Maag-pijnen.*

Het eigenaartig kenteeken deezer gevaarlijke ziekte, welke voornamelijk kinderen onder de zeven jaaren aantast, zijn hevige pijnen in den omtrek van de maag, die zomtijds alle quartier uurs weder komen; daar bij klaagt het kind en jammert, het rekt de leden uit, en legt de hand op de maag. Wanneer geene ſpoedige hulpe verſchaft word, zoo is de ziekte doodelijk. Bij het openen der lijken vind men de maag, bene-

nevens een gedeelte der ingewanden, ontſtoken. De geneezing beſtaat daar in, dat men het kind zeer veel zuurachtige dranken laat drinken. Men ſchrijft tot dit einde den Azijn-honig voor. (N°. X.). Teffens geeve men aan het kind het uitgeperſte ſap van verſche planten, voornamelijk van ſalade, van tijd tot tijd lepels-wijze in, en zette dagelijks een clijſteer.

III. *Van de vallende Ziekte.*

Het kind heeft aanvallen van ſtuiptrekkingen, die van tijd tot tijd geregeld wederkomen, zomtijds twaalf, veertien en meer aanvallen, dagelijks. De ſtuiptrekkingen ontſtaan het eerst in de oogen van het kind. Vervolgens word het zelve onrustig, het loopt beangst ginds en herwaarts, het ſtort eindelijk ter aarde, nijpt de handen in een, ſchuimt met den mond, beweegt het hoofd hevig en ſnel, voor- en agter-waarts, en verliest alle bewustheid. Na eenige minuuten valt het kind in een diepen ſlaap, uit welken het kort daar na ontwaakt, en zig van alles, wat met hem voor af gebeurd is, niets herinnert.

De oorzaak deezer ziekte is zeer dikwils in wormen te zoeken; dog is ook zomwijlen eene te ſterke en te vroegtijdige inſpanning der zielsvermogens de ſchuld daar van, namelijk in zulke gevallen, waar in het kind tot bovenmatig

tig leeren door de ouders aangezet word (*).

De geneezing is moeijelijk. Wanneer wormen de oorzaak der ziekte zijn, zoo worden dezelve uitgedreven. Buiten dien is 'er geen zekerder geneesmiddel, dan het laauwe bad. Geduurende dat het kind zig in het bad bevind, moet het van twee andere perſoonen vast gehouden en opgepast worden, dewijl het zomtijds in het bad een aanval krijgt, en zijne bewustheid verliest.

IV. *Van de Kinder-pokjes.*

Geſchiedenis der Kinder-ziekte.

Den Grieken, zoo wel als den Romeinen, was de Kinder-ziekte t'eenemaal onbekend. De oudſte Schrijver over dezelve is ZACHARIAS ALRAZI, of RHAZES. Hij wierd in Perſiën, in het 248 jaar der Hegira, dat is, in den jaare 860 na Christus geboorte, geboren. Langen tijd oeffende hij de Geneeskonst te Bagdad, en naderhand in de ſtad Ray in Perſiën, en ſtierf in den jaare 912 na Christus geboorte. Zijn werk over de Kinder-pokjes wierd door hem in de Arabiſche taal opgeſtelt, en naderhand door een ander in de Syriſche overgezet. ROBERT ETIENNE vertaalde het zelve in den jaare 1548 in

(*) BOERHAVE *Aphor.* 1075.

in de Griekſche taal. De beste uitgaave van dit geſchrift, dat voor 't overige in alle opzichten zeer weinig te beduiden heeft, verſcheen in den jaare 1766 te London, onder het opzicht van den beroemden CHANNING (1).

RHASES intusſchen is de eerſte Schrijver over de Kinder-pokjes niet. Hij zelf haalt eenen zekeren AÄRON aan, die voor hem over de Kinder-pokjes geſchreven had (2). Deeze AÄRON was geboren onder de regeering van MAHOMED, en oeffende de Geneeskonst in Egypten omtrent den jaare 622 (3). FREIND vermoed, op deezen grond, dat de Kinder-pokjes het eerst in Egypten ontſtaan zijn. Dog REISKE vond een plaats in een oud Arabisch Handſchrift te Leyden, waar uit ſchijnt te blijken, dat de Kinder-pokjes omtrent den jaare 572 het eerst in Arabiën de opmerkzaamheid der Artſen gaande gemaakt hebben (4).

Dan hoe het ook met den eerſten oorſprong der Kinder-ziekte gelegen moge zijn: dit ſchijnt zeker, dat dezelve ten tijde der kruistochten, uit Aſiën naar Europa is overgebracht geworden.

AVI-

(1) RHASES *de variolis & morbillis. Arabic. & Latin. London* 1766.

(2) RHASES *Contin.* 419, 2.

(3) ABULPHARAJII *Hiſt. Dynaſt. pag.* 99.

(4) REISKE *in Diſſ. Inaug. Lugd. Batav.* 1746.

Avicenna, een gebooren Perſiaan, de voornaamſte van alle Arabiſche Artſen, leefde in de tiende eeuw, en ſchreef over de Kinder-pokjes. Zijn boek is vol Aſtrologiſche en andere bijgeloovige grillen, en ſpitsvindigheden. Intusſchen merkt hij tog aan, dat de Pokjes beſmettelijk zijn (*). Constantinus de Afrikaner, is de eerſte Latijnſche Geneesheer, die over de Kinderpokjes geſchreven heeft. Hij vond het woord *Variola*, om de gemelde ziekte te beteekenen, zoo als hij ook het eerst aan de Maſelen den naam van *Morbilli* gegeven heeft.

In de twaalfde eeuw waaren de Kinder-pokjes, in het zuidlijk gedeelte van Europa, eene algemeen verſpreide en bekende ziekte, en in de dertiende eeuw vertoonden zig dezelve ook in het noordelijk gedeelte van Europa. Engelſchen, Franſchen, Italianen en Duitſchers: allen bragten, uit Syriën en uit Palestina, de Kinderpokjes met zig naar huis. Een ongelooflijk groot aantal menſchen ſtierf aan deeze nieuwe, en tot deezen tijd in Europa nog onbekende ziekte.

Tegen het einde van de vijftiende eeuw ontdekte Columbus de West Indiſche Eilanden, en bracht uit dezelve naar Europa de verſchrikke-

(*) Avicenna *Lib.* 4. *fen.* 2. *pag.* 70 & 72. *edit.* 1508.

kelijke Venerische ziekte. Deeze ziekte verwekte op de huid knoopen en puisten, die zeer veel overeenkomst met de Kinder-pokjes hadden, uitgenomen dat ze grooter en harder waaren. Om deeze reden noemden de Europeërs, in den beginne, deeze nieuwe uit America gebrachte ziekte: *groote Pokken*, *verole*, *pox*; ter onderscheiding van de Kinder-ziekte, welke *Kinder-Pokken*, *petite vérole*, *small-pox*, genoemt wierden.

In de vijftiende eeuw (den vierden Maart 1493) kwam de Venerische ziekte, het eerst naar Europa: daarentegen wierd de Kinder ziekte het eerst uit Europa naar America overgebracht. Schrikkelijk waaren de verwoestingen deezer ziekte in America onder de ingebooren Wilden. Naar het Eiland Hispaniola kwamen de Kinder-pokjes in den jaare 1518, en het grootste gedeelte der Inwooners stierf 'er aan (*).

Eenige jaaren later bragten de Spanjaarden de Kinder-pokjes ook naar het vaste Land, naar Zuid-America. BERNARD DIAZ DE CASTILLO, een oog-getuige, verhaalt, dat de Kin-

(*) *Ad exiguum miseri accolae reducti sunt numerum; opera quorum in auro legendo usi sunt. Reliquos variolae, morbilli, eis ignoti hactenus, superiore anno 1518, qui tanquam morbosas pecudes contagioso halitu eos invaserunt.* PETRI MARTYR. *de orbe novo. Decad.* 4. *cap.* 10.

Kinder-ziekte met de medgezellen van den Spaanschen Officier NARVA naar Mexico in Zuid-America gekomen is, en aldaar eene vreeslijke meenigte der Inwoonderen gedood heeft (1).

In het begin van de zeventiende eeuw, brachten de Engelschen de Kinder-pokjes naar Noord-America. Eerst naar Marien-land, vervolgens naar Virginie, Zuid-Carolina, en Nieuw-Engeland. Onder de ingebooren Wilden was de daar door ontstaane verwoesting niet minder groot; dan in Zuid-America. In Brasilie waaren de Kinder-pokjes, in den jaare 1643, eene nog onbekende ziekte (2).

Omtrent het midden van de zeventiende eeuw bragten de Hollanders de Kinder-pokjes naar Oost-Indiën, alwaar dezelve bevoorens geheel onbekend geweest waaren, en eene groote meenigte menschen in korten tijd wegsleepten (3). Ook naar het Eiland Ceylon, en naar de Moluk-

(1) BERNARD DIAZ DE CASTILLO, *historia verdadera de la conquista de la nueva Espanna.* Men vergelijke QUEVEDO, ANTONIO DE SOLIS, HERRERA in *histor. de las Indias Occident. Decad.* 2. *Lib.* 10. *cap.* 4. LOPEZ DE GOMARA.

(2) PAULET *hist. de la pet. ver. pag.* 136. PISON. *Indiae utriusque natura, pag.* 20.

(3) J. O. HELBIGIUS *Ephemerid. Nat. Curios. Dec.* 1. *ann.* 9. & 10. ASTRUC *maladies des femmes, tom.* 4.

lukſche Eilanden kwamen de Kinder-pokjes door de Hollanders.

In de zeventiende eeuw waaren de Kinder-pokjes ook in het noordelijk gedeelte van Europa reeds algemeen verſpreid, voornamelijk in Zweden, en in Denemarken, gelijk uit verſcheidene geſchriften blijkt.

Naar de Ferro-Eilanden kwam deeze ziekte in den jaare 1651. Een jonge Deen bragt de Kinder-pokjes derwaarts. De Inwooners wierden beſmet, en ſtierven bijna allen aan deeze ziekte (*).

In den jaare 1707 bragt een Deensch ſchip de Kinder-pokjes voor de eerſtemaal naar het Eiland Ysland. Volgens eene opgemaakte berekening ſtierven over de twintig duizend menſchen aan deeze verſchrikkelijke ziekte; en dat Eiland werd bijna geheel ontvolkt.

In den jaare 1718 kwam een Oost-Indisch ſchip naar de Kaap de Goede Hoop. Dit ſchip had drie kinderen aan boord, die op de reize de Kinder-pokjes hadden doorgeſtaan. Het vuil linnen-goed van deeze kinderen wierd, na het eindigen der ziekte, in een koffer geſloten. Aan de Kaap nam men het zelve 'er uit, en gaf het aan eene Inwooneresſe der Colonie te wasſchen. Deeze kreeg dadelijk de Kinder-pokjes, en in kor-

(*) BARTHOLIN. *in Act. Hafnienſ. Vol* 1. *pag.* 86.

korten tijd verſpreidde zig deeze ziekte zoo ſterk, dat de Colonie bijna geheel uitſtierf (1). Zedert deezen tijd zijn de Inwooners van de Kaap voor de Kinder-ziekte zoo uittermaten bevreest, dat elk ſchip, het welk aldaar aankoomt, eerst door een Officier, in tegenwoordigheid van een Heelmeester, onderzogt en ondervraagt word: of het de Kinder-pokjes aan boord heeft. Men gebruikt alle voorzorgen tegen de Kinder-ziekte, waar van men zig in andere Landen tegen de Pest bedient (2).

In den jaare 1723 kwaamen de Kinder-pokjes het eerst onder de Chineeſe Tartaren, die tot dus verre van deeze ziekte bevrijd gebleven waaren. Deeze ziekte ſleepte eene ongelooflijk groote meenigte derzelven weg. De Keizer van China zond derhalven in den jaare 1724 uit zijn Paleis eenigen zijner Lijf-Artſen naar Tartaryen, om aldaar de Kinder-pokjes door kunst in te enten (3).

Naar

(1) MEAD *de Peſte.*

(2) *Capitain* COOKS *voyage to the South-Pole, Tom.* I. *pag.* 16.

(3) ENTRECOLLES *dans les Lettres edifiant. & curieus, Tom.* 15. Wat men in China noemt *de Pokjes te zaaijen*, zal beneden verklaart worden, wanneer van de Inenting zal gehandelt worden. Naar China zijn de Kinder-pokjes hoogst waarſchijnlijk uit Oost-Indiën door de Hollanders gekomen. Ten minſten het is geheel onge-

Naar het Eilanda St. Kilda, het allerafgelegenſte en minst bezochte onder de Hebridiſche Eilanden, wierden de Kinder-pokjes gebracht door de kleederen van iemand, die aan deeze ziekte geſtorven was. Alle volwasſenen op het Eiland ſtierven, en van de inwooners bleeven niet meer dan zes en twintig kinderen overig, na dat de Epidemie had opgehouden (*).

Naar Groenland kwamen de Kinder-pokjes in den jaare 1733, door eenen inboorling des Lands, welke met de Kinder-ziekte van Koppenhagen naar zijn vaderland te rug reisde (†).

In den jaare 1745 bragt een Engelsch ſchip de Kinder-pokjes naar het Eiland Minorca.

Welke vreeslijke verwoestingen de Kinderpokjes in Kamſchatka aangericht hebben, daar van vind men eenig bericht in de derde reize van Capitain COOK om de weereld.

Vreesſelijk is ook de verwoesting, die door de Kinder-pokjes in Nieuw-Holland onder de Wilden wierd aangericht. De Engelſchen bragten deeze ziekte derwaarts, met hunne nieuwe, te

grond, het geen de Jeſuiten verhaalen: dat namelijk deeze ziekte reeds zedert onheuchelijke tijden in China zoude zijn bekend geweest.

(*) MACAULAY's *hiſtory of St. Kilda*, *pag.* 197.

(†) CRANZ *Geſchichte von Grönland*, *B.* 5. *§.* 8.

te Botany-Baai aangelegde, volkplanting (*).

Zedert kort heeft de Kinder-ziekte onder de Tungusen eene vreeslijke meenigte menschen weggesleept (†).

Beschrijving der eenvoudige, goedaartige Kinder-pokjes.

'Er zijn twee verschillende zoorten van Kinder-pokjes: de eenvoudige, goedaartige, en de kwaadaartige, zamenvloeiende Kinder-pokjes.

De toedragt der eenvoudige Kinder-pokjes is op de volgende wijze.

Het kind bevind zig, zedert eenigen tijd, niet recht wel; het word traag, slaperig, knorrig; het verliest de eetlust; klaagt over hoofdpijn, duizeling, misselijkheid, walging. Vervolgens beginnen de oogen te traanen; de oog-leden zwellen op en worden ontstoken, de pols word koortzig, het kind word huiverig en koud; het klaagt over mattigheid; het slaapt meer dan gewoonlijk; het geeft over; het is onrustig; het niest dikwils; een dun vocht vloeit uit den neus; de adem heeft een onaangenaame reuk; dorst, onrustigheid en benaauwdheid, nemen meer en meer

(*) JOHN HUNTER *historical Journal of te transactions in Port-Jakson, pag.* 143.

(†) DE LESSEP *Journal historique.*

meer toe; koude en hette wisſelen zig beurtlings af; de voeten zijn beſtendig koud; de hoofdpijn word hevig; het gantſche lichaam word allergevoeligst, en de geringſte aanraaking is pijnlijk, voornamelijk aan het hoofd, aan den rug, en in het zoogenaamde kuiltje van het hart; het *Syſtema lymphaticum* word gevoelig, en de *glandulæ lymphaticæ* zwellen meer of min op; de ademhaling word ſneller; de ſlaap onrustig; de pis troebel; de ingewanden worden aangedaan door kolijk en buikloop; een knagende pijn zit in de heupen; de oogen zijn rood en ontſtoken; de oogleden vallen in hun weerwil toe. Eindelijk beſpeurt men een ſnelle, een korte, krampachtige, afgebrokene, pijnlijke ademhaling; een heeten adem; ſtrak ſtaande oogen; ijlingen; een ſnelle en kleine pols; en ſtuiptrekkingen. Deeze toeſtand houd drie of vier dagen aan: vervolgens worden de toevallen gematigder; 'er vertoonen zig ronde, kleine, roode vlekken; in den beginne in het gezicht, aan den hals, op de borst, en kort daar na over het geheele lichaam; zelfs in den mond, op de tong, en op den oog-appel. Op den vijfden of zesden dag, word de huid tusſchen de vlekken rood; de handen, de voeten, en de oogleden zwellen op; de vlekken verheffen zig langzamerhand, en worden tot puistjes. Dit is het *eerſte* tijdperk der ziekte, het *tijdperk der Uitbotting*.

Thans

Thans volgt het *tweede* tijdperk; het *tijdperk der Ettering.* Tegen den agtsten dag begint dit tijdperk. De puistjes verheffen zig, zij worden hoog rood, en met etter opgevult. Teffens zwelt het gezicht en de hals meer en meer op. De Ettering begint het eerst aan de bovenste deelen van het lichaam, en deelt zig langzamerhand aan de onderste deelen mede. De koorts is dan eens sterker, dan eens ligter. De etter heeft in den beginne een witte couleur, en word vervolgens geelachtig en dik. De pis word troebel. 'Er vertoont zig eene meer of min sterke kwijling. Koude en hette verwisselen zig.

Het *derde* tijdperk is het *tijdperk der Opdrooging*, het welk tegen den elfden dag begint. De toevallen der ontsteeking neemen thans af; volwassenen zweeten, kinderen krijgen een buikloop, en vermeerderde afscheiding der pis; de puistjes droogen, breeken open, worden plat; de etter vormt drooge schobben, en valt af, eerst in 't gezicht, vervolgens op de handen en aan de voeten; de huid word glad, maar blijft met blaauwachtige roode vlekken bedekt, ter plaatse, daar de pokken gestaan hebben. Wel dra gaan dezelve ook weg, en de huid krijgt wederom haare voorige witheid en gladheid.

Het opdroogen duurt vier of vijf dagen, en de geheele ziekte duurt vijftien of zestien dagen.

Dusdanig is de loop der Kinder-ziekte, wanneer

neer de pokjes goedaartig zijn, afgefcheiden en afzonderlijk ftaan. Geheel anders is 't gelegen met de zamenvloeijende Kinder-pokjes.

Befchrijving der zamenvloeijende kwaad-aartige Kinder-pokjes.

De zamenvloeijende Kinder-pokjes zijn gevaarlijk en zeer dikwils doodelijk. Alle toevallen worden veel heviger, dan bij de eenvoudige Kinder-pokjes.

Dadelijk bij den aanvang in het eerfte tijdperk, zijn de zieken angitig; afgemat; zij klaagen over hevige hoofdpijnen, kolijk, huiveringen; zij werpen zig rusteloos heen en weer; zij braaken; willen zij in het bed opzitten, zoo worden zij flaauw; de pols is uittermaten fnel en klein; de koorts is kwaadaartig; de pokjes botten, met zwaare koude en hevige hette, voor den tijd, op den tweeden of derden dag, onregelmatig uit; en de koorts word daar door weinig of in 't geheel niet verzacht; zomtijds komen de pokjes laater, zelfs wel eerst op den vijfden dag; en zomtijds voegen zig ftuiptrekkingen, vallende ziekte, ijling en dolheid daar bij. Alle toevallen houden aan, en verergeren tegen den avond.

Zomtijds voegt zig een zoort van Roos daar bij, zoo dat het gantfche aangezicht opzwelt.

De

De puistjes verheffen zig niet; zij worden niet opgezwollen, niet rood; maar zij blijven vlak, bleek, en verwekken een ondraaglijke jeukte, dadelijk van de eerste uitbotting af. Zij worden altoos breeder en vloeijen te zamen; of ze verdwijnen en komen weêrom, beurtsgewijze. Daar bij is een sterke buiklôop. Zomtijds, maar zelden, heeft men ook een Druiper daar bij zien ontstaan (*).

Aangezicht en hals zwellen op, en ook de keel; het slikken word moeijelijk en pijnlijk, de stem word heesch; de tong zoo wel, als de binnenste oppervlakte van den mond, is met een taai, kleverig slijm bedekt; de pis is helder en waterachtig; de hette neemt toe; de ademhaaling is moeijelijk, dikwils met een gevaar van verstikking. Daar bij voegt zig een krampachtige hoest; de puistjes worden zwart; een zwart vocht vloeit uit dezelve; ook ontlast zig bloed met den stoelgang en met het wateren.

Eindelijk word de pols klein, zwak, onregelmatig, en men bespeurt stuiptrekkingen, bevingen, opspringen der peesen, ijlingen, sterk schreeuwen, verkleuming, koude handen en voeten, knarsingen, en klapperen der tanden, slaapzucht, opstopping der pis, heesheid en verlies

(*) *De Medico ignoratâ causâ male curante, Diss. Inaug. Tubing.* 1784.

lies der ſpraak, watervrees, of onvermogen om vocht door te ſlikken. Deeze toevallen gaan den dood voor af, welke op den zevenden, achtſten of negenden dag na het uitbreken der Kinderpokjes, volgt.

'Er zijn verſcheidene zoorten van zamenvloeijende pokjes: kristal-pokken, bloed-pokken, wrat-pokken, ſchelachtige-pokken, en andere.

Kristal-pokken, worden die Kinder-pokjes genoemt, welke dicht bij elkander ſtaan, in één loopen, en groote blaaſen vormen, die tot eene meer of min volkomene verettering overgaan. Dit zoort van zamenvloeijende pokjes, is niet zeer gevaarlijk.

De *Geerst-pokken* hebben de groote van geerst korrelen. Ze vloeijen niet te zamen, maar ſtaan afzonderlijk, en verheffen zig niet. Ze zijn niet zeer gevaarlijk, en men beſpeurt ze het meest bij zeer jonge en teedere kinderen.

De *Navelvormige-pokken*, zijn breed, en aan de punt ingedrukt. Deeze punt valt dagelijks meer en meer in, en maakt eindelijk eene graauwe of zwarte groeve, waar bij zig de rand van de pok meer en meer uitbreid. Deeze pokken hebben een zeer ſtinkende reuk, en zijn bijna altoos doodlijk.

De *Bloed-pokken* onſtaan meest door een ſcheurbuikige geſteltheid des lichaams. Daarom vind

vind men dezelve voornamelijk alleen bij gemeene en arme lieden. De toevallen van het eerste tijdperk zijn, (volgens de beschrijving van den heer HUFELAND,) als bij de goedaartige Kinder-pokjes. Echter zijn loomheid en verzwakking grooter; de pols klein en snel; en de ademhaling moeijelijk, Zomtijds voegt zig een buikloop daar bij. Vervolgens vertoonen zig roode vlekken, welke zig langzamerhand verheffen, van de grootte van een gewoone pok-puist, tot de grootte van een walnoot. Ze zijn met bloed opgevult; verdwijnen, en komen weêrom, beurtelings. Tusschen de pokken is de huid bleek, en rondom dezelve is ze niet ontstoken. Kleinte en snelheid der pols; verzwakking en magteloosheid; buikloop en neusbloeden, duuren ook na de uitbotting, nog voort. Deeze pokken blijven zonder verandering, en met bloed opgevult. Zij veretteren niet, en wanneer hier of daar, een pok door drukking gebroken word, zoo verwt het uitvloeijend vocht de kleederen, of het bed, rood. Wel dra slaan deeze pokken in; de plaats, alwaar zij staan, word graauw of zwart; het neusbloeden word heviger; hette en koude worden verwisseld; de afgang is met bloed vermengt; de lichaams krachten verminderen merkelijk; benaauwtheid en magteloosheid nemen toe: en de zieke sterft; doorgaans op den vijfden dag na de eerste ver-

schij-

ſchijning der Kinder-pokjes. Dus beſchrijft de heer HUFELAND de Bloed-pokken: Ik zelf heb nimmer gelegenheid gehad dezelve te zien.

De *Schelachtige-pokken* rijzen wel op, en zien 'er opgevult uit. Maar ze houden geen etter in, en zijn ledig. Wanneer ze 'er frisch en goed uitzien, en wanneer de huid, rondom dezelve, haare natuurlijke couleur heeft, zoo zijn ze niet gevaarlijk. Zien ze 'er integendeel ingevallen en verflenst uit, en is de huid rondom heen bleek, en van couleur als een noot, of wel geheel blaauwachtig, zoo heeft men groot gevaar te vreezen.

De *Wrat-pokken* zien 'er uit als wratten, en zijn hard en bultachtig.

Verhandeling van de oorzaaken der Kinder-ziekte, en eigenſchappen van het Pok gift.

De oorzaak der Kinder-ziekte is eene beſmetting, maar welke ſlechts eenmaal in het leven haare werking uitoeffent.

Pok-gift en Pok-etter is een en het zelfde, en 'er is nog geen enkel, voldoende bewezen, voorbeeld, dat de Kinder-pokjes anders, dan door onmiddelijke aanraaking, aan eenen gezonden zouden zijn medegedeelt geworden.

Men heeft beweerd: dat het uitſtrijken van het bloed uit den navelſtreng, dadelijk na de ge-

geboorte, aan het kind de vatbaarheid voor de Kinder-ziekte beneemen konde. Maar deeze ſtelling is ongegrond (*).

De Kinder-pokjes zijn *nooit* eene epidemiſche, maar altoos eene beſmettelijke ziekte.

De Kinder-pokjes ontſtaan nooit van zelf: nooit op eene andere wijze, dan door beſmetting.

De Kinder-pokjes beſmetten niet altoos. Wanneer het gift werken zal, zoo word daar toe een zekere geſchiktheid van den te beſmetten perſoon vereïscht. Van de naar Groningen gekomene Soldaaten der nieuwe bezetting, hadden eenigen de Kinder-pokjes, maar ze beſmetten de inwooners der ſtad niet, zoo als VAN DOEVEREN aanmerkt.

Lieden, die voor de Kinder-ziekte bevreesd zijn, worden lichter beſmet dan anderen, welke zoo vreesachtig niet zijn. Een jongeling, die te Leipzig ſtudeerde, en de Kinder-pokjes gelukkiglijk had doorgeſtaan, liet zig, in het laatſte tijdperk der ziekte, met de pokvlekken en naden, uitſchilderen; en zond dit portrait over aan zijne zuster, die veertig mijlen van hem af woonde. Zij ſchrikte. Daar door deed het pokgift, aan het ſchilderſtuk aanklevende, eene uitwerking, die het zelve anderzints niet zoude heb-

(*) HUFELAND *Bemerkungen uber die Blattern*, p. 34.

hebben kunnen doen. Zij kreeg de Kinder-pokjes, en ſtierf (*).

Slechts eenmaal in 't leven ontſtaat eene algemeene beſmetting, waar van het gevolg de Kinder-ziekte is. Naderhand is de beſmetting, wanneer ze al geſchied, enkel *plaatſelijk.* Intusſchen blijkt echter uit de waarnemingen van groote Geneesheeren, dat 'er eenige, ſchoon zeldzaame gevallen zijn, van lieden, die meer dan eens de Kinder-ziekte hebben doorgeſtaan (†).

Men heeft beweert; dat 'er een Pok-koorts zonder uitſlag is, en dat dusdanige koorts den zieken voor altoos tegen alle beſmetting volkomen zoude kunnen verzekeren. Maar deeze ſtelling ſchijnt geheel ongegrond te zijn, en door de ondervinding t' eenemaal te worden wederſproken.

Eenige weinige menſchen blijven hun leven lang voor de beſmetting deezer ziekte onvatbaar, en van dezelve verſchoont.

Proeven ſchijnen te bewijzen, dat ook aan de Dieren de Kinder-ziekte zoude kunnen worden ingeënt.

Wanneer het Pok-gift een tijd lang aan de lucht

(*) Krause & Beer *Diſſ. de variolarum exſtirpatione inſitioni ſubſtituenda, Lipſ.* 1762. *pag.* 10. & 11.

(†) Campers *Anmerkungen uber die Einimpfung, p.* 11.

lucht is bloot geſtelt geweest, zoo verliest het zelve zijn beſmettend vermogen. Op een plaats ingeſloten, tot welke de lucht, of levens-lucht, geen toegang heeft, behoud het gift een langen tijd zijne beſmettende eigenſchap. Met ingepakte vuile kleederen wierden de Kinder-pokjes uit Oost-Indiën naar de Kaap de Goede Hoop gebracht.

Zonder eenigen grond, en tegen de ondervinding, hebben eenige Artſen beweert: dat de Kinder-ziekte op zekere vaste tijden wederkome. BARTHOLIN geloofde, dat ze zig in Ysland alle twintig jaaren vertoonde; en WERLHOFF wil ze alle vijf jaaren gezien hebben.

Alles, wat een pok-zieke heeft aangeraakt, of waar aan Pok-etter is blijven kleven, beſmet: linnengoed, catoene, wolle- en zijde kleederen; vuil was-goed; bedden; de laatſte nog na verloop van langen tijd (*); ook door brieven kan de beſmetting worden mede gedeelt (†). In

(*) KIRKPATRIK *analyſis of inoculation. London* 1754. *pag.* 167.

(†) *Puella litteras aliunde, à fratre ſuo, qui morbo iſto ibi tunc epidemico laborabat, acceptas geſtarat ſecum, per aliquot dies; & en! nil metuens aut cogitans, ſubito eâdem lue coepit affligi, contagiumque deinde cum caeteris contubernalibus quatuor communicavit.* WERLHOFF *opp. pag.* 487. HALLERI *Disput. ad morb. hiſt. & curat. Tom.* 5. *pag.* 635.

In de eerste dagen zijn de Kinder pokjes niet besmettelijk, en een gezonde kan, zonder gevaar zelfs; bij een besmetten te bedde leggen. Eerst dan, wanneer de etter rijp is, worden de Kinder-pokjes besmettelijk, en blijven het zoo lang, tot dat de korst afgevallen, en de huid wederom zuiver is.

Wanneer het Pok-gift op de opperhuid gestreken of onder de opperhuid gebragt, of in eene wonde ingebracht word: zoo ontstaat daar uit de Kinder-ziekte. Geschied dit voorbedachtelijk, zoo word die daad genoemt de *Inenting der Kinder-pokjes*, van welke beneden zal gehandelt worden.

Wanneer Ik zegge, dat het Pok-gift de Kinder-ziekte veroorzaakt, wanneer het zelve op de opperhuid gestreken word; zoo geschied dit alleen daarom, dewijl alle Artsen dit tot hier toe hebben staande gehouden. Ik zelf ben in 't geheel niet overtuigt, dat het Pok-gift op die wijze zijne werking zoude kunnen uitoeffenen. Ook schijnt de volgende Proeve, die zeer dikwils is herhaald geworden, dit gevoelen te wederleggen (*). Men neeme één of meer met het Pok-gift wel doordrongene draaden ter inenting; men binde dezelve aan een gezond kind, het welk de Kinder-pokjes nog niet gehad heeft, om

(*) *Med. obs. and inqu. Vol.* 5. *pag.* 39.

om den arm; en bevochtige dezelve van tijd tot tijd, met koud water, op dat de Pok-ſtof niet al te droog worde. Geen van de kinderen zal beſmet worden.

Even zoo hebben ook Proeven bewezen, dat het Pok-gift door de maag niet beſmet, en dat men, zonder gevaar, en zonder eenig nadeelig gevolg te vreezen, de Pok-ſtof kan doorſlikken (*).

Het Pok-gift werkt zeer verſchillend, op verſchillende lichaamen.

De warmte vermeerdert de werking van het Pok-gift, en de koude vermindert dezelve: dus werkt het gift 't ſterkst in den zomer, 't zwakst in den winter.

Onaangezien het Pok-gift ſlechts eenmaal in het leven eene algemeene beſmetting veroorzaakt, zoo veroorzaakt het zelve evenwel het geheele leven lang eene plaatſelijke beſmetting. Het Pok-gift moge op eenige plaats van het lichaam gebragt worden, op welke het ook zij; zoo veroorzaakt het altoos prikkeling, ontſteeking, en eene afſcheiding van Pok-gift. Dus kan eene plaatſelijke Kinder-ziekte ontallijke maalen ontſtaan, maar eene algemeene Kinder-ziekte ſlechts eenmaal bij dezelfde perſoon. De Minnen, wier zuigelingen de Kinder-pokjes hebben, krijgen eene plaatſelijke Kinder-ziekte;

ee-

(*) *Idem.*

eenige puistjes aan de armen en op de borsten. De etter deezer puistjes is besmettelijk, en tot inenting bekwaam. Dit zelfde gebeurd ook aan andere persoonen, die Pok-zieken oppassen. WAY, een Geneesheer, die reeds voor langen tijd de Kinder-ziekte had doorgestaan, entte zig zelf, aan den arm, met een in Pok-stof gedoopt lancet, de Kinder-pokjes in. De plaats wierd ontstoken, en 'er vertoonde zig een puist, die in het behoorlijk getal van dagen, zig met etter opvulde. Deeze etter was waar Pok-gift, en een met dezelve ingeënt kind kreeg de Pokjes, en stond dezelve gelukkiglijk door (*). De heer DAWSON, in Engeland, entte aan twee Kinderen de pokjes in één huis in. Op den derden dag bespeurde men eene lichte ontsteking rondom de insnijding. Deeze ontsteeking nam tot tegen den achtsten dag toe; 'er ontstond eene plaatselijke Kinder-ziekte; en 'er vertoonde zig de ettering: de algemeene ziekte volgde niet, maar, op den vijftienden dag na de inenting, viel de korst af. Met den etter deezer plaatslijke ziekte entte de heer DAWSON aan negentien persoonen de Kinder-pokjes in; en allen kregen de algemeene Kinder-ziekte. De bovengemelde twee kinderen wierden, na eenigen tijd, op eene andere plaats, nog eenmaal ingeënt, en thans gelukte de inenting. Geen

(*) *Ibidem pag.* 40.

Geen ouderdom is van de besmetting vrij; van den vroegsten tot den laatsten. VAN SWIETEN en STALPART VAN DER WIEL, verhaalen verscheide voorbeelden van zestig, zeventig en tachtig-jaarige grijsaarts, die, in eenen zoo hoogen ouderdom, nog de Kinder-ziekte doorstonden. Bij Chelmsford in Essex stierf, in den jaare 1759, Reginald Branwood, een man van agt en zeventig jaaren, aan de boosaartige Kinder-pokjes. Hij wierd door een ingeënt kind besmet. Hem volgde zijn vijftig-jaarige zoon, binnen vier dagen daar na. Zijn broeder Wilhelm Branwood stierf, in den jaare 1765, in zijn vier en zestigste jaar, aan de Kinderpokjes. Hij wierd besmet, door het aanraaken van vuil linnengoed, het welk gewasschen wierd, na dat het voor een ingeënt kind gedient hadde (*).

Van kinderen, welke in 's moeders lichaam zijn besmet geworden, heeft men zeer veele voorbeelden. Eene zwangere vrouw kan de Kinderpokjes hebben, en dezelve aan haar kind evenwel niet mede deelen: maar zij kan ook van de Kinder-pokjes verschoont blijven; of dezelve reeds zedert langen tijd hebben doorgestaan, en evenwel word het kind besmet, het welk zij in haar lichaam draagt. Maar dit laatste geval vind al-

(*) BENJAMIN PUGH *in Gentleman 's Magazine*. Men zie ook *Gazette salutaire* 1779. *No.* 23.

alleen dan plaats, wanneer de zwangere met Pok-zieken omgaat, en zig eene plaatſelijke beſmetting op den hals haalt. VAN IPEREN verhaalt hier van een merkwaardig voorbeeld. Eene hoog zwangere vrouw paste haare kinderen, die de pokjes hadden, op. Zij bracht, ter behoorlijker tijd, een gezond kind ter weereld, aan het welk men kleine vlekken en pok-naaden zoo duidelijk beſpeurde, dat men daar uit gisſen moest, dat het voor de geboorte de Kinderpokjes reeds gehad hadde. De moeder bevond zig geduurende de zwangerheid zeer wel, tot omtrent den tijd, dat het kind waarſchijnlijk de Pokjes kreeg: toen wierd haar het kind in het lijf zeer zwaar, en de adem kort en ſnel (*).

Een ander, merkwaardig voorbeeld van dit zoort, verhaalt de Engelſche Geneesheer WATSON. Eene zwangere vrouw, die reeds zedert langen tijd de Kinder-pokjes had doorgeſtaan, paste haare dienstmeid, aan de Pokjes ziek leggende, op. Ter behoorlijker tijd, baarde zij een gezond meisjen. op wier huid de pok-vlekken en naaden duidelijk te zien waaren. Vier jaaren naderhand entte WATSON den broeder van dit meisjen de Pokjes in, en verzogt van de ouders de vrijheid, om dit meisjen teſſens te mogen inenten. Beide kinderen wierden op den zelf-

(*) *Haarlemer Abhandlungen, Anhang zum 12 Band.*

zelfden dag, op dezelfde manier, en met dezelfde etter ingeënt. De jongen kreeg de Kinder-pokjes: het meisjen daarentegen wierd alleen plaatſelijk beſmet; ten duidelijken bewijze, dat zij reeds in 's moeders lichaam de Kinder-pokjes had doorgeſtaan.

Eene naauwkeurige waarneeming heeft geleert, dat het kind, in het lichaam zijner moeder ingeſloten, wanneer de moeder de Kinder-pokjes krijgt, agtien dagen na den dag beſmet word, op welken de moeder is beſmet geworden. Bij gevolg word de vrucht niet eerder beſmet, dan wanneer zig in de pok-puistjes der moeder de etter reeds gevormd heeft (*).

De ondervinding leert, dat, wanneer een zwangere vrouw, geduurende de zwangerheid, word ingeënt, de vrucht niet altoos dadelijk mede word ingeënt; maar dat het kind zomtijds na de geboorte, vroeger of later, nog afzonderlijk moet ingeënt worden, wanneer het voor de algemeene Kinder-ziekte voor altoos beveiligt moet zijn.

Zuigelingen, en in 't algemeen kinderen in de eerſte maanden van hun leven, worden niet licht beſmet. Daarom is ook de ſterfte aan de Kinder-ziekte in de gemelde maanden zoo bijzon-

(*) MEAD *de variolis pag.* 65. J. HUNTER *in Philoſoph. Tranſact. for* 1780. *N.* 8. *Haygarth's inquiry*, *p.* 47.

zonder gering. Zuigelingen zijn in 't algemeen niet zeer vatbaar voor de Kinder-pokjes. Men heeft weinige voorbeelden van kinderen, die onder de zes maanden door de Kinder-pokjes waaren besmet geworden. Zelfs dan, wanneer ze zig met de pok-zieken in één huis bevinden, ontgaan zij, nog niet ouder zijnde, de ziekte. Maar wanneer een zuigeling besmet word: zoo krijgt hij, in vergelijking, veel meer pokjes, dan een kind, dat ouder is.

Wanneer een zuigende moeder de Kinder pokjes krijgt, zoo word de zuigeling besmet.

Van de kenteekenen (Diagnosis) *der Kinder-ziekte.*

In het eerste tijdperk is het moeijelijk, de Kinder-ziekte te kennen, en de *Diagnosis* is dus onzeker. Intusschen weet men: dat de Kinder-pokjes op die plaats zijn, alwaar zig de zieke bevind; dat de zieke de Kinder-pokjes nog niet gehad heeft; en wellicht nog, dat zig dezelve aan de besmetting heeft bloot gesteld.

Van de *onechte Kinder-pokjes* onderscheiden ze zig door het beloop der ziekte. De onechte pok-puisten breken reeds op den derden dag open, en als dan word de zieke in korten tijd gezond.

Met de *Maselen* gaat het hoesten, heesheit, pijn

pijn en traanen der oogen, in het eerste tijdperk gepaart. Bij de Kinder-pokjes zijn deeze toevallen zachter, of ook in 't geheel niet voor handen.

Een eigenaartig kenteeken der Kinder-pokjes, in het eerste tijdperk, is de gevoeligheid en pijn van het *Systema lymphaticum*, en het opzwellen der *Glandulæ lymphaticæ*.

Van de Voorzegging (Prognosis) *der Kinder-ziekte.*

I. *In 't algemeen.*

Wanneer zig bij de Kinder-ziekte Maselen, zwarte vlekken, of eenige andere uitslag van de huid voegt, en met de Kinder-pokjes teffens te voorschijn koomt: zoo is 'er groot gevaar voor handen.

Wanneer eene kraamvrouw, in de eerste dagen na de bevalling, de Kinder-pokjes krijgt: zoo is zij zelden van den dood te redden. Zij sterft of aan eene bloedvloeijing uit de baarmoeder, of aan stuiptrekkingen. Zelfs de goedaartigste epidemie der Kinder-pokjes word kwaadaartig, wanneer de heerschende epidemische gesteltheid zinkingachtig (*catharralis*) word.

Zwangere vrouwen loopen gevaar van de

vlucht kwijt te raaken, wanneer ze de Kinder-pokjes krijgen.

Sterke, gezonde, en vlugge kinderen, zijn in grooter gevaar, dan zwakke en ongedaane kinderen.

De bruine en zwarte leiden meer, dan de blonden en blanken: de jongens meer, dan de meisjens.

Hoe fijner, witter, en teederer de huid is; hoe ligter de Kinder-pokjes worden.

Hoe jonger de zieke is; hoe geringer ook, de omſtandigheden voor 't overige gelijk zijnde, het gevaar is.

Vette kinderen ſtaan de Kinder-ziekte gemakkelijker door, dan magere kinderen.

Perſoonen met zwart of bruin hair, en met een donkere couleur van huid, krijgen een veel grooter getal pokjes, dan de geenen, bij welken het tegendeel plaats vind.

Met opzigt tot de inenting ſtaat aan te merken, dat die kinderen, welke in het voorjaar ingeënt worden, veel meer pokjes krijgen, dan die geenen, welke men in een ander jaargetijde inent.

De ſchurft ſchijnt geen invloed op de Kinder-ziekte te hebben. Ten minſten word dezelve niet erger en niet gevaarlijker, wanneer ze met de ſchurft gepaart gaat.

Met

Met de ziekte der tanden gepaart gaande, word de Kinder - ziekte hoogst gevaarlijk, en niet zelden doodelijk.

Hoe warmer het jaargetijde is, hoe kwaadaartiger de Kinder - ziekte is; en zoo ook omgekeerd.

De kinderen van zulke ouders, die kwaadaartige pokjes gehad hebben, krijgen doorgaans ook kwaadaartige pokjes. In zekere Familiën zijn kwaadaartige Kinder - pokjes erffelijk.

Kinderen, bij welke het beginzel van het inwendig waterhoofd voor handen is, zijn in grooter gevaar, wanneer ze de Kinder - pokjes krijgen.

II. *In het eerste tijdperk.*

Begint de ziekte met hevig braaken, en met stuiptrekkingen, zoo sterft de zieke. Komen de puistjes te vroeg, in te groote meenigte, of zamenvloeiend, te voorschijn: zoo is de uitslag twijffelachtig.

Neemt, na de uitbotting, de koorts niet af; zoo is de zieke in levensgevaar.

Die deelen van het lichaam, welke het warmst gehouden worden, krijgen de meeste pokjes; en zoo ook omgekeerd.

Aan alle deelen van het lichaam, aan welke door snijden, scheuren, branden, enz. de opperhuid is gekwetst geworden, vertoonen zig voornamelijk veele pokjes.

Hoe langzaamer de Kinder-pokjes, na het begin der ziekte uitbotten, hoe gunstiger gevolg men zig kan voorspellen.

Wanneer de puistjes zig voor den derden dag vertoonen; zoo is 'er groot gevaar voor handen. Hoe sterker de koorts tot de uitbotting is, hoe meer Pokjes te voorschijn komen, en zoo ook omgekeert.

De zwelling der *glandulæ lymphaticæ* is, over 't geheel genomen, een goed teeken.

Stuiptrekkingen voor de uitbotting zijn niet gevaarlijk, en duiden goedaartige pokjes aan.

Hoe grooter het getal der voor handen zijnde pokjes is: des te grooter is ook, de overige omstandigheden gelijk zijnde, het gevaar.

Zeer bedenkelijk is het, wanneer bij het uitbotten der Kinder-pokjes, de pijn in de lenden en heupen hevig word.

Buikloop is, in het eerste tijdvak, een hoogst gevaarlijk, besloten lijf een zeer gunstig teeken.

Het zekerste teeken is de ademhaling. Zoo lang dezelve natuurlijk blijft, heeft men niets te vreezen.

III. *In het tweede tijdperk.*

Is 'er, in plaats van etter bloedig water in de puistjes; is daar bij de ademhaling moeijelijk; en zijn de tusschen-ruimten tusschen de puist-

jes

jes bleek: zoo is groot gevaar voor handen.

Wanneer, ten tijde dat de Pokjes reeds ter verettering zijn overgegaan, of geduurende dat dezelve tot verettering overgaan, in de tusschenruimten der Pokjes puisten te voorschijn komen: zoo is dit een slecht teeken.

Bloedvloeijingen uit den neus, mond en aars, met koude der ledematen en loomheid, met beving en opspringen der peesen, zijn teekenen van een aannaderenden dood.

Wanneer slaap en eetlust wederom natuurlijk worden, zoo is de zieke buiten gevaar.

Wanneer de huid, in de tusschenruimten der puistjes, niet rood, maar bleek ziet; zoo bewijst dit eene groote zwakte van het lichaam: voornamelijk dan, wanneer teffens de pols klein, hard en onregelmatig is.

Voegt zig bij de Kinder-pokjes een plotselijk onvermogen tot slikken, zoo volgt de dood na verloop van eenige uuren.

Hoe vroeger de kwijling zig laat zien, hoe meer gevaar 'er voor handen is.

Wanneer de kwijling plotseling ophoud, zoo is dit een nadeelig teeken.

Wanneer de zieke dikwijls water loost, edog weinig op eenmaal; zoo volgt kort daar op ijling.

Hoest, heesheid, en onvermogen tot slikken, zijn erge teekenen.

Geheel verlies der stem, en een stamelende

tong,

tong, zijn teekenen van een op handen zijnde dood.

Roode vlekken tusfchen de Pokjes zijn bijna altoos voorboden van den dood.

De zwelling van het aangezicht en de handen is een goed teeken.

Wanneer de zwelling van het aangezicht plotfeling ophoud, en zig niet kort daar na aan de handen wederom vertoont; zoo is de dood te verwagten.

IV. *In het derde tijdperk.*

Wanneer de pokjes eerder opdroogen, als de zwelling flinkt, zoo is dit een nadeelig teeken.

Wanneer de pokjes eerder op de ledematen, dan in het aangezicht opdroogen, zoo is dit een flecht teeken.

Een hevige buikloop, in dit tijdperk, is gevaarlijk.

Wanneer de Kinder-pokjes doodelijk worden, zoo fterft de zieke zelden voor den achtften; doorgaans op den elfden, zomtijds dog zelden, op den veertienden, of op den zeventienden dag.

Van de geneezing der goedaartige Kinder-ziekte.

De geneezing der goedaartige Kinder-ziekte moet

moet zeer eenvouwdig zijn. Gaat de uitbotting behoorlijk en langzaam voort, zoo heeft men niets te doen. Maar anderzints is

in het eerſte tijdperk.

het volgende in acht te nemen.

Wanneer de Pok - koorts begint, zoo geeve men het kind geen vleesch, geen visch, geene ſoupen, geene warme dranken. Alles wat het zelve nuttigt, moet koud zijn. Voornaamlijk is 't nodig, dat het veel drinke; zuurachtige dranken: water met citroenſap, of met frambooſenſap vermengt, of met honig-azijn (No. X.). 't Is noodig, dat het dikwils drinke, maar niet op eenmaal. Tot verwisſeling kan men het ook koude thee geven, met citroen-ſap, en een weinig ſuiker.

Braakmiddelen zijn, in dit tijdperk, zelden noodig, meest ſchadelijk. Maar de verſtoptheid van het lichaam moet weggenomen, en het lichaam moet open gehouden worden, door een zacht ontlast-middel. Teffens geeft men een mengzel van *Spiritus Mindereri*, en van Spiesglas wijn (No. XI.).

De kamer, in welke zig de zieke bevind, moet koel gehouden worden, maar niet koud. Herhaalde beſprengingen van de vloer met azijn zijn vooral noodzakelijk. Van het hoogſte aanbe-

Belang is het, dat de kamer tegen het noorden ligge, op dat 'er geen zon in ſchijne. Ik heb dikwils beſpeurt, dat zelfs bij de gezondſte kinderen, de goedaartigſte Kinder-pokjes kwaadaartig werden, wanneer de kamer, in welke zig de zieke bevind, aan de zon bloot geſtelt is.

Ook moet het bed van den zieken zoo geplaatst worden, dat zijne oogen niet tegen het venſter, nog tegen het licht zien, maar dat hem het zelve van agter over het hoofd heen valle.

Wanneer het mogelijk is, zoo legge men niet meer dan één, ten hoogſten twee zieken, in dezelfde kamer. De lucht word anders al te zeer vergiftigt en bedorven. Het bed zij koel. De zieke ligge op een matras, en zij met een ligte deken bedekt. Alle vederen en veder-dekens moeten wegblijven. Zelfs de hoofdkusſens moeten niet met vederen gevult zijn: anderzints heeft men te vreezen, dat zeer veele pokjes in het gezicht en aan het hoofd uitbotten.

Wanneer het weder goed, en de lucht warm, of wel niet koud is; en wanneer geen Ooste- of Noorde-wind waait, zoo kan de zieke zig, geduurende dit tijdperk, in de vrije lucht ophouden; echter op den middag, en des namiddags; nooit 's morgens of 's avonds.

Men gedooge niet, dat vreemde lieden den zieken in zijn kamer bezoeken, of zig nevens zijn bed ophouden, op dat de lucht niet al te zeer bedorven worde.

Aan

Aan de voeten legge men een fles om te warmen, of een warm gemaakte bakſteen, in een ſervet gerolt: want het is noodig, dat de voeten zoo veel mogelijk warm gehouden worden.

Alle morgen en alle avonden word de zieke in een warm voetbad geplaatst, en altoos om den anderen dag in een warm bad. Wanneer ſtuiptrekkingen ontſtaan, zoo word de zieke dadelijk in het warm bad gebragt. De ſtuiptrekkingen houden als dan oogenblikkelijk op. Na het bad word de zieke te bed gelegt, het welk eerst wel is gewarmt geworden. De zieke ſlaapt als dan dadelijk zacht in. Het afdroogen na het bad moet met warm gemaakte ſervetten geſchieden.

Niets is nadeeliger, geduurende het eerſte tijdperk, dan mineraal-zuuren te geven: voornamelijk Geest van Vitriool. De koorts word daar door aangezet. Daarenboven vreet dit zuur de tanden op, en bederft dezelve.

Aderlatingen zijn bij kinderen zelden of nooit noodzakelijk: maar zomtijds bij volwasſenen, wanneer de koorts hevig, de dorst ſterk, en de pols vol is.

Wanneer de toevallen der borst hevig worden; wanneer zig ſteeken in de borst vertoonen; wanneer de ademhaling moeijelijk word; en wanneer de verſtijving ſterk is: dan werkt eene aderlaating op den arm als een betooverend middel,

del. De toevallen verdwijnen in den tijd van een half uur.

Tegen de koude lucht moet men de zieken wel bewaaren: koele lucht is daarentegen dienſtig.

Voor de uitbotting worden mostaart-pappen op de kuiten gelegt; de voeten, de beenen, het dijebeen en het onderlijf, worden in warme flenel ingewonden, op dat 'er des te minder pokjes in 't aangezicht ontſtaan.

Ook ſtaat aan te merken, dat het bed vrij, en midden in de kamer ſtaan moet, op dat men van alle kanten bij den zieken komen kan. Het is zeer nadeelig, wanneer het bed aan de eene kant tegen een koude muur ſtaat.

Zoo 'er een hevige buikloop mogt ontſtaan, zoo word dezelve dadelijk en zonder op iets anders acht te ſlaan, door Opium (N°. XII.) geſtilt. Opium ſchaad nooit in dit geval; en, wanneer men lang talmt, zoo neemt de buikloop de overhand, en de zieke ſterft aan ſtuipen. Drie of vier maal daags ontlasting word noodzakelijk vereischt, in het eerſte tijdperk: maar een waterachtige buikloop is nadeelig.

Den neus beſtrijke men, van tijd tot tijd, met water van Goulard (N°. VIII.), of nog liever met lood-zalve, die met een gelijke hoeveelheid Boom-olie gemengt word (N°. XIV.). Men verhoed daar door de lidteekens, terwijl men

men belet, dat 'er geene pokken op den neus ontſtaan.

Rosenstein prijst aan: de armen en beenen van het kind inteſnijden, ook wel het kind met de roede te geesſelen, om de pokjes van het gezicht af te leiden, en naar een andere plaats heen te trekken. Dit is een wanvoeglijke en beſpottelijke raad, welke men zig wel wagten moet na te volgen.

De oogen vorderen een bijzondere toezicht. Men moet dezelve van tijd tot tijd openen, en het wit naauwkeurig onderzoeken. Zoo dra men het beginzel van een pok op het zelve ontdekt, zoo moet men dadelijk water van Goulard, met de helft Rozen-water gemengt, (N°. XV.) van tijd tot tijd laaten indroppelen. Dit kan ook in het algemeen geſchieden, om het ontſtaan der Kinder-pokjes op den oogappel te beletten.

Het braaken houd van zelf op, zoo dra de pokjes eerst op de huid verſchijnen.

De ſtuiptrekkingen, voor het uitbotten der Kinder-pokjes, zijn altoos een gunſtig teeken, en een bewijs, dat 'er goedaartige pokjes ontſtaan zullen. Zij zijn dus niet gevaarlijk, en houden van zelf op, zonder dat men noodig heeft eenig middel, hoe genaamt tegen dezelve te bezigen. Zoo zij intusſchen zeer hevig mogten worden, zoo helpt een warm bad oogenblikkelijk. Om

P in

in dit tijdperk de niet gevaarlijke ſtuiptrekkingen van de gevaarlijke te onderſcheiden, moet men ſlechts op de volgende omſtandigheden acht geven. Stuiptrekkingen, die, op den derden of vierden dag der ziekte, des avonds voor de uitbotting, zig vertoonen, zijn niet gevaarlijk; ſtuiptrekkingen, welke dadelijk bij den aanvang der ziekte zig vertoonen, welke hevig zijn, en welke bij herhaling wederkomen, zijn gevaarlijk en vorderen ſpoedige hulp.

In het tweede tijdperk.

In de goedaartige Kinder-pokjes valt, geduurende de ettering, weinig te doen. Men houde den zieken een weinig warm; men houde hem in de kamer; men belette den toegang der lucht, vooral van de koude lucht. Warme baden zijn, in dit tijdperk, voornamelijk dienſtig.

Wanneer de zieke ſlaapt, zoo moet men hem vast niet wakker maken; de ſlaap is beter, dan alle geneesmiddelen.

Tegen geſlotene oogen, al bleven ze ook nog zoo lang geſloten, is niets anders noodig, dan herhaald baden met warme melk. Zoo dra de oogleden zig wederom openen, moeten de oogen voor het licht zorgvuldig bewaard worden: anderzints zoude 'er eene ongeneeslijke blindheid te vreezen zijn.

Ge-

Geduurende dit tijdperk zijn ontlast - middelen fchadelijk, en een buikloop moet dadelijk door Opium (N°. XII.) geftuit worden: voornamelijk dan, wanneer de buikloop met hoest gepaart gaat.

Zoo dra de Kinder - pokjes uit zijn, en geduurende de ettering, is niets zoo nadeelig, dan de koude, niets zoo nuttig, dan eene matige warmte, ongeveer van twaalf graden, volgens den Thermometer van Reaumur.

Eenige voortreffelijke Geneesheeren hebben goed gekeurd, dat de pokjes, wanneer dezelve met etter opgevult zijn, geopent worden, door middel van een fijne fchaar; en dat de geopende plaats vervolgens met warme melk gewasfchen en gebaad worde (*). Edog Ik houde deeze handelwijze, op verfcheide gewichtige gronden, en volgens mijne eigene ondervinding, niet flechts voor nutteloos, maar zelfs voor fchadelijk. Laat men den zieken, geduurende dit tijdperk, bij herhaaling warm baaden; zoo word de huid genoegzaam week gemaakt, en het oogmerk, het welk men door het openen der pokjes trachte te bereiken, zal zekerder en beter bereikt worden.

Wanneer men de pokjes openfnijd, zoo zijn diepe lidteekens een onvermijdelijk gevolg van de

(*) HALLER *Disput ad morb. hift. & cur. fac. Vol.* 5. *pag.* 667. HUFELAND *Bemerkungen, pag.* 143.

de operatie. Men laate zig dus niet tot het open-ſnijden overhaalen.

Vederbedden zijn in dit tijdperk nog veel ſchadelijker, dan in het eerſte. De zieke ligge op een matras, of, bij gebreke derzelve, op versch ſtroo; en hij werde met een dunne deken, zonder vederen, toegedekt.

In het derde tijdperk.

Het tijdperk der opdrooging is het gevaarlijkſte tijdperk van allen.

Wanneer de Kinder-pokjes beginnen op te droogen, zoo geeve men zachte ontlastende middelen; zuurachtige dranken, gelijk in het eerſte tijdperk; veele ſpijzen uit groenten, en geen vleesch of visch; de kamer worde dikwils met azijn beſprengt, de venſters geopent, en de zieke over 't algemeen koel gehouden; de kleederen van den zieken worden dikmaals verwisſelt, en deszelfs lichaam, door middel van een ſpons, van tijd tot tijd, met wijn en water laauw afgewasſchen.

Bij aldien hoest, heeschheid, of ongemakken op de borst zig opdoen, of de ademhaling moeijelijk word: zoo moeten dadelijk mostaard pappen op de kuiten en om de armen gelegt, en een ſpons in warmen azijn gedoopt den zieken in den mond gegeven worden. Warme baaden, altoos

toos om den anderen dag, zijn ook in dit tijdperk dienſtig.

Wanneer de Kinder-pokjes alle opgedroogt zijn, zoo word de thans geneezene zieke dikwils laauw gebaad, en met zeep-water ſchoon afgewasſchen.

Van de geneezing der kwaadaartige Kinderziekte.

Wanneer de uitbotting der Kinder-pokjes niet naar behooren langzaam voortgaat, zoo koomt zulks altoos daar uit voort, dewijl het lichaam van den zieken al te prikkelbaar is. Men heeft dus, bij de boosaartige Kinder-pokjes,

in het eerſte tijdperk,

voornamelijk daar op te letten, dat de al te groote prikkelbaarheid en gevoeligheid van den zieken door prikkelende middelen verminderd worde, op dat deszelfs lichaam tegen de prikkeling van het Pok-gift minder gevoelig zij.

Wanneer zig dus, geduurende de uitbotting der Kinder-pokjes, zoogenaamde zenuw-toevallen vertoonen: zoo word de zieke dagelijks tweemaal warm gebaad; in een kamer, die een weinig verwarmd is, gehouden; voor de lucht zorgvuldig bewaard; alle morgen en alle avonden in een warm voetbad gezet, over dag met zijne voetzoolen gehouden tegen een tinne flesch,

met kokend water gevult, of tegen een warm gemaakte bakfteen, in een fervet gewonden; en van tijd tot tijd, met een eetleepel vol ouden wijn verkwikt.

Van Geneesmiddelen zijn 'er in zulke omftandigheden, niet meer dan twee, waar op men zig verlaaten moet en verlaaten kan, vermits zij, in behoorlijk fterke giften gegeven, nooit mislukken. Ik meene *Opium* en *Zinkbloemen*, of, gelijk de laatfte netter genoemt worden, opgelost midden-zuur van Zink. Op den *Muskus* moet men zig niet verlaaten. Het is een duur middel; en dan noch meesten tijd vervalscht; men verliest alzoo vrugteloos den kostbaarften tijd, wanneer men Muskus geeft. De *Campher* werkt naar 't hoofd, en doet de dienften niet, welke men van dit middel verwagt. Dus neeme men, buiten bedenking, dadelijk zijne toevlucht tot het voortreffelijk middel, tot de Opium. Het fchaad nooit, wanneer het ter behoorlijker tijd gegeven word; en kinderen verdragen het zelve zeer goed. De grootfte en beroemdfte Geneesheeren, de practijk oeffenende, hebben de Opium, in kwaadaartige Kinder-pokjes, als een geneesmiddel zonder wedergaa aangeprezen: en in de daad, zij hebben niet te veel, zij hebben nog te weinig tot lof van dit middel gezegt. Men leeze, hoe SYDENHAM, MORTON, HUXHAM, VAN SWIETEN, CULLEN, BOER-

HAVE,

HAVE, INGENHOUSE, en veele andere Artſen, van het gebruik der Opiat-middelen in de kwaadaartige Kinder-pokjes ſpreken; men zie in hunne ſchriften, hoe veele Pok-zieken zij, door het gebruik van de Opium, *in groote giften*, van den dood gered hebben: en dus geeve men ter gepaster tijd, ook Opium, en redde, zoo als deeze groote mannen, de zieken van den dood. Men laate zig niet, door ongegronde theoretiſche eigenzinnigheden, van het vrij gebruik van de Opium in de kwaadaartige Kinder-pokjes afſchrikken: maar men geeve het ſtoutmoedig, en men zal wonderen doen (*).

Het best geeft men *Laudanum Sydenhami*, dewijl de daar in gemengde ſpecerijën de werking van de Opium verhinderen, (N°. XVI.) of ook de *Tinctura Thebaica* (N°. XVII.). Men geeve kleine giften van Opium; maar dikwils bij herhaaling. Zoo dra zig ſlaap vertoont, houd men met de Opium op.

Behalven de Opium is 'er geen beter en geen zekerder middel, dan de, door den heer HUFELAND met zoo veel recht aangeprezene, Zinkbloemen (of juister: de opgeloste midden-zuuren van Zink). Dit middel doet voortreffelijke dien-

(*) De heer Dr. ALTHOF te Göttingen, heeft merkwaardige proeven van het nut van de Opium in de kwaadaartige Kinder-pokjes gedaan, welke hij belooft bij vervolg aan het Publick mede te deelen.

dienſten. Het ſtilt de krampen en ſtuiptrekkingen; het drijft wormen af, wanneer dezelve voorhanden zijn; het neemt de kramp van de huid weg; het veroorzaakt geene verſtopping van het lichaam; en het heeft in 't geheel geen ſmaak. Men geeft aan een kind, van het eerſte tot het derde jaar, alle twee uuren twee grein; tot het zesde jaar drie grein; tot het tiende jaar vier grein (N°. XVIII.) Hier mede word twee of drie dagen lang aangehouden, vervolgens een halve dag opgehouden, en naderhand dit middel, in een weinig ſterker gifte, weder gegeven.

Men kan ook, wanneer men wil, de Opium met de Zink-bloemen teffens geven. Aan kinderen, van het eerſte tot het derde jaar, geeft men alle drie uuren één droppel *Laudanum*, benevens twee grein Zink-bloemen met ſuiker zamen gewreven (N°. XIX.); aan oudere kinderen geeft men twee droppels *Laudanum* met twee grein Zink-bloemen: een ſterker gift is zelden of nooit noodig.

Teffens krijgt het kind alle uuren een paar theelepels, of een kleine eetlepel vol ouden wijn. Bij het gebruik van dit middel zullen de pokjes zeer opzwellen.

In het tweede tijdperk

der kwaadaartige Kinder-pokjes heeft men het volgende waar te nemen.

Wan-

Wanneer na het uitbotten der Kinder-pokjes, de koorts nog voortduurt, zoo houd men den zieken koel, en men geeve hem een zacht ontlastend middel, (N°. XXIII.) benevens zuurachtige dranken: vervolgens de Opium met de Zink-bloemen (N°. XIX.).

Blaartrekkende pleisters doen, in dit tijdvak, voortreffelijke dienften. Men legt dezelve op verfcheidene deelen des lichaams, zonder zig daar door te laaten wederhouden, dat deeze deelen met puistjes bedekt zijn.

Warme baden, voetbaden, en mostaart-pappen aan de kuiten, zijn insgelijks voortreffelijke middelen, in dit tijdperk.

Wanneer het flikken bezwaarlijk word; wanneer zig heesheid en hoest vertoont, wanneer het uitwerpen van een dikke en taaije flijm daar mede gepaart gaat: dan legge men een blaartrekkende pleister voor aan den hals, over het ftrottenhoofd. Te gelijker tijd laate men den zieken met azijn en water gorgelen, of men laate hem daar mede dikwils in den hals befprengen.

In het derde tijdperk

zijn dezelve aanwijzingen te vervullen, en dezelve middelen te gebruiken, waar van zoo even gehandelt is geworden.

Van eenige gevolgen der Kinder-pokjes.

Daar onder behooren:

I. *Gebreken der Oogen.*

Brand in de oogen, of het traanen derzelve. Daar tegen gebruike men lood-middelen met een weinig Opium: (No. XX.) of het volgend middel, het welk de heer HUFELAND aanprijst. „ Men ſnijd een hard gekookt eij open, „ men neem het geel 'er uit, en men doet, in „ plaats van het zelve een theelepel gepulveri- „ ſeerde witte vitriool daar in, laat het hier op „ zaamgebonden zoo lang leggen, tot dat de Vi- „ triool geſmolten is, en drukt het uit; met dit „ uitgedrukte vocht worden 's morgens en 's a- „ vonds, de binnenſte randen der oogleden be- „ ſtreken. Doorgaans vertoont zig de beter- „ ſchap reeds na verloop van weinige dagen. " Ik zoude egter aan eene naar de kunst gedaane ontbinding van de witte Vitriool boven dit onregelmatig huismiddel den voorrang geven.

Wanneer vlekken van het hoornvlies voor handen zijn, zoo brenge men eene ontbinding van Borax in het oog; of men bediene zig van het zoo even beſchreven middel van HUFELAND.

II. *Been-bederf.*

Wanneer de zieke, na dat de opdrooging der Kinder-pokjes geſchied is, over ſtijfheid, of over pijnen in het een of ander gewricht klaagt, zoo moet men zeer opmerkzaam zijn: want al-

waar

waar geene ſpoedige hulp verſchaft word, daar ontſtaat, (volgens eene aanmerking van den heer HUFELAND,) been-eter en been-bederf. Doorgaans worden de gewrichten van de hand, van den elleboog, of van den ſchouder aangetast. Men ziet geene roodheid, geene zwelling; egter beſpeurt men in het lid van tijd tot tijd eene klopping. Men legge dadelijk om het gewricht een groote blaartrekkende pleister, winde het lid in warme flenel, en geeve een zacht ontlast-middel (N°. XXIII.). Door deeze behandeling verhoed men het been-bederf, het welk, wanneer het na de Kinder-pokjes ontſtaat, bijna altoos, vroeg of laat, den zieken den dood aanbrengt.

III. *Vloeijing der Ooren.*

Daar tegen helpt een blaartrekkende pleister, in den nek gelegt.

IV. *Hoest.*

Blijft na de Kinder-pokjes een hoest overig: zoo laate men het kind dagelijks warm baden, en geeve, van tijd tot tijd, kleine giften van Opium (N°. XXI.).

V. *Jeukte der huid.*

De na de Kinder-pokjes overblijvende jeukte der huid, is zomtijds zeer bezwaarlijk. De kinde-

deren krabben zig, en ſcheuren de nog teedere huid open. Hier tegen helpt herhaald baden in warm water, en inwrijven van boom-olie in de huid na het bad, op alle plaatſen, welke jeuken.

Van de kenteekenen van doorgeſtaane Kinder-pokjes.

Zomtijds ontſtaat de vraag: of zeker perſoon de Kinder-pokjes reeds heeft doorgeſtaan, of niet? De Geneesheer, welke deeze vraag beſlisſen moet, bevind zig in groote verlegenheid, en zomtijds in de volſtrekte onmogelijkheid, dezelve te beantwoorden. Pok naaden zijn geen voldoende bewijs van doorgeſtaane Kinder-pokjes: dewijl ook de onechte Kinder-pokjes lidteekens agter zig laaten. In een twijffelachtig geval is dus het zekerſte en onbedrieglijkſte middel de inenting. Wanneer de ingeënte de Kinder-pokjes reeds heeft doorgeſtaan, zoo ontſtaat geene algemeene, maar alleenlijk eene plaatſelijke beſmetting.

Van de middelen, om de Kinder-pokjes in 't algemeen, of ten minſten de boosaartige Kinder-pokjes, voòr te komen.

Men heeft verſcheide middelen aangeprezen, die de Kinder-pokjes voorkomen, of, in den tijd wanneer de Kinder-ziekte heerſchende is,

de

de besmetting verhinderen zouden. Edoch alle deeze middelen zijn ten uiterften onzeker; en zij worden nadeelig, wanneer men zig op de onbedrieglijkheid haarer werking verlaat, en daar door verzuimt, het kind door behoorlijke voorzorge voor de besmetting te bewaaren.

Een der gewoonlijkste middelen van dit zoort is de *Muskus*. Men hangt het kind, in een klein zakjen, een weinig Muskus om den hals. Dit voorbehoed-middel heeft nog theorie, nog ondervinding voor zig, en is tot het oogmerk, het welk daar door bereikt zoude moeten worden, geheel werkeloos. Daarenboven heeft het nog dit onaangenaame, dat de reuk van de Muskus het kind naar 't hoofd slaat, en hoofdpijnen of bedwelming veroorzaakt. Zelfs voor hun, die met het kind moeten omgaan, valt deeze reuk zeer bezwaarlijk: want niet alleen de kamer, waar in het kind zig ophoud, maar het geheele huis word met deeze bedwelmende reuk vervult.

Een ander gelijkzoortig middel, dat door om te hangen geneezen zoude, (*Amulète*) is de *Kwik*. Ze word den kinderen insgelijks omgehangen. Dwaale Ik niet, zoo heeft BELLOSTE het eerst dit voorbehoed-middel aangeprezen. Het is even zoo nutteloos als de Muskus.

Om de ziekte dadelyk na de voorgevallene besmetting ten onder te brengen, en niet tot uit-

bot-

botting, of ten minsten tot eene zeer zachte uitbotting, te laaten komen, heeft de heer MEDICUS aangeprezen, om geduurende de uitbottings-koorts de *Kina* te geven. Doch alle de kinderen, aan welken deeze proeve is gedaan geworden, zijn gestorven.

De *Kwik*, geduurende de uitbottings-koorts, gegeven, zoude het vermogen bezitten, de ziekte te verzagten, en niet kwaadaartig te doen worden. Maar de ondervinding schijnt niet te bevestigen, het geen van dit middel is geroemd geworden.

Anderen hebben de *Æthiops mineralis*, of de zwarte gezwavelde kwik, tot het zelfde einde aangeprezen. Maar dit middel heeft tegen de Kinder-pokjes die vermogens niet, welke men voor deezen aan het zelve toeschreef.

Even min kan men zig, tot verhoeding der kwaadaartige Kinder-pokjes, op het, door verscheiden Schrijvers aangeprezen, *Teer-water* verlaaten.

De zoogenaamde *voorbehoedende* Pillen van ROSENSTEIN verergeren zeer dikwils de Kinder-ziekte, in plaats van dezelve te matigen (*).

Spiesglas-middelen schijnen meer nadeelig dan nuttig te wezen.

De, door veele Artsen aangeprezene, *konstige* zwee-

(*) SCHERB *uber die Empfropfung*, *pag.* 48.

zweeren zijn ook onvoeldoende om de kwaadaartigheid der Kinder-pokjes te verzagten.

'Er is derhalven geen een eenig voorbehoedmiddel, nog tegen de Kinder-ziekte in 't algemeen, nog tegen derzelver kwaadaartigheid. Ten minsten is zulk een middel nog niet uitgevonden geworden, en de tot hier toe aangeprezene middelen van dit zoort, doen de hun toegeschrevene uitwerking niet.

Van middelen, om de Kinder-ziekte in 't algemeen te verdelgen, zal Ik op eene andere plaats handelen.

Van de Vereeniging der Kinder-pokjes met andere ziekten.

Chronische uitslag van de huid, en huid-ziekten in 't algemeen, schijnen de Kinder-pokjes niet erger te maken.

Gepaart met kropzweeren, word de Kinderziekte niet kwaadaartiger. De Schurft heeft insgelijks geen invloed op de Kinderziekte, wanneer ze met dezelve gepaart gaat.

Kinderen, welke been-eters hebben, krijgen uit dien hoofde geene kwaadaartige Kinder-pokjes, wanneer ze besmet worden.

Kinder-pokjes en Maselen regeeren zeer dikwils te gelijker tijd en op dezelfde plaats. Maar allerzeldzaamst krijgen de kinderen beide ziekten te gelijk; veel eer gaat altoos eene van beide

ziek-

ziekten voor af, en de andere volgt 'er op. Doorgaans ſtaat het kind eerst de Maſelen door, naderhand de Kinder-pokjes.

V. *Van de Inënting der Kinder-pokjes.*

Geſchiedenis der Inënting.

De Inënting der Kinder-pokjes, door middel van gebrachte pokſtof in een door konst gemaakte ſneede of ſteek, was reeds zedert langen tijd, in Arcasſiën, Georgiën, en in de Landen aan de Kaspiſche zee gelegen, gebruikelijk. Ook in China was de Inënting niet onbekend (*). Uit Círcasſiën verſpreidde zig de Inënting naar Griekenland en naar Thesſaliën. Onder de Turken maakte ze, wegens derzelver geloof aan de voorverordineering, en aan de onvermijdelijkheid der beſluiten van een onverbiddelijk noodlot, weinig opgang.

In den jaare 1672 bragt een vrouwsperſoon uit Thesſaliën de konst der Inënting naar Conſtantinopolen. Behalven eenige arme vreemdelingen vond zij in den beginne niemand, die zig aan deeze nieuwe operatie wilde onderwerpen (†). De manier, waar van zij zig bediende, beſtond daar in, dat ze door één of meerder ſteeken, de pokſtof, nog vloeibaar [illegible] zijn-

(*) D'Entrecolles *in Lettres edifiant. Tom.* XV.

(†) La Mottraije *Tom.* 2. in het Aanhangzel.

zijnde, in het *Syſtema lymphaticum* inbragt. Zomtijds liet zij ook de pokſtof gedroogt, en in de gedaante van een poeder, door den neus opſnuiven. Christenen, Grieken en Armeniërs, namen te Conſtantinopolen deeze manier van Inënting aan: maar de Mahomedaanen verwierpen dezelve hardnekkig.

Het eerſte bericht van de Inënting der Kinderpokjes kwam naar het beſchaafd Europa door IMMANUEL TIMONE, een Grieksch Geneesheer, die te Oxford en te Padua geſtudeert had. Hij ſchreef in den jaare 1713, uit Conſtantinopolen, aan den heer WOODWARD te Londen. In den jaare 1715. liet een ander Grieksch Geneesheer PILARINI, die te Conſtantinopolen de Geneeskonst oeffende, en de Theſſaliſche Vrouw zedert den jaare 1701. de Inënting had zien verrigten, een klein geſchrift te Venetiën drukken, in het welk hij de behandeling van deeze Vrouw, als mede de gevolgen, beſchreef (*). Ook verdedigde één van de Christenen, die door de Theſſaliſche Vrouw te Conſtantinopolen waren ingeënt, in den jaare 1722, eene

(*) *Nova & tuta variolas excitandi per transplantationem methodus.* Dit geſchrift wierd herdrukt, te Neurenberg in den jaare 1717, te Leiden 1721.

eene Inaugureele Dissertatie, waar in hij deeze manier uitvoeriglijk bekend maakte (†).

Onder de buitenlanders te Constantinopolen was de Secretaris van den Franschen Afgezant, de Marquis DE CHATEAUNEUF, de eerste, welke de inënting met een gelukkig gevolg aan zijne drie kinderen beproefde. Hem volgde de, als Schrijfster beroemde, Gemalin van den Engelschen Gezant bij de Porte, Lady WORTHLEY MONTAGUE. In den jaare 1717. liet zij haaren eenigen zoon inënten. Kort daar na reisde zij naar Engeland te rug, en ook aan haare dochter wierden de Kinder-pokjes, in den jaare 1720, te Londen ingeënt. Haar voorbeeld volgden eenige lieden van aanzien. De Artsen verklaarden zig tegen deeze Geneeskundige nieuwigheid. 'Er wierd voor en tegen getwist, tot dat men eindelijk, om aan den twist een einde te maken, besloot, dat aan zes misdadigers, die ter dood veroordeelt waaren, de proef genomen zoude worden. Alle zes stonden de inënting gelukkiglijk door, zoo wel als de daar op gevolgde ziekte. Thans vatte men moed. De Prinses van Wallis, naderhand Koninginne van Engeland

(†) ANTON LE DUC *Diss. de Byzantina variolarum insitione.*

land, liet, onder het opzigt van den beroemden SLOANE, haare kinderen de pokjes inënten. De inënting kreeg meer en meer verdedigers onder de beroemdste Geneesheeren te Londen. SLOANE, ARBUTHNOT, JURIN, FREIND en MEAD, spraaken en schreeven ten voordeele van dezelve. Een gedeelte der Godgeleerden was haar niet ongenegen: ja, de Bisschop van Salisbury, liet zelfs zijne kinderen inënten. Maar het ontbrak der inëntinge ook niet aan hevige vijanden. De Geneesheeren BLAKMORE en WAGSTAFF, de Apothecar MASSEY, en het grootste deel der Godgeleerden, verklaarden zig tegen dezelve. Een Priester beweerde, in eene te Londen opentlijk gehoudene Prediking: dat de inënting eene uitvinding des Duivels was, en dat de vroome man Job door den Duivel was ingeënt geworden.

Maar intusschen hadden in Engeland eenige duizende lieden de door inënting verwekte Kinder-pokjes gelukkiglijk doorgestaan, en men vond bij oprekening, dat van honderd ingeënten naauwlijks twee stierven, terwijl aan de natuurlijke Kinder-pokjes doorgaans veertien van de honderd gestorven waren. Op deezen grond had de inënting in Engeland, in weerwil van al het geen tegen dezelve gezegt konde worden, en gezegt wierd, zeer veele verdedigers, die zig

voor deeze nieuwe Operatie ijverig in de breſſe ſtelden.

'Er wierden thans ook in Noord-America proeven met de inënting gedaan. Maar deeze vielen zoo gelukkig niet uit. Van drie honderd ingeënte perſoonen ſtierven 'er vijf. En daar zig onder derzelver getal eenige voornaame lieden bevonden, zoo verloor de inënting al haar aanzien: ja zij wierd zelfs te Boston door de Overheid verboden.

In het zelfde jaar (1723) ontſtond in Engeland, door de inënting, eene zeer gevaarlijke Pok-ziekte, waar aan veele menſchen ſtierven. Hier op wierd de inënting door het Parlement verboden (*).

Deeze waaren de lotgevallen der inënting in Proteſtantſche Landen. In Roomſche Landen handelde men anders. Te Parys wierden niet, gelijk te Londen, proeven gedaan; maar 'er wierd aan de Sorbonne door de Geneesheeren de vraag voorgeſtelt: of de Godsdienst veroorlooft, dat men mag inënten of niet? De Doctoren der Sorbonne waaren genegen tegen de inënting te beſliſſen: maar de Hertog Regent van Orleans ſtond deeze nieuwe Operatie voor. Dan [illegible] de

(*) *Journal de Medecine*, *Tom.* 3. *pag.* 210.

de Sorbonne waagde het niet, zig daar tegen te verzetten. Zij besliste derhalven in den jaare 1723; dat het den Artsen geoorlooft waare, zig van de inënting te bedienen, wanneer zij bij derzelver gebruik het doeleinde hadden, om het gemeene welzijn te bevorderen. Onder de Artsen waaren ASTRUC en HELVETIUS de eenigen, welke zig niet tegen de inënting verklaard hadden.

Den derden December 1723 stierf de voorstander der inënting, de Hertog van Orleans. Na zijnen dood veranderde alles. Reeds op den dertigsten December van het zelfde jaar wierd, op de Universiteit te Parys, een Geneeskundig twist-schrift verdedigt, ten titul voerende: *An variolas inoculare nefas?* In dit twist-schrift word de inënting eene strafbaare daad, een der misdrijven, die de wraak der lijfstraffelijke wetten waardig zijn, genoemt; en de inënters worden voor bedriegers en moordenaars verklaard. De Geneesheer HACQUET schreef een naamloos boek tegen de inënting, onder den titul: *Raisons de doute contre l'inoculation.*

Wanneer men in Engeland vernam, wat te Parys gebeurde, begon men aldaar andermaal in het vertrouwen op de inënting te wankelen. Daar nu nog bovendien vergroote berichten van het ongelukkig gevolg, het welk de inënting te Boston in Noord-America gehad hadde, naar

Londen kwamen, en men het groot getal der ingeënte persoonen berekende, die, geduurende den zomer van 't jaar 1723, in Engeland gestorven waaren: zoo werkte dit alles gezamentlijk zoo zeer op de gemoederen, dat de inënting in vergetenheid geraakte, en dat in Europa, veertien jaaren lang, tot den jaare 1738, van dezelve weinig meer gesproken wierd.

In den jaare 1738 woedde eene schrikkelijke Pok-ziekte in de Provintie Carolina in Noord-America. Allen, die ziek wierden, stierven. In deezen hoogen nood, wanneer men zig anders niet meer wist te helpen, wierd eene nieuwe proeve met de inënting gedaan. Thans stierven van duizend ingeënten, niet meer dan acht persoonen. Dit bericht wierd naar Engeland overgebragt, en thans begon men ook hier andermaal proeven met de inënting te doen. Deeze proeven hadden het gelukkigst gevolg.

Zedert deezen tijd is de inënting in Europa onafgebroken voortgezet geworden. In den jaare 1746. wierd te Londen de grondsteen tot een Lazareth gelegt, in het welk aan arme kinderen buiten eenige kosten de Kinder-pokjes zouden worden ingeënt; en de Bisschop van Worcester hield eene prediking ter aanprijzing van deeze inrichting.

Reeds in den jaare 1728, wierd in Zuid-America, te Para, een stad in eene Portugeesche volkplan-

planting, eene proeve met de inënting gedaan. 'Er was eene ſchrikkelijke Pok-ziekte onder de Wilden gekomen, en eene groote meenigte derzelven ſtierf 'er aan. Een zendeling had, in de Europeeſche Nieuws-tijdingen, van de inënting geleezen; hij beſloot dus, om ze te beproeven. Hij had wel geen begrip van de manier om dezelve te werk te leggen; evenwel gelukte hem zijne proeve, en de inënting had onder de Wilden het allergelukkigst gevolg. Een andere zendeling, aan de oevers van de Rivier Rionegro, volgde dit voorbeeld, en redde het leven van een groot getal Wilden.

In den jaare 1750. wierd de inënting te Génève ingevoerd. Kort daar na inoculeerde de Geneevſche Geneesheer TRONCHIN in Holland; en in den jaare 1755. inoculeerde reeds een Duitsch Geneesheer te Bremen.

Omtrent deezen tijd begon men ook in Frankryk wederom in te enten. De inënting had goeden voortgang. Maar 'er was eene groote meenigte van derzelver vijanden, en zij waaren zoo machtig, dat, op de aanhitzing van deeze vijanden der inënting, het Parlement te Parys, in den jaare 1763, de inënting in de ſtad Parys verbood. Het grootſte gedeelte der Paryſche Geneesheeren was tegen de inënting ingenomen, en zelfs ASTRUC had zig, kort voor zijnen dood, hevig tegen dezelve verklaard.

Het verbod van het Parlement te Parys tegen de inënting wierd, even gelijk alle in andere Landen daar tegen uitgevaardigde verboden, eenige jaaren naderhand, opgeheven en ingetrokken. Zedert den jaare 1770. is de inënting in alle die Landen gebruikelijk, welke gelukkig genoeg zijn, Artsen te bezitten, die hunne wetenschap geregeld bestudeert hebben.

De inënting wierd thans in Frankryk meer en meer algemeen: voornamelijk daar door, dat de overleden Hertog van Orleans, in den jaare 1756, zijne beide Kinderen, den Hertog van Chartres, naderhand Hertog van Orleans-Egalité, en Mademoiselle van Orleans, door den Geneevschen Arts TRONCHIN liet inënten. Veele groote en voornaame lieden volgden dit voorbeeld na; de inënting wierd te Parys als een zaak van de mode behandelt; en de Dames droegen zelfs linten *à l'inoculation* (*). De Koning van Polen, en Hertog van Lotharingen STANISLAUS, welke zig te dier tijd te Nancy ophield, was een voorstander der inënting; en TURGOT, naderhand Minister der Finantie, was

(*) *On fit des rubans* à l'inoculation. *Dès ce moment les oreilles se familiarisèrent avec un terme, qui jusqu'alors avoit à peine retenti dans nos écoles de Médecine. Introduit sous la protection de la mode, on l'entendit sans effroi prononcer dans les cercles.* CONDAMINE *histoire, pag.* 143.

was één der ijverigste verdedigers van dezelve.

In Zwitserland trok zig, behalven den heer TRONCHIN, in den jaare 1756, voornamelijk TISSOT de inënting aan. Het geschrift, het welk hij ten voordeele van dezelve schreef, maakte groot opzien. Het kwam te voorschijn onder den titul: *l'Inoculation justifiée*, en vervatte eene uitvoerige wederlegging van alle tegenwerpingen der vijanden van deeze nieuwe Operatie. TISSOT entte te Lausanne zeer veele kinderen in, en allen met het gelukkigst gevolg. Te Bern wierd, door den heer VON HALLER, in den jaare 1757, zijne eigene dochter ingeënt. Te Basel wierd de inënting door de beide heeren BERNOULLI het eerst ingevoerd; en eenige jaaren naderhand wierd dezelve in het grootste gedeelte van het Protestantsch Zwitserland algemeen.

In Italiën geschieden de eerste inëntingen te Livorno in den jaare 1754. In den jaare 1755 wierd de inënting, op bevel der Regeering, in het Florentynsche ingevoert. De Arts TARGIONI was een der voornaamste verdedigers van dezelve. Ook in den Kerkelijken Staat wierden door den Arts LUNADEI proeven gedaan, die gelukkig uitvielen.

In Denemarken wierd, in den jaare 1754, de Gravin BERNSTORFF te Koppenhagen ingeënt. Eenige der voornaamste Familiën volgden het

voorbeeld deezer Dame na, en lieten haare kinderen inënten. De Koning ſtond een capitaal toe, waar van de renten tot de inënting van arme kinderen in een daar toe beſtemt openbaar gebouw, beſteed moesten worden. Geen een enkele van de ingeënte kinderen is geſtorven. In Denemarken heeft de inënting, vooornamelijk aan de beroemde Artſen BERGER en HENSLER zeer veel te danken. Van Denemarken breide zig dezelve naar Noorwegen en Jutland uit.

Een der aanzienlijkſte voorſtanders der inënting was in Zweden de Rijksraad SCHEFFER. Op zijn voorſtel gebeurde het, dat een Arts, met naame SCHULZ, op 's Konings kosten naar London gezonden wierd, om aldaar de beste manier van inënting te leeren kennen. Hij kwam, in den Jaare 1755. naar Stokholm te rug, gaf, kort na zijne te rug komst in de Zweedſche taal een geſchrift uit, ten voordeele der inënting, en verrichte dezelve zeer gelukkig aan veele kinderen. Behalven SCHULZ waaren ROSENSTEIN, ACREL, en BERGIUS, de voornaamſte verdedegers der inënting. In geen Land heeft de inënting zoo weinig tegenſpraak gevonden, als in Zweden.

In Duitschland entten zeer veele Geneesheeren met het gelukkigst gevolg de Kinder-pokjes in. WERLHOFF te Hanover; BERGER te Zelle; ROEDERER te Göttingen; MIDLETON,

TON, een Engelschman, te Hamburg; SULSER te Gotha; nevens verſcheiden anderen. VAN SWIETEN, wien de Keizerin uit Holland naar Weenen beroepen had, trachte de inënting in de Oostenrykſche Staaten in te voeren. Maar hij vond groote zwarigheden, wanneer zig de Profesſor DE HAAN tegen dit ontwerp verzette. In den jaare 1764. was de inënting te Weenen nog niet ingevoerd: eerst bij vervolg kwam zij aldaar in aanzien. Te Berlin deed men de eerſte proeven in de *Charité:* en toen dezelve gelukkig uitvielen, wierden de kinderen der voornaamſte Familiën ingeënt. De beroemde MEKEL entte, met het beste gevolg, zijne eigene kinderen in. Een ongelukkig toeval was kort daar na oorzaak, dat de inënting al dat aanzien wederom verloor, het geen zij te Berlin verkregen had. De heer Preſident VAN DER HORST liet zijne drie zoonen te gelijker tijd de Kinderpokjes inënten; en twee van hun ſtierven aan de gevolgen der Operatie. Hier door wierd men voorzichtiger en meerder op zijn hoede in het gebruik van dezelve.

De ijverigſte verdedigers der inënting in Holland waaren, de Franſche Predikant CHAIS in den Hage (*), de Profesſor SCHWENKE, CAMPER, en het Genoodſchap der Geneesheeren

(*) Hij ſchreef: *Eſſay apologetique de l'inoculation.*

ren te Rotterdam. De laatſten verklaarden zig, in den jaare 1757, voor de inënting. In geen Land vond deeze Operatie zoo veel tegenſtand, in geen Land had ze met zoo veele vooroordeelen te kampen, dan in Holland. De Geestelijken waaren, bijna zonder uitzondering, derzelver hevige vijanden.

Daarentegen was in geen Land de inënting zoo algemeen aangenomen, in geen Land wierd ze zoo zeer volmaakt, als in Engeland. Zedert den jaare 1758. had zij adaar geenen enkelen vijand. In veele Regimenten wierden alle ſoldaaten ingeënt, die de Kinder-pokjes nog niet hadden doorgeſtaan. De zoon van een boer, SUTTON, kwam te London, liet zig daar in het Inëntings-Hospitaal de Kinder-pokjes inënten, ſtond dezelve gelukkig door, en entte, na zijne te rug komst, zijnen vader in. Deeze begon nu voor kwakzalver te ſpeelen, en in te enten. Hij huurde, op het Land. twee huizen, waar in hij alle de geenen opnam, die zich van hem voor vijf guinies de Kinder-pokjes wilden laaten inënten. Het getal der perſoonen, die hij in ente, was ongelooflijk groot: hij begroot het zelve over de 17000; en onder deezen zouden niet meer dan zes of zeven geſtorven zijn (*).

In

(*) *It is inconteſtable, that one* SUTTON, *and his two ſons, have inoculated, in Eſſex and in the neighbouring country,*

In dit verhaal is waarſchijnlijk veel overdreven.

In Schotland had de inënting, twintig jaaren lang, met vooroordeelen van meenigerlei aart te kampen, eer zij algemeen wierd aangenomen.

In Hongaryen zoude een zekere REIMARUS reeds in den jaare 1721. eenige Proeven, de inënting der Kinder-pokjes betreffende, ondernomen hebben (*).

In Rusland gaf CATHARINA de tweede, in den jaare 1768, zelve het voorbeeld der inënting. Zij ontbood uit Engeland den beroemden Inënter DIMSDALE, en liet zig door denzelven inoculeeren. Over deeze inënting ſchreef zij zelve, den 17. December 1768, op volgende wijze aan VOLTAIRE: „Ik liet naar Engeland „ſchrijven, om eenen Inënter te bekomen. „Daar op heeft de beroemde Doctor DIMSDALE „beſloten, naar Rusland te komen. Den 12. „October heeft hij mij de Kinder-pokjes in-„geënt. Ik ben niet een enkel oogenblik uit „dien hoofde te bed gebleven, en alle dagen „heb Ik gezelſchap aangenomen. Nu wil Ik „dadelijk mijnen eenigen zoon ook laaten inën-„ten.

try, about 17000, *without loſing above ſix or ſeven. He ſays he haſt los none.* Uit eenen Brief van den Ridder PRINGLE. Men zie MURRAY *hiſt. inſit. variolar. in Suecia. pag.* 12. *in Proëmio.*

(*) *Breslauer Sammlungen* 17. *Verſuch, pag.* 253.

„ ten. De Grootmeester van het zwaar geſchut, „ de Graaf ORLOF, deeze held, welke de „ oude Romeinen in de ſchoone tijden der Re- „ publiek evenaart, die even zoo veel moed, „ en even zoo veel grootmoedigheid bezit, als „ zij bezaten, ſtond in twijffel, of hij de ziekte „ reeds had doorgeſtaan, dan niet. Thans be- „ vind hij zig in de handen van den Engelsch- „ man, en daags na de inënting ging hij reeds „ op de jacht, onaangezien het ſterk ſneeuwde. „ Veele Hovelingen hebben zijn voorbeeld ge- „ volgt, en nog meerdere bereiden zig daar toe. „ Daarenboven inoculeert men te Petersburg te- „ genwoordig in drie huizen, ter opvoeding ge- „ ſchikt, en in een Hospitaal, onder het opzigt „ van den heer DIMSDALE opgericht. Ieder- „ een wil zig laaten inënten: en men heeft hier, „ in één maand, meer perſoonen ingeënt, als „ te Weenen in acht maanden (*)."

Van de Inënting zelve, en van het geen daar bij is in acht te nemen.

I. *Van den aart der inëntings ſtoffe.*

De ſtof, waar van men zig om in te enten be- dienen wil, moet rijp zijn, dat is: dezelve moet eerst

(*) *Oeuvres completes de* VOLTAIRE. *De l'imprimerie de la Société litteraire typographique de Kehl.* 1784. *Tom.* 67. *pag.* 30. 32.

eerst na de ettering genomen worden, op dat de pokſtof behoorlijk gekookt en in etter verandert zij, anders deugt ze tot de inënting niet. De Engelſche Heelmeesters LANGWORTHY en ASKOTT entten dertig perſoonen in met eene ſtoffe, die nog geen etter, maar waterachtig was. Deeze lieden kregen wel pokjes op de plaats, alwaar de ſteek der inënting geſchied was, maar niet de algemeene Pok-ziekte. Het best is, wanneer men zig van de etter uit ingeënte pokken, op den achtſten of negenden dag na de inenting, bedient. Voor 't overige ſchijnt het 't zelfde te zijn, of de etter uit de pokjes van het een of ander deel des lichaams genomen worde.

Vloeibaar moet men de ſtof tot inënting niet bewaaren, anders word dezelve rottig: ze moet derhalven gedroogt worden. De verſche etter heeft intusſchen boven de gedroogde dat voorregt, dat bij de eerſte de uitbotting der Kinderpokjes ſpoediger volgt, dan bij de laatſte.

Hoe lang de pokſtof bewaard kan worden, zonder haare kracht te verliezen, en of het 'er eenigzints op aan koomt, de ſtof zoo lang niet te bewaaren, dit is nog niet uitgemaakt. HOULSTON bewaarde eenige met pokſtof nat gemaakte inënting-draaden, in een ligt toegeſtopte flesch, dertien jaaren lang, en inoculeerde vervolgens daar mede. 'Er ontſtond wel ontſteeking,

king, maar 'er vertoonden zig geene pokjes; daar echter, bij dezelve lieden, eene kort naderhand gedaane inënting met versche stof dadelijk de Kinder-pokjes verwekte. Daarentegen entte TISSOT met eenen draad, die zes en twintig maanden oud was; gelukkiglijk in; even gelijk KIRKPATRIK met een draad, die zes jaaren oud was. Het schijnt, dat men de inënting-draaden lang bewaaren kan, zonder dat ze haare kragt verliezen, wanneer men ze slechts voor het bijkomen der lucht zorgvuldig bewaard. Gebeurd dit niet, zoo vereënigt zig de lucht met den etter, en maakt dezelve werkeloos. Bewaart men een inënting-draad in een geslotene, met levens-lucht opgevulde flesch, zoo verliest dezelve zijn kracht in weinige uuren geheel, zoo als Ik bij ondervinding weet. Ik ben zedert eenigen tijd bezig, de uitwerkingen van verscheide zoorten van lucht op de pokstof te onderzoeken, om, zoo mogelijk, daar door nieuwe ontdekkingen omtrent den aart van het pokgift te bekomen.

Boven is reeds gezegt geworden, dat de met pokstof bevochtigde draad, wanneer dezelve niet zorgvuldig gedroogd, maar nat bewaard word, in korten tijd begint te rotten. Word nu met zulk een rottig geworden draad ingeënt: zoo ontstaan geene waare Kinder-pokjes, maar de *onechte*, waar van beneden zal gehandelt worden.

BOND

BOND verhaalt een merkwaardig geval van dien aart. Hij had, op een heetten dag, een draad met pokſtof ſterk verzadigt, welken hij van een jong mensch nam. Deezen draad deed hij in een wel geſloten glas. De draad begon, na verloop van korten tijd, te rotten. Met die rottige ſtof entte BOND vier kinderen in, die allen de *onechte* Kinder-pokjes kreegen, en naderhand, met het beste gevolg, nog eens ingeënt wierden. Om dezelfde reden beſpeurt men ook, dat kinderen, die door zieken, boosaartige of rottige pokken hebbende, natuurlijk zijn beſmet geworden, zeer dikwils niet de waare, maar de *onechte* Kinder-pokjes krijgen.

Eene vraag van geheel anderen aart is deeze: of het onverſchillig is, de inënting-ſtof van goedaartige of van kwaadaartige Pokjes te nemen? Eenige Schrijvers ſpreken hier over zeer los weg. Zij beweeren: dat 'er geen voorbeeld zij, dat etter van kwaadaartige Pokjes genomen, erger Pokken veroorzaakt heeft, dan etter van goedaartige Pokjes genomen. Doch dit gevoelen is zeer zeker verkeerd, en het koomt op den aart der inënting-ſtof veel meer aan, dan men gelooft, of voorgeeft te gelooven. Verſcheiden voortreffelijke Duitſche Artſen waarſchouwen voor den etter, die uit kwaadaartige Pokjes genomen word, dewijl zij erge toevallen na de inënting met zulke etter beſpeurt hebben: bij voor-

 beeld,

beeld, VOGEL, THILENIUS, HUFELAND, GMELIN; en anderen. Men vind zelfs gevallen aangeteekend, dat kinderen, die met rottige etter ingeeënt wierden, gestorven zijn (*): bij gevolg is, met opzicht tot de keuze der inënting-stof, de grootste omzigtigheid van nooden.

Even zoo word ook gevraagt, of op de lichaams-gesteltheid van den zieken, van wien de inënting-stof genomen word, in 't geheel geen aanschouw valt te nemen? of men zonder eenig gevaar van eenen pok-zieken, die venerisch, scrophuleus, of met een kwijnende ziekte behebt is, de stof ter inënting nemen kan? De groote hoop der Geneesheeren antwoort hier op: O ja! zonder eenige bedenking. Men geeft voor: dat 'er geen voorbeeld is, dat ooit met de Kinder-pokjes te gelijk nog eene andere ziekte is ingeeënt geworden: ja een Hollandsch Arts, de heer BICKER, beweert zelfs, met etter, die hij van lijken nam, gelukkiglijk ingeeënt te hebben (†). Doch Ik ben hier omtrent van een ander gevoelen, en Ik houde mij overtuigt, dat 'er, onder de redenen, welke men tegen de inënting voortgebracht heeft, geen sterker is, dan die genomen is van de mogelijkheid, van aan het kind, teffens met de Kinder-

pok-

(*) MONRO *on the inoculation in Scotland.*

(†) *Verhandelingen van het Vlissingsche Genootschap.*

pokjes, nog eene andere, wellicht veel gevaarlijker, ziekte in te enten. In dit opzicht heeft buiten twijffel de natuurlijke besmetting zeer veel voorregt boven de inënting. Dit is niet misschien eene ijdele vrees, eene bloote inbeelding: want men vind in de schriften der Geneesheeren voorbeelden genoeg opgeteekend, die maar al te zeer bewijzen, dat deeze vrees gegrond is. In de werken der Koninglijke Societeit van Londen leest men, dat aan drie kinderen teffens met de Kinder-pokjes de Mazelen zijn ingeënt geworden. Voorts heeft men gezien, dat een kind, het welk ingeënt wierd met de etter van eene vrouw, die teffens met de Kinder pokjes eene Keel-ziekte had, met Sprouw vergezelt, ook beide ziekten te gelijk kreeg (*). Om van meer zoortgelijke voorbeelden niet te gewagen. Het is dus elken Arts te raaden, dat hij zig om in te enten van geene andere pokstof bediene, dan die hij zelf van eenen pokzieken, tot dit einde bijzonderlijk uitgekozen, genomen heeft.

II. *Van de hoeveelheid der te gebruikene Inënting-stof.*

Op de hoeveelheid der stoffe, die tot de inënting

(*) WEBSTER'S *System der praktischen Arzeneikunde* 1. *Band. pag* 446.

ting gebruikt word, koomt het, zoo 't ſchijnt, niets aan. De toevallen ſtaan met dezelve in geen verband: men neeme dus eene maatige hoeveelheid. Veel ſtof is 'er niet noodig, om de beſmetting te veroorzaaken: een klein weinigjen pokſtof is, zoo als GATTI zig uitdrukt, voldoende, om eenen gezonden, die de Kinder-pokjes nog niet gehad heeft, te beſmetten. Volgens alle gedaane proeven, maakt de hoeveelheid der gebruikte pokſtof geene verandering in de ziekte.

III. *Van de voorwerpen tot de inënting, of beantwoording der vraage: wien behoord men in te enten?*

Deeze vraag is tweeledig. Voor eerst word gevraagt: welke ouderdom is het geſchiktſte tot de inënting? ten tweeden: welke lichaams geſteltheden verdragen de inënting niet?

Met opzigt tot den besten ouderdom ter inënting zijn de Artſen het onder elkander oneens. De heer HUFELAND houd de eerſte vier maanden des levens voor de geſchiktſte tijd ter inënting, en beweert, dat de kinderen in deeze teedere jaaren de Kinder-ziekte het gemakkelijkst doorſtaan. Niet alleen beroept hij zig, om dit te bewijzen, op zijne ondervinding, maar hij voert ook aan, dat volgens de aanmerking van PERCIVAL, die de dood-lijsten der ſtad Manches-

chester onderzocht, ſlechts zeer weinige kinderen voor de derde maand aan de Kinder-pokjes ſterven: eene aanmerking, die hij zelf ook, volgens eigene waarneemingen, juist vond. „ De „ ſterfte aan de Kinder-pokjes (zegt deeze „ voortreffelijke Geneesheer) is dus in de eer„ ſte drie maanden ongelooflijk gering, maar in „ de volgende buitengewoon groot; en 'er is „ mitsdien geen twijffel aan dat, wanneer men „ ſlechts de eerſte drie of vier maanden voor bij „ laat gaan, van daar tot in de vierde maand het „ gunſtigst tijdpunt is tot het doorſtaan der Kin„ pokjes (*): " Ik moet oprechtelijk bekennen, dat mij dit beſluit niet bondig, niet juist volgens de Redeneerkunde ſchijnt te zijn: want het berust op een misvatting. Dat ſlechts weinige kinderen voor de derde maand aan de Kinderpokjes ſterven, koomt niet zoo zeer daar door, dewijl de kinderen, in den gemelden ouderdom, de Kinder-pokjes licht doorſtaan, als veel eer, vermits in deezen leeftijd alleen zeer weinige kinderen de Kinder-pokjes krijgen, gemerkt zij voor de vierde maand bijna geheel niet voor de pok-beſmetting vatbaar zijn: dit is de waare grond, waarom men op de dood-lijsten zoo weinige kinderen, aan de Kinder-pokjes ge-

(*) In zijn voortreffelijk geſchrift: *Uber die weſenlichen vorzuge der Inokulation*, pag. 75.

gestorven, onder de vier maanden vind. Intusschen hebben ook andere beroemde Geneesheeren, de inënting geduurende de eerste weken des levens aangeprezen. LOCHER te Weenen entte, wanneer men op zijne verzekering staat durft maaken, veele jonggebooren kinderen met het gelukkigst gevolg in. De heer MATY verdedigde insgelijks de inënting in den vroegsten leeftijd, en hem zijn verscheide Artsen gevolgt; maar Ik verklaare, dat Ik deezen leeftijd niet voor geschikt tot de inënting houde. Het is wel niet te ontkennen, dat kinderen onder de drie maanden nog een zuiver en malsch bloed hebben, en aan geene hartstochten onderworpen zijn: maar 'er zijn andere en gewichtige gronden, die eenen Geneesheer moeten wederhouden, om kinderen van deezen teederen ouderdom in te enten, het eenige geval uitgezondert, wanneer men door de omstandigheden daar toe gedwongen word. Deeze gronden zijn:

(1.) Het teder gestel der deelen van een kind in de eerste weken zijnes levens, 't welk door eene zoo hevige ziekte noodwendig moet lijden, en in zijne vorming gestoort of verhindert worden.

(2.) De geneigtheid tot krampen en stuiptrekkingen. Men vind in de schriften der Geneesheeren verscheiden voorbeelden van zuigelingen opgeteekend, die, geduurende de

uit-

uitbottings-koorts, aan ſtuipen geſtorven zijn.

(3.) De onzekerheid, of eene zoo vroeg doorgeſtaane konſtige Kinder-ziekte de kinderen ook wezentlijk hun leven lang voor de natuurlijke beſmetting bevrijden zoude.

(4.) De moeijelijkheid, om zulke teedere kinderen de noodige genees-middelen in te geven.

(5.) Meenigerlei andere zwarigheden, welke eene zoo vroege inënting zeer moeijelijk maken: bij voorbeeld, de pokjes, welke om den mond uitbotten, hinderen het kind in 't zuigen. Ook word de neus inwendig opgezwollen en toegeſloten, zoo dat het kind nog zuigen, nog door den neus adem haalen kan. Verder voegt zig, bij zulke zuigelingen, lichtelijk een doodlijke buikloop bij de Kinder-pokjes.

(6.) Het is ongemeen moeijelijk, kinderen onder de drie maanden in te enten, dewijl het gift niet licht vat. MONRO entte twaalf kinderen in de eerſte veertien dagen na de geboorte in, niet één kreeg de Kinder-pokjes. JOUNG te Edinburg, inoculeerde eenige kinderen, die één week oud waren: maar bij geen van hun verſcheenen de Kinder-pokjes. Natuurlijke pokjes krijgen de kinderen allerzeldzaamst in de eerſte weken na de geboorte.

(7.) Ook daarom is het beter, de kinderen niet eerder te inoculeeren, dan wanneer ze geſpeent zijn, dewijl men opgemerkt heeft, dat

de ingeënte zuigelingen veel meer pokjes in het aangezicht krijgen, dan zulke kinderen, wien de borst niet meer word toegereikt.

Om alle deeze redenen houde Ik het voor beter en zekerder, de kinderen onder de drie maanden niet in te enten. Tusſchen de zesde en twaalfde maand koomt het werk der tanden, geduurende het welk men niet moet inoculeeren. De meest verkieslijke ouderdom tot de inënting is tusſchen het tweede en het twaalfde jaar.

Voor 't overige heeft de ondervinding geleerd, dat de tand koorts nog de hoeveelheid der pokjes vermeerdert, nog de toevallen veel erger maakt. Wanneer dus het kind gemakkelijk ſchijnt tanden te krijgen, zoo kan men zonder bedenking inoculeeren. Daar het nu een bekende regel der ondervinding is, dat wanneer bij een kind de eerſte tanden gemakkelijk doorbreken, doorgaans ook de overigen met gemak komen, en weder omgekeerd: zoo zoude men de doorbraak van de eerſte tanden kunnen afwagten, en wanneer dezelve zonder moeite geſchied is, buiten bedenking inënten. In het tegen over geſtelde geval laat men de inënting agter wegen.

Met opzigt tot de lichaams geſteldheid, die ter inënting geſchikt is, ſtaat aan te merken, dat het op de zelve zoo veel niet aankoomt, als men voor deezen gelooft heeft.

 Scro-

Scrophuleuſe kinderen ſtaan de door kunst bewerkte Pokjes gelukkiglijk door; ook kinderen die de ſchurft hebben, waar van men veele voorbeelden bij de Schrijvers opgeteekend vind.

Wanneer men meisjens inënt, die nabij het tijdpunt zijn, om huwbaar te worden, zoo worden zij het, en de maandſtonden vloeijen na de gedaane inënting, maar zonder nadeelige gevolgen: echter beweeren zommige Schrijvers, dat meisjens, welke even beginnen haare maandelijkſche zuivering te krijgen, of welke met de vrijster-ziekte (*Chloroſis*) behebt zijn, niet ingeënt moeten worden.

Zwangere lieden moeten niet ingeënt worden. Men heeft opgemerkt, dat de zwangere vrouwen de ziekte wel goed doorſtaan, maar dat het kind zomtijds met pokken bedekt, en dood ter weereld koomt. Echter gebeurd dit niet altoos, en de algemeene regel is, dat men zwangere lieden, wanneer men ze al wil inënten, voor de agtſte maand der zwangerheid inënte.

Huwbaare vrouwlieden worden ingeënt, na dat zij de maandſtonden gehad hebben, ten einde de ziekte voorbij is, eer de maandſtonden weêrom komen.

Men moet geen kind inënten, het welk in zijne jeugd de beginzelen tot een inwendig waterhoofd gehad heeft, of noch heeft: zulke kinderen ſterven bijna allen.

Oude lieden zijn moeijelijk in te enten, het gift werkt niet gemakkelijk; en wanneer het werkt, zoo is de Kinder-ziekte bij hun met groot gevaar vergezelt.

Eer men inënt, moet men zig vooraf wel overtuigt houden, dat de in te enten persoon niet reeds natuurlijk besmet is.

IV. *Van het jaar-getijde, waar in de inënting geschieden moet.*

Elk jaar-getijde heeft zijne eigene voor- en nadeelen, die het ter inënting meer of min geschikt maken. Echter houde Ik, wanneer alle overige omstandigheden gelijk staan, de maanden Mey en Juny voor de bekwaamste tot de inënting.

Op de heerschende epidemische gesteltheid moet eenige acht gegeven worden. Men ent niet gaarne in, wanneer 'er eene epidemische ziekte heerscht; ook niet, wanneer de heerschende gesteldheid zinkingachtig (*catharralis*) is.

Voor 't overige kan men, zoo als reeds is gezegt geworden, in ieder jaargetijde inënten, mits de behoorlijke omzichtigheid worde in acht genomen. Op eene der Eilanden, ten westen van Schotland gelegen, (*Insulæ Hebrides*,) wierden midden in den winter honderd en twaalf persoonen ingeënt. Zij stonden de Kinder-pokjes

jes gelukkiglijk door, hoe zeer zij, uit gebrek aan ſteenkolen, zig geene warme kamer verſchaffen konden, en geduurende de ziekte met blooте voeten over het ijs en ſneeuw liepen (*).

Met opzicht tot den tijd van den dag, verdient de voormiddag tot het inënten boven den namiddag den voorrang.

V. *Beantwoording der vraag: of het geoorlooft zij, ook buiten eene Epidemie van Kinder-pokjes in te enten.*

Mag men ook dan inënten, wanneer op die plaats geene Kinder-pokjes zijn? Over deeze gewichtige vraag ſtappen eenige beroemde Artſen zeer gemakkelijk heen, en beantwoorden dezelve, zonder eenige bedenking, met ja. Intusſchen is het zeer klaar, dat daar door de Kinder-pokjes op een plaats gebracht worden, alwaar ze anders niet zijn zouden, en dat op die manier de Geneesheer, welke één, twee, of meer kinderen tracht te redden, daarentegen duizenden aan het gevaar bloot ſtelt, om een prooi des doods te worden. In dit opzicht is de inënting voor het menſchelijk geſlacht zeer nadeelig geweest, en heeft de ſterfte van het zelve ongemeen vermeerdert, zoo als beneden zal

(*) MONRO *account of te ſmall-pox in Scotland, p.* 17.

zal beweezen worden. Ook heeft men recht de Politie in zommige ſteden de inënting buiten de epidemie verboden. Het ſtrijdt in alle opzigten met de zedekunde, om een paar kleine lievelingen te redden, de kinderen van eene geheele ſtad aan eene zoo gevaarlijke ziekte bloot te ſtellen. Het ſtrijd, zoo als de heer HUFELAND zeer fraai zegt, tegen den eerſten grond-regel der zedekunde: *Wat gij niet wild, dat anderen u doen zullen, doe dat ook anderen niet.* Een ieder zedelijk goed mensch zal het voordeel der Maatſchappij boven zijn eigen bijzonder voordeel ſtellen, en hij zal onder geen voorwendzel iets ondernemen, wat der Maatſchappije nadeelig zoude kunnen zijn. De heer Profesſor HEBENSTREIT zegt daarom met volkomen recht: „ Het is de plicht van eene wijze Overheid de „ inënting wel geenzints algemeen te verbieden, „ maar ook niet zonder bepaling aan te raaden, „ nog minder dezelve ten allen tijden en onbe- „ paald te veroorloven. Slechts dan, wanneer „ anderzints eene Epidemie der Kinder-pokjes „ op een plaats heerscht, kan de inënting aan „ een ieder, zonder onderſcheid, gedaan wor- „ den; maar buiten dergelijke Epidemiën moest „ men niemand veroorloven, zig, of de zijnen, „ aan zijne woonplaats zelf, en midden onder „ andere menſchen, de Kinder-pokjes te laa- „ ten inënten."

Zommige Geneesheeren hebben, om de inoculatie buiten de Epidemie te verontſchuldigen, voorgegeven, dat de door konst verwekte Pokjes niet beſmettend waren, en dat 'er nooit door de inënting eene Epidemie van Kinder-pokjes ontſtond. Maar dit voorgeven is ten eenemaal ongegrond; het is volkomen bewezen, dat door de inënting van een enkel kind, te meermaalen eene Epidemie van Kinder-pokjes in een ſtad, en de omleggende Landſtreek, is gebracht geworden. Zoo verſcheenen de Kinder-pokjes, door de inoculatie verwekt, in den jaare 1781. te Weimar, om ſlechts één voorbeeld bij te brengen. Waarom zouden ook de door kunst verwekte Pokjes niet even zoo goed beſmetten, als de natuurlijke, indien zij waare Kinder-pokjes zijn? Waaren zij niet beſmettend, zoo waaren zij geene echte Kinder-pokjes. Een rechtſchapen Arts zal dus niet ligtelijk buiten eene Epidemie van Pokjes inënten: het geſchiede dan op het Land, in een eenzaam ſtaande huis, van het welk geene verdere verſpreiding der beſmetting te vreezen is.

VI. *Van de voorbereiding tot de Inënting.*

De voorbereiding ter inënting moet zeer eenvoudig zijn. Zij moet niet te lang duuren, op dat het lichaam niet te zeer verzwakt, niet te prik-

prikkelbaar en gevoelig gemaakt worde. De geheele voorbereiding bestaat daar in, dat men het kind een tijd lang koel houd, het veel waterachtige dranken laat drinken, het zelve geene vleesch-spijzen geeft, en het grooten deels met groenten voedt. Voor deezen plagt men de Kwik, voornamelijk de Calomel, voor onöntbeerlijk ter voorbereiding te houden. ROSENSTEIN en DIMSDALE prijzen ze buitengemeen aan: maar eene herhaalde ondervinding heeft geleerd, dat het gebruik van dit middel niet slechts nutteloos, maar hoogst nadeelig is, vermits wel de Kinder-pokjes zelve gemakkelijk voortkomen, maar in haare gevolgen des te gevaarlijker worden. Bij kinderen, wien men ter voorbereiding Calomel gegeven heeft, bespeurt men doorgaans na het doorstaan der Kinder-pokjes, opgezwollene klieren, uitvallen der tanden, en eene zwakkelijke lichaams gestelt-heid (*).

VII.

(*) *In preparing the body I rely chiefly upon the vegetable diet. I have proclaimed open war against mercury, nor have I ever prescribed a single dose of it as a preparative for the small-pox, except in one case, where another complaint made it necessary. The glandular swellings, the loss of teeth in children, and the weak habit of body, which very often succeed the small-pox in this country, are entirely owing to the indiscriminate and too free use of mercury.* BENJ. RUSSEL *in med. obs. and inqu. Vol. 5.*

VII. *Van de verſchillende manieren om in te enten.*

'Er zijn zeer verſchillende manieren, om door kunst de Kinder-pokjes te doen voortkomen. De bekendſte zijn de navolgende:

(1.) *De manier der Chineeſen.* Zij doopen een wiek van catoen in pokſtof, en ſteken de zelve het in te enten kind in den neus. Deeze manier is, zoo als eenige, in Europa gedaane, proeven geleert hebben, zeer gevaarlijk.

(2.) *Het koopen der Kinder-pokjes.* Dit is onder het gemeene volk in veele Landen gebruikelijk. Het te beſmetten kind word in de kamer bij den pok-zieken gebragt. Vervolgens worden eenige duiten op de opengeſprongen puistjes gelegt, zoo dat deeze duiten met etter bedekt worden. Deeze duiten worden naderhand op de kuiten van het te beſmetten kind vast gebonden, hier door word het kind beſmet: en zoo ontſtaat de ziekte.

(3.) *Door middel van een blaartrekkende pleiſter.* Door een blaartrekkende pleister word de opperhuid afgeſcheiden, en vervolgens de inënting-draaden opgelegt; zomtijds word ook de etter, of de gedroogde korst der Pokken, op de gewonde plaats opgeſtreken of opgelegt. Deeze manier heeft wel grooten voorrang: maar ze gaat met die onaanneemlijkheid gepaart,

dat

dat op de plaats, alwaar de inënting geschied, lichtelijk hardnekkige en rondom vreetende zweeren ontstaan.

(4.) *Door middel van een draad.* Een met pokgift nat gemaakte draad word door de huid getrokken, en in de wond agtergelaten. Deeze manier is geheel verkeerd: want de draad word nat en rottig, waar uit erge toevallen ontstaan.

(5.) *Door middel van het lancet.* Zommigen hebben geraaden, het lancet met etter te bestrijken, de etter op het lancet te laaten droogen, en zig dan, wanneer men wil, van dit lancet ter inënting te bedienen. Deeze manier deugt niet, want: 1. word het lancet, waar op het gift is gedroogd geworden, stomp; en 'er is dus een groot geweld noodig, om insnijding te maken. — 2. Men heeft opgemerkt, dat de wonde, met zulk een lancet gemaakt, zeer sterk ontstoken word, en hevige pijn verwekt.

(6.) DIMSDALE steekt de punt van het lancet in versche pokstof, geduurende de etterkoorts. Hij brengt als dan dit, met het gift bevochtigt, lancet schuins in tusschen de opperhuid, en de huid aan den opper arm, op zulk eene wijze, dat de steek slechts klein is, en naauwlijks een droppel bloed te voorschijn koomt. Hij drukt met den vinger zacht op het lancet, terwijl het zelve in de gemaakte wonden steekt,

draait

draait het om, en trekt het 'er uit. Wanneer het kind voor het lancet bang is, ent men het ſlapend in.

(7.) *Door middel van een naald.* De Gattiſche manier is de volgende. Eene aan de punt breed geſlepen naald, of een lancet, door middel van het welk een etterende pok geopend is geworden, word den in te enten, aan beide handen, tusſchen den duim en den toonvinger, onder de opperhuid gebragt. Is de inënting geſchied, zoo legt men Engelſche Taf op. Men kan, zoo als die geenen beweeren, welke deeze manier volgen, buiten bedenking den pokzieken, van wien de ſtof genomen moet worden, met den in te enten geduurende de inënting in ééne kamer brengen. Ik houde ſtaande, dat Ik zulks niet goedkeure. Zomtijds inoculeert men te vergeefs door den ſteek, terwijl de inëntingſtof, wanneer dezelve nader beproeft word, aan de blaartrekkende pleister kleeft.

(8.) *Door den pok-korst.* De heer VAN STORCK prijst tot de inënting aan den korst der pokken, tot poeder gewreven. Men bewaart dit poeder in een wel toegeſtopte glaaze flesch. Wil men zig daar van bedienen, zoo maakt men in den opper-arm een ſneede, en wrijft het poeder in de wond, of men brengt het zelve, door middel van een lancet, onder de opperhuid.

(9.) *Door middel van een draad.* 'Er word

aan den eenen of aan beide armen met het lancet eene ſneede gemaakt: voornamelijk op den linken arm, dewijl dezelve minder gebruikt word. In deeze ſneede worden draaden gelegt, die met pokſtof bevochtigd zijn. Vervolgens legt men een dek-pleister over de wond, en neemt na verloop van vier en twintig uuren de draaden 'er weêr uit.

VIII. *Van de plaats, op welke de Inënting geſchieden moet.*

'Er zijn eenige plaatſen, die met opzicht tot de inënting zeer ongeſchikt zijn.

(1.) *Aan de beenen* geneest de wonde moeijelijk. Ook vat de beſmetting niet zoo licht (*).

(2.) *Tusſchen de duimen en den toon-vinger.* Deeze plaats is niet zeer ter inëntinge geſchikt: want, dewijl de Kinderen de gewoonte hebben, dikwils met hunne handen het gezicht aan te raaken, zoo gebeurt het zomtijds, dat ze de beſmetting in den mond, de neus, of de oogen brengen, waar door erge toevallen ontſtaan. De heer ACKERMAN verhaalt dusdanig een geval.

(3.) *Aan den opper-arm.* Geſchied de inënting, zoo als doorgaans, op de plaats, alwaar men

(*) RAHN *Erfolg der Einpfropfung in unſerer Schweiz.* pag. 153.

men gewoon is de fontenellen te zetten: zoo is dezelve reeds uit dien hoofde ongeſchikt, dewijl zig de zieke bij het verbinden der wonde altoos moet uitkleeden. Daarenboven ontſtaan zomtijds zeer hevige en pijnlijke zwellingen der oxel-klieren, wanneer men op deeze plaats inënt.

De geſchiktſte en beste plaats om in te enten, is op den voor-arm, dadelijk agter de hand.

IX. *Van de bewaaring van het Pok-gift, tot de Inënting geſchikt.*

Om den etter te bewaaren, doet men best, wanneer men den verſchen etter op een ſtuk glas, ſchielijk en op een warme plaats laat indroogen, maar als dan het glas, zoo wel voor de lucht, als voor ſtof, zorgvuldig bewaart. Wil men zig van dezelve bedienen, zoo houd men het glas over den damp van warm water, of men giet een droppel water daar op, en zoo dra de etter vloeibaar is, word de punt van het lancet in dezelve gedoopt.

De inënting-draaden moeten op een plaats bewaard worden, tot welken de lucht in 't geheel geen toegang heeft. Ook moeten dezelve, voor dat men ze bewaard, wel gedroogd worden, op dat ze niet rotten. SCHULZ beweert, dat het in 't geheel niet ſchaad, wanneer de draa-

den in de vrije lucht gedroogd worden (*).

Hoe langer de inënting-draad is bewaard geworden, hoe laater zig, na het inënten, de uitbottings-koorts vertoont.

X. *Van de kenteekenen der werkelijk gevatte Inënting.*

Zomtijds vertoont zig in 't geheel geene ontfteking op de ingeënte plaats, en evenwel heeft de inënting gevat: zomtijds word de ingeënte plaats ontftoken, en 'er vertoonen zig om dezelve eenige puisten, en evenwel heeft de inënting niet gevat.

Na twee, drie of vier dagen befpeurt men op de ingeënte plaats een kleine roode vlek. Dezelve verheft zig langzamerhand tot een puist. Gebeurt dit, zoo kan men verzekerd zijn, dat de inënting gelukt is: en offchoon naderhand de Kinder-pokjes niet mogten uitbotten; zoo kan men echter zoodanig iemand met eenige zekerheid gerust ftellen, dat hij geduurende zijn geheele leven van deeze ziekte bevrijd zal blijven.

Zekere kenteekenen van gevatte inënting zijn verder: wanneer het *fyftema lymphaticum* word aangetast, wanneer de klieren opzwellen, en wan-

(*) MURRAY *hift. infit. variol. in Suec. pag.* 105.

wanneer de adem ruikt, zoo als ook, wanneer de pis troebel word, eene geelachtige couleur aanneemt, en een kleiachtig zetzel afscheid.

Wanneer men behoorlijk geïnoculeert heeft, behoeft men niet te vreezen, dat naderhand nog eene natuurlijke besmetting ontstaan zal, hoe zeer ook de ingeënte persoon dagelijks met pokzieken mogt omgaan.

Hoe vroeger en sterker zig de ontsteeking op de ingeënte plaats vertoont, hoe zachtaartiger de opvolgende pok-ziekte word.

XI. *Van de herhaaling der Inënting.*

Wanneer men den minsten twijffel heeft, of de besmetting geschied is, of niet, zoo herhaalt men de operatie na verloop van een paar dagen nog eenmaal. Dit heeft in 't geheel geenen invloed op de ziekte. Intusschen zijn 'er eenige Schrijvers, bij voorbeeld, de heer SCHULZENHEIM, welke beweeren, dat men de inënting, wanneer dezelve de eerstemaal niet gevat heeft, niet herhaalen moet.

Men vind zeer dikwils kinderen, die, zelfs na herhaalde inënting, evenwel de Kinder-pokjes niet krijgen.

Zommige Artsen hebben vermoed, dat wellicht zekere persoonen alleenlijk met den etter van zekere andere persoonen besmet konnen

worden: dezelve hebben dus voorgeflagen, om van de befmetting wel zeker te zijn, twee wonden te maaken, en in ieder derzelve de etter van een ander perfoon te brengen. Doch deeze voorflag fchijnt nooit ter uitvoer te zijn gebracht geworden.

Befchrijving der door konst verwekte Kinder-pokjes.

Geen Schrijver heeft de door konst verwekte Kinder-pokjes zoo voortreffelijk befchreven, als de heer HUFELAND: hem heb Ik derhalven in de navolgende befchrijving voornamelijk gevolgt.

De uitbotting-koorts vertoont zig nooit voor den zesden dag, nooit later dan op den veertienden dag, en de puistjes nooit voor den negenden dag, na het doen der inënting. Verfchijnt de ziekte vroeger, zoo moet men zig overtuigt houden, dat de zieke, reeds voor de gedaane inënting, natuurlijk is befmet geweest. Wanneer de etter ter inënting lang is bewaard geworden, of de inënting-draad oud is, zoo heeft men wel gezien, dat de koorts eerst op den achtften, negenden, tienden, ja zelfs op den elfden dag zig vertoonde. Zomtijds blijft ook de koorts langer agterwegen, zonder dat de fchuld aan de etter legt: in dit geval heeft men zoo wel een hevige uitbottings-koorts, als veele puistjes te verwagten. De

De gemaakte wonde ſchijnt, kort na de operatie, te geneezen. Maar op den vijfden, of zesden dag vertoont zig aldaar eene nieuwe ontſteeking. Heeft men met de ſteek geïnoculeert, zoo verſchijnt een bladder; met den trekpleister, zoo verſchijnt een witte, ſpekachtige vlek. Rondom deeze plaats vertoonen zig verſcheide roode vlekken; zomtijds een zoort van roos aan den arm; zomtijds een zoort van rondsom voortëetend kwaad zeer; zomtijds eene ſterke zwelling der oxel-klieren, voornamelijk bij kinderen, die kropzweeren en Engelſche ziekte hebben; zomtijds hevige zwelling en ontſteeking om de wonde. Doch zulks gaat meer met moeijelijkheid, dan met gevaar gepaart; want de ziekte word als dan gematigder. Het is een zeer ſlecht teeken, wanneer 'er geene zwelling rondom de wonde ontſtaat, wanneer dezelve bleek of geelachtig ziet, en wanneer een dun waterachtig vocht uit dezelve uitvloeit. Het kind word neêrſlachtig en bleek, het riekt uit den mond, het verliest de eetlust, de tong is beſlagen, en de pis word troebel.

Op den zevenden of achtſten dag word de koorts ſterker, de wonde word droog, en neemt een blaauwachtig roode couleur aan. Daar bij voegt zig hoofdpijn, pijn in de ledematen, en in den onderbuik; de oogen worden betrokken; de neus vloeit; 'er onſtaan walging, braa-

 ken,

ken, hik, ſlaaperigheid, loomheid, of verheffing der ziels-vermogens en vermeerderde levendigheid. De ſlaap is onrustig. Het kind heeft trekkingen, of ſpringt plotſelijk met ſchrik op: zomtijds ontſtaan zelfs ſtuipen.

Alle deeze toevallen gaan aan de uitbotting der Kinder-pokjes vooraf, en houden, benevens de koorts, op, zoo dra dezelve te voorſchijn komen. De uitbotting duurt drie dagen lang. De pokjes vullen zig, etteren en droogen, tegen den negenden dag, na de uitbotting. De wond der inënting ettert ſterk, en deeze ettering duurt zomtijds drie of vier weken lang.

Van de behandeling der Ingeënten.

Heeft de ingeënte zeer veele Kinder-pokjes; blijft, na het te voorſchijn komen der puistjes, de koorts nog aanhouden; is de huid pijnlijk en geſpannen; klaagt de zieke over hevige pijnen in den hals, en word hem het ſlikken moeijelijk: zoo legge men een blaartrekkende pleister op de plaats, alwaar de inënting geſchied is, en in korten tijd zal de zieke verlichting vinden. Na verloop van tien of twaalf uuren word de blaartrekkende pleister zorgvuldig weggenomen, en de plaats met *Unguentum Baſilicum* verbonden.

Over de ingeënte plaats legge men, een met verſche, ongezoutene boter beſmeerde lap linnen.

nen. Eenige Artſen raaden aan bij herhaaling de plaats te waſchen met koud water, of digeſtief- of lood-pleister, of een omſlag (*fomentum*:) maar alle deeze middelen zijn nadeelig. Alleenlijk dan wanneer de ingeënte plaats zeer vroeg en zeer ſterk ontſtoken word, zoo dat 'er onrustigheid en koorts uit onſtaat, kan men een pap van brood-kruimen en melk op dezelve leggen.

Gaat de ziekte haaren ordentelijken gang, zoo heeft men niets te doen, als op den levens-regel te letten. Men houde den zieken in een koele kamer, en vermijde alle tocht, alle koude, alle vochtige lucht, alle ſchielijke verandering van koude in warmte, en omgekeerd.

Maar is de koorts ſlap, de pols klein en ongelijk, blijft de huiverigheid aanhouden, zijn de uiterſte ledematen koud, is hoofdpijn en gebrek aan eetlust voor handen, komen de pokjes enkelvoudig en ſlaauw voort, verdwijnen ze dikwils en verſchijnen op nieuw, maar verheffen zig niet, en blijft deeze toeſtand eenige dagen voortduuren: zoo moet de zieke warm gehouden worden, zijn levensregel moet voedzaam zijn, hij moet van tijd tot tijd een weinig wijn, en afkookzel van Kina met Spiesglas-wijn gemengt, bekomen. Op de inënting-wonde word in dit geval, een mostaard-pap gelegt.

Zomtijds gaat de uitbotting-koorts zonder

zeer hevige toevallen voorbij, de pokjes koomen te voorschijn, en de koorts neemt af; maar kort daar na koomt op eenmaal, zonder dat men het vermoed, een nieuwe en hevige koorts, met onrustigheid en benaauwdheid, en het kind huilt sterk. De oorzaak van dit toeval zijn de Kinder-pokjes; welke inwendig in den neus, en aan 't verhemelte ontstaan. Men laat, in dit geval, met azijn en water dikwils gorgelen.

Met opzicht tot de verdere behandeling, zie men het Hoofdstuk van de natuurlijke Kinderpokjes.

Voor- en nadeelen der Inënting.

'Er is veel over de voordeelen der inënting, maar misschien nog meer ten nadeele derzelve geschreven geworden. Beide partijën hebben, zoo als het in hevige geschillen gewoonlijk gaat, de zaak te verre gedreven. Het zij mij gegunt, de voornaamste gronden, zoo wel der verdedigers, als der tegenstanders van de inënting, tegen over elkander te plaatsen. Waarschijnlijk zal uit dit onderzoek dit besluit voortkomen, dat de inënting nog zulke groote voordeelen heeft, als haar van overdrevene verdedigers worden toegekent, nog zulke groote nadeelen, als vooringenomene tegenstanders haar toeschrijven.

Men brengt tegen de inoculatie in:

(1.)

(1.) De uitſlag is onzeker. Het kan zijn, dat het kind ſterft, en dan had men beter gedaan, het zelve niet in te enten.

Antwoord. Deeze tegenwerping is zeer onwijsgeerig: want men moet de zedelijke waarde eener daad altoos naar derzelver beweeg-redenen, maar nooit naar de gevolgen beoordeelen.

(2.) 'Er kan immers, geduurende de inënting, of kort daar na, zig bij de door konst verwekte Kinder-pokjes nog eene andere ziekte voegen, en den uitſlag twijffelachtig maken.

Antwoord. Zekerlijk kan dit gebeuren. Maar de tegenwerping ſlaat niet op de inënting: want dit zelfde is ook bij de natuurlijke Kinder-pokjes te vreezen.

(3.) De voor de inënting zoo gunſtige berekening der ſterfte, in vergelijking van de ſterfte aan de natuurlijke Kinder-pokjes, is te verre gedreven. De inënting behoud zoo veele kinderen niet als men zegt: want men weet hedendaags de natuurlijke Kinder-pokjes beter te behandelen.

Deeze tegenwerping is eenigzints waar, en verdient zekerlijk opmerking.

(4.) 'Er ſterven alleenlijk daarom zoo weinigen aan de gevolgen der inënting, dewijl de inënter de gezondſte lichaamen uitzoekt, daar integendeel de natuurlijke Pokjes kinderen van allerlei zoort zonder onderſcheid aantasten.

Ook

Ook deeze tegenwerping is niet geheel ongegrond.

(5.) 'Er zijn plaatſen, alwaar de inënting, zelfs door de bekwaamſte Artſen ondernomen, evenwel allerongelukkigst uitvalt. „ In den „ jaare 1777 wierden te Göttingen eens dertig „ kinderen ingeënt. Het gift vatte, gedeelte- „ lijk na herhaalde inënting, ſlechts bij zeven „ en twintig kinderen, en van deeze zeven en „ twintig ſtierven 'er *drie* geduurende de genee- „ zing (*). " Dus ſtierf te Göttingen *van negen ingeënte kinderen één:* en alle deeze kinderen wierden door bekwaame Göttingſche Geneesheeren, met de grootſte zorgvuldigheid ingeënt.

Hier op valt al mede niets te antwoorden.

(6.) Het kind kan de pokjes nog eens krijgen.

Antwoord. Dit is geen tegenwerping tegen de inoculatie, want het geval is allerzeldzaamst. Ook heeft men het zelfde, in eenige buitengemeen zeldzaame gevallen, bij de natuurlijke Kinderpokjes te vreezen.

(7.) Door de inoculatie wil men de Godlijke Voorzienigheid voorkomen.

Antwoord. Deeze tegenwerping is ongerijmd. Die zoo denkt, moest, om zig zelf gelijk te blijven, geene afleiders van onweder op zijn huis

(*) SCHLOTZERS *Briefw. Th.* 2. *pag.* 274. *Hannov. Magaz.* 1778. *No.* 14.

huis oprichten, om zig voor het inslaan van den blikſem te behoeden, hij moest zijn huis niet blusſchen, wanneer het brand, om der Godlijke Voorzienigheid niet voor uit te loopen, hij moest, wanneer hij ziek is, geen Geneesheer laaten roepen. — Doch, wat helpt het, veel over dit onderwerp te zeggen? Hardnekkige drijvers van een noodlot laaten zig evenwel niet overtuigen.

(8.) Inënten is iets kwaads te doen, op dat 'er iets goeds uit voortkome.

Antwoord. In geenen deele. Inënten is een zeer verſtandige, wel overwogene, en zedelijk goede daad doen, die, gelijk alle zedelijke handelingen, niet naar de gevolgen moet beöordeelt worden.

(9.) Het kind kan, voor de inënting, reeds beſmet zijn: dan word het door de inoculatie dubbeld beſmet.

Antwoord. Wanneer dit ook het geval waare, zoo ontſtaan echter daar uit, gelijk de ondervinding leert, geene kwaade gevolgen. De Pokjes worden daar door nog talrijker, nog kwaadaartiger.

(10.) Het is mogelijk, dat men met de Kinder-pokjes teffens eene andere ziekte inënt.

Antwoord. Deeze is de gewichtigſte tegenwerping van allen; en Ik erken openhartig, dat dezelve tot hier toe nog door geen eenen Schrijver, tot mijn genoegen en volkomene overtuiging,

ging, is wederlegt geworden. Men heeft veele voorbeelden, dat met de Kinder-pokjes teffens de mazelen zijn ingeënt geworden: zoude het nu niet mogelijk zijn, dat, op gelijke wijze, ook de kropzweeren, of eene andere ziekte, ingeënt konden worden?

(11.) De inënting is voor het menfchelijk geflacht over 't geheel meer nadeelig, dan nuttig. „ Zoo lang als de inënting der Kinder-
„ pokjes nergens algemeen ingevoerd is, nog
„ kan worden; zoo lang zal door haar het be-
„ fmettend gift flechts vermeenigvuldigt en ver-
„ eeuwigt, niet uitgeroeit, of algemeen goed-
„ aartig gemaakt worden; en zoo lang zal ook
„ altoos te vreezen zijn, dat enkel door ingeënte
„ lijders eene Epidemie van Kinder-pokjes on-
„ der de niet ingeënte, niet zelden met de on-
„ gunftigfte omftandigheden, en veel meenig-
„ vuldiger, dan ze zig naar den gewoonen loop
„ der natuur vertoont zou hebben, veroorzaakt
„ worden kan. Hoe nuttig derhalven de inën-
„ ting alleen voor de ingeënten wezen moge,
„ zoo is zij echter, naar de tegenwoordige ge-
„ fteltheid der zaken, voor het algemeene
„ wezen niet nuttig in zoo hoogen graad, als
„ haare, deels al te ijverige, lofredenaars heb-
„ ben willen beweeren (*). ” Te

(*) HEBENSTREIT *Lehrfatze der Medizinifchen Polizeywiffenfchaft*, pag. 178.

Te Londen is, gelijk uit de ſterflijsten blijkt, de ſterfte aan de Kinder-pokjes, zedert het invoeren der inënting, zeer buitengemeen toegenomen. Uit de tafelen, door den heer LETTSOM uitgegeven, blijkt, dat, geduurende de twee en veertig jaaren, welke het invoeren der inënting zijn voorafgegaan, de ſterfte aan de Kinder-pokjes was omtrent als 72 tot 1000; dat daarentegen, zedert deeze invoering, in twee en veertig jaaren, van den jaare 1731 tot den jaare 1773, de ſterfte aan de Kinder-pokjes omtrent was als 89 tot 1000; dat derhalven; zedert het invoeren der inënting, van de 1000 kinderen 'er 17 meer ſtorven, dan voor derzelver invoering, en dat de ſtad Londen alleen, geduurende de eerſte twee en veertig jaaren na het invoeren der inënting, 24,549 kinderen meer verlooren heeft, dan in de laatſte twee en veertig jaaren voor derzelver invoering. Het zelfde blijkt ook uit de tafelen, door den heer PRINGLE uitgegeven. Geduurende den jaare 1768 tot 1773 was de ſterfte aan de Kinder-pokjes te Londen, als 98 tot 1000, en geduurende den jaare 1763 tot 1768 zelfs, als 109 tot 1000. De inënting is bij gevolg voor den Staat nadeelig, en vermeerdert de ſterfte in groote ſteden (*).

De

(*) ROZIER *journal de Physique* 1776. *Tom.* 7. *p.* 66.

De heer LETTSOM beweert: dat de oorzaak van deeze vermeerderde ſterfte te zoeken zij in de gewoonte, om de ingeënte kinderen in de vrije lucht te laaten rond loopen, waar door zig de beſmetting van alle kanten verſpreid, en vermeent, dat derzelver nadeel voor den Staat zoude ophouden, wanneer de Regeering gelasten wilde, dat ingeënte kinderen moesten worden opgeſloten, of dat de inënting alleen in bepaalde Hospitaalen, van alle andere huiſen afgezondert en verwijdert, moest geſchieden. PRINGLE is van begrip, dat ook door de inëntende Artſen de ziekte verſpreid word. — In allen gevallen ziet men hier uit, hoe nadeelig de inënting voor den Staat in 't algemeen is, hoe zeer zij voor enkelen van deszelfs medeleden nuttig wezen moge.

De overtuigendſte grond voor de nuttigheid der inënting bij bijzondere perſoonen is ongetwijffeld die, welke genomen is van de bijzondere goedaartigheid der ingeënte Kinder-pokjes, waar door ze zig zoo zeer van de natuurlijke onderſcheiden. Van waar deeze buitengewoone goedaartigheid der ingeënte Kinder-pokjes voortkoomt, en aan welke oorzaak dezelve is toe te ſchrijven, daar over heb Ik nog weinig voldoende bij de Schrijvers geleezen, en door eigen nadenken niets kunnen uitvinden, wat mij, ter verklaring van dit zonderling verſchijnzel, voldaan heeft. Het voortreffelijkst, wat nog over

dit

dit onderwerp gezegt is, hebben wij den heer HUFELAND te danken. Hij zegt:

(1.) Bij de inënting gaat altoos eerst eene plaatselijke pok-ziekte aan de algemeene vooraf; het gift blijft een tijd lang enkel in de inëntings-wond, en word aldaar een tijd lang vast gehouden en verandert. „ Deeze plaatselijke „ ziekte (zegt hij zeer juist) is niets anders; „ dan eene door de prikkeling der vreemde „ stoffe, het pok-gift, veroorzaakte poging der „ natuur, om dezelve door ontsteking en et- „ tering uit te werpen, dezelve onschadelijk; „ en met onze natuur meer overeenkomstig te „ maken."

(2.) In de inënting bepaalt zig de hoofdziekte tot de plaats alwaar men inënt. „ Wij moeten „ (zegt hij,) de inënting - wonden niet enkel „ als plaatsen ter inzuiging van het gift, maar „ ook als werktuigen ter afscheiding beschou- „ wen. Het zelfde punt, dat eerst het gift op- „ nam en bewerkte; word naderhand het ge- „ wichtigst werktuig, waar in het, thans ver- „ meenigvuldigt en algemeen verspreid gift, we- „ der uitgeworpen en ontlast word, en in het „ welk zig ontwijffelbaar de voornaamste kracht „ der ziekte als in een midden-punt vereënigt."

Uit al het dus verre gezegde volgt voor den beoeffenenden Geneesheer deeze gewichtige regel: dat hij zig met het aanprijzen der inënting

niet overhaaste, dat hij niemand dezelve met dwang, of als een gewetens - zaak aanraaden, maar vooral niet onbefcheiden worden moet. De inënting is een daad, die bijna even zoo veel tegen als voor zig heeft; waar van de uitflag onzeker is; die misfchien voor het kind zeer voordeelig, maar misfchien ook doodelijk worden kan. Het is dus de plicht van een voorzigtig en verftandig Arts, aan de ouders geheel over te laten, of zij hunne kinderen willen laaten inënten, of niet. Word hij geroepen, zoo doet hij de operatie, en neemt de zorg over het ingeënte kind met een lugtiger gemoed op zig, zonder zig te bekommeren over den uitflag, dewijl hij bewust is, dat men hem niet kan tegenwerpen, zig te hebben ingedrongen. Handelt de Arts niet in dier voegen, zoo handelt hij onrechtmatig, en bereid zig zelf verwijtingen en onaangenaame uuren. Mij is een geval bekend, dat een Geneesheer, na dikwils herhaald bidden en aandringen bij de ouders, dezelve evenwel niet bewegen konde, hun eenig kind, hunnen lieveling, te laaten inënten, dewijl zij beweerden een voorgevoel te hebben, dat het kind aan de gevolgen der inënting fterven zoude. De Arts, teffens een vriend van 't huis, en een onbepaald lofredenaar der inënting, wilde den ouderen eene onvoorziene vreugde verwekken; hij inoculeerde het kind in 't geheim, en zeide 'er

aan

aan de ouders niets van, eer dat de operatie geschied was. De ouders verschrikten over dit bericht, en deeden den Geneesheer vriendelijke voorstellingen over zijn onbezonnen doordrijven: maar deeze voorstellingen veranderden wel dra in de hevigste verwijtingen, toen de kleine lieveling na verloop van weinige dagen aan de door kunst verwekte Kinder-pokjes stierf. De Arts wierd bijna zoo behandelt, als waare hij een opzettelijke moordenaar, en het publiek der Stad, alwaar dit geval gebeurde, maakte als ééne stem tegen hem. Van zoo veel aanbelang is het, dat men den ouderen niet overreede, hunne kinderen te laten inënten, en dat zig de Geneesheer, bij deeze gelegenheid, enkel lijdelijk gedrage.

VI. *Van de onechte Kinder-pokjes.*

De *onechte Kinder-pokjes*, of, zoo als dezelve anders ook genaamt worden, *Wind-pokken*, *Zwijne-pokken*, zijn eene zeer zachte ziekte; zoo zacht, dat slechts zeldzaam een Arts tot derzelver geneezing geroepen word. Zij worden dikwils met de echte pokken verward, waar van zij echter geheel onderscheiden zijn.

Beschrijving. Zij botten uit, zonder vooraf-

gaande walging, of eenig ander teeken. Zomtijds gaan dorst, mattigheid, hoest, slaaploosheid, vliegende pijnen, gebrek aan eetlust, en koortsachtige bewegingen, drie dagen lang voor de uitbotting voor af. Bij de meeste zieken verschijnen de onechte Kinder-pokjes het eerst op den rug. Ze zijn van de grootte der echte Kinder-pokjes, zomtijds iets kleiner. Ze zijn nooit zamenvloeijend; nooit in groote meenigte voorhanden; en doorgaans zijn 'er niet over de twee honderd op het geheele lichaam. Op den eersten dag van derzelver verschijning zijn ze roodachtig; op den tweeden dag hebben zij aan den punt een klein blaasjen vol dun, helder, waterachtig vocht, tusschen de huid en opperhuid: op den derden dag zijn ze rijp; en die, welke niet opengebroken zijn, verschijnen zoo vol met geelen etter, dat ze de gedaante hebben van echte pokken op den vijfden of zesden dag. De meeste deezer pokjes breeken op den tweeden dag reeds open; en zoo dra ze opengebroken zijn, onstaat eene dunne schubbe, maar geen etter, als in de echte pokjes, doch de zwelling zet zig. In die pokjes, welke niet openbreken, ontstaat etter, en ze droogen op. Op den vijfden dag na de uitbotting zijn ze bijna alle opgedroogt. De ontsteking is over 't algemeen van weinig aanbelang; en de onechte pokjes schijnen niet zoo zeer etter in zig te bevatten,

ten, maar veel eer enkel uitgeloopen vocht, zoo als het zig na het opleggen van een blaartrekkende pleister onder de huid verzamelt. De zieken bevinden zig vrij wel, en gevoelen enkel een weinig gebrek aan eetlust (*).

Kenteekens. (*Diagnoſis.*) De voornaamſte kenmerken, waar door men de onechte pokjes van de echte kan onderſcheiden, zijn de volgende:

(1.) De verſchijning van een klein waterblaasjen, op de punt van elke pok, op den tweeden, of op den derden dag.

(2.) De onechte pokjes zijn op den vijfden dag reeds met ſchubben bedekt, op welken dag de echte pokjes nog in 't geheel tot geene ettering zijn overgegaan.

Oorzaaken. De onechte pokjes zijn eene ziekte, van de echte Kinder-pokjes geheel verſchillende. Lieden, welke deeze ziekte nog niet hebben doorgeſtaan, worden door dezelve beſmet, van welken ouderdom ze ook wezen mogen: maar de beſmetting geſchied nooit meer, dan eens in 't leven. Artſen, welke inenten, moeten wel acht geven, dat ze de onechte met de echte pokjes niet verwarren.

Geneezing. De ziekte is zoo ligt, dat ze zig van zelf geneest, en dat 'er geene hulp van den Ge-

(*) *Medical obſervations and inquiries, Vol.* 1.

Geneesheer vereischt word. Men houd den zieken koel; men geeve hem dikwils te drinken, zuurachtige dranken van verſcheidenerlei zoort; (N°. X.) en men zette hem des avonds in een voetbad: verder heeft men niets te doen.

VII. *Van de Maſelen.* (Morbilli.)

Deeze ziekte was den ouden onbekend. RHAZES is de eerſte Geneesheer, welke, in de negende eeuw, dezelve beſchreven heeft. Ze wierd, teffens met de Kinder-pokjes, uit Afrika naar Europa gebracht. De Arabieren brachten ze naar Spanjen.

'Er zijn tweederlei zoort van Maſelen, die wezentlijk van elkander onderſcheiden zijn: namelijk de *goedaartige* en de *kwaadaartige*.

De ziekte vertoont zig doorgaans in January als eene Epidemie, neemt tegen den zomer af, en houd in July geheel op.

Zuigelingen worden zelden daar door aangetast, meest alleen kinderen van rijper jaaren: ook volwasſenen, wanneer ze de Maſelen niet reeds gehad hebben. Eenige weinige gevallen van kinderen, die de Maſelen mede ter weereld gebragt hebben, vind men bij de Schrijvers opgeteekend.

Ieder mensch heeft de Maſelen eens in zijn leven, zomtijds eerst in den hoogſten ouderdom.

Even-

Evenwel zijn 'er eenige uitzonderingen van deezen algemeenen regel, en zelfs meer dan in de Kinder-pokjes.

De Maſelen taſten dezelfde menſchen niet voor de tweedemaal aan: dog 'er zijn ook van deezen regel uitzonderingen, en zelfs meer dan in de Kinder-pokjes.

Beſchrijving der goedaartige Maſelen.

De zieke word aangetast door eene koude met rilling. Daar op volgt buitengewoone hette. Koude en hette wisſelen den eerſten dag beſtendig af. Den tweeden dag word de koorts ſterker, met dòrst, gebrek aan eetlust, hoofdpijn, benaauwdheden, loomheid; bij kleine kinderen ook wel met braking. De zieke niest dikwils. Hij heeft een raauwe drooge hoest, en haalt met groote moeite adem. De tong is wit en nat. De oogleden zwellen een weinig op, de oogen worden ontſtoken, en 'er vlieten uit dezelve meenigvuldige traanen. In geene ziekte zijn de kinderen zoo neerſlagtig, zoo afgemat, zoo traag, zoo gevoelloos, en zoo ſtomp van zintuigen, als in de Maſelen.

Tot den vierden of vijfden dag neemen deeze toevallen toe, en worden ſterker. Vervolgens vertoonen zig roode vlekken, als vloo-beeten, eerst op het voorhoofd, naderhand op de ove-

rige deelen van het aangezicht. Dezelve neemen langzamerhand, zoo wel in grootte, als in getal, toe. Eindelijk loopen ze in elkander, en vormen groote roode vlekken van verschillende gedaante. Van het aangezicht, alwaar ze zig doorgaans het eerst vertoonen, verspreiden zig deeze vlekken verder benedenwaarts, naar de borst, naar het onderlijf, naar de armen en beenen. De vlekken zijn niet boven de huid verheven.

Na dat de uitbotting der vlekken geschied is, houden de toevallen, het braken alleen uitgezondert, nog niet op; hoest en koorts worden sterker; de ademhaaling blijft moeijelijk; de zwakte zoo wel als het traanen der oogen, duurt voort; en 'er vertoonen zig daar bij slaapzucht, walging, en afkeer van spijzen.

Omtrent den zesden dag begint de uitslag op te droogen, de opperhuid scheid zig af, en is op den achtsten of negenden dag geheel los. Thans ziet het aangezicht, benevens het overige gedeelte van het lichaam, als of het met zemelen bedekt was; de toevallen houden op; alleenlijk het bezwaard adem haalen en de moeijelijke hoest blijven, en nemen zomtijds nog toe.

Zomtijds verschijnen de vlekken eerst op den zesden dag, zomtijds eerst op den veertienden. Zomtijds blijft het aangezicht van vlekken bevrijd, en alleen het overge gedeelte van het lichaam word daar mede bedekt. Bij

Bij zommigen ſtaan de vlekken een weinig boven de huid buitenwaarts, omtrent zoo als in de Kinder-pokjes op den tweeden dag.

Beſchrijving der kwaadaartige Maſelen.

'Er is een zoort van zeer gevaarlijke Maſelen, die even eens zijn, als de zamenvloeijende Kinder-pokjes. MORTON verhaalt, dat, aan deeze kwaadaartige Maſelen, in de herfst-maanden van den jaare 1672, weekelijks bijna drie honderd kinderen geſtorven zijn (*).

Op den eerſten dag verſchijnen de gewoone toevallen, op den tweeden is de pols vollër en ſchielijker, 'er ontſtaat eene buitengewoone loomheid, de oogen worden ontſtoken, de ademhaling is moeijelijk, de amandelen worden ontſtoken, 'er ontſtaat ſlapeloosheid, zwaare koorts, pijn en zwaarte in 't hoofd. Des anderen daags vertoont zig reeds de uitſlag; vervolgens vermeerdert de ontſteeking der oogen; als mede de hoest, en de zieke klaagt over hette en benaauwdheid. De keel ziet donkerrood, de huid is droog, de ontlasting houd op, de tong is zwart, de dorst is onlesbaar, de pols klein en ſchielijk, zwakte en loomheid neemen

(*) *Pyretologia*, *pag.* 26. en in den *Appendix*, *p.* 241.

men toe. De uitſlag duurt vier of vijf dagen, en verdwijnt dan, te gelijk met de koorts, zonder het afvallen van ſchubben. Thans worden de oogen pijnlijk; hoest, benaauwdheid, en moeijelijke ademhaaling duuren voort, en neemen toe, zonder ontlasting. De dorst vermindert. De pols word ſchielijk en onregelmatig. Daarbij voegt zig eene geheele afneeming van kragten, pijnen in 't lijf, persſing tot afgang, bloedige afgang, ſlaapzucht en ijling. Deeze toeſtand duurt tot den zesden, zevenden of achtſten dag. Thans worden de ledematen koud, en de dood maakt een einde aan deeze toevallen (*).

Bij zommigen duurt de ziekte drie of vier weken, eer ze ſterven. Allen, die ſterven, ſterven aan 't koud vuur, aan het een of ander deel van het lichaam, of aan de long, of aan den aars, of aan den mond, of aan de wangen. De meisjens krijgen doorgaans het koud vuur aan de teel-deelen.

Opening van de lijken der geenen, die aan de kwaadaartige Maſelen geſtorven zijn.

In de lugtader zoo wel, als in de takken van de long, word weinig ſlijm gevonden; de bloedvaa-

(*) WATSON *in Med. obſ. and inqu. Vol.* 4. *p.* 132.

vaaten van de long zijn opgezwollen van bloed, de ingewanden, voornamelijk het *inteſtinum jejunum*, zijn ontſtoken; zomtijds is het koud vuur in de longen. Men vind nergens etter, maar altoos koud vuur.

Kenteekens (Diagnoſis) *der Maſelen.*

De Maſelen onderſcheiden zig van de ſcharlaken-koorts daar door, dat de gedaante der vlekken hoekachtig is, en dat de vlekken duidelijk van elkander afſtaan; terwijl daarentegen in de ſcharlaken-koorts de geheele huid rood, of met roodheid bedekt is.

Ze onderſcheiden zig van de beginnende Kinder pokjes daar door, dat deeze kleine ronde vlekken maaken.

Maar in 't algemeen onderſcheid het ſnuiven, het dikwils niezen, en de raauwe drooge hoest, de Maſelen gemakkelijk van alle andere ziekten met uitſlag.

De kwaadaartige Maſelen zijn in den beginne van de goedaartige moeijelijk te onderſcheiden; het eenige kenmerk is de buitengewoone zwakte en loomheid, welke bij de laatſte niet gevonden word.

Voorzegging (Prognoſis) *der Maſelen.*

De goedaartige Maſelen zijn op zig zelf, wanneer

neer ze behoorlijk behandelt worden, eene geheel niet gevaarlijke ziekte: de kwaadaartige Maſelen zijn meest doodelijk.

Wanneer de uitſlag vroeger als gewoonlijk, of laater als gewoonlijk, zig vertoont, zoo is 'er gevaar voor handen.

Verdwijnen de vlekken ſchielijk, en zonder als ſchubben af te vallen, zoo is 'er gevaar voor handen.

IJling toont gevaar aan.

Buikloop met pijnen in 't lijf is bijna altoos een teeken van den aannaaderenden dood, wanneer daar bij te gelijker tijd de uitſlag verdwijnt.

Sterk zweeten is een ſlegt teeken.

Hevige hoest, met groote onrustigheid en buikloop gepaart, kondigt den dood aan.

Wanneer kinderen, die in 't kort eerst de Maſelen gehad hebben, kort daar op de Kinderpokjes krijgen, zoo ſterven zij lichtelijk daar aan.

Bij kinderen is de ziekte veel minder gevaarlijk, dan bij volwasſenen.

De ziekte word gematigder, wanneer de uitſlag reeds op den derden, dan wanneer dezelve eerst op den vijfden dag zig vertoont.

Voor lieden, die een zwakke long hebben, zijn de Maſelen eene gevaarlijke ziekte.

Wanneer, tot den tijd, dat de uitſlag te voorſchijn koomt, de huid vochtig is, zoo is zulks een goed teeken.

De Maſelen dooden meer jongetjens als meisjens, meer ſterke als zwakke kinderen.

De Maſelen zijn gevaarlijker bij kinderen onder de drie jaaren, dan bij zulken, die boven de drie jaaren oud zijn.

Kinderen, die reeds eenigen tijd te vooren, eer zij door de Maſelen aangetast wierden, over loomheid en pijn in de leden geklaagt hebben, krijgen meest een Maſelen-ziekte.

Wanneer de zieke, in het begin der ziekte, zeer veel zweet, en weinig pis loost, zoo zijn 'er ſtuipen op handen.

De Maſelen moeten nog hoogrood, nog bleek zien.

Oorzaak (Ætiologia) *der Maſelen.*

De Maſelen ontſtaan door een bijzonder, beſmettend gift. Hier doet zig de vraag op: hoe koomt dit gift in het lichaam?

Zommigen beweeren: *door het Darm-canaal.* Zij zeggen, het gift word met de lucht in den mond ingeädemd, vermengt zig aldaar met het ſpeekzel, word met het zelve naar beneden geſlikt, en beſmet op die wijze door de maag. GARDINER voornamelijk houd dit gevoelen ſtaande (*). Hij verklaard daar uit, waarom de beſmetting-koorts door braakmiddelen zoo zeer

(*) GARDINER *on the animal oeconomy*, pag. 196.

zeer vermindert word; dewijl namelijk door dit middel het gift uit de eerste wegen word weggenomen. Maar dit gevoelen is hoogst onwaarschijnlijk. Men heeft voorbeelden van kinderen, welke de afgevallen schubben der Maselen van hunne zuster, in een schotel bewaard zijnde, opgegeten hebben, en evenwel niet zijn besmet geworden. De groote CULLEN plagt in zijne voorleezingen een voorbeeld van dien aart te verhaalen, het geen hij zelf had waargenomen.

Anderen zijn van begrip, dat het gift der Maselen door de *zweetgaten* der *huid* besmet. De pokstof, zeggen deeze Schrijvers, wanneer ze op de huid gebragt word, besmet door de zweetgaten, (*pori:*) even zoo ook het maasel-gift. Maar ook dit gevoelen schijnt verkeerd te zijn. Het pok-gift besmet ongetwijffeld door de huid: dewijl men weet, dat tot de inënting niet noodzakelijk veréischt word, dat de stoffe onder de opperhuid in het celluleus weefzel gebracht word. Maar waarschijnlijk ontstaat, in de meeste gevallen, de besmetting in de natuurlijke pokjes door den neus, of door de longen.

Doch het zij zoo het wil, dit schijnt ten minsten uitgemaakt te zijn, dat de Maselen door den neus, en door de longen besmetten. Het gift word, met de lucht, in den neus, en in de longen ingezogen. Het werkt op het Schneide-

deriaanſche vlies als een prikkel: van daar het niezen, ſnuiven en hoesten. De prikkeling werkt zoo hevig, dat 'er eene ontſteking benevens derzelver gevolgen, de koorts, enz. ontſtaan. Vermoedelijk is de roode uitſlag een bloot gevolg van de hevige prikkeling op het Schneideriaanſche vlies; een bloot gevolg van de Sympathie, tusſchen het Schneideriaanſche vlies en de huid.

Van de geneezing der Maſelen.

Zijn de Maſelen goedaartig, zoo valt 'er voor den Geneesheer weinig te doen. Word de ontſteeking hevig, zoo doet eene maatige aderlaating goeden dienst. Het aderlaaten is zomtijds, ſchoon zeldzaam, noodig; maar het is hoogst nadeelig, wanneer het ontijdig geordonneert word.

De beste dienſten doen de braak-middelen (N°. V. VII.) in het begin der ziekte. HOFMAN heeft ze reeds aangepreezen, voornamelijk om de eigenſchap, die ze bezitten, van de krampachtigheid der huid weg te nemen. Na het braakmiddel geeft men braak-wijnſteen in kleine giften, of nog beter het mengzel N°. XXII. Teffens laat men den zieken dikwils in een laauw voetbad plaatſen.

Word de hoest zeer ſterk en hevig, zoo word een blaartrekkende pleister tusſchen de ſchou-

de-

deren gelegt. Dit middel doet goede diensten in elk tijd-perk der ziekte.

Eenige Artsen hebben tegen het hoesten slijmachtige middelen aangeprezen. Maar deeze middelen doen, gelijk de ondervinding leert, weinig of geen dienst, en hebben nog dat onaangenaam gevolg, dat ze verstopping veroorzaaken. Is de ontsteeking niet meer voor handen, heeft de zieke behoorlijk open lijf, en blijft de hoest nog met hevigheid voortduuren, zoo doen zachte Opiaten, gepaart met spiesglas-wijn, en 't middel van Minderer (N°. XXIV.) zeer goeden dienst.

Het lichaam moet, geduurende den geheelen loop der ziekte, door clijsteeren, of door zagte ontlastende middelen (N. XXIII.) bestendig open gehouden worden.

Eenige Artsen zijn gewoon in de Maselen Salpeter voor te schrijven; maar dit is een hoogst nadeelig en gevaarlijk middel. HOFMAN verhaalt, dat de drie zoonen van den Keurvorst van Saxen, uit hoofde van de hun ingegeven Salpeter, aan de Maselen gestorven zijn (*).

Een hevige buikloop stilt men dadelijk door

Opium.

(*) *Inde retardabatur macularum eruptio, respiratio fiebat angusta & difficilis, tussis continua sine screatu, accedebat asthma intensum, & intra septem dies tres pueri occumbebant, cum ingenti parentum luctu.*

Opium. Eenige Artſen ſpreken van inſluiting der vuiligheid, die zeer gevaarlijk zijn zoude. Doch dit is eene blooте ſtelling, en heeft even zoo min grond, als de leer van den opgeſtopten Druiper. Wanneer men matige giften van *Opium* geeft, zoo dat geene volkomene verſtopping van het lichaam daar uit ontſtaat: zoo heeft men in 't geheel geene nadeelige gevolgen daar van te vreezen.

Tegen de opſtopping der pis, die zig zomtijds bij de Maſelen voegt, helpt een blaartrekkende pleister.

Slaan de Maſelen in, zoo word den zieken wijn gegeven. Is 'er teffens een ſterke buikloop voor handen, zoo geeve men rooden wijn. In dit geval red de wijn den zieken dikwils zeker van den dood.

Tegen de kwaadaartige Maſelen is de Kina het voornaamſte, zoo niet het eenige middel. Men geeft (N°. XXV.) Extract van Kina met Spies-glas-wijn (*).

Schijnt

(*) WATSON in *Med. obſ. and inquiries*, *Vol.* 4. PERCIVAL in *med. obſ. and inqu. Vol.* 5. *pag.* 284. zegt: — *During the late epidemic not a ſingle inſtance occurred to me of the peripneumony ſucceding the meaſles, when the bark had been employed; but my aſſiſtance was deſired in the laſt ſtage of fifteen unfortunate caſes of this kind, in which the common antiphlogiſtic and pectoral courſe had been purſued.*

Schijnt de lichaams gesteltheid van den zieken te zwak, om de uitslag behoorlijk naar de huid te drijven, zoo geeft men ook wel Campher. Verscheiden beroemde Artsen, en ook de heer HUFELAND, prijzen dit middel aan.

De levensregel van den zieken moet waterachtig zijn. Men laat hem veel en dikwils drinken, en wel zuurachtige dranken; Limonade, Azijnhonig (N°. X.) enz. De kamer, in welke de zieke zig ophoud, moet nog te koud, nog te warm gehouden worden, maar altoos eene middelmaatige warmte hebben. Voorts moeten de gordijnen voor de raamen, om de oogen te spaaren, niet opgetrokken worden. Ook laat men den zieken de oogen met laauw water van tijd tot tijd uitwasschen.

Het is in deeze ziekte, gelijk in alle andere, goed, wanneer de zieke zoo weinig mogelijk eet. Vleesch moet hij geheel vermijden. Ligte groenten en vrugten zijn voor hem de geschiktste spijzen, in gevalle hij volstrekt begeert te eeten.

Zoo lang de uitslag zichtbaar is, moet de zieke niet in de vrije lucht komen.

Van de gevolgen der Maselen.

De gevolgen der Maselen zijn van meer gewicht, dan de ziekte zelve. Doorgaans ontstaan zij van verkouding. Men moet dus de masel-

zie-

zieken niet, zoo dra ze maar geneezen ſchijnen te zijn, dadelijk aan de vrije lucht bloot ſtellen: zij moeten veel eer nog een tijd lang t'huis gehouden, en voor de lucht bewaard worden. Geſchied dit niet, zoo ontſtaan 'er verſcheidenerlei toevallen, voornamelijk eene ontſteking en ettering der oogleden, of een erge hoest.

De hoest word het best door *Laudanum*, met Spiesglas-wijn gemengt, geſtilt.

Is de hoest niet zoo zeer krampachtig, als hardnekkig: zoo geeft men, naar het voorſchrift van zommige Geneesheeren, Spiesglas-zwavel, (*Sulphur aurat. Antimon.*) daagelijks van één tot drie grein, met nog eens zoo veel ſuiker, en een zemeldrank, met honig zoet gemaakt.

De oog-ontſteking vordert bijzondere opmerkzaamheid: want deeze ontſteeking der oogleden duurt zomtijds het geheele leven voort, wanneer ze niet dadelijk van den beginne naar behooren behandelt word. Beſpeurt men dus, dat de oogleden rood of gezwollen worden, zoo houde men het kind zorgvuldig t' huis, en bewaare het zelve voor de lucht en de koude. Naderhand kan men, door herhaalde blaartrekkende pleisters, in den nek, of agter de ooren gelegt, of ook door een Fontanelle, dit toeval wegnemen. Daar bij moeten teffens, des avonds alvoorens te gaan ſlaapen, herhaalde voetbaaden gebruikt

worden. De oogen zelve kunnen gewasſchen worden met het water (N°. XXVI.)

Tegen de uitteerende koorts doen voetbaaden, blaartrekkende pleisters, en Kina goeden dienst.

Een aanhoudende buikloop word door *Laudanum* weggenomen (N°. XII.).

Tegen de ontſteking der Longen helpt niets zoo ſchielijk, dan een zagte aderlaating, welke, naar maate van de omſtandigheden, herhaalt moet worden. Om deeze ontſteeking voor te komen, laate men alle maſel-zieken, na het doorſtaan der ziekte, een borstrok van flenel, op de bloote huid, eenige weken lang dragen.

Tegen de heesheid, die na de Maſelen overblijft, helpt de Kina.

Zomtijds ontſtaat ook na de Maſelen eene algemeene waterachtige zwelling over het geheele lichaam; of 'er ontſtaan etterzakken in de binnenſte gehoor-wegen; de etter doorknaagt in dit geval het trommelvlies, de gehoor-beenderen vallen uit, en 'er volgt eene ongeneeslijke doofheid.

Van de Inënting der Maſelen.

De Inënting der Maſelen wierd door HOME beproeft, voornamelijk met oogmerk, om de toe-

toevallen der Longen te verminderen, dewijl op deeze manier de besmetting niet door de longen geschied. Ze wierd op eene gelijke wijze, als in de Kinder-pokjes ondernomen. Men maakte eene sneede in de huid, tusschen de masel vlekken van eenen zieken, die de Maselen had, zoo dat 'er eenig bloed te voorschijn kwam. In dit bloed wierd catoen gedoopt; 't welk vervolgens aan den in te enten persoon, op de beide armen, even gelijk de inënting-draaden bij de inënting der Kinder-pokjes, onder de opperhuid gebragt wierd. De gevolgen der inënting vertoonden zig tegen den zesden dag. Zonderling scheen het, dat het druipen der oogen, zoo wel als het niezen, bij de ingeënten bijna even zoo sterk was, als bij de geenen, die natuurlijk besmet wierden. Maar de hoest bleef geheel, of wel grootendeels weg, dewijl hier de besmetting niet door de Long geschied was. Andere Artsen hebben evenwel na de inënting hevige toevallen der Longen bespeurt. Ook heeft men in 't algemeen bevonden, dat de inënting der Maselen die voordeelen niet aanbragt, welke men van dezelve verwagt had, waarom thans deeze Operatie geheel buiten gebruik geraakt is. In Schotland zelf alwaar deeze inënting het eerst voorgestelt en gebeezigt wierd, hebben verscheide beroemde Geneesheeren mij erkend, dat men door elkander gerekend, van dezelve veel

 meer

meer nadeel, dan voordeel bespeurd hadde.

VIII. *Van de Scharlaken-koorts.*
(Scarlatina cynanchica.)

Het schijnt bijna, als of de Scharlaken-koorts den ouden niet bekend geweest waare. In 't algemeen heeft men voor de zestiende eeuw geene naauwkeurige beschrijving deezer ziekte. In Duitschland was dezelve voor den jaare 1720. nog weinig bekend, naderhand verspreide ze zig algemeen.

De Scharlaken-koorts regeert doorgaans als eene Epidemie. Ze is wel eene ziekte der kinderen; dog volwassenen blijven 'er ook niet bevrijd van. De Epidemiën der Scharlaken-koorts komen zeldzaamer voor, en houden een langer tusschenvak, dan de Epidemiën der Kinderpokjes en der Maselen.

Beschrijving der Scharlaken-koorts.

De Scharlaken-koorts verschijnt met verschillende toevallen, die zig zoo wel naar het jaargetijde, als naar de lichaams-gesteltheid van den zieken richten. Zomtijds is ze eene zoo gematigde ziekte, dat ze niet eens de hulp van den Geneesheer vordert; zomtijds is ze zoo buitengewoon hevig, dat ze in korten tijd den zieken

In

in 't graf fleept. Doorgaans vertoont ze zig op de volgende manier.

Het kind bevind zig niet wel. Het klaagt over loomheid, het kan zig niet bewegen, en het voelt een huiverigheid, die eindelijk tot eene fterke koude overgaat. Op de koude volgt eene buitengewoon vermeerderde hette. Thans word het kind treurig en neêrflagtig. Het krijgt hoofdpijn, walging, en eindelijk eene galachtige braaking: daar bij voegt zig een geneigtheid tot flaap, en zomtijds een ronking met hoest gepaart. Teffens klaagt het kind over een ftijfheid en pijnlijke gevoeligheid in den hals, gepaart met eene moeijelijkheid in 't flikken, zonder eigentlijke pijn. De huid is heet en droog; de pols ras en fterk; zomtijds ook hard. Tegen den avond, en geduurende den nacht, nemen alle toevallen toe: de koorts word heviger, de dorst bijna ondraaglijk, en 'er voegt zig onrustigheid en ijling bij. Thans word het flikken pijnlijk, de ademhaling fchielijker en moeijelijker, het fpreeken bezwaarlijk, de ftem piepend, en de adem heet, echter zonder kwaaden reuk. Het verhemelte, zoo wel als de keel, is gezwollen en rood; het lelletje in de keel, de ftrot en de amandelen, zijn met witte vlekken bedekt, die wel dra in etterende zweeren veranderen; de tong, die voorheen droog was, is nu geheel met een taai, geelachtig flijm

 be-

bedekt, uitgenomen om den rand en aan de punt, welke rood en vochtig zijn. De geheele mond is vol van een taai ſlijm. De pis is van een hoog roode couleur, en word in kleine hoeveelheid afgeſcheiden. Het lijf is zomtijds verſtopt, zomtijds open. De zieke heeft walging en een afſchuuw van alle ſpijzen. Onaangezien zijn hevige dorst verlangt hij niet te drinken, dewijl hij bevreesd is voor de pijn, die hem het ſlikken veroorzaakt, als mede voor de walging, die hem de drank in de maag verwekt.

Op den derden dag, na den aanvang der ziekte, vertoonen zig roode, meer of min breede vlekken, die uit ontelbaare, kleine, aan elkander ſtootende, weinig of in 't geheel niet boven de huid uitſteekende, donkerroode puistjes beſtaan. Deeze komen met een jeukte van de huid te voorſchijn, naderen elkander, en loopen in één. In 't begin komen zij bij afwisſeling te voorſchijn, en gaan weêr weg, ook veranderen ze dikwils van couleur: maar eindelijk blijven ze onverandert, en overdekken de geheele oppervlakte van het lichaam met een meer of min donker rood. De uitſlag vertoont zig eerst in het aangezicht, aan den hals, en op de borst: naderhand, in den tijd van vier en twintig uuren, zomtijds vroeger, zomtijds later, beſpeurt men dezelve ook aan de armen, aan het onderlijf, en aan de beenen. De hand benevens de vingeren

is gezwollen, ſtijf, en van een donkerroode couleur. De zieke ziet 'er uit, als of hij met rooden wijn overgoten was. Het aangezicht, de handen en de voeten, zijn een weinig gezwollen. Drukt men de huid met den vinger; zoo word dezelve wit; maar ze neemt de roode couleur wederom aan, zoo dra de drukking ophoud.

De tijd, wanneer de uitſlag zig het eerst vertoont, zoo wel als derzelver voortduuring, is verſchillende. Gemeenlijk verſchijnt ze op den derden dag na den eerſten aanval der ziekte, zomtijds vroeger, zomtijds laater. Vat de zieke een koude, zoo gaat de uitſlag naar binnen, en dadelijk word zijn hals erger. Zomtijds koomt de uitſlag, eer 'er nog zweeren in den hals ontſtaan, zomtijds eerst naderhand. Wanneer de uitſlag drie of vier dagen geduurt heeft, word ze bleek, de zwelling van het aangezicht, zoo als die van de overige deelen, neemt af, en de huid valt met ſchubben weg. Deeze afſchubbing geſchied in dezelfde ordre, in welke zig de uitſlag aan de deelen van het lichaam het eerst vertoont heeft. Om deezen tijd beſpeurt men hier en daar kleine, witte, verhevene blaazen op de huid, welke zig verheffen, en de gedaante van een gierst-uitſlag hebben. Deeze blaazen zijn met lucht (*Gas*) opgevult. De afſcheiding van de huid geſchied met eene bijna ondraaglijke jeukte.

 Wan-

Wanneer de uitſlag voor handen is, dan neemt de koorts eenigermaaten af. Maar zomtijds neemt de koorts niet af, en de keel word niet beter, zoo lang de afſchubbing niet begint. Dan, omtrent den zevenden dag, neemt eindelijk de koorts af, de pols word langzaamer, een matig zweet vertoont zig over het geheele lichaam; zomtijds ontſtaat een gezwel agter de ooren, de keel is minder pijnlijk, ſlaap en eetlust komen weerom, en de zieke geniet zijne voorige gezondheid.

Kenteekenen (Diagnoſis) *der Scharlaken-koorts.*

Van de *Ontſteeking der Amandelen*, (*Cynanche tonſillaris*,) is de Scharlaken-koorts in den beginne moeijelijk te onderſcheiden. Intusſchen ontſtaat de Scharlaken-koorts door beſmetting, de ontſteeking der Amandelen door eene verkouding; de Scharlaken-koorts heeft men in zijn leven maar eens door te ſtaan, de ontſteeking der Amandelen meermaalen: koomt eerst de uitſlag te voorſchijn, het welk op den derden dag gebeurd, zoo is de herkenning gemakkelijk.

Of de *Scharlaken-koorts* eene ziekte is, van de *kwaadaartige Keel-ontſteeking* (*Cynanche maligna*) wezentlijk onderſcheiden, is nog niet ontwijffelbaar uitgemaakt: want zomtijds worden de toevallen in de Scharlaken-koorts zoo erg, dat men niet in ſtaat is de ziekte van de

kwaad-

kwaadaartige Keel-ontſteeking te onderſcheiden.

Van de *Sprouw* is de Scharlaken-koorts, zelfs in den beginne, lichtelijk te onderſcheiden.

De Sprouw begint het eerst aan de lippen, en aan den rand van de tong, de Scharlaken-koorts daarentegen aan de Amandelen. De Sprouw is zonder koorts; de Scharlaken-koorts daarentegen is, zoo als de naam reeds aanduid, nooit zonder koorts.

Morton hield de Scharlaken-koorts voor een zoort van Maſelen; maar dit gevoelen is ongegrond; want wanneer, op deeze of geene plaats Maſelen en Scharlaken-koorts te gelijker tijd als eene Epidemie regeeren, zoo is die geen, welke éénе van deeze ziekten heeft doorgeſtaan, daarom niet van de andere bevrijd. Voorts is bij de Maſelen altoos hoest voor handen; bij de Scharlaken-koorts allerzeldzaamst. Bij de Maſelen ontſtaan nooit zweeren in den mond. In de Maſelen zijn hoekagtige vakken tusſchen de kleine vlekken, zoo als men op de borst duidelijk zien kan; in de Scharlaken-koorts is daarentegen de roodheid over het geheele lichaam gelijkvormig verſpreid, en de huid ziet 'er uit, als of ze met rooden wijn overgoten was. Eindelijk kan men, om zeker te zijn, bij de ouders onderrigting neemen, of het Kind één van beide ziekten, en welke van beiden, reeds gehad heeft.

Van de *Gierst-koorts* is de Scharlaken-koorts ge-

gemakkelijk te onderſcheiden. In de Gierſt-koorts gaan aan de uitbotting voor af beangstheid, herhaald zugten, een ongewoone ſteeking der huid, en een ſtinkend zweet; vervolgens verſchijnen de puisten, maar niet in het aangezicht. Ze zijn rood, ſtaan afzonderlijk, verheffen zig na een paar dagen met witte punten, en blijven ſlechts korten tijd. Dit alles vind in de Scharlaken-koorts geen plaats. Voorts lijdt in de Gierst-koorts de keel niet. Ook is de Gierst-koorts geene epidemiſche ziekte. De Gierst-uitſlag behoud haare couleur, wanneer ze met den vinger gedrukt word; de Scharlaken-uitſlag word na de drukking wit.

Van de *zwarte vlekken* (*Petechiæ*) onderſcheid zig de Scharlaken-koorts daar door, dat, in de *Petechiæ* de uitſlag zelden voor den vierden dag zig vertoont, en dan zijn het louter enkelvoudige, afgezonderde vlekken, welke voornamelijk in den nek, op den rug, en aan de uiterſte ledematen verſchijnen; in de Scharlaken-koorts daarentegen koomt de uitſlag op den derden dag, en beſtaat of uit zeer breede vlekken, of uit eene zamenhangende roodheid over het gezicht, zoo wel als over het geheele lichaam.

Van *de Roos* onderſcheid zig de Scharlaken-uitſlag daar door, dat ze zig over het geheele lichaam verſpreid, terwijl de Roos zig ſlechts aan het een of ander deel vertoont.

Van de *kwaadaartige Keel - ontfteking* is de Scharlaken - koorts, zoo als boven reeds herinnert is geworden, bijna in 't geheel niet te onderfcheiden. Ik zal intusfchen de voornaamfte onderfcheidings teekenen van beiden, zoo als WITHERING die opgeeft, aanwijzen. De *Scharlaken - koorts* heerscht doorgaans in den zomer en herfst, bij een heete en drooge lucht, in hooge, drooge en zandige Gewesten. Ze tast beide geflachten aan, zonder onderfcheid; egter vooral de fterken, en is voor den fterkften het gevaarlijkst. De huid is glad, fcharlaken rood, àltoos heet en droog; wanneer 'er puisten zijn, zoo zijn ze aan de punt wit. De oogen zijn helder, flikkerend, rood, zomtijds, maar zeldzaam, waterachtig. In den mond bevind zig een witte flijm, en de Amandelen zijn een weinig gezwollen. De adem is heet, maar niet ftinkend. De ftem is meest natuurlijk. Bij den eerften aanval der ziekte is de ontlasting natuurlijk. De ziekte is met ontfteking, (*inflammatoir*,) en eindigt op den derden, vijfden, achtften, of elfden dag. — De *kwaadaartige Keel - ontfteking* heerscht doorgaans in den winter, en in het voorjaar, bij een warme en vochtige lucht in beflotene, laage en moerasfige landftreeken. Ze tast voornaamelijk vrouwen en meisjens aan, teedere lichaamen; de fterken zijn in geen gevaar. De huid is van roode couleur,

leur, met puisten bedekt, en de puisten zijn rooder als het tusſchenvak tusſchen dezelve. De zieke zweet des morgens. De oogen zijn of ontſtoken en waterachtig, of ingevallen en flaauw. De mond is met een zwartachtig ſlijm opgevult, en aan de Amandelen vertoonen zig zweeren. De adem is ſtinkend, de ſtem is ratelend. De aanval koomt met een buikloop. De ziekte is van een rottigen aart, en heeft geen bepaalden tijd van geduurzaamheid.

Men heeft zeer dikwils beide ziekten, de Scharlaken-koorts en kwaadaartige Keel-ontſteking, te gelijker tijd, en op dezelfde plaats, zien regeeren. Zulk eene Epidemie zag CLARK (*).

Van de Voorzegging (Prognoſis) *der Scharlaken-koorts.*

Is het buitenſte deel van den hals pijnlijk bij het aanraaken, zoo is de ziekte gematigder, dan wanneer de buitenſte deelen van den hals niet pijnlijk zijn.

Hoe vroeger de uitſlag zig vertoond, hoe gevaarlijker; hoe later, hoe zachter de ziekte is.

Hoe meer de koorts afneemt, na dat de uitſlag

(*) *The proportion of thoſe, who had the diſeaſe in the form of* angina maligna *was one to four in all the patients, that came under my care.* CLARK *on fevers. p.* 212.

ſlag voor handen is, hoe gematigder de ziekte is.

De waterzucht, welke als een gevolg der Scharlaken-koorts ontſtaat, is zonder gevaar, wanneer ze wel behandelt word; maar word ze verkeerd behandelt, zoo is ze gevaarlijk, en kan doodelijk worden.

Hoe langer de uitſlag blijft, hoe ſterker de opvolgende afſchubbing is.

De voorzegging hangt in 't algemeen zeer veel af van den aart der heerſchende Epidemie.

Een plotſelijk naar binnen ſlaan van den uitſlag heeft altoos erge gevolgen.

Het is een zeer ſlecht teeken, wanneer de uitſlag nat is, zoo als ook, wanneer dezelve met zwarte vlekken, of met gierst-uitſlag vermengt is.

Hoe ſterker de ſcharlaken uitſlag op de huid verſchijnt, hoe minder de hals lijdt; en zoo ook omgekeerd.

Hoe meer de ziekte naar eene kwaadaartige Keel-ontſteking gelijkt, hoe gevaarlijker zij is.

Wanneer de uitſlag bij afwisſeling verſchijnt en inſlaat, zoo is 'er groot gevaar voor handen.

Wanneer uit den neus een ſcherp vocht vloeit, het welk den neushoek en het gezicht opvreet; zoo is dit een zeer ſlegt teeken.

Wanneer de uitſlag vroeg koomt en ſpoedig verdwijnt; wanneer daar bij de oogen rood en ontſtoken zijn, en de huid bleek en opgezwollen

is:

is: zoo is groot gevaar voor handen, indien hevige koorts en ijling, of een buikloop zig daar bij voegt.

Wanneer het Schneideriäansche vlies ontstoken is, zoo is 'er groot gevaar voor handen.

Kinderen staan de ziekte gemakkelijker door, dan volwassenen.

Wanneer de vlekken bij afwisseling komen en verdwijnen, en wanneer dezelve te gelijk dan rood en dan bleek zijn, zoo is ijling en de dood te verwagten.

Dikwils schijnt de ziekte in het begin zeer gematigd, en word naderhand op eenmaal hevig en doodelijk.

Wanneer de zieke zeer traag of slaapzuchtig is, en geduurende den slaap met de tanden knerst: zoo is dit een zeer slecht teeken. Hevige uitslag, die lang blijft, en met eene slechts geringe ontsteeking van den hals gepaart gaat, is een goed teeken.

Goed is het, wanneer de uitslag niet overal te gelijk, en niet voor den derden dag verschijnt.

Bloed spoegen en bloed wateren zijn van geen aanbelang in deeze ziekte.

Wanneer bij de waterzucht, die zig als een gevolg van de Scharlaken-koorts vertoont, zig koorts, slapeloosheid, en stuipen voegen, zoo sterft de zieke.

Het is een goed teeken, wanneer de geenen, die

die over hevige pijnen in de keel klagen, veel ſlijm uitwerpen.

Van de geneezing der Scharlaken koorts.

Bij de gewoone, goedaartige Scharlaken-koorts, moet men zoo weinig ter geneezing doen, als mogelijk is; want ze is buiten alle gevaar (*). Men ſchrijft eene antiphlogiſtiſche behandeling voor, laat het kind veel drinken, voornamelijk zuurachtige dranken, als Limonade, water met azijn-honig (N°. X.) gemengt, en dergelijke. Rijpe vruchten mag het kind gebruiken, zoo veel het maar wil. Warm houden en bewaaren voor de lucht is zeer noodig. Voetbaden en laauwe baden doen zeer goeden dienst.

Voor niets moet men zig in de Scharlaken-koorts zoo zeer wagten, als voor ontlastende middelen. Ze zijn zeer ſchadelijk, gelijk alle Geneeskundige Schrijvers bijna eenſtemmig beweeren. WITHERING zegt, dat zelfs de zachtſte Scharlaken-koorts door het gebruik van purgeer-middelen doodelijk worden kan.

Braak-

(*) *Si plus negotii aegris faceſſamus, vel lectulis continenter incarcerando, vel cardiacis, aliisque remediis ſupervacaneis nimis docte, & (ut vulgo videtur,) ſecundum artem ſupra modum ingeſtis, morbus ſtatim intenditur, & aeger non raro nullâ aliâ de cauſâ, quam nimia Medici diligentia, ad plures migrat.* SYDENHAM *Opp. Sect. 6. Cap. 2.*

Braakmiddelen (N°. V. VII.) doen daarentegen voortreffelijken dienst. Worden ze dadelijk in den beginne gegeven: zoo word daar door de ziekte zeer zacht gemaakt en gematigd. Na het braakmiddel geeft men een mengzel van Spiesglas-wijn en Geest van Mindererus (N°. XXII.).

De wijn moet even zoo wel, als de Kina, door DE HAAN en andere Artſen aangeprezen, zeer omzigtig gebruikt worden; anders ſchaden deeze beide middelen veel meer, dan ze nut doen.

Het aderlaten ſchijnt nadeelig te zijn. Men heeft zelfs van een paar aangelegde bloedzuigers, uit hoofde eener hevige ontſteeking der oogen, ſlechte uitwerking gezien.

Van pis-afdrijvende middelen heeft men goede werkingen beſpeurt. WITHERING prijst in dit opzicht aan het Alsſem-zout (*Sal Abſynthii*) van een drachma tot twee drachma in vier en twintig uuren.

Opiaten vermeerderen de onrust van den zieken, in plaats van dezelve te bedaaren.

Blaartrekkende pleisters zijn nadeelig, en bevorderen de ijling.

Om de taaije, dikke ſlijm los te maken, prijst WITHERING een gorgel-drank aan, uit een *Decoct. Contrayervæ* met *Oxymel Squillit.* Anders bediene men zig ook van een afkookzel van Salij met azijn.

Is

Is de ziekte werkelijk van een rottenden aart, zoo word Kina gegeven. Voornamelijk neemen de kinderen dezelve gaarne naar het voorſchrift van CLARKE (N°. XXVII.).

Zijn de klieren van het kakebeen zeer gezwollen, zoo laat men de vluchtige zalve (N°. I.) inwrijven. Worden de toevallen in den hals en de keel-ontſteeking zeer hevig, zoo legge men een halsband van blaartrekkende pleister om den hals.

Heerscht op zekere plaats de Scharlaken-koorts als eene *Epidemie*, zoo laate men de kinderen, welke deeze ziekte nog niet gehad hebben, dikwils het aangezicht, als mede de handen, met azijn wasſchen, en alle morgen met azijn en water den mond uitſpoelen.

Van de gevolgen der Scharlaken-koorts.

Zeer dikwils vertoont zig bij volkomen geneeze zieken, in de eerſte, tweede of derde week na het doorſtaan der ziekte eene Waterzucht. Men herkend derzelver komst aan de volgende teekenen. De zieke klaagt over zwakte en loomheid der ledematen. Hij is neêrſlagtig. Hij ſlaapt des nachts niet. De pis ontlast zig in eene geringe hoeveelheid met branding, is hoogrood, zelfs zomtijds met bloed vermengd, en heeft een zemelachtig zetzel. De huid is

X 2 droog,

droog, de dorst aanhoudend, de eetlust gering. De waterzucht vertoont zig het eerst in 't aangezicht, of aan den enkel van de voet: van daar verfpreid ze zig fchielijk verder.

Deeze waterzucht ontftaat altoos door verkouding, wanneer zig de zieke, van de Scharlakenkoorts genezen zijnde, al te vroeg aan de koude lucht bloot ftelt. Dus is 'er geen zekerder middel, om deeze waterzucht voor te komen, dan dat men den zieken na het doorftaan der ziekte, nog ten minften drie weken lang t' huis in zijn kamer houd. Zulke zieken, herftellende, zijn ook doorgaans zeer gevoelig tegen de koude, en verkouden lichtelijk.

Wanneer zig, gelijk dikwils gebeurd, bij de waterzucht koorts voegt, zoo is het gevaar groot. Met de koorts ontftaan lichtelijk plaatfelijke ontftekingen, voornamelijk van de Long; (*Peripneumonia*,) en deeze is, in zulk een geval, bijna altoos doodelijk.

Eene enkele waterzucht word, zoo als WITHERING zegt, door kleine giften Rhabarber, met Calomel vermengt, geneezen, waarbij men den zieken veel laat drinken. Is de pols koortfig, zoo geeft men Spiesglas - wijn met Geest van Mindererus; (N°. XXII.) vertoonen zig toevallen van Long - ontfteeking, zoo moet zonder tijd - verzuim adergelaten worden; ook moet in dit geval een blaartrekkende pleister op de borst gelegt worden.

Een

Een ander gevolg van de Scharlaken - koorts zijn *Etterzakken*, welke hier en daar op het lichaam, maar voornamelijk aan den hals, zoo wel in- als uitwendig ontſtaan. Deeze zijn bijna altoos een teeken, dat in drie of vier weken de dood te wagten is.

Nog een gevolg der Scharlaken - koorts is de *zwelling, ontſteeking, en verettering der oor klieren.* Zomtijds begint dezelve reeds geduurende de ziekte, zomtijds eerst eenige dagen naderhand; zomtijds verdeelt ze zig, zomtijds gaat ze tot ettering over; zomtijds ontſtaat de ettering zeer ſchielijk, zomtijds langzaam; zomtijds breekt de etter - zak van zelf open, zomtijds moet dezelve geopend worden. Wanneer de etter holten maakt, die diep gaan, zoo moeten ze alle geopend worden.

IX. *Van de kwaadaartige Keel - ontſteking.* Angina infantum maligna. Cynanche maligna. Ulcerous Sorethroat. *In 't Spaansch*, Garotillo. *Bij de oude Schrijvers:* morbus ſtrangulatorius, epidemica gutturis lues.

Geſchiedenis der ziekte.

Den Ouden was de kwaadaartige Keel - ontſteeking, zoo het ſchijnt, onbekend. Het eerst

beschreef dezelve ARETÆUS (1), na hem AETIUS (2). Zedert AETIUS vinden wij in 't geheel geen bericht van deeze ziekte, tot tegen het einde van de zestiende eeuw. Toen scheef LUDOVICUS DE MERCADO daar over (3). Na hem PETER MICHAËL DE HEREDIA (4).

Te dier tijd was deeze ziekte nog nieuw, en, zoo het schijnt, veel gevaarlijker, dan heden ten dage. In de zeventiende eeuw kwam zij naar Maltha en Siciliën; van daar kwam zij, in den jaare 1618, naar Napels; van Napels verspreide ze zig over geheel Italiën, en uit Italiën kwam zij naar Frankryk. In Duitschland wierd zij, in het begin der tegenwoordige eeuw, door GEORG WOLF-

(1) *De morbis acutis Lib.* 1. *Cap.* 9. Hij handelt: *de ulceribus tonsillarum, ut in Ægypto praecipue & Syria frequentibus, unde Ægyptiaca & Syriaca ulcera vocata fuerunt.*

(2) *Lib.* 2. *Serm.* 4. *Cap.* 46.

(3) Hij stierf in den jaare 1599, en was Lijf-Arts der Koningen van Spanje, Philips den tweeden, en Philips den derden. Men zie mijne *Verhand. over de Vener. ziekte* 2de *Uitg. II. Deel p.* 173. Hij schreef: *de gutturis anginosis & lethalibus ulceribus, in Opp. Tom.* 2. *p.* 137.

(4) Hij was eerst Hoogleeraar in de Geneeskunde, werd naderhand Lijf-Arts des Konings van Spanje, Philips den vierden, en stierf omtrent den jaare 1661. Hij schreef eene Verhandeling, *de angina maligna*, die in het derde Deel zijner Werken gevonden word.

Wolfgang Wedel, het eerst beſchreven. In Engeland beſpeurde men deeze ziekte het eerst in den jaare 1739, vervolgens te Londen, geduurende de jaaren 1747. en 1748; en te Pleymouth, geduurende de jaaren 1751, 1752, en 1753. In Frankryk verſcheen ze in den jaare 1743; in Holland en Vlaanderen, geduurende de jaaren 1745. en 1746; in Zweden vertoonde ze zig 't eerst in den jaare 1755, naderhand te Stokholm, geduurende den herfst van 1757; eindelijk te Upſal in de jaaren 1761. en 1762. Tournefort vond ze op het Eiland Mito in den Archipel.

De kwaadaartige Keel-ontſteeking is eene epidemiſche ziekte. Elke Epidemie derzelve duurt gemeenlijk verſcheiden jaaren. Ze tast perſoonen van allerlei ouderdom, dog voornamelijk kinderen, aan. Ze ontſtaat doorgaans in den herfst, en in het begin van den winter na heete zomers. Wanneer ze in een huis uitbreekt, zoo worden alle, in dat huis woonende kinderen, daar door aangetast, en zelfs de volwasſenen lijden daar aan meer of min. Men beſpeurd deeze ziekte voornamelijk in vochtige en warme oorden.

Beſchrijving der kwaadaartige Keel-ontſteking.

De zieke klaagt over duizeling, vervolgens

over koude, waar op hette volgt. Deeze wisselen eenige uuren lang elkanderen af; vervolgens blijft de hette, hevig en aanhoudend. Thans voegen zig daar bij: hevige hoofdpijn, loomheid, walging, braking, buikloop, onrust, benaauwdheid, neêrslagtigheid, vermoeidheid. De pols slaat 110 tot 120. maalen. Zomtijds is ze hard en klein, zomtijds week en vol. De pis is in den beginne bleek, dun, en helder, naderhand word ze van een donkere couleur, zonder zetzel. De tong is vochtig, en niet zeer beslagen. Het slikken is niet zeer moeijelijk. De zieken klaagen over een onaangenaame reuk in den neus en in den mond. De stem is heesch; de stonden komen bij volwassene buiten's tijds, en bij meisjes, die de stonden nooit gehad hebben, vertoont zig dezelve. In den hals is hette en gevoeligheid, maar geen pijn; de nek is stijf; het gezicht ziet rood en gezwollen, de oogen zijn ontstoken, en zwemmen in traanen, gelijk bij de maselen: daar bij koomt onrust met machteloosheid. De aanval koomt gemeenlijk des avonds. Tegen den avond nemen benaauwdheid en onrust toe, en duuren den geheelen nacht door. Vervolgens valt de zieke in eene korte, onrustige sluimering, geduurende welke hij zweet. Na het ontwaken neemen hette en onrust af, en de zieke is een weinig beter. De strot, de keel, de binnen-zijde der wangen, het lelleken in de

keel,

keel, en de amandelen zijn rood en gezwollen (*). Aan het lelleken, zoo wel als aan de amandelen, bespeurt men, bij onderzoek, een geelachtige witte vlek, die met een hoogroode rand omringt is. Op den tweeden dag worden het aangezicht, de hals, borst en handen, tot aan de toppen der vingeren, hoogrood, zien 'er roosachtig uit, en zijn gezwollen. Aan de armen, op de borst, aan de beenen, en aan andere deelen van het lichaam, verscheinen kleine hoog roode, verhevene puistjes. Walging, braaking, en purgeeren, houden nu van zelf op. De witte vlekken in de keel worden donker en aschgraauw, en veranderen in een korst, die afvalt, waar na 'er een zweer te voorschijn koomt. De pis is nu geel als saffraan, en het lichaam verstopt. De oor-klier (*Glandula Parotis*) zwelt aan beide zijden op, en word hard en pijnlijk bij het aanraaken. Zomtijds zijn hals en nek met een zucht-gezwel (*tumor oedematosus*) omgeven. Des nachts nemen hette en onrustigheid toe, en de zieke ijlt. Zommige zieken van dit zoort beantwoorden alle aan hun gedaane vraagen buitengewoon schielijk, en spreken met zig zelf, wanneer ze alleen zijn; anderen zijn slaperig en zinneloos. Tegen den morgen zwee-

ten

(*) Men zie FOTHERGIL's beschrijving van deeze ziekte.

ten zij, en bevinden zig een weinig beter; tegen den avond nemen de toevallen toe, en alles word erger. Dit duurt twee of drie dagen.

Staat de Lijder de ziekte door, zoo neemt de hette, zoo wel als de zwelling van den hals en de roodheid van de huid, af; de pols word langzaamer; de zweeren in de keel geneezen; ſlaap- en eetlust komen weêrom; de pis word troebel, en 'er ſcheid zig in dezelve een zemelachtig zetzel af.

Heeft integendeel de ziekte den dood ten gevolge: zoo vermindert de hevigheid van de koorts, en de pijn in de keel niet; veel eer vermeerderen zij beide. Loomheid en zwakte neemen toe; de duizeling gaat tot ijling en ſlaapzucht over; de ademhaling word moeijelijker; de zieke heeft de reutel in de keel, en klaagt over de hevigſte hoofdpijn; de zweeren in de keel veranderen van couleur; de amandelen zien 'er graauw en donkerverwig uit; de ſpeekzelklieren zwellen op, worden hard en pijnlijk, in den hals en keel ontſtaan water-gezwellen, welke zig tot op de borst uitſtrekken, en het gevaar vermeerderen, dewijl ze den hals vernaauwen.

De zweeren aan de Amandelen zijn zomtijds buitengewoon kwaadaartig. MERCATUS verhaald, dat hij een kind gezien heeft, wiens mond, de borst-tepels zijner Minne, ja zelfs den ingebrachten vinger zijns vaders, ontvelt, en

en op die wijze denzelven besmet hadde (*). Zomtijds is de ziekte zoo kwaadaartig, dat zelfs de adem van den zieken, zonder eenige aanraaking van het lichaam, gezonde lieden besmetten kan (†).

Onder alle de toevallen deezer ziekte is er geen

(*) Hij zegt: *Erat quidem dira humoris conditio adeo perniciosa, efficax, & adeo contagiosa, quod digitum patris indicem, quo extrahebat eum succum ex ore filii, mordicaret, & in ruborem moveret cum dolore. Tandem mox pater conquerebatur de difficultate respirandi & deglutiendi, cum rubore & tumore faucium, ac saturato colore, & glandulis extra apparentibus juxta mentum. Ex quibus secundo die halitum prave olentem expirabat, ita, ut jure optimo possis colligere, contagio filii patrem fuisse affectum.*

(†) *Divi Francisci custos, vir doctrina & moribus insignis, hac lue obsessus tonsillas solummodo & gargareonem inflammatione læsa habebat, & continuo quaerebatur, se percipere in ore foetorem quendam. Et ut hac de re certior redderetur, ad se vocavit Baccalaureum quendam, sibi amicissimum, qui maximo affectu assistebat, rogavitque ut vellet olfacere, percipereque naribus, an verum esset se talem foetorem emittere, an ab ejus imaginatione prodiret. Olfecit Baccalaureus me praesente & multis aliis: at statim, non multis elapsis horis, decubuit sola faucium & glandularum inflammatione vexatus, absque aliqua manifesta corruptione partium, omnibusque praesidiis ex arte factis, quarto die suffocatus periit. Et tamen custodem non tetigerat, sed solo olfactu aërem, ab ore prodeuntem, naribus traxerat.* Joh. Baptist. Cortesii *Miscellan Medica. Messan.* 1628. *Fol. p.* 698.

geen erger, dan de aanhoudende ſlaapeloosheid met ijling gepaart. Voornamelijk vind men dit toeval bij volwasſenen en meest bij volbloedigen. Bij deezen is de hals niet zeer ontſtoken, en over dezelve klagen zij het minſt. De zieken zijn heet, onrustig, mijmeren, echter komen zij tusſchen beiden wederom tot zig zelf. De huid is droog en roosachtig ontſtoken; de pols is ſchielijk, klein en hard, de pis is bij afwisſeling rood, helder en troebel. De minſte koude is pijnlijk, zoo lang de huid 'er rood uitziet.

Voorzegging (Prognoſis) *der kwaadaartige Keel-ontſteeking.*

Oude Schrijvers merken op, dat aan deeze ziekte meer kinderen ſterven, dan volwasſenen; meer meisjens, dan jongens: zommigen voegen 'er bij, meer meisjens met blonde, dan met zwarte oogen. In 't algemeen is ze voor zwakke lieden veel gevaarlijker, dan voor ſterke.

Volwasſenen, die droefheid of vrees hebben, ſterven doorgaans, wanneer ze door deeze ziekte aangetast worden.

Een buikloop, welke langer duurt, dan den eerſten dag, is een gevaarlijk, en doorgaans doodelijk toeval.

Zomtijds ſchijnt de zieke reeds geheel herſteld,

zoo

zoo dat zelfs de zweeren reeds geneezen zijn: en evenwel sterft hij plotselijk.

Wanneer de oogen hunne helderheid verliezen, zoo sterft de zieke in eenige uuren. AETIUS CLETUS, in zijn werk *de morbo strangulatorio*, 1636, zegt: *Hoc unum est salutis indicium, vel interitus. Dum oculorum nitor adservatur, salutis spes semper adest; quo tempore hic deperiit, in propinquo mors est.*

Sterk bloeden uit den neus, of uit den mond, is doodelijk: want het ontstaat, door dien de zweeren een slagader hebben doorgevreeten. (*)

Van de geneezing der kwaadaartige Keelontsteking.

Men begint de geneezing met een braakmiddel. Is 'er een sterke buikloop voor handen, zoo moet dezelve, door matige giften van *Laudanum*, dadelijk gestuit worden. Voor 't overige word de zieke warm gehouden. Men laat hem

(*) *Malignam significationem praebet segnis sanguis stillans è naribus; ex corrosione quippe vasorum & putrilagine emanat, innuitque certissimam mortem, quia putredo interne cohiberi non potest: — ideo periculosissimus censetur sanguinis fluxus ex naribus aut ore. Nos unicum solum aegrotum summâ diligentiâ à tanto periculo vindicavimus.* P. MICH. DE HEREDIA *Opp. Medic. Lugd. Fol. p.* 100.

hem voetbaaden neemen; men geeft hem wijn, waar onder men, wanneer de wijn den zieken daar door niet tegen word, eenige droppels Geest van Hartshoorn (*Spirit. Cor. Cerv.*) mengen kan. Vleeschſoupen mag de zieke zonder bedenking eeten. Is hij verſtopt, zoo maakt men opening door klijſteeren. Verder laat men warme dampen in den hals inademen, legt een blaartrekkende pleister in den nek, en wrijft de vluchtige zalve (N°. I) in de voorzijde van den hals in.

De brandige korst in den hals met de vingeren of inſtrumenten, los te maaken, is voor de zieken zeer gevaarlijk. Beter doet men, zamentrekkende gorgel-dranken voor te ſchrijven, uit een aftrekzel van ſalij met azijn. Hoe ſterker de brand is, hoe ſterker ook de gorgeldranken wezen moeten. Bij kleine kinderen word het ingeſpoten, en deeze inſpuitingen worden alle half uur herhaalt.

De kamer van den zieken moet niet te heet, en niet met onzuivere lucht opgevult zijn. Tot dit einde word, van tijd tot tijd, met azijn gerookt, die men op een gloeijend ijzer laat uitdampen.

Ontſtaat eene bloedvloeijing van eenigerlei zoort, zoo moet dezelve, zoo mogelijk, dadelijk geſtopt worden.

De hoofdmiddelen ter geneezing zijn: Kina, Opi-

Opium, Wijn. Eenige Artſen hebben ook de laauwe baden in deeze ziekte zeer aangeprezen.

Het aderlaten is, in de kwaadaartige Keel-ontſteeking, zeer nadeelig: alle toevallen worden daar door erger. Koppen is insgelijks ſchadelijk. Buik-ontlastingen zijn aller nadeeligst; zelfs de zachtſte purgeermiddelen brengen de gevaarlijkſte toevallen in deeze ziekte voort: men kan zig dus niet genoeg van het gebruik van ontlast-middelen in de kwaadaartige Keel-ontſteeking wagten. Even zulke ſchadelijke uitwerkingen brengen ook de midden-zouten, het Ammoniac zout, de Salpeter, en zomtijds zelfs het zout van Mindererus, voort.

Meer valt 'er, in 't algemeen, van de geneezing der kwaadaartige Keel-ontſteking niet te zeggen. In deeze hoogst gevaarlijke ziekte moeten de aart der heerſchende Epidemie, het Geneeskundig ſcherpziende oog van den Geneesheer, de Lichaams geſteldheid van den zieken, de graad van de koorts, gepaart met andere bijkomende omſtandigheden, de naauwkeurige Geneeskundige behandeling bepaalen.

X. *Van de ontſteeking der Amandelen. Pijn in 't Slikken.* Angina tonſillaris. Angina inflammatoria. Cynanche tonſillaris.

Deeze ziekte koomt voornamelijk in koude gewes-

westen voor, meest in 't voorjaar, en in den herfst. Ze tast meer kinderen, dan volwassenen aan; meest al bloedrijke, blonde en roodhairige Kinderen.

Beschrijving der ziekte. Het kind klaagt over koude, over raauwheid in den hals, over pijn in het slikken. Onderzoekt men de keel, zoo bespeurt men eene ongewoone roodheid en zwelling der Amandelen, echter meer aan den eenen Amandel, dan aan den anderen. Deeze zwelling der Amandelen neemt thans buitengewoon toe, en zomtijds word dezelve zoo hevig, dat de zieke vreest te stikken. De luchtader zoo wel, als de slokdarm worden sympathetisch ontstoken; het aangezicht word buitengewoon rood, en gedeeltelijk gezwollen; de hals, de tong, de lippen, en de oogen zwellen op, en de zieke kan niet slikken. Beproeft hij om iets te willen eeten, zoo prikkelt zelfs het zachtste voedzel de ontstokene plaats zoo zeer, dat 'er een hoest ontstaat, en dat alles, door den mond, of door den neus, weder word uitgeworpen. Is slechts één van de Amandelen ontstoken, het geen doorgaans het geval is, zoo kan de zieke, schoon met pijn, evenwel naar beneden slikken: maar wanneer beide Amandelen ontstoken en sterk opgezwollen zijn; dan word de pijn zomtijds zoo hevig, dat 'er stuipen over 't geheele lichaam ontstaan. Een taai

slijm

ſlijm vloeijt aanhoudend uit den mond. De ademhaling lijdt niet veel, waeneer de neus niet inwendig gezwollen is. Pijn en zwelling ſtrekken zig zelfs tot in de ooren uit: van daar, dat de zieke, wanneer hij poogt neder te ſlikken, eene kraking in de ooren gewaar word. Zomtijds, ſchoon zeldzaam, lijdt het gehoor. De koorts is hevig, gelijk de pols en de pis bewijzen, en wel is dezelve een Ontſteekingkoorts. (*)

In weinige dagen eindigt de ziekte haaren loop. Zomtijds gaat het gezwel tot verettering over; zomtijds verdeelt zig het zelve, door zweeten en veelvuldige afſcheiding van pis. De verettering ontſtaat of in den eenen, of in den anderen Amandel, of in beide te gelijk; zomtijds ontſtaat ook eene verettering aan de ſtrot, zomtijds zelfs buiten aan den hals.

Kenteekenen (Diagnoſis) *van de ontſteeking der Amandelen.* Het is van zeer veel aanbelang, deeze ziekte van de kwaadaartige Keel-ontſteeking te onderſcheiden. Dit onderſcheid beſtaat hoofdzakelijk in het volgende. In de kwaadaartige Keel-ontſteeking is, dadelijk van den beginne af aan, koorts, koude, beving der leden, walging en benaauwdheid voor handen; bij de ontſtee-

(*) Men zie WEBSTER's *Syſtema.*

ſteking der Amandelen ontbreeken in het begin deeze toevallen, de koude uitgezondert. In de kwaadaartige Keel-ontſteeking is de pols klein, ſchielijk en onregelmatig; in de ontſteeking der Amandelen daarentegen vol, ſterk en ſchielijk. In de kwaadaartige Keel-ontſteeking lijdt het ſlikken weinig, of in 't geheel niets; daarentegen is in de ontſteeking der Amandelen het ſlikken pijnlijk. De ontſteeking der Amandelen tast ſterke kinderen aan; de kwaadaartige Keel-ontſteeking daarentegen de zwakkelijke en teedere. In de kwaadaartige Keel-ontſteeking vertoont zig doorgaans in de eerſte dagen eene ijling; in de ontſteeking der Amandelen niet. In de kwaadaartige Keel-ontſteeking ziet men witte vlekken in de keel, die tot zweeren overgaan, in de ontſteking der Amandelen niet. In de kwaadaartige Keel-ontſteeking is een roode uitſlag op de huid, dadelijk van den beginne af aan, voor handen; in de ontſteeking der Amandelen niet. De kwaadaartige Keel-ontſteeking is beſmettend, en heerscht als eene Epidemie; de ontſteeking der Amandelen is niet beſmettend, en koomt afzonderlijk voor.

Van de Scharlaken-koorts is de ontſteking der Amandelen in den beginne moeijelijk te onderſcheiden; maar naderhand lichtelijk, door den rooden uitſlag, die bij de ontſteeking der Amandelen geen plaats heeft.

Voor-

Voorzegging. (Prognosis.) Deeze ziekte is zelden gevaarlijk, bijna nooit doodelijk.

De verdeeling van de zwelling der Amandelen is altoos te wenschen, de verettering derzelve te vreezen. Het is dus van belang, de teekenen te te weten, waar uit men de aanstaande verettering van de verdeeling onderscheiden kan.

Heeft de ziekte reeds eenige dagen geduurt, en zijn intusschen pijn en ontsteeking niet hevig toegenomen, zoo mag men op verdeeling hoopen; vooral, wanneer zig zweet aan den hals vertoont, en de zieke veel slijm loost. Wanneer de ontsteeking de eene Amandel verlaat, en in de andere overgaat, zoo mag men insgelijks hoopen, dat zig de zwelling verdeelen zal. De verdeeling geschied bijna altoos voor den zesden dag.

Heeft integendeel de ziekte reeds vijf dagen geduurt, en men bespeurt nog geen beginzel van verdeeling, dan moet men de verettering verwagten. De pijn neemt af, de pols is niet meer zoo vol, de koorts word gematigder, en de keel is niet meer zoo rood, als voorheen. Een beving der Ledematen, met huivering en rilling gepaart, is het zekerst bewijs, dat de ettermaaking begonnen is.

Veelvuldig zweeten is, geduurende den geheelen loop deezer ziekte, een goed teeken.

Van de geneezing der ontſteeking der Amandelen.

Dewijl deeze ziekte van een ontſtekenden aart is, zoo is het aderlaten altoos noodig, inzonderheid dan, wanneer de koorts ſterk is. Kinderen worden bloedzuigers aan den hals gelegt.

In het begin der ziekte is een braakmiddel zeer dienstig. Maar zoo dra de ontſteeking de overhand genomen heeft, dan moet geen braakmiddel meer gegeven worden. Het is dan niet alleen nutteloos, maar ſchadelijk, dewijl het de ſpieren van de keel in werking brengt.

Ontlastingen zijn zelden dienstig, dikwils nadeelig. Echter moet het lichaam open gehouden worden, het welk het best door klijſteeren geſchied.

Van blaartrekkende pleisters, in den nek gelegt, heeft men voortreffelijke uitwerkingen gezien.

Laauwe baden en voetbaden doen zeer goeden dienst, zoo als ook het inademen van warme dampen in den mond, het welk dikwils herhaald moet worden. Een afkookzel van Saly met azyn vermengt, word alle half uur in den hals ingeſpoten. Het gorgelen ſchijnt meer ſchadelijk, dan nuttig te zijn, van wegen den aandrang, die het agter over leggen van het hoofd en de buiging van den hals vorderen. Het beste gorgel-

wa-

water in dit geval is een gedeelte brandewijn met twee of drie deelen water gemengt.

Voor aan den hals kan men de vluchtige zalve (N°. I.) laaten inwrijven, of, het geen nog beter is, men laat den zieken om den hals een warm gemaakte, en met de vluchtige zalve bestrekene, lap flenel dragen, welke van tijd tot tijd vernieuwt moet worden.

De zieke moet in het bed, en met het hoofd hoog leggen. De kamer moet matig verwarmt zijn; want niets is den zieken nadeeliger, dan koude. De zieke moet niet veel eten, vooral moet hij vleesch-spijzen vermijden: daarentegen kan hij moeskruijden, rijpe vruchten, en andere spijzen uit het Planten-rijk naar willekeur gebruiken. Het is ook goed, wanneer de zieke veel drinkt, en wel melk, of gekookt water met aan stukken gesneden appelen, of ook Limonade: dog moet dit laatste niet te zuur gemaakt worden, op dat het geen buikloop veroorzaake, het welk zeer nadeelig weezen zoude.

Is de ettering eens begonnen, zoo moet dezelve, door het inademen van warme dampen, bevordert worden, zoo lang tot dat de etterzak van zelf open gaat.

XI. *Van de Kinkhoest.*

Geschiedenis van de Kinkhoest.

De Kinkhoest (*Tussis convulsiva sive ferina. Pertussis. Amphimerina tussiculosa. Coqueluche. Chincoug*, of *Hooping-cough.*) is eene nieuwe ziekte, welke den Ouden onbekend gebleven is.

Deeze ziekte vertoonde zig, in den jaare 1414., voor de eerste maal, in Frankrijk; en eene groote meenigte van menschen stierf daar aan.

Franciscus Valeriola, een Geneesheer te Avignon, merkt op: dat in den jaare 1570., deeze hoest zig over geheel Frankrijk verspreidde, en mannen, vrouwen en kinderen, zonder eenig onderscheid, aangetast en gedood heeft.

Ballonius telt deeze hoest onder de heerschende ziekten van het jaar 1578., en verhaalt: dat kinderen van allerleije ouderdom veel daar van geleden, en gedeeltelijk daar aan gestorven zijn.

Zedert deezen tijd heeft de kinkhoest, verscheiden maalen, over geheel Europa gewoed; veele duizende kinderen weggeraapt; nog den teederen zuigeling, nog deszelfs oudere broeders en zusters verschoont; en overal, waar die doorgetrokken was, treurende, weenende, klagende en jammerende moeders, agter gelaten.

Be-

Beſchrijving van de Kinkhoest.

De zieke krijgt koortzige toevallen; koude en hette wisſelen af; maar naauwlijks te bemerken, zoo dat men de koorts voor enkele verkoudheids koorts houden zoude. Alsdan vertoont zig de hoest; in het begin zeer gematigd, gelijk een zeer gewoone hoest, gelijk een gewoone verkoudheid. De koorts houd aan; zomtijds ſterker, zomtijds zwakker. Tegen den avond neemt dezelve altoos toe. De hoest koomt niet dikwils, en is niet hevig. Dit is het *eerſte tijdperk* der ziekte, het *tijdperk van verkoudheid*, het welk zomtijds twee, drie en meer weken, zomtijds ook ſlechts weinige dagen aanhoud.

Vervolgens begint het *tweede tijdperk*, het *tijdperk der kinkhoest*. De aanvallen der hoest komen dikwijler dan te vooren, en worden heviger, krampachtiger. Geduurende den aanval werken alle ſpieren, die tot het ſtuk der ademhaling noodig zijn, dikwijler, ſchielijker, en geweldiger, dan in den gezonden toeſtand. Doch deeze werking is bij verſchillende zieken, met opzicht tot den graad, zeer verſchillende; dus ſchijnt het, wanneer men zig bepaalt wil uitdrukken, moeijelijk om te zeggen, wanneer eigentlijk de hoest krampachtig begint te worden. Het eenig eigenaartig kenteeken, is de ſchel-klinkende inademing. Na dat dezelve voor bij is, begint

gint de kramp-hoest wederom, en op die wijze houd dezelve zoo lang aan, tot 'er een weinig taaije, blauwachtige ſlijm door het hoesten uit de Long uitgeworpen word, of tot dat 'er een braking volgt. De eene, of de andere van deeze beide ontlastingen maakt aan den hoest een einde, en de zieke blijft een tijd lang van dezelve bevrijd. Buiten de aanvallen ontlast de zieke niets door hoesten, nog door braking (*).

Geduurende den aanval zwellen de bloedaderen op; het hart klopt; de pols ſlaat ſneller en ſterker; men heeft pijn in 't hoofd; het aangezicht zwelt op en word blaauw; de lippen en de nagelen der handen worden donker blaauw; de oogen puilen uit 't hoofd; de zieke beeft; zomtijds ſpringt plotſelijk het bloed uit den neus; zomtijds valt de zieke in onmacht; zomtijds in ſtuipen; zomtijds laat hij den afgang en pis van zelf loopen.

De aanvallen van den hoest houden geen bepaalden tijd. Zomtijds komen dezelve bij dag, zomtijds, en dikwijler, in den nacht. Altoos word de hoest om den anderen dag heviger en ſterker.

Het getal der aanvallen is verſchillende. Zomtijds koomt alle uuren een aanval; zomtijds zelfs alle half uur.

Voor

(*) CULLEN's *first lines*.

Voor den aanval gevoelt de zieke eene kitteling in het bovenste gedeelte van de luchtpijp. Het kind, het welk uit dit kittelen besluit, dat de aanval komen zal, en voor denzelven bevreest is, grijpt met beide handen zijn hals, en drukt de keel te zamen; drukt de voeten bij elkaer; dringt zig tot de omstanders, en houd zig aan hun vast; of het grijpt levenlooze dingen, tafels, stoelen enz. om zig aan dezelve vast te houden (*).

Na dat de aanval voorbij is, haalt de zieke zomtijds een tijd lang zeer schielijk adem, en schijnt zeer afgemat te zijn. Echter zijn 'er veele kinderen, bij welken men deeze afmatting niet bespeurt, en die, na dat de aanval voorbij is, dadelijk weêr met hun kinder-spel voortgaan (†).

In het begin der ziekte word of niets, of slechts een weinig taaije slijm door het hoesten geloost. Bij vervolg word de slijm meenigvuldiger, taaijer en dikker. Hoe gemakkelijker deeze slijm geloost kan worden, hoe korter de aanvallen zijn.

Eindigt de aanval met braaking, zoo vertoont zig bij den zieken eene groote gulzigheid, en dezelve is belust op alles, wat hem voorgezet word.

Dit

(*) CULLEN'S *first lines.*

(†) Dezelve.

Dit tweede tijdperk kan een langen tijd, van vier tot twaalf weken, ja nog veel langer duuren; zomtijds een geheel jaar, en nog langer.

Het lichaam is gemeenlijk verſtopt.

Geduurende den aanval ontſtaan bij jongens zomtijds breuken; zwangere raaken de vrucht kwijt.

Word de kinkhoest geduurende dit tijdperk niet geneezen, zoo gaat dezelve over in het *derde tijdperk*, in het *tijdperk der ſtuiptrekkingen.*

Er voegt zig bij den hoest een hevige zenuwkoorts, die met huivering, koude, groote hette, een onlesbaare dorst, en met een geheel verlies van kragten den zieken aantast. De pols is ſnel, klein en ongeregeld; de ademhaling moeijelijk, en met zuchtingen gepaart; het hoofd is pijnlijk en beeft; het lichaam word onrustig heen en weêr geworpen; de zieke mijmert; hij krabt en knijpt het aangezicht en de teeldeelen; hij wil zig de nagels uitſcheuren; en hij trekt zig de haairen uit 't hoofd; hij heeft een geheel gebrek aan eetlust; hij is gevoelloos; opgelegde blaartrekkende pleisters trekken niet; het lichaam is bij aanhoudenheid verſtopt; eene hevige persſing tot afgang voegt zig daar bij; de aanvallen van den hoest koomen meermaalen en verſchrikkelijker, met vreeslijke ſtuiptrekkingen, en met het inhouden van den adem; des nachts word de ziekte heviger; de ſlaap ont-

breekt

breekt geheel; een onmatig zweet bedekt het geheele lichaam, en na twee of drie weken sterft de zieke aan stuiptrekkingen. Zomtijds duurt dit derde tijdperk nog veel langer. Zomtijds word, dadelijk na de dood, het lichaam van den gestorvenen geheel met luijzen bedekt, zonder dat zelfs voorheen slechts een enkele luis, nog in de haairen van den zieken, nog in 't algemeen aan andere lieden, in het huis, door den zieken bewoond, was bespeurd geworden (*).

Ontleeding van het Lijk der gestorvenen.

Aan het lichaam bemerkt men zomtijds het gezicht gekrabt; zomtijds den aars zeer weid open; zomtijds de teeldeelen door koud vuur aangetast; Altoos zijn de teeldeelen opgezwollen, en het bloed buiten de vaaten geloopen. De inwendige deelen zijn ontstoken, en gedeeltelijk met koud vuur; de lever is groot; de galblaas met een witachtige gal opgevult; in de long bespeurt men veele kleine knobbels. De overige deelen zijn gezond, en schijnen zig in den natuurlijken toestand te bevinden.

Oor-

(*) *Per cadaver pediculos, quorum neque in puella ante morbum, neque in superstitibus ipsius vitae fratribus, ullum adfuit vestigium, repsisse, non videtur praetereundum.* KOEHLER *in Epist. ad Fried. Wendt. Erlangae* 1784. *pag.* 15.

Oorzaaken van de Kinkhoest.

De *toevallige* oorzaak van de kinkhoest bestaat daar in, dat men de ziekte nog niet gehad heeft. Die dezelve eens heeft doorgestaan, krijgt ze niet weder.

De *wezentlijke* oorzaak is een besmettend gift, het welk nog onbekend is, maar een groote overeenkomst met het besmettelijke (*miasma*) der moerassen schijnt te hebben: want zomtijds wisselt een tusschenpoozende koorts met de kinkhoest af: zoo dat de hoest ophoud, zoo lang de tusschenpoozende koorts duurt, en de tusschenpoozende koorts ophoud, zoo lang de hoest duurt. Daarenboven houd de hoest den tijd van een tusschenpoozende koorts, en dezelve word altoos om den anderen dag heviger.

Het is niet noodig, dat de gezonde zig met den zieken in ééne kamer bevind, om besmet te worden; zelfs een derde persoon kan uit de kamer van den zieken de kinkhoest tot den gezonden overbrengen, en den laatsten besmetten. ROSENSTEIN verhaalt, dat hij de ziekte, in eens anders huis, aan een gezond kind toegebracht, en het zelve besmet heeft.

De eerste aanval van de kinkhoest koomt door besmetting: de volgende toevallen komen zonder eenige in 't oog loopende oorzaaken. De besmetting schijnt, zoo als CULLEN gelooft, en-

enkel en alleen aan het lichaam de geſchiktheid en vatbaarheid te geven, enkel en alleen deszelfs prikkelbaarheid en vatbaarheid te vermeerderen: en de aanvallen ſchijnen door toevallige oorzaaken, door hevige lichaams beweging, door overlading van de maag, door belette ſpijs-verteering, door in de Longen ingeademde rook, door ſterke en onaangenaame reuken, door hevige gemoeds bewegingen, en door andere toevallige oorzaaken te ontſtaan.

De ſchel-luidende inademing, welke de kinkhoest eigenaartig kenteekent, koomt daar van daan, dewijl de lucht, die in de Longen voorhanden is, door de herhaalde, krampachtige uitademing, uit dezelve is gedreven geworden; en dewijl als dan de buiten-lucht, om het evenwicht te herſtellen, door de keel in de Longen, met eene ongewoone ſchielijkheid, indringt.

Door zoo hevige, en zoo dikwils wederom komende aanvallen van een krampachtige hoest, word de doorgang van het bloed door de Longen verhindert. Het zelve hoopt zig dus in het hoofd op. Daarom zwelt, geduurende den aanval, het aangezicht op, en word rood, blaauw, zomtijds zelfs zwart; daarom perst zomtijds het bloed door den neus, de ooren, en de oogen uit; en daarom is ook, tusſchen de aanvallen, de ademhaaling zoo allermoeijelijkst.

Ken-

Kenteekens (Diagnosis) *van de Kinkhoest.*

In het begin is het zeer moeijelijk, de kinkhoest van een gewoone verkoudheid te onderscheiden. Echter, wanneer men weet, dat dezelve in de nabuurschap regeert; of dat reeds iemand, in het zelfde huis, daar aan ziek ligt; en dat de zieke de hoest nog niet heeft doorgestaan, dan heeft men gegronde reden om te vermoeden, dat de ziekte het beginzel van de kinkhoest is.

De schel-luidende inademing, is het eigenaartig toeval van de kinkhoest. Wanneer de zieke schielijker, dikwijler, en heviger, dan gewoonlijk uitademt, en naderhand diep en schel-luidend inademt: dan heeft dezelve de kinkhoest. De Arts, welke deeze schel-luidende inademing zelfs maar eens in zijn leven gehoord heeft, zal dezelve zekerlijk altoos bij vervolg dadelijk weder herkennen.

Van de Aamborstigheid (*Asthma*,) waar mede de kinkhoest eenige overeenkomst heeft, is dezelve gemakkelijk te onderscheiden. In de aamborstigheid koomt de moeijelijke ademhaling, benevens de beklemming van de borst, slechts op zekere tijden weêrom: in de kinkhoest daarentegen duuren deeze toevallen de geheele ziekte door. De aamborstigheid tast altoos slechts enkele persoonen aan: de kinkhoest heerscht als eene Epidemie. De aamborstigheid tast door-

gaans

gaans volwassene lieden aan: de kinkhoest gemeenlijk kinderen. Met de aamborstigheid gaat zelden braaking gepaart: met de kinkhoest bijna altoos.

Voorzegging (Prognosis) *van de Kinkhoest.*

Hoe meer, en hoe langer de maag opgevult word: hoe langer de ziekte duurt, en hoe heviger de toevallen worden.

Op zig zelf is de kinkhoest geene gevaarlijke ziekte.

Echter word dezelve gevaarlijk, wanneer de kinderen klein, en nog geen jaar oud zijn; of wanneer ze tanden krijgen: want als dan sterven zij aan een beroerte.

Gevaarlijk word de kinkhoest, wanneer zig een zenuw-koorts bij dezelve voegt; of wanneer ze tot teering overgaat.

Met de Mazelen gepaart, word de kinkhoest doodelijk.

Eene vrijwillige braaking is een zeer goed teeken; in zoo verre de koorts daar door gematigd word.

Sterke neusbloeding is een slecht teeken; matige neusbloeding is een goed teeken: want ze verschaft verlichting.

Loslijvigheid is een goed teeken; verstopping van het lichaam is een slecht teeken.

De

De in de herfst genezene kinkhoest koomt lichtelijk in het voorjaar weerom.

Wanneer de aanvallen van den hoest zeldzaamer komen; wanneer de koorts wegblijft; en wanneer de ademhaaling minder moeijelijk word: dan betert de zieke. Men moet zig daar over niet bekreunen, dat de aanvallen nog even zoo hevig zijn als te vooren; zij worden meer en meer gematigder, en houden eindelijk geheel op.

Wanneer de ziekte in den winter als eene Epidemie heerscht: zoo houd dezelve op, wanneer de zomer koomt.

Wanneer de toevallen van den hoest plotfelijk verdwijnen, zoo is dit een bedenkelijk teeken: dewijl, na verloop van korten tijd, eene ontfteeking van de Long daar op gewoon is te volgen.

Hoe fchel-luidender de inademing is, hoe erger de ziekte is.

Hoe fterker de koorts, en hoe moeijelijker de ademhaaling is; hoe gevaarlijker de ziekte is.

Te fterke, en te geringe uitwerping van flijm zijn beide even gevaarlijk.

De ziekte is veel minder gevaarlijk, wanneer dezelve aan de natuur word overgelaten; dan wanneer een waaghals of een onkundig Arts eene ongefchikte manier van geneezing tegen dezelve gebruikt.

Wanneer de aanvallen niet te dikwils komen; wanneer dezelve niet te hevig zijn; wanneer ze

met

met braaken eindigen; wanneer zig de zieke tusschen de aanvallen wel bevind; wanneer hij goed slaapt, sterk is, geen merkelijke koorts heeft, en zonder groote moeijelijkheid adem haalt: dan is 'er geen gevaar voor handen.

Het is altoos een goed teeken, wanneer elke aanval met braking eindigt.

Hoe jonger het Kind is, hoe gevaarlijker ook de ziekte is.

Vooral is de ziekte gevaarlijk voor zulke kinderen, die van hunne Ouders de beginzelen van teering overgeërft hebben.

Zwakke, of zeer zwakkelijke Kinderen, sterven aan de kinkhoest zonder redding.

Van de geneezing van de Kinkhoest.

Allerzeldzaamst word de Geneesheer dadelijk in het eerste begin der ziekte, in het eerste tijdvak geroepen: dewijl de ziekte slechts allengskens en van langzamerhand hevig word, en dewijl dezelve in het begin niet gevaarlijk schijnt te zijn.

De geheele manier van geneezing berust daar op, dat men, door prikkelende middelen, de al te groote prikkelbaarheid van het lichaam matige, en het zelve van langzamerhand minder gevoelig maake.

Over het algemeen is het onmogelijk, de kinkhoest dadelijk weg te nemen. Alles, wat men

doen kan, bestaat in dezelve te matigen, en te verzachten. Eerst tracht men de koorts weg te nemen; naderhand aan de hoest derzelver hevigheid te benemen.

Wanneer de zieke volbloedig is, zo moet de geneezing met *aderlaten* begonnen worden. Het aderlaten is een voortreffelijk middel, een hoofdmiddel. SYDENHAM prijst zulks buitengemeen aan; en de groote CULLEN meent met recht: dat het dikwils noodzakelijk kan worden, de aderlating te herhaalen. Echter moet zulks alleen in het begin der ziekte, in het eerste, of in het begin van het tweede tijdperk geschieden: laater zou het aderlaaten meer schadelijk dan nuttig wezen. Geen beoeffenend Geneesheer heeft het aderlaten in deeze ziekte zoo zeer aangepreezen, als HUXHAM (*).

Ont-

(*) *Tussis convulsiva inter pueros frequens. Acerrime quidem saepe post morbillos saevit, vix utique compescenda, nisi missione sanguinis.* HUXHAM *de morbis anni* 1739. Verder zegt hij: *Tussis convulsiva inter pueros epidemica. Ad quam profligandam magis fuit necessaria sanguinis missio, quam memini unquam, etiam in puerulis tenerrimis. De morb. ann.* 1744. Nog op een andere plaats zegt hij: *Tussis convulsiva pessima inter pueros grassatur, pluresque strangulat. Sanguinem persaepe exspuunt, & haud levis interdum accedit febris. His sanguinem mittere necesse est prorsus: imo aliquando bis, terve, etiam bimulis trimulisve. De morb. epid. ann.* 1747. Eindelijk zegt hij: *Sive evidens plethora adsit, sive sputum sanguine tinc-*

Ontlastende middelen zijn tegen de Kinkhoest aller nadeeligst. Zij vermeerderen de prikkelbaarheid des lichaams, welke buiten dien reeds te groot is, en maken alle toevallen erger. Men heeft veele voorbeelden, dat na het gebruik van ontlastende middelen de ziekte doodelijk geworden is.

Blaartrekkende pleisters, op de borst gelegt, doen zeer goeden dienst; maar ze moeten groot zijn, en lang open gehouden worden.

Braakmiddelen behooren mede onder de voornaamste middelen tegen de kinkhoest. Men geeft de braak-wijnsteen. (N°. V.) Het braakmiddel kan alle weken eens herhaalt worden. Eene aderlating moet aan het eerste braakmiddel voor af gaan; en zomtijds is het noodig dezelve te herhaalen. Voortreffelijk werkt ook de braakwijnsteen, in kleine giften gegeven, zoo dat dezelve slechts walging, en geene braaking veroorzaakt.

Onder de voornaamste middelen behoord het *warme bad*, dagelijks één of tweemaalen gebruikt. Verder moet de zieke handen en voeten dikwils in warm water houden, en wolle kousen

tinctum, venaesectionem praecipio semper; idque praecipue, si febricula, quod saepe fit, urget; aut vultus inter tussiendum fere nigrescit. Hanc insuper repeto nonnunquam, pro ratione scilicet virium & ætatis.

ſen dragen. Ook is het dienstig, de handen en de voetzoolen, van tijd tot tijd, met een vluchtigen ſpecerij-achtigen Geest, of met de vluchtige zalve (N°. I.) in te wrijven.

De *levens-regel* van den zieken moet in het eerſte tijdperk tegen de ontſteeking gericht zijn. Hij moet veel en dikwils drinken, zuurachtige dranken, Limonade, of Azijn-honig. (N°. X.) De lucht, in welke hij zig ophoud, moet zuiver en koel zijn, en vleesch-ſpijzen moet hij niet nuttigen. In het tweede tijdperk, wanneer de koorts meer de gedaante van een tusſchen-poozende koorts aangenomen heeft, moet de levensregel reeds een weinig volkomener en beter zijn. Lichte, voedende, gemakkelijk te verteerene vleesch-ſpijzen, mag de zieke gebruiken, ook ſpijzen uit het Planten-rijk, welke niet winderig zijn. Alle vette ſpijzen moet de zieke zorgvuldig vermijden. Nooit moet dezelve veel op eenmaal eeten; nooit moet hij de maag overlaaden: en voornamelijk moet hij zig voor verkouding wagten.

Zulke Geneesmiddelen, waar van men gelooft, dat ze de ſlijm-ontlasting bevorderen, (Sijroopen, Oliën, Slijmen, Emulſien,) helpen niets hoe genaamt. Veel eer zijn ze nadeelig, want ze overladen de maag, ze benemen de eetlust, ze beletten de ſpijs-verteering, en veroorzaaken verſtopping.

De

De voornaamſte Geneesmiddelen, die gegeven moeten worden, zijn de zoogenaamde *krampſtillende* middelen, welke de prikkelbaarheid en gevoeligheid van het lichaam matigen. De volgende heeft men voornamelijk aangeprezen:

1. De *Bevergeil.* Dezelve prijst MORRIS aan, als een voortreffelijk Geneesmiddel tegen de kinkhoest. Edoch veelen mijner vrienden hebben, zoo wel als Ik, geene, of ten minſten eene zeer geringe uitwerking daar van gezien. (N°. XXVIII.)

2. De *wilde Rosmarin* (*Ledum paluſtre L.*) word door eenige Zweedſche Artſen geroemt. Men laat een ſterker of zwakker aftrekzel van dit kruid met melk, of weij van melk drinken.

3. De *Scheerling.* Dezelve prijst voornamelijk BUTTER aan. Maar uit de door hem zelf verhaalde ziekten - geſchiedenisſen, blijkt, dat dit middel zomtijds hoogst nadeelig is. Andere Artſen (onder welken ook de groote CULLEN behoord,) hebben weinig werking van dit middel gezien. (N°. XXIX.)

4. De *Muscus.* Eenige Artſen hebben dit middel buitengewoon gepreezen: voornamelijk HOME en VON BERGER. Ze moet in ſterke giften gegeven worden. Een zestien - jaarig vrouwsperſoon gaf men vijftien grein *pro doſi.* (N°. XXX.) Vier van deeze Poeders, in vier en twintig uuren genomen, genaazen de kinkhoest,

hoest, zoo dat ze niet weder kwam. Andere Artſen hebben van de Muscus weinig uitwerking gezien. In 't algemeen moet men zig op dit middel niet verlaaten. Het is duur, en dus word het doorgaans vervalscht.

5. De *Opium* is een voortreffelijk middel, om de hevigheid van den hoest te verzagten, wanneer 'er geen ſterke koorts voor handen is. Men geeft het Kind drie of vier maalen daags, twee, drie, of vier droppels *Laudanum*. Aan zeer kleine Kinderen geeve men, van tijd tot tijd, een theelepel vol Sijroop van Maankoppen. (*Syrupus Papaveris albi.*)

6. De *Asſa foetida* word door MILLAR zeer gepreezen. (N°. XXXI.) Andere Artſen hebben weinig werking daar van gezien. Uit hoofde van de walgelijke reuk en ſmaak van dit middel, willen de Kinderen doorgaans het zelve in den beginne niet nemen: maar zij gewennen zig wel dra daar aan, en het ſmaakt hun als dan zoo goed, dat ze het uur van inneemen naauwlijks kunnen afwagten.

7. *Ipecacuanha*, in kleine giften gegeven, van een vierde van een grein tot twee grein, alle twee of drie dagen, word als een der voortreffelijkſte Geneesmiddelen aangeprezen.

8. De *Kina*. Deeze doet, in het tweede, en ook in het derde tijdperk, voortreffelijke dienſten. Men geeve dezelve in een aftrekzel, of in een

een ontbinding; en in zoo ſterke gifte, als de zieke dezelve verdragen kan. CULLEN houd de Kina voor het huis-middel tegen de kinkhoest. Men begint met kleine giften, en klimt daar mede op.

9. De *blaauwe Vitriool* geven eenige Engelſche Artſen, in Rozen-water ontbonden, in kleine giften, met goed gevolg.

10. Het *Viscum album* verzekeren eenige Geneesheeren, met goed gevolg tegen de kinkhoest gebruikt te hebben.

11. *Koude waſching* zoude in zommige gevallen de hardnekkigſte kinkhoest geneezen hebben. Maar wanneer 'er teekenen voor handen zijn, dat de Long ontſtoken is; of wanneer een ſterke koorts, of wanneer bloedſpuwing zig bij de kinkhoest voegt: dan zoude het gebruik der koude waſchinge allernadeeligst wezen.

12. *Beweging in de vrije lucht*, te voet, of in een rijtuig, word als een hoofdmiddel aangeprezen; voornamelijk dan, wanneer 'er geene koorts en geene ontſteeking meer voor handen zijn.

13. *Schrikken.* Oudere Geneesheeren hebben aangeprezen, den zieken te doen ſchrikken. Dit middel helpt zomtijds wel, maar is in geenen deele aan te raaden. (*)

14.

(*) THOMAS WILLIS zegt: *Alterum pro tuſſi convulſiva remedium eſſe ſolet, ut ſubito quodam timore adficiantur*

14. *Verandering van lucht.* Wanneer de ziekte reeds lang geduurt heeft, en alleen nog uit gewoonte blijft aanhouden: dan is dit een voortreffelijk middel. Men heeft voorbeelden, dat Kinderen, wanneer ze uit de Stad op 't Land, of van het Land in de Stad zijn gebracht geworden, in den tijd van drie of vier dagen de ziekte zijn kwijt geraakt.

Wanneer de kinkhoest geneezen is, zoo moet de zieke een tijd lang met een afkookzel van Kina aanhouden, en zig voor alle verkouding wachten, ook dikwils een warm bad gebruiken: anders koomt de hoest, al was dezelve reeds vier of vijf weken weggebleven, met vermeerderde hevigheid wederom.

XII. *Van de Borst-beklemming.*

Niemand heeft deeze ziekte der Kinderen beter beſchreven, dan MILLAR. Deezen Schrijver heb Ik daarom in dit Hoofdſtuk voornamelijk gevolgt: echter zoo, dat Ik zijne waarnemingen met mijne eigene, en met de mij medegedeel-

tur. Hinc, cum medicamenta minus efficiunt, apud vulgus in praxi familiari eſt, ut pro terriculamento, aſpectu horribili circumagitur, affectus, grani, ſive frumenti receptaculo imponatur. Indeque morbi hujus ſubita curatio nonnunquam contigit.

deelde waarnemingen mijner vrienden, vergeleken hebbe.

De Borst-beklemming (*Cynanche trachealis spasmodica*,) tast de kinderen voornamelijk aan op zulke plaatsen, alwaar een vochtig, koud en veranderlijk weder regeert. Ze overvalt de Kinderen, tusschen het eerste en dertiende jaar; voornamelijk zulke kinderen, die nog niet lang geleden zijn gespeent geworden. Volwassenen zijn aan deeze ziekte niet onderworpen; ook niet de zuigelingen. De Kinderen van arme lieden, die zig met slecht voedzel behelpen moeten, zijn aan de aanvallen deezer ziekte voornamelijk blootgestelt. Ze draagt zig op de volgende wijze toe:

Het kind word, of bij dag, of (het geen meenigvuldiger gebeurd) geduurende den nacht, plotselijk overvallen. Gezond word het te bed gelegt; en een paar uuren naderhand ontwaakt het plotseling; verheft zig in de hoogte; zijn aangezicht is opgezet en rood; of het zelve heeft een bleek geele couleur; de ademhaling is moeijelijk; de borst beklemt; de ademhaaling schielijk, klein, en met een bijzonder klinkend gedruis gepaart, het welk men op een taamlijk grooten afstand hooren kan; het Kind dringt zig verschrokken tot de omstanders; en wanneer 'er geen oprispen, niezen, hoesten, braaken, of een buikloop ontstaat, zoo neemt het stikken de

overhand, en het Kind ſterft geduurende den aanval.

Maar gaat door een der aangewezene, natuurlijk of door konst verwekte, middelen de aanval voorbij: zoo ſlaapt het Kind rustig in, ademt vrij als voorheen, en ſchijnt geheel gezond te zijn; tot den naastvolgenden nacht. Als dan, (zoo niet vroeger,) koomt een tweede, en een nog veel heviger aanval, dan de eerſte was.

De pis ontlast zig in eene geringe hoeveelheid, en niet zelden een wijnig bezwaarlijk. Dezelve is doorgaans waterachtig en bleek. Het lichaam is verſtopt; de maag en de ingewanden zijn door winden opgeſpannen; die ſpanning is als neêrgedrukt; de ſlijm vloeit niet als gewoonlijk uit den neus. De pols is of natuurlijk, of ſnel, klein en krampachtig.

Tusſchen de aanvallen is het Kind vreesachtig, neerſlagtig en ſtil. Dit is een eigenaartig kenteeken der ziekte, waar aan men dezelve altoos kennen kan. Zeer kleine Kinderen zijn gemelijk, onrustig, verſchrikken lichtelijk, en huilen meer dan gewoonlijk.

Zomtijds voegt zig daar bij eene lichte ijling, opſpringen der peezen, onwillig lachen en huilen; en andere toevallen der zenuwen.

Dusdanig draagt zig de ziekte toe in het eerſte tijdperk. Wanneer de zieke in dit tijdperk niet ſterft,

ſterft, zoo duurt dezelve twee, drie, acht of tien dagen, en alsdan gaat de ziekte in het tweede tijdperk over, wanneer ze in het eerſte niet geneezen word.

Thans komen de aanvallen veelvuldiger en veel heviger, zoo lang, tot dat eindelijk de borst-beklemming aanhoudend voortduurt. Het Kind word heesch; de ademhaling geſchied met een zuchtende ſchreeuw, welke op een wijden afſtand kan gehoord worden; de pols zet zig uit, ze word onmerkbaar klein, en ontelbaar ſchielijk; bij elke inademing verheffen zig de ſchouderen, en de ademhaling is pijnlijk; maag en buik zwellen op; hoofd, aangezicht en borst zijn met zweet bedekt; handen en voeten zijn koud; het aangezicht heeft een doodelijke couleur; de oogen zijn ingevallen; de lippen, de tong, en de keel zijn droog, en kleeven aan elkander; de dorst is hevig; maar het Kind durft niet drinken, dewijl elke pooging tot ſlikken met gevaar van ſtikken verknocht is. Hevige ſtuipen maaken eindelijk aan de ziekte, en aan het leven van den zieken teffens een einde: of de zieke bezwijkt niet, maar behoud zijn leven lang eene ſleepende aamborſtigheid, de verſchrikkelijkſte van alle ſleepende ziekten.

Onleeding van de Lijken der geſtorvenen.

Bij de in het eerſte tijdperk geſtorvene zieken, vind men de uitwendige deelen week, ſlap en met water tusſchen beiden geloopen; de longen en de ingewanden volmaakt gezond; maag en ingewanden door lucht opgeſpannen, en voor 't overige ledig.

In de lichaamen der geſtorvenen in het tweede tijdperk zijn de vaten van het ribbenvlies, de oppervlakte van de long, en de luchtader, met bloed opgevult; alle deeze deelen zien 'er zwartachtig en met koud vuur uit, en de takken van de luchtader zijn met een taai ſlijm opgevult.

Van de kenteekenen (Diagnoſis) *der Borst-beklemming.*

De eigenaartige kenteekenen deezer ziekte zijn: loomheid, neerſlachtigheid; eene kleine, ongeregelde, ſnelle pols; het wederkomen der aanvallen op bepaalde tijden; en de moeijelijke, klinkende ademhaling.

Van de vallende ziekte onderſcheid ze zig daar door: dat de kramptrekkingen zig niet algemeen over het geheele lichaam verſpreiden, maar voornamelijk alleen het werktuig der ademhaling betreffen.

Van de voorzegging (Prognofis) *der Borst - beklemming.*

Hoe jonger het Kind is, hoe gevaarlijker ook de ziekte is.

Zijn de eerfte aanvallen hevig, duuren dezelve lang, en zijn de tusfchenpoofingen kort; zoo is de ziekte gevaarlijker, dan wanneer het tegendeel plaats heeft.

Bleeke, waterachtige pis, dikwils ontlast, is een flecht teeken. Troebele pis, in behoorlijke hoeveelheid ontlast, is een goed teeken.

Braking, matige loslijvigheid, fterke affcheiding van flijm uit den neus, en een zacht zweet over het geheele lichaam, zijn goede teekenen.

Hoe langer de ziekte reeds geduurt heeft, hoe moeijelijker dezelve te geneezen is.

Wanneer, in weerwil der aangewende middelen, de aanvallen dikwijler komen, heviger worden, en langer aanhouden; zoo is 'er weinig hoop tot geneezing.

Een geheel onvermogen tot flikken; fterk zweeten met magteloosheid; koude handen en voeten; flaauwe oogen; een blaauw aangezicht; drooge en kleverige lippen, mond en verhemelte; en dikwils op elkander volgende ftuipen, zijn teekenen van een aannaderenden dood.

Van

Van de geneezing der Borst-beklemming.

De Borst-beklemming heeft eene groote overeenkomst met het tweede tijdvak van de kinkhoest: gevolgelijk kunnen alle zoodanige krampstillende middelen, welke tegen deeze ziekte zijn aangepreezen, ook hier gebezigt worden. Maar voornamelijk de warme baden, welke hier voortreffelijke uitwerking doen, zoo als ook de warme voetbaden, en de mostaard-pappen om de kuiten.

Het voornaamste middel onder allen is de *Asfa foetida.* Millar heeft zomwijlen, aan een Kind van anderhalf jaar, een once van de *Asfa foetida* in agt en veertig uuren, inwendig gegeven, en teffens bijna even zoo veel in clijsteeren. (N°. XXXII.) Het clijsteer word alle acht uuren herhaalt.

Wanneer de toevallen ophouden en gematigder worden: dan word de Kina gegeven; en daar door de ziekte in den grond geneezen. (N°. XXXIII.) Een tijd lang kan men teffens nog met de *Asfa foetida* aanhouden.

Blaartrekkende pleisters, aan den hals, en van vooren over het bovenste gedeelte van de luchtpijp gelegt, doen, gepaart met andere middelen, voortreffelijke diensten. In plaats van een blaartrekkende pleister kan men ook de vluchtige zalve (N°. I.) bij herhaling in den hals laaten inwrijven. Met

Met het gebruik van braakmiddelen moet men in deeze ziekte alleromzigtigst zijn. Zomtijds ſchaden ze. Wanneer het lichaam hardnekkig verſtopt is, zoo kan men door clijsteeren opening verſchaffen.

XIII. *Van de ontſteeking der Luchtader, of de vliesachtige Keel-ontſteeking.*

Beſchrijving der ziekte.

De ontſteeking van de Luchtader, of de zoogenaamde vliesachtige keel-ontſteeking, is eene nieuwe, den ouden onbekende, eerst zedert het midden van de loopende eeuw waargenomene en beſchrevene ziekte.

Voornamelijk beſpeurt men deeze ziekte in koude Landen: echter niet zonder uitzondering, want CHALMERS heeft dezelve ook in heete Luchtſtreeken gezien en waargenomen. In vochtige, moerasſige oorden, en aan de oevers der zee, vind men ze veelvuldig; meest in het voorjaar en in den winter. Kinderen zijn, tot het negende jaar, aan dezelve meest blootgeſtelt. Na het twaalfde jaar word zelden een Kind daar door aangetast. Echter verhaalde mij CULLEN, dat hij een meisjen van veertien jaaren aan de ontſteeking van de luchtader behandelt hadde.

De ziekte draagt zig op de volgende manier toe:

toe: het vrolijke en levendige Kind word plotſelijk treurig en vadzig. De huid over het geheele lichaam word brandend heet. Daar bij voegen zig hoest, loomheid en zwakte. De hoest is in den beginne gematigd; maar word naderhand heesch en blaffend. De ademhaling is ſchielijk en moeijelijk.

Zomtijds klaagt de zieke over een doffe pijn in de luchtader; en zomtijds voelt men met den vinger van buiten, aan de inwendig pijnlijke plaats, eene kleine zwelling, welke met de oogen niet te bemerken is. De pis ontlast zig dikwils in zeer geringe hoeveelheid, en met eenige moeite. Ze is in den beginne waterachtig en helder; naderhand word ze troebel. De buik zwelt op, en het lichaam is verſtopt. De huid is droog; de pols klein, ſnel, en zwak.

Zomtijds duurt de ziekte zonder ophouden voort; zomtijds beſpeurt men, dat dezelve vermindert; of dat ze op zekere tijden, maar onregelmatig, ophoud en wederkoomt; zomtijds houd ze ook regelmatige aanvallen op bepaalde tijden. Slijm, of ſlijm met etter vermengt, word zomtijds door het hoesten geloost; zomtijds komen kleine ſtukken van de huid of het vlies, dat de luchtader verſtopt, teffens te voorſchijn. Word de geheele huid of vlies uitgehoest, en word de ſlijm zuiver uitgeworpen, zoo neemen de toevallen

len af, en worden gematigder: maar gebeurt dit niet, zoo neemen dezelve toe. Als dan word de ademhaaling ſnel, moeijelijk, ronkend, piepend, gelijk het kraaijen van een haan, of gelijk het blaffen van een jongen hond. Voornamelijk beſpeurt men dit piepen, wanneer de zieke inademt, niest, hoest, of ſpreekt. De pols word klein, onvoelbaar, ſchielijk, ongeregeld en opgezet. Het gezicht van den zieken drukt angst en onrustigheid uit. De kropſlag-aderen (*Carotides*) ſlaan als de pols, en de ſtrot-aderen (*Jugulares*) zwellen op. De oogen worden hol en ingevallen; lippen, tong en keel worden droog; een koud zweet breekt in het aangezicht, aan de ledematen, en op de borst uit; de zieke ſterft, of langzaam en onmerkzaam, of plotſelijk, aan ſtuipen.

De ziekte ſchijnt niet beſmettend te zijn, en koomt meer dan eens in het leven wederom.

Dikwils is 'er in 't geheel geen teeken van ontſteeking; dikwils niet eens koorts voor handen.

Geduurende den loop der ziekte vertoont zig zomtijds een uitſlag van kleine roode vlekken, waar na de zieke zichtbaare verlichting voelt. Zomtijds koomt deeze uitſlag, en verdwijnt bij verwisſeling.

Zomtijds vertoont zig een bedrieglijk agterblijven der toevallen. De zieke word rustig. De omſtaande ouders zien, dat het Kind zig beter be-

 vind,

vind, en zijn van ontijdige vreugde opgetogen, dewijl zij hoopen, het zelve ſpoedig herſtelt te zien. Meestal is, helaas! deeze beterſchap bedrieglijk, en de hoop der ouderen word verijdelt: want zeer dikwils koomt een nieuwe en hevige aanval, waar in het Kind ſtikt.

Ontleeding van de Lijken der geſtorvenen.

Men vind in het lichaam de keel buitengewoon rood en blinkend. De lucht-ader is met een glanzige, zagte, en de gedaante van een buis hebbende huid of vlies overtogen. Zomtijds vind men deeze huid in de geheele lengte van de lucht-ader; zomtijds ſtrekt zig dezelve alleen twee of drie duimen ver onder het boveneinde van de lucht-ader; zomtijds is de huid aan dit boveneinde van de lucht-ader vast aangegroeit; zomtijds is ze los en niet aangegroeit; zomtijds is ze dikker; zomtijds dunner; zomtijds is ze uitermaten taai, zoo dat ze geheel, en zonder ſcheuren afgeſcheiden kan worden; zomtijds is dit niet mogelijk. Van de plaats af, alwaar deeze huid ophoud, is de lucht-ader in haare geheele lengte met een dik taai ſlijm opgevult, het welk zig niet zelden tot in de takken der long uitſtrekt. De longen vind men gezond en niet ontſtoken.

Oorzaaken van de ontſteeking der Lucht-ader.

Deeze ziekte beſtaat in eene ontſteeking van de lucht-ader; maar de vraag is: Hoe ontſtaat de huid of het vlies? Zommigen hebben gelooft, dat het een gedeelte van de lucht-ader was; anderen ſtellen: dat het waterachtig gedeelte van het bloed zig naar de lucht-ader begeeft, en aldaar in eene huid of vlies verandere.

De waarſchijnlijkſte verklaaring ſchijnt de volgende te zijn. Het inwendig bekleedzel van de lucht-ader is een ſlijm-huid, en ſcheid ſlijm af. Door de ontſteeking word de afſcheiding van de ſlijm vermeerdert; de kinderen zijn te zwak, om dezelve door hoesten te ontlasten; ze verdikt aldaar, en verandert eindelijk in eene huid of vlies, die de lucht-ader toeſluit. Om die reden ſterft ook geen kind aan deeze ziekte voor den *derden* dag: de meesten ſterven later. In den neus zien wij iets van gelijken aart; en, wanneer wij den neus niet ſnooten, zoo zou 'er dagelijks in dezelve zulk een vlies ontſtaan. Al verder: wanneer men aan de taaije ſlijm, welke de kinderen geduurende de ziekte uitſpuwen, eene zachte warmte bijbrengt, zoo verandert dezelve in eene gelijke, blinkende huid.

De afgelegene voorbereidende oorzaaken van de ontſteeking der lucht-ader zijn; een teedere

ouderdom, beneden de twaalf jaaren; volbloedigheid, of geneigtheid tot ziekten met ontsteeking; vochtige, moerassige landstreeken; nat en koud weder; eene epidemische gesteldheid, die zinkingachtig is. Kinderen, die in 't kort eerst de kinderpokjes of de maselen hebben doorgestaan, worden vooral lichtelijk daar door aangetast. Besmettelijk is de ziekte niet: want men vind zelden twee kinderen met deeze ziekte in één huis. Kinderen, die eens deeze ziekte gehad hebben, krijgen dezelve lichtelijk weerom; en 'er zijn voorbeelden van kinderen, welke drie of vier maalen door dezelve zijn aangetast geworden.

Veele Schrijvers hebben beweerd: dat de huid of het vlies, het welk zich in de lucht-ader vormt, de naaste oorzaak deezer ziekte zij. Maar wanneer men gade slaat, dat deeze huid niet bij alle kinderen na den dood gevonden word; dat zommige zieken de huid uithoesten, en evenwel niet hersteld worden; dat eindelijk deeze huid in het eerste tijdperk der ziekte niet voor handen is, maar eerst op den tweeden of derden dag ontstaat: zoo zal men ook moeten toestemmen, dat deeze huid een gevolg van de ziekte is, en geenzints eene oorzaak van dezelve wezen kan.

Cullen, en met hem eenige andere beroemde Artsen, houden deeze ziekte voor eene ziek-

ziekte met ontſteeking. Doch men heeft tegen dit gevoelen verſcheide tegenwerpingen ingebragt. Alle toevallen geduurende de ziekte, zoo wel als de ontleeding der lijken na den dood, ſchijnen te bewijzen, dat dezelve geene ziekte met ontſteeking, maar krampachtig zij; en dat de ontſteeking, die zig daar bij voegt, niet als de oorzaak der ziekte kan worden aangezien. De pols is klein en zwak, de zieken klagen over geen, of ten minſten over zeer geringe pijn; en de long vind men na den dood niet ontſtoken.

DUNCAN behandelde eens een Jongen, die plotſelijk door deeze ziekte aangetast, en door een warm bad dadelijk herſteld wierd. Hij leed herhaalde weder-inſtortingen, maar die ſteeds door een warm bad wierden weggenomen. Daarentegen verhaalt ROSENSTEIN een geval, dat een Jongen, die reeds weder zoo verre herſteld was, dat hij met andere kinderen ſpeelen konde, plotſelijk op nieuw wierd aangetast, zig in den ſchoot zijner moeder nederleide, en ſtierf. „ Kan eene ziekte, (vraagt men) die zoo ge„ makkelijk word weggenomen, als in het eerſte „ geval, of zoo ſchielijk dood, als in het twee„ de geval, kan zulk eene ziekte eene ziekte „ met ontſteeking zijn?"

Die zelfde Schrijvers, welke deeze tegenwerpingen maken, beweeren ook; dat de ziekte van

 een

een krampachtigen aart zij. „ Daar uit (zeg-
„ gen zij) laat het zig verklaaren, hoe zij de
„ kinderen zoo plotſelijk aantast; waarom de zie-
„ ke op eenmaal denkt te ſtikken. Alle toevallen,
„ hoest, ſpanning van het onderlijf, opſtop-
„ ping der pis: alles bewijst kramp: van daar
„ ook die herhaalde en ongeregelde tusſchen-
„ poozingen; van daar de geneezing, die uit
„ krampſtillende middelen grootendeels beſtaan
„ moet.

Hier op valt gemakkelijk te antwoorden. Men verwart namelijk de ontſteeking der lucht-ader met de borst-beklemming. Beide ziekten hebben ongemeen veel gelijkformigs; in beiden is het zelfde blaffend geluid voor handen: maar beide ziekten zijn, volgens haaren aart, zeer verſchillende. De borst-beklemming is eene krampachtige ziekte, en vordert krampſtillende middelen; de ontſteeking der luchtader is eene ziekte met ontſteeking, en vordert onſteeking-weerende middelen.

Van de kenteekenen (Diagnoſis) *der ontſteeking van de Lucht-ader.*

Het eigenaartig kenteeken van de ontſteeking der lucht-ader, het welk nooit ontbreekt, is het blaffende, piepende geluid in het ademhaalen. Maar dewijl dit kenteeken insgelijks in de borst-

be-

beklemming gevonden word, zoo moet men deeze beide ziekten op eene andere wijze van elkander trachten te onderſcheiden.

Het onderſcheid tusſchen beiden beſtaat in de volgende toevallen: De *borst-beklemming* ontſtaat *plotſelijk*, en meest in den nacht. De ziekte heeft tusſchen-poozingen, die zomtijds een uur lang duuren, zomtijds dagen lang; zonder dat, geduurende deezen tijd, eene ontlasting uit de lucht-ader voor handen is. Deeze ziekte laat zig door krampſtillende middelen, voornamelijk door het warme bad, geneezen. Na den dood vind men geen vlies, en zelfs geen ſlijm in de lucht-ader. De *ontſteeking der lucht-ader* ontſtaat *langzaam*, allengskens, en doorgaans koomt de eerſte aanval bij dag. Ze houd eenige dagen lang aan, en neemt zonder tusſchenpoozingen, zonder vermindering der toevallen, beſtendig toe. De zieke loost veel ſlijm met hoesten. De ziekte wijkt voor krampſtillende middelen niet; en na den dood vind men de hier boven beſchrevene huid of vlies in de lucht-ader.

Behalven de borst-beklemming kan men de ontſteeking der luchtader niet lichtelijk met andere ziekten verwarren, dan met de zinkingen, (*ca arrus*) de kinkhoest, en met de kwaadaartige keel-ontſteeking.

Van de *zinkingen* is de ontſteeking der luchtader in derzelver eerſte begin moeijelijk te onder-

ſcheiden: maar bij vervolg onderſcheid ze zig van dezelve door het piepend geruisch, het moeijelijk ademhalen, en door de buitengewoone angſtigheid, aan welke de zieke lijdt.

De *kinkhoest* koomt ook wel langzaam en allengskens. Maar ze is zonder koorts, en houd geregelde aanvallen. Daarentegen is de ontſteeking der lucht-ader nooit zonder koorts, en de aanvallen zijn nooit geregeld. Bovendien regeert de kinkhoest meest als eene Epidemie, zoo dat men reeds daar uit alleen beſluiten kan, dat de beginnende verkoudheid de kinkhoest aankondigt.

Ook van de *kwaadaartige keel-ontſteeking* is de ontſteeking der lucht-ader lichtelijk te onderſcheiden, en het ſchijnt dus bijna onbegrijpelijk, dat deeze beide ziekten door zoo veele Schrijvers met elkander zijn verward geworden. De kwaadaartige keel-ontſteeking begint met pijn in de keel, met een roodheid aldaar, met eene moeijelijkheid in 't ſlikken, met walging en met braaken. Ziet men in de keel van den zieken, zoo word men aldaar oppervlakkige zweeren gewaar. Daarentegen in het begin van de ontſteeking der lucht-ader klaagt de zieke allerzeldzaamst over walging of braaking; nooit over moeijelijkheid in 't ſlikken; en nooit beſpeurt men zweeren in de keel.

Van

Van de Voorzegging (Prognosis) *der ontsteeking van de Lucht-ader.*

Deeze ziekte is altoos gevaarlijk; niet zelden doodelijk.

Wanneer de zieke sterft, zoo gebeurd dit doorgaans op den derden, vierden of vijfden dag: echter heeft men voorbeelden, dat de zieke na den vijftienden dag nog gestorven is.

Zomtijds, schoon zeldzaam, is aanstonds de eerste aanval doodelijk.

Wanneer de zieke geneest, zoo duurt de ziekte doorgaans veertien dagen, ook wel drie weken.

Koud zweet, en herhaalde flaauwten met koude ledematen, zijn teekenen van een aannaderenden dood.

Eene uiterlijke beterschap, en tusschenpoozing der toevallen, gaat zomtijds aan een plotselijken dood vooraf.

Loost men de pis vrij en in goede meenigte, en scheid dezelve veel en troebel zetzel af; of ontstaat 'er eene vrijwillige braaking; en is de ademhaling niet zeer moeijelijk: zoo mag men op een goeden uitslag hoopen.

Hoe jonger het kind is, hoe meer het zelve gevaar loopt aan de ziekte te sterven.

Worden, voor den derden dag, de behoorlijke middelen niet gebruikt, zoo sterft het kind: maar

maar word de Geneesheer vroeger geroepen, zoo is 'er nog hoop voor handen.

Hoe moeijelijker de ademhaling, hoe grooter de benaauwdheid is: hoe grooter het gevaar is.

Een, over het geheele lichaam, algemeen uitbreekend zweet, is een gunftig teeken.

Van de geneezing der ontfteeking van de Lucht-ader.

De geneezing deezer ziekte word altoos met aderlaating begonnen. Door het aderlaaten word de ademhaaling vrijer: echter is dit alleen een verzachtend middel, het geen wel de toevallen matigt, maar de ziekte niet wegneemt. Het aderlaten is flechts in het begin der ziekte, en alleen in geringe hoeveelheid noodzakelijk. Eenige Schrijvers raaden het openen van de ftrot-ader (*vena jugularis*,) aan: edoch deeze operatie heeft niet alleen geene nuttigheid, maar dezelve is ook met eenig gevaar gepaart.

Zachte ontlastende middelen (N°. XXIII.) doen goeden dienst, dewijl, gelijk bijna altoos in deeze ziekte, het lichaam verftopt is.

Braakmiddelen zijn insgelijks zeer nuttig. Men geeft dezelve eerst in volkomene giften, (N°. V.) naderhand in kleiner giften, zoo dat ze alleen walging en geene braaking verwekken.

Voet-

Voet-baaden, warme baaden, en het inwrijven der vluchtige zalve, (N°. I.) in de voorste deelen van den hals, doen voortreffelijke diensten. Ook laat men dikwils den damp van kokend water in de long inademen.

Zommige Artsen hebben aangeraaden: dat men eene insnijding in de lucht-ader moet maaken, en de huid of het vlies 'er uit neemen. Doch deeze voorslag is tot hier toe aller-zeldzaamst uitgevoert geworden; en wel te recht: want, behalven dat deeze operatie met geen gering gevaar verknocht is, zoo is het zelfs niet eens met zekerheid vooraf te zeggen, of 'er zulk eene huid in de lucht-ader voor handen zij, of niet. RUSH brengt een voorbeeld bij, dat een Heelmeester de operatie deed, en geen vlies vond. Dr. AITKEN te Edinburg maakte ook de insnijding, en vond geen vlies.

Het voornaamste middel tegen deeze ziekte; het middel, het welk de ontsteeking der luchtader zoo onfeilbaar geneest, als de Kina de tusschenpoozende koortsen: dit middel is de *Calomel.* Men geeft het zieke kind eerst eene sterke gifte, en als dan kleinere giften alle dag. Een ander middel heeft men in 't geheel niet noodig inwendig te geven.

XIV. *Van de Engelſche Ziekte.*

Geſchiedenis der Engelſche Ziekte.

Deeze ziekte verſcheen het eerst in de Manufactuur-ſteden van Engeland, omtrent den jaare 1630, en wierd beſchreven door den Engelſchen Geneesheer GLISSON omtrent den jaare 1650. (*) ZEVIANI echter gelooft in de ſchriften der Ouden plaatſen te hebben aangetroffen, welke op deeze ziekte doelen.

Ze vertoont zig voornamelijk in vochtige en moerasſige oorden.

Ze tast altoos kinderen aan, nimmer volwasſenen, is nooit aangeboren, (†) en verſchijnt zelden voor de vijfde maand, bijna altoos tusſchen de vijfde maand en het einde van het derde jaar; zelden of nooit laater. In de mees-

te

(*) *Innotuit primum hic morbus in Occidentalibus Angliae tractibus, in Comitatu ſcilicet Dorſet & Sommerſet, triginta circiter retro ab hinc annis. Ab eo enim tempore paulatim ejus notitia ad alia quoque loca derivata eſt, Londinum puta, Oxoniam, immo omnes pene Auſtrales & Occidentales Angliae partes. In Septentrionalibus autem Comitatibus multo rarius hic morbus occurrit, & vix dum vulgo communiter innotuit.*

(†) Zulk een geval word wel verhaalt in JOH. HEINRKLEIN *Diſſ. ſiſtens caſus rachitidis congenitae:* maar men beſpeurt lichtelijk uit de beſchrijving, dat het eene geheel andere ziekte was.

te gevallen ontſtaat ze kort na het ſpeenen. In zoo verre zoude dus van de Engelſche ziekte in het vijftiende Hoofdſtuk hebben moeten gehandelt worden; maar dewijl derzelver gevolgen zig doorgaans eerst later vertoonen, en dewijl deeze gevolgen voornamelijk van aanbelang zijn, zoo heb Ik het beter geoordeelt, eerst alhier van deeze ziekte te ſpreken.

Beſchrijving der Engelſche ziekte.

Het kind word traag, het is bang voor 't gaan en voor alle beweging, het is loom, de ſpieren zijn ſlap, het lichaam word mager, de wangen verliezen het jeugdelijk rood. Teffens blijft de eetlust goed. Het kind is zwak op de beenen, en valt lichtelijk om. 'Er ontſtaat een buikloop. Het hoofd groeit, in vergelijking der overige deelen van 't lichaam, zeer boven maten. Het voorhoofd ſteekt voor uit, de naden der ſchedel - beenderen gaan uit elkander, de Fontanelle word grooter, het aangezicht word vol en zwelt op, en daar bij word de hals uittermaten dun. De tanden komen laater dan gewoonlijk: een eigenaartig teeken. De huid aan de billen hecht zig vast aan dezelve, en krijgt plooijen.

Wanneer men de ongeëvenredigde grootte van het hoofd van zulke kinderen met opzicht tot de overige deelen van het lichaam, als mede

de

de zwakheid der beenderen beschouwt; zoo herinnert men zig dit puntdicht van MARTIALIS:

Si solum spectes hominis caput, Hectora credas;
So stantem videas, Astyanacta putes.

Vervolgens worden de beenderen aangetast. De einden der beenderen zwellen op en worden dik; de kleine gewrichten, (voornamelijk van de beenderen der hand,) worden knoestig. Dergelijke zwellingen bespeurt men op de plaats, alwaar de ribben zig met de borst-beenderen vereenigen; de ribben trekken zig te rug; de borstholte word naauwer en smaller, en het borstbeen steekt puntig voorwaarts. Zommige beenderen worden krom gebogen, voornamelijk de scheen- en kuit-beenderen; zomtijds ook, maar zeldzaamer, het ellebogen been, als mede de kleine ellepijp; ja zomtijds zelfs het dijebeen, en de beenderen van den opper-arm. De ruggegraad kort zig in, en kromt zig op meenigerlei wijze. Het tanden krijgen geschied laat en moeijelijk, en de tanden waggelen en worden zwart. Het bekken word wanstaltig. De beenderen der onderste ledematen, die door de ziekte week geworden zijn, verliezen hunne gedaante, voornamelijk dewijl de geheele last van het lichaam op dezelve rust: ze worden door de spieren krom getrokken.

Ver-

Vermits de beenderen door de ſpieren krom getrokken worden, beſpeurt men, dat het uitpuilend gedeelte der kromming op die plaats gevonden word, alwaar weinig vleesch is; het hol gedeelte der kromming is daarentegen geheel met vleesch opgevult. De ſpieren trekken de beide einden der beenderen geweldig te zamen, het middelſte gedeelte kan daar niet ſterk genoeg tegen werken, dus moet het zelve voor het geweld zwichten.

In de gewrichten worden de beenderen het eerst week.

Zomtijds ontſtaat 'er water onder de huid; maar gebeurd dit niet, zoo is de huid ſlap en hangend.

In het begin der ziekte is de eetlust goed, maar naderhand neemt dezelve af, en de ſpijsverteering word ſlecht. 'Er voegt zig daar bij doorgaans een buikloop, of een afgang van onverteerde ſpijzen. (*Lienteria.*)

Geduurende den geheelen loop der ziekte is de buik opgezwollen en dik.

Zomtijds lijden de ziels-vermogens: maar in de meeste gevallen zijn de zieken zeer verſtandig, en tot bewonderens toe ſcherpzinnig. Ook behouden zij deeze ſcherpzinnigheid naderhand hun leven lang. Daarom hebben gebochelde en mismaakte lieden doorgaans voortreffelijke zielsvermogens.

In

In het begin der ziekte word de pols langzaamer, maar bij vervolg word dezelve ſchielijk en koortzig. Zomwijlen voegt zig daar bij een hoest, en in 'talgemeen is de ademhaaling ſnel en moeijelijk.

De ziekte kan zomtijds op deeze manier jaaren lang aanhouden. Maar teffens neemt dezelve langzaamerhand meer en meer toe, zoo lang tot dat alle werkingen der dierlijke huishouding belet worden, en de zieke eindelijk bezwijkt. Zomtijds houd de ziekte op, en het kind betert van langzamerhand. Dog meestal blijven de beenderen geduurende het geheele leven mismaakt en krom.

Men merkt op, dat de lichaamen van zulke kinderen, die aan de Engelſche ziekte geſtorven zijn, niet zoo ſchielijk koud en ſtijf worden, als de lichaamen der geenen, die aan andere ziekten ſterven.

Ontleeding van de Lijken der geſtorvenen.

Men vind altoos de ingewanden van den buik dikker dan gewoonlijk. De holligheden van den buik, der borst en der hersſenen, zijn met water opgevult. De ingewanden zijn opgeblaazen, en met lucht vervult. In de oogen vind men knoopen, die zomtijds reeds gedeeltelijk tot ettering zijn overgegaan. De hersſens zijn ge-

gemeenlijk weeker, dan in den natuurlijken toeſtand. De beenderen van den hals zijn opgezwollen van bloed; de beenderen zijn week en broos; alle vloeiſtoffen des lichaams zijn dun en ontbonden; de ſpieren zijn zacht, en zien 'er hoogrood uit; en het geheele lijk is, gelijk reeds aangemerkt is geworden, niet zoo ſtrak en ſtijf, als de lijken doorgaans zijn.

De beenderen vind men weeker, korter en dikker, en hunne couleur verandert. De einden der beenderen zijn dik en uitgezet, derzelver oppervlakte is half doorzigtig, en kraakbeenerig.

Oorzaaken der Engelſche ziekte.

Over de eigentlijke oorzaak deezer ziekte zijn de Geneesheeren het nog in 't geheel niet eens. Voor deezen geloofde men, dat zij wierd aangeboren, en eene erffelijke ziekte was. Doch dit ſchijnt zoo niet te zijn: want men vind ze zeer dikwils bij kinderen, wier Ouders gezond zijn; dog doorgaans bij meer kinderen in dezelfde Familie.

De *afgelegene oorzaaken* der Engelſche ziekte ſchijnen te zijn:

1. De *toeſtand der Ouderen.* Het is buiten kijf, dat dit eenigen invloed heeft, ſchoon niet zoo veel, als men voor deezen geloofde. Wanneer

neer de Ouders zwak zijn, wanneer de moeder in haare jeugd deeze ziekte gehad heeft, of wanneer dezelve, geduurende de zwangerheid, uit deeze of geene oorzaak, zeer is verzwakt geworden: zoo brengt ze gemeenlijk een kind ter weereld, dat bij vervolg de Engelſche ziekte krijgt.

2. De *luchts-geſteltheid.* Men vind voornamelijk in vochtige en moerasſige gewesten de kinderen met deeze ziekte gequelt.

3. Het *voedzel* en de *levens-manier* in 't algemeen. De Engelſche ziekte koomt bij kinderen van gemeene lieden daarom zoo meenigvuldig voor, dewijl zij meestal ſlecht, onverteerbaar voedzel nuttigen, in vochtige en koude kamers woonen, niet zuiver genoeg gehouden worden, en geene behoorlijke oppasſing hebben. Kinderen, die met meelpap gevoed worden, ontgaan zelden de Engelſche ziekte.

Eene nieuwe, zeer ſcherpzinnige, verhandeling over de oorzaaken der Engelſche ziekte is in 't kort eerst bekend gemaakt geworden (*). Ze verdient een weinig omſtandiger ontvouwt te worden. De Schrijver zoekt de *naaste oorzaak* deezer ziekte in de *vaſa lijmphatica.*

Deeze vaaten zijn, gelijk bekend is, over het ge-

(*) E. J. G. Heine *Diſſ. de vaſorum abſorbentium ad Rachitidem procreandam potentiâ. Goetting.* 1792.

geheele lichaam verspreid; maar voornamelijk is het celluleus weefzel met dezelven vervuld. Zelfs in de beenderen ontbreeken deeze inzuigende vaten niet: want men heeft opgemerkt, dat in langduurige ziekten bijna het geheele merg der beenderen verteert was, en in de waterzucht heeft men zomtijds de merg-holten der beenderen, zoo wel als het celluleus weefzel, met water opgevult gevonden. Ook de inspuitingen met kwik bewijzen het aanzijn der *vasa lijmphatica* in de beenderen. 'Er worden doch, gelijk de ondervinding leert, door de inzuigende vaaten niet enkel vloeibaare, maar ook vaste deelen van het lichaam opgenomen; dog voornaamelijk de beenderen. Zoo bespeurt men bij voorb. dat de beenderen van zulke dieren, die met meekrap zijn gevoed geworden, de daar door verkregene roode couleur na verloop van eenigen tijd weder kwijt raaken. Maar dewijl, volgens de proeven van DU HAMEL, alleen de aardachtige deelen van de meekrap deeze roode couleur aan de beenderen mededeelen: zoo blijkt hier uit, dat door de inzuigende vaaten ook aardachtige, dat is, vaste deelen, in het dierlijk lichaam afgescheiden en opgenomen worden.

De Schrijver brengt de waarneemingen van beroemde Ontleedkundigen bij, waar uit blijkt, dat de inzuigende vaaten van fijne spier-veezelen voorzien, en zeer prikkelbaar zijn. Hij toont;

 zeer

zeer overtuigend, hoe ongegrond derzulken gevoelen is, die beweeren, dat de *vasa lijmphatica*, enkel op eene werktuiglijke wijze, dewijl ze hair-buizen zijn, inzuigen; en hij ſtelt met CRUIKSHANK en anderen, dat dit inzuigen veel eer aan de prikkelbaarheid deezer vaaten is toe te ſchrijven. Zoo dra eenig lichaam de opening deezer vaaten aanraakt, zoo trekken zij zig door de prikkeling van het aanraakend lichaam te zamen, waar door het geen ze in zig vervatten, verder voortgedreven word. HUNTER ſchrijft ook aan deeze vaaten eene levendige kracht toe, en vergelijkt het zuigen van dezelve met het zuigen der bloedzuigers.

Dan het zij daar mede zoo het wil, zoo veel is ten minſten zeker, dat van het inzuigen deezer vaaten in 't geheel geene werktuiglijke verklaaring te geven is, maar dat enkel de prikkelbaarheid of de levens-kracht, dit inzuigen veroorzaakt. Daarom neemt ook dit inzuigen af, of toe, naar maate de geſteltheid van het lichaam, door ouderdom, temperament, en ziekten, verandert. Alle prikkelingen, zoo wel de uit- als inwendige der hartstochten, (*) hebben invloed op de prikkelbaarheid deezer vaaten. Daarom

(*) Men zie mijne Verhandeling: *ſur l'irritabilité conſiderée comme principe de vie dans la nature organiſée*, in ROZIER *Journal de Phyſique. Juin* 1790.

om heeft men wel gezien, dat kommer en verdriet de waterzucht veroorzaakt, en vreugde of toorn dezelve schielijk weder weggenomen heeft.

De inzuiging staat over 't algemeen met de prikkelbaarheid van het lichaam in de allernaauwste verbintenis. Hoe prikkelbaarer het lichaam is, hoe beter de inzuiging plaats heeft: en zoo ook omgekeert. Daarom is in de kindsheid, zoo wel de prikkelbaarheid, als de inzuiging op het sterkst; op het zwakst zijn daarentegen beide in den ouderdom. Het gebruik van geestrijke dranken werkt als eene prikkeling op het lichaam, het vermeerdert dus in den beginne de inzuigende kragt der inzuigende vaaten, waar door het lichaam mager word. Maar wanneer, door het aanhoudend gebruik deezer dranken, door de aanhoudende prikkeling, de prikkelbaarheid van het lichaam langzamerhand afneemt, zoo ontstaat vettigheid en eindelijk waterzucht. Ook de inwendige prikkelingen der hartstochten vermeerderen de inzuiging, en beletten het vet worden; waarom zwartgallige lieden doorgaans mager zijn, bloedrijke daarentegen zeer vet worden. Even om die zelfde reden, dat de monden der inzuigende vaaten zoo ongemeen prikkelbaar zijn, worden zeer prikkelende lichaamen, bij voorb. het venerisch gift, en het gift van een dollen hond, niet dadelijk ingezogen, maar 'er word daar toe eenige tijd vereischt, tot

dat of de monden der inzuigende vaaten aan de prikkeling gewoon worden, en zig openen, of, het geen nog waarſchijnlijker is, tot dat dezelve door de ſcherpte van het gift vernielt zijn, dewijl als dan het gift in de ſtammen dier vaaten, die veel minder prikkelbaar zijn, word opgenomen.

Nu tracht de Schrijver deeze waarneemingen, door ondervinding gemaakt, op de Engelſche ziekte toe te pasſen, en te bewijzen, dat de zitplaats deezer ziekte in de *vaſa lijmphatica* te zoeken zij. In de kindsheid zijn de vaste deelen nog week en zwak, en de prikkelbaarheid van het lichaam is uittermaten groot. Dit blijkt ook reeds daar uit, dat zeer zachte prikkelingen het vermogen hebben, om bij kinderen de hevigſte zamentrekkingen der ſpieren, ja zelfs ſtuipen voort te brengen. Het *ſijſtema lijmphaticum* is doch, onder alle de deelen van het kinderlijk lichaam, verre het prikkelbaarſte en zwakſte. Ook heeft in deeze jaaren het gemelde *ſijſtema* het gewichtig werk der voeding, en bij gevolg van den wasdom, bijna geheel alleen te bezorgen; daarom zijn de ziekten van het *ſijſtema lijmphaticum* in de jaaren der kindsheid zoo meenigvuldig.

Alle verſchijnſels, die zig bij de Engelſche ziekte vertoonen, laaten zig uit eene natuurlijk vermeerderde inzuiging der inzuigende vaaten ver-

verklaaren. De kalkachtige ſtoffe der beenderen word, gelijk boven reeds is aangemerkt, door deeze vaaten beſtendig opgenomen, en daar tegen ſcheid zig andere ſtoffe uit de ſlagaderen af. Neemt nu de inzuigende kracht der inzuigende vaten tegen-natuurlijk toe, zoo word 'er meer afgenomen, dan weder afgeſcheiden kan worden. 'Er ontſtaat dus in de beenderen een gebrek aan aarde, aan vaste deelen; daar door worden dezelve zwak, week en buigzaam. Dit geſchied des te ligter, dewijl, in de jaaren der kindsheid, de beenderen nog groeijen, en daar door een grooter meenigte van kalkaarde noodig hebben, als in lateren leeftijd.

De algemeene magerheid over het geheele lichaam, benevens het inkrimpen der ſpieren bewijst bovendien, dat de inzuigende kragt der inzuigende vaten aanmerkelijk is toegenomen. Dat nu het *ſijſtema* der inzuigende vaaten, of *vaſa lijmphatica*, aan de Engelſche ziekte een zeer groot aandeel heeft, dit bewijzen de waarneemingen van eenen CALLISEN, welke bij kinderen, die aan deeze ziekte geſtorven waaren, het *ſijſtema* der gemelde vaaten ongemeen verwijderd aantrof, en ook de aanmerkingen van den heer KORTUM, die de overeenſtemming der Engelſche ziekte met de kropzweeren getoont heeft. Maar nu is het van de kropzweeren beweezen, dat ze eene ziekte van het *ſijſtema lijmphaticum* zijn; want men

 heeft

heeft voorbeelden, dat ſcrophuleuſe moeders kinderen ter weereld gebragt hebben, die met de Engelſche ziekte behebt waaren. Dat nu werkelijk in de Engelſche ziekte de *vaſa lijmphatica* de kalkaarde der beenderen inzuigen en wegvoeren, dit word door eene ontleding van een lijk bewezen, die FRIES beſchreven heeft, alwaar men de *vaſa lijmphatica* van den rug met beender-ſtoffe zoo opgevult vond, dat de ontleed-mesſen bij derzelver doorſnijding ſtomp wierden. Andere ontleedkundigen hebben kalkachtige verhardingen, zoo wel in de *glandulae lijmphaticae*, als in andere deelen, bij deeze ziekte gevonden.

Twee oorzaaken verwekken de vermeerderde inzuiging der *vaſa lijmphatica:*

1. Vermeerderde prikkelbaarheid dezer *vaſa lijmphatica.*

2 Eene prikkeling, die op dezelve werkt, en ze in beweging brengt.

Dat de kinderen buitengemeen prikkelbaare lichaamen hebben, zal niemand lochenen; maar dat deeze prikkelbaarheid haare zitplaats voornamelijk in derzelver *vaſa lijmphatica* hebbe, ſchijnt even zoo onlochenbaar te zijn. Nu volgt reeds uit de wetten der prikkelbaarheid, dat hoe prikkelbaarer het *ſijſtema* der *vaſa lijmphatica* is, 'er des te geringer prikkeling noodig is, om het zelve tot zamentrekken te bewegen. Hier uit

blijkt

blijkt, dat in den ſtaat der kindsheid alle afgelegene oorzaaken tot het voortbrengen der Engelſche ziekte reeds voor handen zijn. Dan dewijl alles, wat de prikkelbaarheid des lichaams vermeerdert, te gelijker tijd het lichaam verzwakt, zoo gaat ook altoos met deezen ſtaat der tegennatuurlijk vermeerderde prikkelbaarheid eene groote zwakte gepaart; en het laat zig dus gemakkelijk begrijpen, waarom zoo veele Artſen de zwakte van 't lichaam voor de naaste oorzaak der Engelſche ziekte gehouden hebben.

De uitvinder van dit ſcherpzinnig leerſtelzel is van gedagten, dat de grondſlag tot eene tegennatuurlijke prikkelbaarheid, waar door de Engelſche ziekte word voortgebracht, zomtijds erffelijk en aangeboren is, maar zomtijds ook eerst na de geboorte ontſtaan kan. Hij gelooft, dat gelijk eene tegennatuurlijke prikkelbaarheid der longen, of der ſpeen-aderen, van de Ouders op kinderen overgaat, en bij deezen dezelfde ziekten verwekt, aan welke de Ouders lijden, namelijk longen-teering, of aambeien: even zoo ook de tegennatuurlijke prikkelbaarheid der *vaſa lijmphatica* van de Ouders op de kinderen kan overgaan. Een bewijs deezer waarheid is de boven reeds bijgebragte aanmerking, dat kropzweerige Ouders, gevolgelijk zulken, wier *ſijſtema lijmphaticum* uittermaten prikkelbaar is, kinderen

ren teelen, die naderhand door de Engelſche ziekte aangetast worden.

Eenige Artſen hebben de Engelſche ziekte voor eene ontaarting der Veneriſche ziekte gehouden: ze hebben beweerd, dat Ouders, die met Veneriſche ziekte gequelt waaren, kinderen teelden, welke naderhand aan de Engelſche ziekte leeden. Dit gevoelen ſchijnt echter ongegrond te zijn; offchoon het niet te ontkennen is, dat de Veneriſche ziekte der Ouderen zekerlijk de kinderen tot eene tegennatuurlijke prikkelbaarheid van het *ſijſtema lijmphaticum* geſchikt kan maken, dewijl gedeeltelijk het venerisch gift, het welk hoofdzakelijk op het *ſijſtema lijmphaticum* zijne uitwerking doet, de prikkelbaarheid van dit *ſijſtema* kan vermeerderen: en nog meer, dewijl de kwik, die, gelijk Ik op eene andere plaats reeds getoond hebbe, (*) de Veneriſche ziekte op geene andere wijze geneest, dan daar door, dat ze het lichaam met zuurſtoffe vervult, en gevolgelijk deszelfs prikkelbaarheid vermeerdert, uit hoofde van deeze uitwerking lichtelijk veroorzaaken kan, dat kinderen, die van zulke perſoonen geteelt en geboren worden, een bij-

zon-

(*) Men zie mijne tweede Verhandeling: *ſur l'irritabilité conſiderée comme principe de vie dans la nature organiſée*, in ROZIER *Journal de Phyſique*. *Aout* 1790.

zonder prikkelbaar *ſijſtema lijmphaticum* mede ter weereld brengen.

Voorzegging (Prognoſis) *der Engelſche ziekte.*

Wanneer het kind niet te jong en te zwak is, en wanneer de ziekte niet reeds te lang geduurt heeft: zoo laat dezelve zig altoos geneezen.

Vertoont zig de ziekte voor het tanden krijgen: zoo ſtaat te vreezen, dat het kind aan de tanden ſterve.

Een uitſlag op de huid, of de ſchurft, zijn gunſtige toevallen, welke de ziekte geneezen.

De Engelſche ziekte is allerzeldzaamst doodelijk.

Hoe jonger het kind is, wanneer het door de ziekte word aangetast, hoe meer dezelve de overhand neemt.

Zonder de allerzorgvuldigſte oppasſing, en het aanhoudend gebruik van dienſtige Geneesmiddelen, is in 't geheel geene geneezing mogelijk.

Wanneer kinderen, die met deeze ziekte behebt zijn, zig ſtooten, of vallen, waar door de opperhuid als mede het celluleus weefzel gequetst word, en het *ſijſtema lijmphaticum*, het welk met het laatſte in het naauwſte verband ſtaat, geprikkelt word: zoo neemt de ziekte met uittermaten ſnelle ſchreden de overhand.

Bij warm en droog weder laat zig de Engel-

ſche

ſche ziekte veel gemakkelijker geneezen, dan bij koud en vochtig weder.

Hardnekkige verſtopping van 't lichaam, wanneer men te vooren behoorlijk open lijf gehad heeft, duid den aannaderenden dood aan.

Opſtopping der pis is een ſlecht teeken.

Het bloeden uit den neus heeft op de ziekte geen invloed.

Eene plotſelijke opzwelling van het geheele lichaam, of van enkele deelen van het zelve, heeft op de ziekte geen invloed.

Van de geneezing der Engelſche ziekte.

De voornaamſte aanwijzing in deeze ziekte is, te verſterken. 'Er zijn zeer veele middelen, die tot dit einde zijn aangeprezen geworden, waar van Ik de voornaamſte zal aanwijzen.

Doorgaans word de geneezing met een *braakmiddel* (N°. V.) begonnen, het geen ook wel na verloop van eenige dagen herhaald word. Het oogmerk van dit braakmiddel is, deels de taaie en dikke ſlijm, die zig in de eerſte wegen bevind, los te maken en weg te nemen, deels de *vaſa lijmphatica* van het geheele lichaam in werking te brengen; want het is bekend, dat braakmiddelen voornamelijk op het *ſijſtema lijmphaticum* gewoon zijn te werken. Intusſchen moeten in de Engelſche ziekte de braakmiddelen

ech-

echter voorzichtig gebeezigt worden. Men moet ze niet te dikwils herhaalen, en men moet zorgen, dat ze niet te hevig werken, anders zijn ze schadelijk.

Ontlastende middelen zijn in de Engelsche ziekte altoos nadeelig bevonden geworden. Is 'er verstopping voor handen, zoo word door klijsteeren den zieken ontlasting bezorgt.

Onder de versterkende middelen, die in deeze ziekte zijn gebezigt geworden, behooren:

1. De *Meekrap.* (*Rubia tinctorum Linn.*) Deeze word voornamelijk door LEVRET aangeprezen. Hij houd ze, na eene lange ondervinding, voor een specifiek middel tegen deeze ziekte. (N°. XXXIV.) Men moet maanden lang, ja zomtijds een geheel jaar, met het gebruik van dit middel op den duur aanhouden. Het drijft de pis sterk af, en men bespeurt, dat bij het aanhoudend gebruik van dit middel, de pis en afgang, ja zomtijds zelfs het zweet rood geverwt word. Wanneer het kind geduurende het gebruik hette krijgt, zoo stelt men dit middel eenigen tijd uit, en geeft intusschen zuurachtige dranken. Zoo het kind mogt hardlijvig worden, zoo bezorgt men, door zachte ontlastende middelen, de noodige opening.

Wanneer het kind de Meekrap in de gedaante, N°. XXXIV. opgegeven, niet wil inneemen, zoo mengt men de wortel, tot een fijn en zacht

poe-

poeder gewreven, met ſuiker, en geeft daar van dagelijks een half drachma in. Het poeder der wortel heeft in 't geheel geen ſmaak, waarom het de kinderen, met ſuiker gemengt, zonder moeite inneemen.

ROSENSTEIN laat een half loot van de wortel met tien grein gedroogde oranje-ſchillen, en vijftien grein gedroogt venkel-zaad vermengen, en wanneer alles te zamen klein gemaakt is, dit mengzel in een verglaasde aarde pot met zes pond versch water zoo lang kooken, tot 'er vier pond overig blijft. Na dat het koud en klaar geworden is, giet men het klaare 'er af, en bewaart het, in glaazen flesſchen, en op een koele plaats, tot dagelijks gebruik.

2. De *Kina* word insgelijks tegen de Engelſche ziekte als een voortreffelijk middel aangeprezen. (N°. XXVII.) Maar men heeft moeite, het kind deezen bast in behoorlijke hoeveelheid in te krijgen, dewijl het zelve van den onaangenaamen ſmaak van dit middel een afſchuw heeft. Men heeft dus voorgeſtelt het afkookzel van de Kina den zieken kinderen in klijsteeren toe te dienen. Mij is niet bekend, of, en met welk gevolg, dit voorſtel is uitgevoert geworden.

3. *Wijn* dagelijks, dikmaals, en in kleine giften gegeven, doet goede uitwerking, wanneer andere geneesmiddelen teffens gebruikt worden.

4. *Bittere middelen van allerlei zoort* doen voor-

voortreffelijke dienften; voornamelijk bittere Extracten, Osfengal, en dergelijke. Maar men heeft groote moeite, de kinderen tot het inneemen van dezelve te bewegen, wanneer men de voorzigtigheid niet gebruikt, om alle deeze middelen in de gedaante van pillen in te geven.

5. *Staalmiddelen* worden zeer gepreezen; voornamelijk de *Tinctura Martis Pharmac. Edinb.* Men geeft deeze Tinctuur in zeer kleine giften, maar die dikwils herhaald moeten worden. Andere Artfen prijfen aan het zoogenaamde *Ens Veneris Boylei*, of het geen 't zelfde is, de *Flores martiales Pharm. Edinb.* Ook mineraale ftaalwateren, bij voorb. Pijrmonts- of Spaa-wateren, doen goeden dienst.

6. *Loogzoutige middelen*, voornamelijk het *Wijnfteen-zout.* Het word, van wegen zijne uitwerkingen tegen de Engelfche ziekte, door veele Artfen geprezen. Het behoord wel niet onder de clasfe der verfterkende middelen; maar uit hoofde van zijn zuurbrekend vermogen word het aangeprezen. Het gebruik van dit middel fchijnt mij toe op eene enkele vooronderftelling te berusten, volgens welke in de Engelfche ziekte zuur in het lichaam zou geboren worden, het geen men door loogzoute middelen kragteloos maken wil. Ik fchrijf aan dit middel weinig vermogen toe, en zoude deszelfs gebruik niet aanprijzen. Aan een kind van vijf jaaren geeft men

van

van de ontbinding van het wijnſteen-zout dagelijks vijftien grein.

Bij de geneezing hangt het meest van eenen geſchikten levens-regel af. Op dezelve moet dus voornamelijk agt geſlagen worden. *Beweging en wrijven zijn de hoofdmiddelen ter geneezing*, die veel meer werking doen, dan alle geneesmiddelen.

De *beweging* moet in vrije lucht geſchieden. Men laat de kinderen rond dragen, of rond rijden. Doch hier in moet vooral op het weder agt geſlagen worden; want alleen een warme en drooge lucht is voor de kinderen, met de Engelſche ziekte behebt, dienſtig: vochtige en koude lucht is hun nadeelig.

Het *wrijven* geſchied over het geheele lichaam door middel van een lap warm gemaakte flenel, welke men over den rook van Barnſteen of Suiker gehouden heeft. Het onderlijf van het kind word daar mede, twee of drie maal daags, zoo lang gewreven, tot dat de huid een weinig rood is. Eenige Artſen laaten de vluchtige zalve (N°. I.) in het onderlijf inwrijven: maar deeze behandeling is niet aan te raaden.

De kleeding van het kind moet droog en warm zijn. Vooral beſpeurt men goede uitwerking van een vast aanpasſend keurslijfjen van flenel, het welk door het kind op het bloote lijf gedragen word.

Het

Het *koude bad* behoord onder de voornaamste middelen tot geneezing der Engelsche ziekte. De kinderen moeten dagelijks gebaad, na het bad met warme flenel gewreven, en te bed gelegt worden. In het bad zelve word het kind telkens de rugge-graad in zijne geheele lengte met koud water gewasschen.

Met opzigt tot den *levens-regel* staat aan te merken, dat dezelve meer versterkend en specerijachtig, dan waterachtig wezen moet. Wijn in kleine giften bekoomt deeze zieken, gelijk bereids hier boven is aangemerkt geworden, zeer goed; voornamelijk roode wijn.

Het kind moet zig niet op laage, vochtige of koude plaatsen ophouden; ook zig niet aan de vochtige lucht, of aan den regen bloot stellen. Het moet niet op zacht dons slaapen, maar op een matras. De kleederen moeten dikwils verwisselt worden, rein en droog zijn: voor 't overige is het volmaakt het zelfde, van welke couleur zij zijn, en het is een ongerijmd gevoelen van ROSENSTEIN, dat deeze couleur noodwendig wit of rood zoude moeten zijn. Wat zou toch de couleur der kleeding voor invloed op de gezondheid kunnen hebben!

XV. *Van de verlamming der onderste Ledematen.*

Deeze ziekte heeft de beroemde Pott het eerst en best beschreven; ook heeft men hem te danken de uitvinding eener manier, om dezelve te geneezen. Ik heb nooit zelf gelegenheid gehad, ze te zien, en geloove daarom best te doen, wanneer Ik uit de waarneemingen en aanmerkingen van den heer Pott een kort uittrekzel uit dit Werk, het geen eene volledige Verhandeling van alle ziekten der kinderen vervatten moet, inlassche.

De ziekte bestaat in eene kromming van den rugge-graad, waar bij de zieke het vermogen, om de onderste ledematen te bewegen, of geheel, of gedeeltelijk, verliest. Uit hoofde deezer omstandigheden heeft men deeze ziekte voor eene verlamming gehouden, en als zoodanig behandelt, tot dat de heer Pott bewees, dat dit leerstelzel zoo wel, als de daar op gegronde Practijk, verkeerd is.

De oorzaak van dit wanbegrip valt in het oog. Men zag, dat de zieke van het gebruik zijner ledematen berooft was; men zag, dat te gelijker tijd eene kromming van den rugge-graad voor handen was; men hield deeze kromming voor eene ontwrichting der wervel-beenderen; men stelde, dat door deeze ontwrichting het ruggemerg gedrukt wierd; en men schreef aan deeze

druk-

drukking de verlamming der beenen toe. Maar de heer POTT bewees, dat 'er geen ontwrichting voor handen is, dat het rugge-merg op geene tegennatuurlijke wijze gedrukt word, en dat de beenen niets minder, dan verlamd zijn. Bij een verlamd lid vind men de ſpieren week, ſlap, zij bieden geen wederſtand, en trekken zig niet te zamen. Men kan het verlamde lid plaatſen zoo men goedvind, en het blijft in die plaatſing, zonder dat de zieke het minſte gezag over het zelve heeft; de gewrichten laaten zig even zoo gemakkelijk bewegen, als in den gezonden ſtaat. In de tot hier toe beſchrevene ziekte is de toedragt geheel verſchillend. De ſpieren zijn wel uitgeteerd, en kleiner, dan in den gezonden ſtaat, maar ze zijn ſtram en geſpannen, waar door het knie-gewricht geheel ſtijf en onbeweegbaar word. Het been van den zieken is dus of aanhoudend uitgeſtrekt, en de knie kan niet anders, dan met geweld, gebogen worden; of, uit hoofde van het geweld der ſterker ſpieren, zijn beide beenen over malkander getrokken, zoo dat 'er even zoo veel kragt toe behoord, om ze van één te ſcheiden. Is het been regt uit geſtrekt, zoo werken de uitrekkende ſpieren zoo ſterk, dat 'er eene aanmerkelijke kracht vereischt word, om het knie-gewricht te buigen; maar is het gewricht eenmaal gebogen, zoo worden de beenen

dadelijk met geweld naar boven getrokken, zoo dat de hielen den aars aanraaken. Uit hoofde van de ſtijfheid van het been-gewricht, gepaart met de krampachtige zamentrekking der kuitſpieren, zijn de teenen van den zieken zoodanig nederwaarts gebogen, dat het hem volſtrekt onmogelijk word zijne voeten vlak op den grond neder te zetten. Dit is een van de eigenaartige kenteekenen deezer ziekte.

Geeft men op de zoo even vermelde omſtandigheden naauwkeurig acht, zoo zal men deeze ziekte met eene verlamming niet kunnen verwarren.

De ziekte is eigentlijk eene ziekte der kinderen, van welke echter de volwasſenen niet geheel bevrijd zijn: intusſchen is ze zelden, misſchien nooit na het veertigſte jaar, gewoon zig te vertoonen. Een kind, het welk aan deeze verlamming lijdt, is het voorwerp van beſtendige kommer en verdriet zijner ouderen; een volwasſene, die daar door aangetast word, bevind zig in den treurigſten toeſtand, waar in zig immer een mensch bevinden kan, hij is zig zelf en anderen tot een last.

Tast deeze ziekte een kind van één of twee jaaren aan, zoo vermoed men de waare oorzaak doorgaans niet eerder, dan na dat de uitwerking reeds zedert eenigen tijd 'er op gevolgt is. Ouders

ders en oppasters zeggen: *het duurt lang, eer dat kind leert gaan*, en zij hoopen, het zal met 'er tijd wel ſchikken.

Maar is het kind reeds ouder, en kan het bereids gaan, zoo verliest het 't gebruik zijner beenen van langzaamerhand, echter tamelijk ſchielijk. In den beginne klaagt het, dat het 't gaan niet lang kan uithouden, en dat het ſchielijk moede word. Het is traag, onrustig, en bang voor alle beweging. Naderhand ſtruikelt het op een vlakken grond. Wil het ſchielijk gaan, zoo buigen zig zijne beenen kruisſelings tegen wil en dank, en het valt plotſeling neder. Wanneer het, zonder ergens op te leunen, ſtil en recht op wil ſtaan, zoo weiken zijne kniën, en buigen zig voorwaarts. Heeft de ziekte nog eenigen tijd langer geduurt, zoo kan het niet zonder moeite en overleg zijn voet op eene zekere bepaalde plaats zetten. Kort daar na klaagt het over herhaalde pijnen en kneepen in de dijen-beenderen, voornamelijk wanneer het te bed legt, en over eene onaangenaame gevoeligheid in het hartkuiltje. Wanneer het zit, zoo ſlaat het de beenen over elkander, en trekt dezelve onder de zitplaats. Kort daarna kan het in 't geheel niet meer gaan.

Bij volwasſenen heeft de ziekte even denzelfden loop, maar ſchielijker.

Is de kromming in den nek, en is dezelve van eenig aanbelang, zoo dat ze zig over verſcheiden

wervelbeenderen te gelijk uitſtrekt, zoo kan het niet zonder pijn zijn hoofd recht op houden. Het tracht derhalven aanhoudend of op de tafel, of op een kusſen te leggen, om zig van dien last te bevrijden. Bevind zig de kromming aan de rugge-wervelen, zoo verliest het de eetlust, krijgt een droogen hoest, de ademhaling word moeielijk, de pols ſlaat ſchielijk, 'er vertoont zig een ſluipkoorts, en het lichaam kromt zig.

Zelden beſpeurt men bij kinderen de kromming van den rugge-graad, voor dat dezelve klaar in 't oog loopt: men vermoed niet eens de ziekte, voor dat ze werkelijk aanwezig is; en ook dan zoekt men den grond in de eene of andere toevallige uitwendige oorzaak.

Met opzicht tot de plaats, den omvang, en den graad, is de kromming bij verſchillende zieken zeer verſchillende. Ze is zomtijds aan den rug, en zomtijds, ſchoon zeldzaam, in den omtrek der heupe; zomtijds zijn alleen twee wervelbeenderen, zomtijds meerder in dezelve begrepen. Dan de kromming zij groot of klein, ze zij op welke plaats ze ook wil: zoo zijn echter altoos ſlechts de onderſte ledematen verlamt, zelden de armen, offchoon ook dit niet buiten voorbeeld is.

De waare oorzaak der ziekte is in een gebrekkigen ſtaat van den rugge-graad, en eenige andere met dezelve verbondene deelen te zoeken.

Bij naauwkeurig onderzoek bevind men altoos, dat deeze gebrekkige ſtaat een tijd lang voor de mismaaktheid van den rugge-graat bereids aanwezig geweest is. Bij kinderen is deeze gebrekkige ſtaat de eenige oorzaak der ziekte, en uiterlijke aanleidingen hebben geen invloed op dezelve. Bij volwasſenen mogen uitwendige oorzaaken misſchien medewerken, om de ziekte voort te brengen; echter alleen als aanleidende oorzaaken, die niet anders werken kunnen, dan wanneer de gebrekkige ſtaat van den rugge-graad en der nabuurige deelen bereids aanwezig is. Eene verrekking der wervelen van den rugge-graad, die in een gezond lichaam door eene uitwendige oorzaak geſchied, veroorzaakt geheel andere toevallen; en juist uit de verſcheidenheid deezer toevallen laat zig het wezentlijk aanzijn van die ziekte, welke Ik hier beſchrijve, zeer gemakkelijk kennen.

De kromming van den rugge-graad is altoos buitenwaarts, van binnen naar buiten.

De graad der verlamming is bij verſchillende perſoonen zeer verſchillend. Zommigen worden, korten tijd na de kromming, geheel en volkomen onbekwaam om te gaan, of zig van hunne voeten op eenigerhande wijze te bedienen; anderen zijn in ſtaat op krukken te gaan, of mits zij hunne dije recht over de kniën met beide handen omvatten; zommigen kunnen in een arm-

ſtoel alleenlijk zitten, anderen kunnen niet zonder hulpe recht op zitten; zommigen zijn in ſtaat, in het bed hunne ligging te veranderen, anderen kunnen zonder hulpe niet de minſte beweging maken.

Zwakke en teedere kinderen zijn aan deeze ziekte het meest onderhevig. Wanneer dezelve de rugge-wervelen aantast, zoo ontſtaat 'er eene gebrekkige mismaaktheid van het lichaam, zoo wel van vooren als van agteren. Eer men deeze kromming van den rugge-graad ontdekt, is men gewoon al zijne aandacht naar de beenen heen te wenden, waar in men de zitplaats der ziekte zoekt; alle middelen, die men aanwend, worden op de beenen gelegt: inwrijvingen van de vluchtige zalve, pappen, blaartrekkende pleiſters, en dergelijken, worden aan de beenen gebeezigt. Maar zoo dra de kromming van den rug beſpeurt word, tracht men dadelijk door ſtijve keurslijven, en andere werktuigen, deeze kromming weg te neemen. Maar dit alles helpt niet. De zieke word dagelijks meer en meer hulpeloos en ongezond. Hij kwijnt een tijd lang, en ſterft eindelijk aan een ſluip-koorts.

Tegen deeze, tot op de nieuwſte tijden ongeneeslijke, ziekte heeft de beroemde Pott eene geneeswijze ontdekt, die de zieken, zoo als eene veelvuldige ondervinding bewezen heeft, altoos herſtelt, het geval moge zoo erg zijn als het wil.

Dit

Dit bestaat daar in, dat op den rug, naast de aangetaste rugge-wervelen, aan beide zijden derzelve, Fontanellen gesneden, of Hair-snoeren aangelegt worden. Deeze door konst gemaakte zweer moet zoo lang open gehouden worden, tot dat de zieke geheel herstelt is, en het gebruik zijner beenen volkomen weder gekregen heeft. Als dan laat men eerst de eene Fontanelle, en eenigen tijd daar na ook de andere toeloopen. Bij zommige kinderen, bij welken dat middel vroeg genoeg gebruikt word, verdwijnt zelfs de kromming van den rugge-graad, en de bochel, zoo dat het kind volkomen gezond en recht word. De ettering der Fontanellen moet door opgestrooit fijn Spaansche Vliegen Poeder onderhouden worden.

XVI. *Van de kromme, binnen-waarts staande voeten.*

Hier boven is reeds getoont, op welke wijze dit toeval bij jonggebooren kinderen moet behandelt worden. Wanneer het kind ouder is, zoo is deszelfs geneezing veel moeijelijker. Het best heeft daar over geschreven de heer ACKERMAN. Het zij mij geoorlooft, die plaats hier bij te brengen. „ De zeer sterke kromte der „ voeten, (zegt hij) die bij vervolg de kinderen noodzaakt, op de knokken te gaan, den

„ *Clubfoot* der Engelſchen, heb Ik tweemaal
„ waargenomen. — Wanneer de kromming
„ van dien aart is, dat ze bij beide voeten naar
„ buiten gaat, zoo gaat allengskens het groot-
„ ſte gedeelte der ongeſteldheid meestal van zelf
„ weg, door het inwinden, door de oppasſing,
„ en door de werkzaame kragt der ſpieren.
„ Maar is de kromming zoo, dat één been ſterk
„ binnen-waarts, en het ander ſterk buiten-
„ waarts gebogen is; zoo kan men van het on-
„ gemak niet eerder geholpen worden, dan na
„ dat men het binnen-waarts gebogen been
„ eenigermaten recht gemaakt heeft. Die arme
„ ſchepzels, die met balijne laarſen, en andere
„ door konst gemaakte werktuigen, wier wer-
„ king zig alleen tot het been onder de knie be-
„ paalt, tot dit einde geplaagt worden, zijn be-
„ klaagens waardig; en behalven dat de kinde-
„ ren daar door nutteloos geplaagt worden,
„ worden de voeten meest al, dewijl ze naauw
„ zijn, in haaren wasdom belemmert: de ge-
„ brekkige geſtalte is hoofdzakelijk gelegen in
„ het onderſte gedeelte van het dijebeen, het
„ knie-gewricht, en het bovenſte gedeelte van
„ het ſcheenbeen: en op deeze deelen te zamen
„ moest men bij de geneezing agt geven. Ik
„ heb in zeker geval, bij een kind van omtrent
„ vijf jaaren, alwaar de eene voet zeer ſterk bui-
„ ten-waarts, en de andere even zoo ſterk bin-

„ nen-

„ nen-waarts gekromt was, zoo dat het kind op
„ de knokken gaan moest, een werktuig aange-
„ raden, waar van Ik met genoegen ondervon-
„ den heb, dat het met voordeel is gebruikt
„ geworden. Het bestaat uit een dunne, dog
„ genoegzaam sterke, en omtrent twee vinge-
„ ren breede, ijzeren staaf, die van onderen met
„ den hamer plat geslagen, en, op dat het been
„ niet geschaaft werde, een weinig ingebogen,
„ maar aan het onderste gedeelte schuins en zoo ge-
„ kromd is, dat het een rechte hoek maakt. In
„ het midden, op die plaats, alwaar zig de knie
„ bevind, wanneer dit ijzer is aangelegt geworden,
„ heeft het een lid, dog het welk geene zijde-
„ lingsche beweging heeft, maar alleen voor- en
„ achterwaarts gebogen word. Het bovenste ge-
„ deelte is wederom plat geslagen, en zoo uitge-
„ holt, dat juist de rondte van de heup daar in
„ past. Dit ijzer word zoo aangelegt, dat het
„ bovenste breedere gedeelte zijn vast punt bo-
„ ven aan de heup heeft, alwaar het met een
„ riem om het lijf kan worden vast gemaakt,
„ en dat op het plat-geslagen onderste gedeelte,
„ tot een rechten hoek gebogen zijnde, de voet-
„ zool staat. Thans word dit werktuig, aan
„ den binnen-waarts gebogen voet, met breede
„ banden vast gemaakt, die altoos meer en meer
„ allengskens moeten worden aangetrokken, zoo
„ dat zig het been naar de staaf toe, en recht

„ buigt.

„ buigt. Dit werktuig, het geen, zoo als zig „ van zelf verstaat, op de plaatsen, alwaar ze „ het lichaam aanraakt, wel met zacht leder en „ catoene watten moet gevoert zijn, kan, wan- „ neer het den kinderen moeijelijk valt, zeer „ licht afgenomen, en naar goedvinden weder „ aangelegt worden. Het andere buiten-waarts „ gekromde been krijgt, zoo dra het binnen- „ waarts gebogene recht word, van zig zelf zij- „ ne natuurlijke gedaante."

XVII. *Van het inwendig Waterhoofd.*

Beschrijving der ziekte.

Deeze ziekte tast bijna altoos alleen de kinderen aan, zoo lang dezelve nog niet huwbaar zijn; voornamelijk tusschen het tweede en het negende jaar: echter zijn 'er ook eenige voorbeelden van zieken, welke, in eenen lateren ouderdom aan het waterhoofd geleden hebben.

Doorgaans duurt de geheele loop deezer ziekte twintig tot agt en twintig dagen; offchoon de gevallen niet zeldzaam zijn, dat ze veel langer aanhield.

De voornaamste toevallen zijn de volgende:

Het kind word moede en mat; het klaagt over walging, en braakt dagelijks één ook wel twee maalen, het klaagt over hevige hoofdpijnen, of in

in den hals, in den nek, en de ſchouderen. Zomtijds wisſelen hoofdpijnen en maagpijnen elkander af. Zomtijds is de hoofdpijn alleen aan den eenen kant, en neigt zig beſtendig op de pijnlijke zijde. Zomtijds bevind men vliegende pijnen, in den hals, in de ledematen, en in de ingewanden. De oogen traanen, en konnen het licht niet verdragen, en de nachten gaan zonder ſlaap voorbij. Of wanneer het den ſlaap vat, is het onrustig; het kind wrijft zig, geduurende denzelven, de neus; knerst met de tanden; ſpringt verſchrokken in de hoogte, en word bij herhaaling wakker. Het lichaam is of verſtopt, of het ontlast eene taaije, groen-couleurige ſtoffe door den aars. De pols is, in dit tijdſtip, ſchielijk, vol, en koortzig. Leid het hoofd, zoo zijn de ledematen minder pijnlijk, en zoo ook omgekeerd.

Kort daar na worden alle toevallen heviger. De zieke ziet ſcheel met de oogen; de opening van den oogappel word langzamerhand weider; het braken koomt meermalen; de hoofdpijn neemt toe, en word zoo hevig, dat de arme zieke door zijn klaagend gejammer, en door zijn herhaald en afgebroken roepen: „ O! mijn „ hoofd! mijn hoofd!" de omſtaande ouders en bloedverwanten tot in het binnenſte der ziele ontroert. Thans word de koorts ſterker; de pols ſlaat ſchielijker, de ademhaling is diep, onre-

regelmatig, moeijelijk; de dorst aanhoudend; de warmte van het geheele lichaam, maar vooral van het hoofd, neemt aanmerkelijk toe; het aangezicht word opgezwollen en rood; en tegen den avond word de koorts dagelijks ſterker. De pijn legt diep in 't hoofd, en gaat door het hoofd, van de eene ſlaap tot de andere.

De ziels-vermogens lijden teffens met het lichaam. Men beſpeurt eene ijling, die zomtijds met woede, zomtijds met zachtzinnigheid gepaart gaat.

Na dat de ziekte, op deeze wijze, tien of veertien dagen voortgeduurt heeft, neemt dezelve eene andere gedaante aan. De pols word langzaam, klein, en ongeregeld, de pijn vermindert, en de hette neemt toe. De zieke bevind zig in een aanhoudende ſlaapzucht, en brengt dikwils de handen aan 't hoofd; het ſcheelzien der oogen word aanmerkelijk ſterker; de opening van den oogappel verwijdert zig altoos meer en meer, en eindelijk verliest de zieke het gebruik van 't gezicht ten eenemaal. Slaapt hij, zoo blijft het oog half open; zoo dat men een groot deel van 't wit van 't oog ziet. Wat men hem in den mond ſteekt, dat ſlokt hij gretig in, en braakt niet meer, gelijk voorheen; de verſtopping van het lichaam word aanhoudend en hardnekkig: zomtijds ontlasten zig eenige wormen in plaatſe van den ſtoelgang, of met den

zel-

zelven. De zieke doet van tijd tot tijd een hevige schreeuw, maar klaagt over niets.

Na eenige dagen verandert de pols op nieuw. Ze word regelmatig, klein, trillend, en uittermaten schielijk; de ademhaling geschied moeijelijk en met aanhoudend reutelen; het witte oogvlies word rood en ontstoken; het aangezicht is aan de eene zijde zoo bleek als de dood, aan den anderen kant hoogrood; het geheele lichaam, maar voornamelijk de ledematen, zijn met roode vlekken, of met een sterk zweet bedekt, het slikken word moeijelijk; de pis en afgang ontlasten zig tegen wil en dank; en de dood maakt aan deeze verschrikkelijke kwaal een einde.

Deeze ziekte tast, gelijk reeds is gezegt geworden, meest alleen kinderen aan, zomtijds ook volwassenen, wier lichaam zeer prikkelbaar is. Zelden vind men de ziekte bij kinderen onder de drie jaaren, gewoonlijkst vertoont zig dezelve tusschen het vijfde en tiende jaar, zomtijds ook tusschen het tiende en dertiende jaar. Ze koomt zeer dikwils voor, en tast meer meisjens dan jongens aan. De kinderen zijn meestal te vooren gezond en vrolijk; tenger, maar zwakkelijk; lievelingen hunner ouderen.

Men heeft zomtijds, maar zeer zeldzaam, het waterhoofd bij kinderen van anderhalf jaar gezien. Doorgaans krijgen meerder kinderen in dezelfde Familie deeze ziekte.

Het

Het is eene ſcherpe, en geene ſleepende ziekte. De pis vertoont niets bijzonders. De zieken houden hun water zomtijds twaalf of vijftien uuren, en langer.

Ontleeding der geſtorvenen.

Bij de ontleeding van het hoofd der kinderen, aan het inwendig waterhoofd geſtorven, vind men de bloedvaten der hersſens uitgezet, het hersſen-vlies ontſtoken, en onder het *corpus calloſum* vind men in de buite holten der hersſenen, drie of vier oncen van een helder en reukloos vocht, het welk over het vuur niet ſtolt, maar geheel vervliegt.

Men heeft echter eenige gevallen van kinderen opgeteekend, die met alle toevallen van het waterhoofd geſtorven waaren, en bij welken men evenwel, bij de ontleeding, geen water in de holten der hersſenen, maar eene enkele ontſteking van het hersſen-vlies aantrof.

Kenteekenen van het Waterhoofd.

De kenmerken zijn moeijelijk; want deeze ziekte heeft ongemeen veel overeenkomst met de worm-koorts. Het eenig toeval, waar door zig het waterhoofd van de worm-koorts onderſcheid, beſtaat daar in, dat de hartlijvigheid bij het water-

terhoofd aanhoudend is, zoo dat men niet dan met moeite ſtoelgang verſchaffen kan. De drekſtoffen zijn donker groen; met een olijachtig vocht bedekt, en hebben een zeer onaangenaamen reuk. Een ander eigenaartig kenteeken van 't Waterhoofd beſtaat daar in: dat de opening van den oogappel, bij een daar voor gehouden brandend licht; zig krampachtig te zamen trekt en vervolgens verwijdert. Ook heeft men reden om bevreesd te zijn, wanneer reeds andere kinderen van dezelfde Familie deeze ziekte gehad hebben.

Voorzegging.

Deeze is aller-treurigst. Slechts weinige kinderen zijn in deeze ziekte van den dood gered geworden. In het tweede tijdpunt, wanneer de ſlaapzucht en de beweegloosheid van de opening van den oogappel een aanvang neemt, is 'er geene redding meer: maar in het eerſte tijdpunt is nog eenige hoop voor handen.

Oorzaaken van het Waterhoofd.

Deeze ziekte heeft twee zeer verſchillende tijdvakken. In het eerſte is eene ontſteeking der bekleedzelen van de holten der hersſenen

voor handen: in het tweede tijdvak zijn deeze holten met water opgevult.

De uitstorting van water in de holten der hersſenen is een gevolg van de ontsteeking der hersſenen. Het Waterhoofd is dus het gevolg eener ziekte, maar geene op zig zelf bestaande ziekte. Wepfer verhaalt veele gevallen, waar in men bij lieden, aan een beroerte gestorven, water in de holten der hersſenen gevonden heeft. Morgagni verhaalt dergelijke gevallen, en voegt 'er bij: dat de uitstorting van water in de holten der hersſenen zeer waarſchijnlijk een gevolg, maar geen oorzaak van de beroerte geweest zij.

Eigentlijk moest men, om zig bepaalt uit te drukken, de ziekte niet het *inwendig Waterhoofd*, maar de *beroerte der kinderen* noemen.

Of een aangeboren grondslag tot deeze ziekte bij de kinderen plaats heeft of niet, is nog twijffelachtig. De oorzaak ſchijnt meest te zijn een stoot aan het hoofd, een val op het zelve, of een sterke ſprong van het kind: zoo als ook een on-

(*) *Sed tu fortaſſis cum iis facis, qui apuae effuſionem malunt nunquam apoplexiae cauſam eſſe, ſed effectum ejusdem cauſae, quae appoplexiam facit, ut puta ſanguinis in vaſis, quae in cerebro & circa cerebrum ſunt, reſiſtantis.* Morgagni *Epiſt.* XII.

onnatuurlijk maakzel van het lichaam en van het hoofd; een koude dronk bij een verhit lichaam; of een lang verblijf op eene door de zon bescheene plaats, met ongedekten hoofde.

De *ouderdom* der kinderen is zekerlijk mede onder de voorbereidende oorzaaken van het Waterhoofd te rekenen: want deeze ziekte tast alleen kinderen, allerzeldzaamst volwassenen aan. Even zoo kan men ook groote levendigheid, vlugheid, en buitengewoone gemoeds-gesteltheden onder de voorbereidende oorzaaken tellen: want de verstandigste, vlugste en levendigste kinderen, zijn aan deeze ziekte, helaas! het meest blootgestelt; de domme, onnoozele en zwakkelijke kinderen blijven van dezelve bevrijd.

Kinderpokjes, Maselen, Scharlaken-koorts, Braakmiddelen veroorzaaken zomtijds het Waterhoofd, bij zulke kinderen, bij welken een grondslag tot deeze ziekte voor handen is. Ook schijnen de wormen zomtijds aan het ontstaan van het Waterhoofd deel te hebben.

Van de geneezing van het Waterhoofd.

In het *eerste tijdvak* moet de ziekte geheel antiphlogistisch behandelt worden. 'Er is eene ophooping van bloed in de bloedvaaten der hersfenen voor handen, die eene ontsteeking van het hersfenvlies (den eersten graad der ziekte) vere-

veroorzaakt, en die dus vermindert moet worden.

Maakt men, uit hoofde van den teederen ouderdom van het kind, bedenking, om aderlatingen te doen, zoo kan door bloedzuigers, die aan de ſlaapen van het hoofd gelegt worden, de ophooping van het bloed in de herſſenen verminderd worden.

Is het lichaam, gelijk doorgaans gebeurd, verſtopt; zoo tracht men, door zachte ontlastende middelen, afgang te bezorgen. Voornamelijk is hier toe dienſtig een tijd lang aan te houden met het gebruik van merg van Tamarinden, veel zuurachtige dranken te drinken, en een levensregel uit groenten te houden.

Voetbaden van laauw water, met mostaard vermengt, doen zeer goeden dienst.

Een der voortreffelijkſte middelen in het eerſte tijdperk, is een groote blaartrekkende pleiſter, die op het hoofd gelegt word, na dat het hair is afgeſchoren geworden. Dit middel moet men niet verzuimen, zoo dra zig ſlechts de minſte waarſchijnlijkheid opdoet, dat de ziekte werkelijk een aanvang genomen hebbe. Wijlen de Profesſor CULLEN van Edinburg beweerde in zijne voorleezingen, dat hij alleen door dit middel verſcheide zieken van dit zoort geneezen hadde.

Beroemde Artſen ſlaan voor, het hoofd zoo koud te houden, als maar immer mogelijk is. Men moet,

moet, tot dit einde, niet alleen, zoo dra men de eerſte toevallen deezer ziekte beſpeurt, het hoofd van het kind met koud water, of met ijs-water waſchen, maar men moet het hair afſcheeren, en *Æther Vitrioli* over het gantſche hoofd brengen, welke, zoo als bekend is, door zijne uitdamping den grootſten graad van koude veroorzaakt. Mij is niet bekend, of deeze raad ooit dadelijk ter uitvoer is gebracht geworden, en met welk gevolg.

De ligging van den zieken moet nooit *horizontaal*, maar altoos zoo veel mogelijk *perpendiculair* zijn. Men laate hem recht op zitten, en trachte zelfs dan, wanneer hij ligt, door het onderleggen van kusſens, het hoofd in de hoogte te houden.

Maar wanneer het *tweede tijdvak* der ziekte begonnen is, dan heeft de ziekte veel grooter zwarigheid. Men kent dit tijdperk, zoo als reeds boven is aangemerkt geworden, aan de ſtompheid van zinnen, de gevoelloosheid, de ſlaapzucht, het blijkbaar ſcheel zien, en de ongeregelde pols. De meeste geneesmiddelen, die in dit tijdvak, zelfs door de beroemdſte Artſen, zijn aangeprezen geworden, faalen, helaas! zeer dikwils in hunne werking.

De met kalk bereide *vluchtige Geest van Ammoniac-zout*, of de zuivere Ammoniac, inwendig gegeven, moet zeer goeden dienst doen.

Andere beroemde Artsen prijzen de *Alicantsche Wijn*, alle uuren tot een half once, ook wel in sterker gift gegeven, wanneer de pols langzaam, klein en schielijk is. Men vind voorbeelden bij Schrijvers verhaalt, van kinderen, die eenig en alleen door het gebruik van deezen wijn geneezen zijn.

Doch het hoofd-middel, het middel, waar op zig de Geneesheer in dit tijdvak voornamelijk, en bijna geheel alleen, verlaaten moet, is *de Kwik*. Men laat dagelijks driemaal een drachma van de kwik-zalve in de dije van den zieken inwrijven, geeft daar bij alle vier uuren een grein Calomel, en legt teffens een blaartrekkende pleister over 't geheele hoofd. Met deeze behandeling word zoo lang aangehouden, tot dat de zieke geheel herstelt is.

De kwik moet volstrekt in eene gifte gegeven worden, die eene zachte kwijling veroorzaakt, anders blijft ze zonder werking. In deeze ziekte word gemeenlijk eene sterke gifte vereischt, om eene kwijling te weeg te brengen.

Met een afkookzel van Kina word de geneezing beslooten.

XVIII. *Van de Hoofd-waterzucht.*

De *Hoofd-waterzucht* moet wel worden onderscheiden van het, zoo even beschreeeven, *inwen-*

wendig Waterhoofd. (*) Deeze is eene fcherpe, geene eene fleepende ziekte. Beide ziekten hebben in 't geheel niets met elkander gemeen: zij zijn met opzigt der toevallen, zoo wel als van de geneezing, van elkander geheel onderfcheiden.

De Hoofd-waterzucht is eene zeldzaame ziekte, waar van men flechts weinige gevallen bij de Geneeskundige Schrijvers opgeteekend vind. Ze ontftaat langzaam en allengskens. Het hoofd van het kind zwelt op, en groeit, terwijl de overige deelen van het lichaam, wel verre van in vergelijking met het hoofd te groeijen en toe te nemen, veel eer inkrimpen en afnemen. De hersfenpan verwijdert zig, de beenderen zetten zig uit, en zwellen op, de naden van het bekkeneel gaan uit elkander; het hoofd krijgt daar door eene mismaakte en zonderlinge gedaante. Het voorhoofd word uitpuilend, en fteekt ver over de oogen uit, de gezichts-trekken worden zeer verandert. De eetlust van het kind is gemeenlijk zeer goed, en de meeste natuurlijke werkingen (*functiones*) leiden geene merkelijke verandering; alleenlijk het verftand neemt af, en de fpraak word onduidelijk en ftamelend. Ten laatften fterft het kind aan ftuipen. Bij de ontleeding van het lijk vind men het bekkeneel vol wa-

(*) ROSENSTEIN verward beide deeze ziekten.

water, en de zelfstandigheid der hersſenen deels ontbonden, deels in een naauwe holte zaamgedrukt.

Monro verhaalt, dat hij een geval van dien aart gezien heeft, waar in een kind, het welk geen volle acht jaaren oud was, eene zoo groote hoofd-waterzucht hadde, dat het hoofd twee voeten en vier duimen in den omtrek bedroeg. (*) Ja men heeft voorbeelden van kinderen, bij welken de omvang van het hoofd nog grooter was, zonder dat de ziels-vermogens merkelijk geleden hadden. (†)

Deeze ziekte is geheel ongeneeslijk.

XIX. *Van de Kropzweeren* (Scrophulae.)

De ſcrophuleuſe ziekte behoord onder de gewichtigſte en merkwaardigſte ziekten. In weerwil dat jaarlijks duizenden van menſchen, na het doorſtaan van meenigvuldige pijnen en een bitter lijden, door dezelve worden weggeſleept, is echter nog haare aart, nog haare geneezing, aanmerkelijk bekend, onderzocht en bepaalt. Het is dus der moeite wel waardig, vrij uitvoerig van dezelve te handelen, en eene proeve te wagen, of het mogelijk zij ter haarer nadere kenniſſe iets bij te dragen.

De

(*) *Medical Transactions, Tom.* 4. *pag.* 358.

(†) Duncan *Medical caſes and obſervations, pag.* 238.

De kropzweeren zijn eene ziekte der kinderen, waar van echter ook volwasſenen geenzints bevrijd blijven. Verkeerdelijk hebben sommige Geneesheeren beweert, dat deeze ziekte aangeboren was, en dat de kinderen dezelve mede ter weereld brachten. Ze vertoont zig zelden voor het tweede, en nooit na het twaalfde jaar. Men heeft geene voorbeelden, dat een zuigeling aan kropzweeren geleden heeft, en even zoo min zijn 'er voorbeelden van kropzweeren, die eerst na de jaaren der huwbaarheid waaren uitgebroken, zonder dat voor deezen ouderdom zig reeds ſpooren van dezelve vertoont hadden.

Het vrouwelijk geſlacht is aan de ſcrophuleuſe ziekte veel meer onderworpen, dan het mannelijk.

Beſchrijving der ſcrophuleuſe ziekte.

De kropzweeren zijn eene ziekte van het *ſijſtema lijmphaticum.* De eerſte toevallen derzelve zijn zoo verſchillende en meenigvuldig, dat niet lichtelijk eene naauwkeurige beſchrijving van den loop der ziekte te geven is, die op alle gevallen past. Deeze ziekte heeft niet, gelijk de meeste andere, een regelmatigen en bepaalden loop. 'Er blijft dus niets overig, dan de voornaamſte toevallen te beſchrijven, zonder op de tijd-orde, in welken zij op elkander gewoon

zijn te volgen, ſtrenge acht te geven. Men kan intusſchen drie verſchillende tijdperken ſtellen.

In het *eerſte tijdperk* is de grondſlag tot de kropzweeren, de zoogenaamde *habitus ſcrophuloſus*, voor handen. Het kind ſchijnt zeer gezond; maar de ſpieren zijn week en ſlap, de huid is wit, de wangen zijn hoogrood, de bovenlip is dik, en de neusvleugels zijn meer of min opgezwollen. Blonde kinderen, met blaauwe oogen, blond of roodachtig hair, en weide oogappelen, zijn aan deeze ziekte voornamelijk onderworpen. De roodheid op de wangen valt in het donkerroode, en neemt eene enkele ronde plaats in, welke op de helder witte huid des te meer uitſteekt. Doch 'er zijn ook zeer veele kinderen met zwarte oogen en hairen, die aan deeze ziekte lijden, als b. v. de meeste kinderen der Joden; ja zelfs de Negers zijn zomtijds met ſcrophuleuſe ziekte gekwelt.

Het hoofd, voornamelijk het agterhoofd, is bij zulken, die eene geſteltheid tot ſcrophuleuſe ziekte hebben, gemeenlijk een weinig grooter, in vergelijking met het overig gedeelte van het lichaam, dan bij anderen. Hier in heeft de ſcrophuleuſe ziekte veel overeenkomst in derzelver uitwerkingen met de Engelſche ziekte, waar mede zij in 't algemeen verſcheide gelijkformigheden heeft, die zig gemakkelijk laaten verklaaren, dewijl beide ziekten haare

zit-

zitplaats in het *ſijſtema* der *vaſa lijmphatica* hebben.

Het aangezicht in 't algemeen vertoont zig altoos een weinig opgezet, voornamelijk de wangen. De oogen zijn doorgaans groot, ſchoon en glinſterend. De oogleden zijn min of meer opgezwollen, en dikker, dan in den gezonden ſtaat. De klieren van Meiboom zijn dikwils gewoon te etteren, en de kinderen met een ſcrophuleus geſtel geboren, zijn gewoonlijk aan meenigerlei ziekten der oogen, maar vooral aan eene zeer dikwils wederkomende ontſteking der oogen, onderworpen. Het bovenſte ooglid is dik en rood, gezwollen, en een weinig ontſtoken.

De buik is opgezet en dik; de *glandulae lijmphaticae* van het geheele lichaam zijn opgezwollen en hard, maar voornamelijk de klieren aan den hals en achter de ooren. De eetlust is buitengewoon ſterk, en kinderen van dit zoort zijn bijna in 't geheel niet te verzadigen.

Aan huid-ziekten van allerlei zoort zijn kinderen van een ſcrophuleus geſtel gewoon zeer veel te lijden. Dan etteren de oogleden, dan vloeijen de ooren, dan ontſtaat een uitſlag aan 't hoofd, dan beſpeurt men ſchurftachtige uitſlagen. De tanden zijn gemeenlijk wit en gezond.

Kinderen van eene ſcrophuleuſe geſteldheid worden vroeger huwbaar dan anderen.

De meeste ſcrophuleuſe kinderen hebben een

levendig, doordringend verſtand, en ongemeene ziels-vermogens. Ze zien 'er vernuftig en verſtandig uit, en betoonen eene ſchranderheid, die hunne jaaren te boven gaat. Daar bij zijn ze meestal vrolijk en levendig.

In het *tweede tijdperk* worden de klieren aan den hals, agter de ooren, en onder de kin, dikker, tastbaarer, en, op 't oog, talrijker. Ook ontſtaan zachter en heviger pijnen in de gewrichten. De klier-gezwellen blijven dikwils lang, zomtijds het geheele leven lang, in deezen ſtaat, zonder dat de ziekte uitbreekt. De gezwollene klieren zijn beweegbaar, wijken voor de indrukking van den vinger, zijn zonder pijn, verdragen het drukken van den vinger, en laaten zig niet door 't gezicht, maar wel door 't gevoel kennen. Haare grootte is verſchillende, van den omvang van een kleine erwt tot die van een hazelnoot. Ze groeijen ongemerkt langzaam aan. Naar maate ze grooter worden, worden ze ook harder; ook zijn ze gewoon zomtijds te groeijen, en zomtijds af te nemen. De gezwollene klieren ſtaan niet enkeld, maar ze beſtaan gemeenlijk in geheele druifachtige vergaaringen van zulke verhardingen bij en nevens elkander. Ze leggen los onder de huid, en zijn met dezelve niet vast gegroeit. De huid laat zig over deeze klieren heen en weder ſchuiven.

Niet alleen die *glandulae lijmphaticae*, welke

aan

aan de uiterlijke deelen des lichaams onder de huid liggen, worden door de ſcrophuleuſe ziekte aangetast, en tegen-natuurlijk verandert: maar ook de inwendige klieren der ingewanden, voornamelijk die van het darmſcheel, (*Meſenterium*) leiden van deeze ziekte. Echter zijn de uit- en inwendige klieren bij de meeste zieken niet te gelijker tijd opgezwollen, en het ſchijnt bijna, als of de ingewanden van de ziekte bevrijd blijven, wanneer zig de verharding in de uitwendige klieren vertoont, en als of, in tegendeel, bij de verharding der inwendige klieren, de uitwendige grootendeels verſchoont blijven. Men kan derhalven, tot betere beſchouwing der toevallen, de ſcrophuleuſe ziekte in de *uitwendige* en *inwendige* verdeelen.

Derde tijdperk.

I. *Van de uitwendige ſcrophuleuſe ziekte.*

De kinderen zijn meestal ſchoon, verſtandig, levendig; ze hebben roozen-roode wangen, groote oogen, een verwijderde oogappel, en dikke oogleden; ze leiden aan herhaalde oogontſteekingen; hunne bovenlip is dik, en heeft in het midden eene groeve; de neus-vleugels zijn wijd en een weinig gezwollen; de hairen zijn lang en meest blond; de huid is wit en zagt; de

tan-

tanden zijn wit en gezond; de spieren van 't geheele lichaam zijn week en slap; de buik is hard; maar niet opgezet; de verstandelijke vermogens zijn uitmuntend; hun inborst is vrolijk, levendig, opgeruimt; ze zijn eer vet, dan mager; de huid is uittermaten glad; de eetlust is goed, en de spijs-verteering gaat voortreffelijk haaren gang; de uitwendige klieren zijn hard en gezwollen, voornamelijk aan den hals, agter de ooren, onder de kin; zomwijlen klagen zij over pijnen in de grootere gewrichten; en eindelijk beginnen de klieren te ontsteeken, ten waare derzelver zwelling, of door de natuur, of door geschikte geneesmiddelen verdeelt word. Deeze ontsteeking maakt thans het derde tijdperk, de eigentlijke scrophuleuse ziekte uit.

De verharde klieren gaan ten uiterſten moeijelijk en langzaam tot ontsteking en ettering over. Maar wanneer dit gebeurt, zoo gevoelt de zieke eene onaangenaame jeukte in één of meer klieren; hij gevoelt eene steeking, die van tijd tot tijd gevoelig word, en dan weder geheel ophoud. De zwelling word grooter, is oneffen bij 't aanraaken, word onbeweeglijker, en schijnt eindelijk aan de huid, waar onder ze legt, vast te groeijen. Hier op verandert de huid, ter plaatse, waar onder het klier-gezwel legt, derzelver couleur. In den beginne word ze roodachtig, en naderhand donker-rood. Vervolgens bespeurt

men,

men, dat de klier tot ettering begint over te gaan. De pijn word meer hevig en ſteekend. De ettering gaat voort, en eindelijk maakt zig de etter eene kleine opening, vermits ze de huid doorvreet. De uitvloeijende etter is dun, meer wit, dan geel, en waterachtig. De klier is bijna nog even zoo hard, als te vooren, en 'er ontſtaat een opene etterende zweer, welkers rand bleek, hard, en dik, ja zomtijds bijna geheel eeltachtig is.

In deezen ſtaat kan de zweer langen tijd blijven, zonder zeer veel pijn te verwekken, zonder merkelijk beter, of merkelijk erger te worden. Zomtijds is de uitvloeijing ſterk, zomtijds gering; zomtijds is ſlechts ééne klier aan 't etteren; zomtijds drie, vier, en meerdere, dicht nevens elkander liggende. Zomtijds blijven de zweeren het geheele jaar door open; zomtijds gaan ze in den herfst toe, en breken in het volgend voorjaar weder open. In 't algemeen ſchijnen de jaargetijden op de ſcrophuleuſe zweeren een grooten invloed te hebben. In het voorjaar begint gemeenlijk de ziekte, duurt den geheelen zomer, geneest in den herfst, ſchijnt geduurende den winter geheel verdweenen te zijn, en breekt in het voorjaar met nieuwe kracht uit. Deezen loop behoud ze dikwils verſcheide jaaren agter elkander. Op de plaats, alwaar de zweeren toegeloopen zijn, blijven leelijke, groote, diepe, harde,

on-

oneffene en bleeke lidteekens overig, voornamelijk onder de kin. Aan deeze lidteekens kent de ervaren Geneesheer de ſcrophuleuſe ziekte op het eerſte gezicht; want deeze lidteekens blijven het geheele leven door, en ontcieren niet zelden het ſchoonſte vrouwelijk aangezicht.

Zomtijds tast de ſcrophuleuſe ziekte niet zoo zeer de klieren, dan wel de gewrichten aan. 'Er ontſtaan gezwellen aan de gewrichten, Deeze zijn in den beginne week, en bijna altoos onbeweeglijk; ze omvatten het gewricht, en beletten deszelfs beweging. Eindelijk breken zij open, en de etter vloeit 'er uit; teffens behoud de huid haare natuurlijke couleur. Deeze ſcrophuleuſe gezwellen veroorzaken weinig pijn, zoo lang de etter de beenderen niet opvreet, waar uit een bijzonder zoort van been-eter, de *Winddoorn* genaamt, ontſtaat, of zoo lang de kraakbeenderen en peezen door de etter niet aangetast worden. De etter, welke uit de ſcrophuleuſe gezwellen, die aan de gewrichten ontſtaan, uitvloeit, is dikker, dan die, welke in de klieren ontſtaat. De ettering houd zeer lang aan, en de ontſtaane zweer geneest doorgaans zeer moeijelijk toe. Word het been aangetast, zoo is het geval zeer gevaarlijk; dog altoos leid de beweging van het gewricht meer of min daar door. Zomtijds ontſtaat eene uitteerende koorts, en de zieke ſterft aan de teering.

II.

II. *Van de inwendige ſcrophuleuſe ziekte.*

Geheel anders is de toedragt der ſcrophuleuſe ziekte, wanneer ze de uitwendige deelen verſchoont, en de inwendige aantast. De kinderen zien 'er bleek uit; het aangezicht is opgezet; de oogen zijn beneveld, en zonder glans; ze zijn zwak, en traanen dikwils; de uitwendige klieren zijn weinig, of in 't geheel niet, opgezwollen; de huid over het geheele lichaam is ſlap; de ledematen zijn mager; in de gewrichten vertoonen zig vliegende pijnen; de eetlust neemt af; de ſpijs-verteering geſchied niet behoorlijk; de afgang is zeer ſtinkend; de zieken klagen over een doffe pijn en drukking in het onderlijf; deeze pijn neemt altoos na het gebruik der maaltijd toe; de buik zwelt buitengewoon op: de dorst is aanhoudend en onleschbaar; de adem riekt leelijk; de zieken zijn mat, traag, en ze ſchuwen alle beweging; daar bij zijn zij treurig, neêrſlachtig, knorrig, en opvliegend; ze verliezen alle levendigheid, en ſchijnen geheel ſtomp van zinnen te zijn; de pijn in het onderlijf word heviger; de pols word klein en ſchielijk; de hoogſte graad van loomheid voegt zig daar bij; de uitteerende koorts neemt de overhand: de ſtoelgangen worden ſchuimachtig; de zieke word dagelijks magerder; de beenen worden aan de gewrichten tegennatuurlijk dik; aan voeten en handen ver-

toont zig eene zuchtige zwelling; en de dood maakt eindelijk aan deeze kwaalen een einde.

Bij de *ontleeding van het Lijk* vind men de *glandulae lijmphaticae* van het Darmſcheel, (*Meſenterium*,) zomtijds ook die der Longen verhard, en gedeeltelijk tot ettering overgegaan.

Van de kenteekenen der Kropzweeren.

Een ervaaren Arts zal niet lichtelijk de kropzweeren met eenige andere ziekte verwarren. Echter is het misſchien niet overtollig, de kenteekenen op te geven, waar door men deeze ziekte van alle andere ziekten, die met haar in verwandſchap ſtaan, kan onderſcheiden.

1. Van de *Engelſche ziekte*, die zomtijds met de ſcrophuleuſe ziekte gepaart gaat, onderſcheid zig deeze laatſte voornamelijk door den ouderdom, in welken zij de kinderen aantast. De Engelſche ziekte vertoont zig altoos tusſchen de negende maand en het tweede jaar; de ſcrophuleuſe ziekte daarentegen nooit voor het tweede jaar.

2. Van de *Veneriſche klier-gezwellen* laaten zig de ſcrophuleuſe gemakkelijk onderſcheiden. Reeds der kinderen ouderdom belet doorgaans alle verwarring; want 'er ontſtaan, gelijk bekend is, geene veneriſche klier-gezwellen, wanneer 'er niet eene beſmetting is voorafgegaan. Daar-

Daarenboven is de loop van een venerische zweer van den loop van een scrophuleuse zweer geheel verschillend. Venerische klier-gezwellen gaan schielijker tot ettering over, en heelen schielijker toe, dan de scrophuleuse. Ook is de etter van een venerische zweer meestal dik en goedaartig, daar integendeel de etter van een scrophuleuse zweer dun, vloeibaar, en met bloed vermengt is.

In 't algemeen, kan men de scrophuleuse kliergezwellen van de venerische, waar mede zij eenige gelijkheid hebben, evenwel, bij naauwkeurig onderzoek lichtelijk onderscheiden. Want:

a. De venerische ziekte vertoont haare uituitwerking alleen op die klieren, die het naast aan de plaats der ontsteeking zijn: De scrophuleuse ziekte daarentegen werkt op alle klieren, zonder onderscheid.

b. De venerische ziekte vertoont haare uitwerking alleen op de uitwendige klieren, die het naast aan de oppervlakte des lichaams liggen, en tast de inwendige in 't geheel niet aan: de scrophuleuse ziekte werkt daarentegen dikwils vooral op de inwendige klieren.

c. De scrophuleuse ziekte veroorzaakt eene *lichte* ontsteeking van *alle* klieren; de venerische ziekte daarentegen eene *hevige* ontsteeking van *eene enkele* klier, namelijk van die geene welke zig het naast aan de plaats der besmetting bevind.

 d. Het

d. Het fcrophuleus klier-gezwel is zonder pijn; het venerifche integendeel pijnlijk.

De fcrophuleufe beeneter onderfcheid zig van de venerifche, deels door de uiterlijke gedaante, deels door de zitplaats der ziekte. De fcrophuleufe ziekte tast meestal de weeke en fponsachtige beenderen, en fponsachtige einden der beenderen aan; daar integendeel de venerifche ziekte flechts het midden der beenderen, en alleen de harde beenderen gewoon is aan te tasten.

3. Van de *verharde klier-gezwellen*, die hier en daar aan het lichaam uit verfchillende oorzaaken gewoon zijn te ontftaan, onderfcheiden zig de fcrophuleufe klier-gezwellen op verfchillende wijze. Voor een knoestgezwel (*fcirrhus*) gaat eene ontfteeking vooraf, die bij de kropzweeren eerst op de verharding volgt; fcirrheufe verhardingen ontftaan eerst in lateren ouderdom, de kropzweeren integendeel vertoonen zig in de kindsheid; fcirrheufe verhardingen ontftaan niet lichtelijk in de *glandulae lijmphaticae*, de fcrophuleufe daarentegen altoos in deeze klieren.

De *uitteerende koorts*, (*febris hectica*,) die in het laatfte tijdperk der inwendige fcrophuleufe ziekte ontftaat, en den zieken gemeenlijk wegraapt, is moeijelijk van eene andere fleepende koorts te onderfcheiden. In de fcrophuleufe uitteerende koorts zijn eenige klieren van het darmfcheel (*Mefenterium*) tot ettering overgegaan,

waar

waar door de koorts ontſtaat. Maar dewijl deeze ontſteeking en ettering der klieren van het darmſcheel geheel zonder pijn is; dewijl verder, wanneer 'er al een geringe pijn voor handen is, zig derzelver zitplaats niet naauwkeurig laat bepaalen: zoo is deeze ziekte zeer moeijelijk te kennen. Echter mag men eene ſcrophuleuſe oorzaak der uitteerende koorts vermoeden, wanneer de zieke een ſcrophuleus geſtel heeft.

Van de Voorzegging (Prognoſis) *der ſcrophuleuſe ziekte.*

'Er is naauwlijks eene ziekte, waar in de voorzegging zoo moeijelijk en onzeker is, dan in de ſcrophuleuſe ziekte. Ze brengt nooit ſchielijk, maar gemeenlijk aller-langzaamst den dood aan.

In de uitwendige ſcrophuleuſe ziekte is minder gevaar voor handen, dan in de inwendige.

Blijft de zieke tot op de jaaren der huwbaarheid tamelijk gezond, blijven de gewichtige, tot het leven noodzakelijke deelen, b. v. de Longen, verſchoont: zoo heeft men weinig gevaar te vreezen: dewijl met de jaaren der huwbaarheid de ſcrophuleuſe ziekte zeer dikwils gewoon is op te houden.

Maar duurt de ſcrophuleuſe ziekte verder dan de jaaren der huwbaarheid, of breekt dezelve geheel en al na deeze jaaren eerst met hevigheid

 uit;

uit; houd ze plotſeling aan de uitwendige deelen op, en gaat over tot eene inwendige ſcrophuleuſe ziekte; dan is 'er groot gevaar voor handen.

Het ſcrophuleus geſtel, de ſcrophuleuſe verharding der *glandulae lijmphaticae*, is op zig zelf niet gevaarlijk, ze word het dan eerst, wanneer ze tot ontſteeking overgaat. 'Er zijn veele voorbeelden van lieden, die hun leven lang verharde klieren gehad, en zonder eenige hinder, een hoogen ouderdom bereikt hebben, dewijl de aanleidende oorzaak, die vereischt word, om deeze verharding tot ontſteeking en ettering te brengen, bij hun geen plaats vond. In zulke gevallen blijven de verharde klieren het leven lang geheel onverandert, en nemen noch af, noch toe.

Aan hoe gewichtiger deelen zig de verharde klieren bevinden, hoe meer gevaar 'er voor handen is.

Zijn de klieren beweegbaar, zijn ze op 't gevoel niet al te hard, zijn ze rond, laat zig de huid over dezelve wegſchuiven, heeft dezelve haare natuurlijke couleur, en is 'er geen ſpoor van ontſteeking voor handen: zoo kan men volmaakt gerust zijn.

Hoe grooter de gezwollene klieren zijn, hoe meer klieren 'er gezwollen zijn, hoe langer de ontſteeking reeds geduurt heeft, en hoe die-

per

per de gezwollene klieren leggen: hoe gevaarlijker de ziekte is.

Om den tijd der huwbaarheid moet men in de ſcrophuleuſe ziekte de geheele geneezing van de natuur verwagten: intusſchen breekt de ziekte bij vrouwsperſoonen in hoogen ouderdom weder uit, wanneer de maandſtonden ophouden te vloeijen.

Hoe meer de buik opgezet en hard word, terwijl het overig gedeelte van het lichaam vermagert, hoe gevaarlijker de ziekte is.

De ziekte is aller moeijelijkst te geneezen, wanneer ze van de Ouders aangeërft is.

Een witte, etterachtige, aanhoudende, zeer ſtinkende buikloop, is een teeken van een aannaderenden dood.

Een ſluip-koorts, die zig bij de ſcrophuleuſe ziekte voegt, is een toeval, dat groot gevaar aanduid.

Wanneer zig uitſlag aan 't hoofd, of een korstachtige uitſlag bij de kropzweeren voegt, zoo mag men beterſchap verwagten.

Vloeijende ooren zijn een goed teeken.

Het plotſelijk verdwijnen der uitwendige ſcrophuleuſe ziekte doet het ontſtaan der inwendige ſcrophuleuſe ziekte, die veel gevaarlijker is, vreezen.

Van de oorzaaken der ſcrophuleuſe ziekte.

De kropzweeren zijn eene erffelijke ziekte; dat is: niet de ſcrophuleuſe ziekte zelve, maar wel de geſteldheid tot dezelve, word van de Ouders aangeërft; en 'er word bovendien nog eene aanleidende oorzaak vereïscht, wanneer deeze geſteltheid tot eene dadelijke ziekte zal overgaan. Daarom vind men dikwils in dezelfde Familie verſcheide kinderen, die allen een ſcrophuleus geſtel hebben, maar waar van dikwerf ſlechts één de wezentlijke ziekte krijgt. Deeze geſteltheid ſchijnt meer van de moeder, dan van den vader, op de kinderen over te gaan; en deeze geſteltheid ſchijnt in eene bovenmatige prikkelbaarheid der *vaſa lijmphatica* te beſtaan. Wanneer de Ouders, voornamelijk de moeder, de ſcrophuleuſe ziekte gehad hebben, zoo blijven de kinderen zelden daar van bevrijd. Deeze aanmerking is zoo juist, dat in de Landen, in welke de ſcrophuleuſe ziekte meenigvuldig voorkoomt, b. v. in het *Pays de Baud* en in *Groot - Brittannien*, in het aangaan van het huwelijk op deeze omſtandigheid altoos agt geſlagen word, en dat men, eer men zig eene echtgenoote verkiest, vooraf gewoon is te onderzoeken, of ook haare Familie van deeze erffelijke geſteldheid bevrijd is.

Echter is de ſcrophuleuſe ziekte niet in alle gevallen eene aangeboorne, of van de ouders

aan-

aangeërfde ziekte. Dezelve kan, ook in een gezond lichaam, door andere oorzaaken ontſtaan, en hangt gedeeltelijk af van de levens-wijze, gedeeltelijk van het lucht-geſtel, waar in zig het kind ophoud. Men heeft voorbeelden, dat kinderen, wier voorouders nooit kropzweeren gehad hadden, aan deeze ziekte leden, wanneer zij in een landſtreek gebracht wierden, alwaar kropzweeren meenigvuldig voorkwamen; en omgekeerd zijn 'er voorbeelden, dat kinderen, die met een ſcrophuleus geſtel in een gewest gebracht en aldaar opgevoed wierden, in het welk de ſcrophuleuſe ziekte onbekend was, van deeze ziekte insgelijks vrij bleeven. Hier uit blijkt duidelijk, dat niet zoo zeer de ziekte zelve, als de geſteldheid daar toe, erffelijk is, en dat deeze ziekte niet, zoo als men geloofd heeft, in een bijzonder, aangeërft, ſcrophuleus gift, maar veel eer in eene diſpoſitie van de vaste deelen van het lichaam beſtaat, die geduurende de voortteeling van de ouders op de kinderen overgaat.

Daarenboven zijn niet alleen de menſchen, maar ook de beesten aan de ſcrophuleuſe ziekte onderworpen, en dit is een nieuw bewijs, dat deeze ziekte niet door een eigentlijk, ſpecifiek gift veroorzaakt word. Voornamelijk lijden de kalkoenen, de ſchaapen, en de zwijnen, aan de kropzweeren. De *Puist-ziekte* der zwijnen is eene met de kropzweeren geheel overeenkomſti-

ge ziekte. Even zoo zijn ook de zoogenaamde ſchurft der paarden, en der ſchaapen, ſcrophuleuſe ziekten. (*)

De erffelijkheid der ſcrophuleuſe ziekte ſtrekt zig niet enkel van de ouders op de kinderen uit, maar ze duurt door verſcheide geſlachten voort: zoo dat b. v. de ſcrophuleuſe ziekte bij kinderen, die van ſcrophuleuſe ouders geboren zijn, niet uitbreekt, maar naderhand bij de kinds-kinderen weder te voorſchijn koomt.

De verdere oorzaaken, die buiten de aangeboorene erffelijke geſteltheid, de geneigtheid tot ſcrophuleuſe ziekte bij volmaakt gezonde kinderen kunnen te weeg brengen, zijn, met één woord, alle zoodanige, die de prikkelbaarheid van het *ſijſtema* der *vaſa lijmphatica* vermeerderen; waarom ook tusſchen de Engelſche ziekte en de ſcrophuleuſe ziekte eene groote overeenkomst, en niet zelden, zelfs een zoort van verband, voor handen is. Onder de oorzaaken, die de prikkelbaarheid van het *ſijſtema* der *vaſa lijmphatica* tegen-natuurlijk vermeerderen, behooren voornamelijk de volgende:

1. *Eene vochtige en koude lucht.* Daarom zijn de kropzweeren zoo meenigvuldig in Groot-Brittanniën en Holland; daarom zijn ze zoo meenigvul-

(*) KORTUM *de vitio ſcrophuloſo*, *Tom.* 1. *pag.* 172.

vuldig in het *Pays de Baud*, op alle plaatſen, die aan de oevers van het Geneevſche Meer liggen. Voornamelijk brengt een vochtig luchtgeſtel, een veranderlijk wêer, zeer veel tot haare geboorte toe. Het zelfde lucht-geſtel is ook aan de geboorte der Engelſche ziekte gunſtig. Bij een ſcrophuleuſe geſteldheid is de invloed van het lucht-geſtel, het weder, en de jaar-getijden, in 't algemeen klaarblijkelijk. Zieken van dit zoort bevinden zig in het voorjaar en den herfst, wanneer het weder vochtig en veranderlijk is, in verre na zoo goed niet, dan in den zomer en winter, bij meer aanhoudend droog weder.

Een koud en vochtig weder is intusſchen de eenige verwekkende oorzaak der ſcrophuleuſe ziekte niet, gelijk reeds daar uit blijkt, dat dezelve in heete luchtſtreeken, b. v. in Spanjen en Frankryk, zeer dikwils voorkoomt. Hier werken andere oorzaaken. Voornamelijk:

2. *Traagheid en ledigheid*; want daar door word ook de prikkelbaarheid van het *ſijſtema lijmphaticum* tegen-natuurlijk vermeerdert.

3. *Slecht, onverteerbaar voedzel uit het planten-rijk*; vooral meelſpijzen, en aardappelen, in overmaat genuttigt.

4. *Onzuiverheid der wooning en der kleederen*; voornamelijk het woonen op naauwe, koude en vochtige kamers, en het inademen van een bedorven lucht.

Bij

Bij de, of aangeboorene, of na de geboorte door eenige der genoemde oorzaaken ontſtaane, geſteltheid tot ſcrophuleuſe ziekte, word naderhand ſlechts eene toevallige oorzaak vereischt, om deeze ſcrophuleuſe geſteldheid in de dadelijke ſcrophuleuſe ziekte te doen veranderen. Tot deeze aanleidende oorzaaken behooren:

1. *Het lucht-geſtel.* Het zelfde climaat, dat de geſteltheid tot deeze ziekte veroorzaakt, veroorzaakt ook de ziekte zelve.

2. *Veranderlijk weder.*

3. *De melk eener Minne, die met de ſcrophuleuſe ziekte gekwelt is*; echter word dit door veele Artſen nog in twijffel getrokken.

4. *De kinder-ziekte.* Zeer dikwils is de ſcrophuleuſe ziekte een gevolg der kinderpokjes.

5. Droefheid, kommer, zorgen, en andere *nêerſlachtigheid verwekkende hartstochten.*

6. *Te veel ſlaapen.*

7. *Een zittend leven.*

8. *Slecht voedzel*; voornamelijk de meel-pap.

Over de eigentlijke *natuur der ziekte* zijn de gevoelens der Artſen zeer verſchillende.

Zommigen beweeren, dat derzelver oorzaak te zoeken zij in een *zuur*, dat zig in de eerſte wegen ophoud, waar door de vochten verdikt worden. Dit gevoelen word voornamelijk door die Artſen verdedigt, welke het zuur in de eerſte wegen voor de hoofd-oorzaak van bijna alle ziek-

ziekten der kinderen houden. Hoe weinig overtuigend de gronden zijn, waarop dit gevoelen berust, is hier boven (in 't IX. *Hoofdst.*) bereids gezegt geworden. Het is wel niet te ontkennen, dat bij scrophuleuse zieken, door slecht voedzel, en verzwakte verteerings-kragt, zeer dikwils een zuur in de eerste wegen ontstaat, waar van zig duidelijke spooren vertoonen: maar dit zuur is geenzints de oorzaak, dog altoos slechts een gevolg van de scrophuleuse ziekte; vermits dit zuur alleen het vermogen niet heeft, om de ziekte voort te brengen, wanneer de gesteltheid tot dezelve niet reeds te vooren voor handen waare. Hoe dikwils vind men bij kinderen en volwassenen verzwakte verteerings-kragten, en spooren van een zuur in de eerste wegen, zonder dat daar uit de scrophuleuse ziekte ontstaat?

Anderen schrijven de kropzweeren aan eene bijzondere scherpte van een eigenaartig zoort toe, waar aan zij den naam van *scrophuleus gift* geven. Deeze verklaaring heldert in 't geheel niets op; want het scrophuleus gift is een schepzel van loutere verbeelding; een donker denkbeeld, dat den doordenkenden Geneesheer niet voldoet; eene bloote vooronderstelling; een woord zonder zin. Waar houd zig de scrophuleuse scherpte in het lichaam op? hoe ontstaat ze? van welken aart is ze? wat word 'er van, wanneer de ziekte geneezen is? — Op alle deeze vraagen

blij-

blijven de kenners van de ziekten der vochten (*Humoralpathologen*) ons het antwoord ſchuldig; en wanneer men ze wel in 't naauw brengt, zoo behelpen zij zig met een *ſalto mortale*. Zij zeggen: het gaat met deeze ſcherpte, als met den wind; Gij hoord zijn blaazen wel, maar Gij weet niet, van waar hij koomt, en waar hij heen gaat: — zoo ook de ſcrophuleuſe ſcherpte; zij reist in 't lichaam rond, zij bezoekt dan dit deel van het zelve, dan een ander, zoo als het haar invalt; maar ze reist altoos *incognito*; men ziet ze niet, men hoort ze niet, men ruikt ze niet, men ſmaakt ze niet, men voelt ze niet, en men bemerkt ze niet eerder, dan wanneer ze ter plaatſe, waar ze zig wil nederzetten, aangekomen is. Zulk eene uitlegging kan aan een denkend en wijsgeerig Arts even min voldoen, als de uitleggingen in de voormalige Scheikunde, tot welker behoeven men het *Phlogiſton* had uitgevonden, welks niet aanzijn thans eindelijk is bewezen geworden.

Zommige Artſen, die van het aanzijn eener bijzondere, ſpecifieke, ſcrophuleuſe ſcherpte, volkomen overtuigt waaren, hebben zelfs beweerd, dat de kropzweeren beſmettende zijn. Maar eene dikwils herhaalde ondervinding heeft de valschheid van dit gevoelen overtuigend beweezen. Het is nog in 't geheel niet uitgemaakt, of deeze ziekte door de Minne aan den zuigeling

kan

kan worden medegedeeld; maar dat dezelve in 't geheel niet besmettelijk zij, zulks hebben de grootste Geneesheeren, na het naauwkeurigst onderzoek, eenstemmig beweert. CULLEN brengt veele voorbeelden uit zijne eigene ondervinding bij, dat gezonde kinderen door de naauwste en vertrouwelijkste omgang met scrophuleuse zieken niet zijn besmet geworden. Dit zelfde beweerden MACBRIDE, WHITE, en andere Artsen: daarentegen schijnt de beroemde heer SELLE de besmettende eigenschap der kropzweeren niet geheel te ontkennen, en een Fransch Geneesheer, BROUZET, heeft zelfs de inënting der kropzweeren voorgeslagen. In de daad is omtrent dit stuk nog veel waar te nemen, te onderzoeken, te beproeven, en te verbeteren: want ofschoon de eigentlijke scrophuleuse ziekte op zig zelf niet besmettelijk is, zoo is echter de scrophuleuse teering besmettelijk, gelijk de ondervinding leert. De heer KORTUM heeft de proef genomen, om de etter uit scrophuleuse zweeren aan gezonde kinderen door eene tot dit einde gemaakte wonde in te enten, maar zonder eenig gevolg. (*)

Noch andere Artsen hebben beweerd, *dat de kropzweeren eene ontaarte Venerische ziekte zijn.* Alle de geenen, die aan vermomde Venerische ziek-

(*) KORTUM *de vitio scrophuloso, Tom.* I. *pag.* 218,

ziekten geloof ſloegen, hielden de kropzweeren voor een zoort van zoogenaamde vermomming. Maar de ſcrophuleuſe ziekte heeft met de Veneriſche verder niets gemeen, dan dat ze beiden ziekten zijn van het *ſijſtema lijmphaticum*; voor 't overige zijn beide ziekten zeer verſchillende, gelijk reeds daar uit blijkt, dat de ſcrophuleuſe ziekte reeds door de oudſte Artſen beſchreven word, daar integendeel de Veneriſche ziekte, gelijk bekend is, eerst op den 4. Maart 1493 uit America naar Europa is gebracht geworden; alwaar dezelve te vooren geheel onbekend was. Ook vind men de kropzweeren meenigvuldig in landſtreeken, alwaar de Veneriſche ziekte in 't geheel niet voorkoomt. Daarenboven is de loop van beide ziekten, zoo wel als de geneezing, zeer verſchillende.

De beroemde heer SELLE houd de ſcrophuleuſe ziekte voor de uitwerking van eene bijzondere, ſpecifieke, dog niet met het Veneriſche naauw verwand zijnde, ſcherpte. Hij is zelfs genegen, den Druiper niet zoo zeer aan Veneriſche, als aan ſcrophuleuſe beſmetting toe te ſchrijven. Maar beide ziekten zijn wezentlijk zeer verſchillende, en de gronden, waar op dit gevoelen berust, komen mij voor niet overtuigend te zijn.

Noch andere Geneesheeren ſtellen, dat de aart der ſcrophuleuſe ziekte bij onderſcheiden

zie-

ziekẽn zeer verſchillende is. Vijf of zes onderſcheidene ziekte-ſtoffen zouden deeze ziekte kunnen te weeg brengen. Maar ook dit gevoelen ſchijnt op geene overtuigende gronden te berusten, en de in deeze ziekte voorkomende toevallen geenzints te verklaaren.

De waare oorzaak der kropzweeren is in eene vermeerderde prikkelbaarheid van het *ſijſtema lijmphaticum* te zoeken, uit welken hoofde prikkelingen, die in den gezonden ſtaat in 't geheel geene uitwerking doen, in ſtaat zijn, eene ontſteeking van het zelve te veroorzaaken. Uit alle toevallen, die bij de ſcrophuleuſe ziekte voorkomen, blijkt, dat de *vaſa lijmphatica* de voornaame zitplaats deezer ziekte zijn.

Van de geneezing der ſcrophuleuſe ziekte.

I. *Van de geneezing ter voorbehoeding.*

Bij kinderen, wier ouders aan de ſcrophuleuſe ziekte geleden hebben, of nog lijden, is altoos de ſcrophuleuſe geſteltheid voor handen. Deeze moet men trachten te verdelgen, eer nog de ziekte zelve uitbreekt, en op deeze wijze de ſcrophuleuſe ziekte voor te behoeden. De geneezing ter voorbehoeding beſtaat voornamelijk daar in, dat de aangeboorene prikkelbaarheid der *vaſa lijmphatica* werde weggenomen, en

dit geschied door het aanhoudend en voortdurend gebruik van versterkende middelen van allerlei zoort.

Het kind word, zoo dra het zelve gespeent is, met lichte vleesch-spijzen gevoed, b. v. met vleesch-soupe; en het nuttigen van groentens, voornamelijk van meel-spijzen, word zorgvuldig vermijd. Ook geeft men het van tijd tot tijd een weinig rooden wijn. Teffens word met het gebruik van het koude bad, het hoofdmiddel tot uitroeijing van een scrophuleus gestel, dagelijks aangehouden. Voor 't overige word het kind in een drooge, gezonde luchtstreek opgevoed, warm gekleed, en nooit aan een vochtige lucht bloot gestelt.

II. *Van de geneezing der dadelijk voor handen zijnde Kropzweeren.*

De geneezing der scrophuleuse ziekte berust voornamelijk daar op, dat aan de volgende drie aanwijzingen voldaan werde. 'Er moet:

1. Alles weggenomen worden, wat de ziekte onderhoud.

2. Moet de vermeerderde prikkelbaarheid van het *sijstema lijmphaticum* vermindert worden.

3. Moet op eenige toevallen bijzondere agt gegeven worden.

Met

Met opzigt tot de *eerste aanwijzing* staat aan te merken, dat de zieke kinderen goed gevoed moeten worden, en dat men het gebruik van alle onverteerbaare spijzen uit het planten-rijk, voornamelijk van meel-spijzen en aardappelen, hun dadelijk verbiede. Andere spijzen, die moeijelijk te verteeren zijn, moeten aan scrophuleuse kinderen insgelijks niet gegeven worden, b. v. brood, dat nog warm, of niet geheel doorbakken is, vruchten, boter, kaas, en dergelijke. Ook moet gezorgt worden, dat dusdanige kinderen, (die gemeenlijk een eetlust hebben, welke tot gulzigheid overslaat,) zig de maag niet overlaaden. Daarentegen moet het voedzel der kinderen, die aan deeze ziekte lijden, voornamelijk uit lichte vleesch-spijzen, vleesch-souppen, eijeren, en goed gekookte moeskruiden bestaan. Koffij bekoomt deeze zieken zeer goed, zoo als ook de roode wijn, maar thee en andere warme dranken zijn hun schadelijk. Maar in 't algemeen is met opzigt tot den levens-regel aan te merken, dat aan scrophuleuse kinderen wel dikwils, maar nooit veel op eens te eeten moet gegeven worden.

Melk en melk-spijzen zijn nadeelig, zoo als ook zuure spijzen.

De lucht, in welke de zieke zig ophoud, moet zuiver, droog en warm zijn. Beweging in vrije lucht is voor de scrophuleuse zieken voorname-

lijk dienstig, en men heeft voorbeelden van zieken, die door te reizen van de ergste toevallen der kropzweeren, zelfs van de teering, geheel zijn geneezen geworden. Zonder beweging in vrije lucht is geene geneezing deezer ziekte mogelijk.

Alle neerslagtigheid verwekkende hartstochten, vreeze, kommer, zorgen, toorn, en dergelijke, zijn bij volwassenen zorgvuldig te vermijden: kinderen zijn aan dezelve zoo zeer niet onderworpen.

De koude lucht is allernadeeligst, en ook het koude bad, zoo een voortreffelijk voorbehoed-middel als het zelve tegen deeze ziekte is, brengt evenwel, wanneer het na het bereids blijkbaar uitbreeken der ziekte gebruikt word, zeer schadelijke uitwerkingen voort.

Zindelijkheid is ter geneezing van eene onvermijdelijke noodzaak. Zonder dezelve helpen alle overige middelen niets. Derhalven moeten het kind dagelijks schoone kleederen worden aangetrokken, en de kleederen moeten vooraf wel gedroogt en gewarmt worden. Een hembd van flenel, op het bloote lijf gedragen, doet zeer goeden dienst, zoo als ook het herhaald wrijven van 't geheele lichaam, maar voornamelijk van het onderlijf, met flenel, die vooraf over den rook van suiker, barnsteen of mastik, is gehouden geworden.

De

De geneesmiddelen, welke aangeprezen zijn geworden, om aan de *tweede aanwijzing* te voldoen, maaken eene groote meenigte uit. De voornaamfte zullen hier in orde vermelt worden.

1. *Het Kalk-water.* Het word zeer gepreezen, en zoude zelfs bij eene beginnende fcrophuleufe teering goeden dienst doen. Bij deszelfs gebruik moet voornamelijk daar op acht gegeven worden, dat het dagelijks versch bereid werde, het geen in 't huis van den zieken zelve gefchieden kan: want dit middel verliest zijne werking, zoo dra het flechts een kwartier lang aan de lucht van den dampkring is bloot geftelt geweest. Wanneer het helpen zal, zoo moet met deszelfs gebruik lang aangehouden worden. Maar hier toe laaten zig de zieken, voornamelijk de kinderen, niet licht bewegen, dewijl zij wel dra een tegenzin en walging voor dit middel krijgen. Men begint met eene kleine gifte, en klimt langzamerhand tot eene grootere op. Teffens moet de zieke zig van alle zuuren, en alle fpijzen die zuur kunnen worden, zorgvuldig onthouden. Wanneer de fcrophuleufe ziekte reeds groote voortgangen gemaakt heeft, of wanneer een koorts van het een of ander zoort met dezelve gepaart gaat, zoo moet het kalkwater niet gebruikt worden.

2. *Loog-zouten.* Deeze zijn door de beroemdfte Artfen tegen de kropzweeren gebruikt, en

 door

door veelen zeer gepreezen geworden. Of te recht; of niet de oude vooronderſtelling, dat een zuur de kropzweeren veroorzaakt, aan het gebruik van dit middel meer toegeſchreven heeft, dan de ondervinding: dit ſchijnt mij nog twijffelachtig te wezen. PEIRILHE mengt het Wijnſteen-zout met bittere middelen, en vervaardigt eene tinctuur, aan welke hij tegen de kropzweeren buitengewoone uitwerkingen toeſchrijft: maar men kan, helaas! op zijne verzekeringen niet betrouwen, dewijl reeds zoo veele van dezelve valsch zijn bevonden geworden. Anderen prijzen den, met kalk bereiden, geest van Ammoniac-zout aan; nog anderen prijzen Wijnſteen-zout van vijf tot tien grein voor eene gifte; en DE HAEN geeft het Wijnſteen-zout in Rhijnſe wijn ontbonden.

3. De *Venetiaanſche zeep* word insgelijks, ik weet niet op welken grond, tegen de kropzweeren aangepreezen.

4. *Mineraale wateren van allerlei ſoort*, maar voornamelijk die ſtaal in zig vervatten, worden tegen deeze ziekte met groot nut gebruikt, zoo wel inwendig, als uitwendig in baden. Tot het laatstgemelde gebruik geeft men aan de warme zwavelbaden boven alle andere baden den voorrang. Intusſchen echter worden de door veele Artſen zoo zeer geroemde kragten der wateren, die ſtaal in zig vervatten, tegen de kropzweeren,

ren, door andere beroemde Artſen ontkend. Zoo heeft bij voorb. de heer MARKARD van het Pijrmonts-water geene uitwerking tegen deeze ziekte gezien; CULLEN was ook van gedachten, dat mineraale wateren tegen de kropzweeren weinig of niets vermogten. Daarenboven ondervind men geene geringe zwarigheden, wanneer men kinderen overreden wil, met het gebruik der onſmaakelijke mineraale wateren lang genoeg aan te houden.

5. Het *baden in Zeewater* word door Engelſche Artſen als een hoofdmiddel tegen de kropzweeren geroemt. CULLEN plag het in zijne voorleezingen ongemeen aan te prijzen, en verſcheide gevallen te verhaalen, in welke dit middel ingewortelde ſcrophuleuſe toevallen in den grond genezen hadde. Doch met het gebruik van dit middel moet langen tijd aangehouden worden, wanneer het van nut zijn zal. Voor zeer prikkelbaare zieken, welke de koude volſtrekt niet verdragen kunnen, word het water vooraf warm gemaakt. Doorgaans is men in Engeland gewoon met de zee-baden het gebruik van andere Geneesmiddelen te paaren, zoo dat het dikwils moeijelijk is te zeggen, of en hoe veel het zee-bad ter geneezing heeft toegebragt.

6. De *pisſebedden* worden door veele Artſen als een voortreffelijk middel tegen de kropzweeren aangeprezen. Ze zouden zelfs de ſcrophu-

leuſe teering geneezen. Wil men zig van dezelve bedienen, zoo moet men niet, gelijk verſcheide Geneesheeren gewoon zijn te doen, het poeder der pisſebedden voorſchrijven, maar men laat levendige pisſebedden verzamelen, dezelve met een weinig witte wijn bevochtigen, vervolgens in een mortier ſtampen, en het ſap door een doek persſen. Dit ſap word, met een weinig ſuiker vermengt, ingenomen. Het is een walgelijk middel, waar van de genees-kragten nog zeer onzeker zijn.

7. De *Spiesglas-middelen* worden onder de hoofdmiddelen tegen de kropzweeren geteld. Men geeft het Spiesglas op verſcheidenerlei wijze. Zommigen raaden het *ruwe Spiesglas*, tot een fijn poeder gewreven, aan het kind in te geven. Men moet met één grein beginnen, en langzamerhand tot agt of negen grein voor eene gifte opklimmen. Met het gebruik van dit middel moet verſcheide maanden lang worden aangehouden. De kinderen neemen het poeder gaarne in, wanneer men het met een weinig ſuiker vermengt. De *Spiesglas-wijn van Huxham* doet dezelve dienſten. De kinderen neemen ze gaarne, dewijl ze aangenaam ſmaakt. De gifte word zoo ingericht, dat ze eene licht voorbijgaande walging veroorzaakt; braaking moet 'er niet ontſtaan. Van het gebruik van dit middel, verſcheide maanden daar mede zijnde aangehouden, heeft

men

men voortreffelijke uitwerkingen tegen de krop- zweeren gezien. De *ontbinding van den Braak-wijnsteen*, in kleine giften gegeven, doet het zelfde nut. Spiesglas-middelen zijn in 't algemeen die geneesmiddelen, op welke men zig ter geneezing der kropzweeren het meest verlaaten kan, en die men altoos het eerst beproeven moest.

8. *Kwikmiddelen van allerlei zoort* worden insgelijks zeer tegen de kropzweeren aangeprezen. Een verkeerd leerſtelzel ſchijnt het eerst tot derzelver gebruik aanleiding te hebben gegeven, namelijk de verwandſchap, die men tusſchen de Veneriſche ziekte en de kropzweeren vooronderſtelde. Intusſchen echter ſchijnen ze zomtijds goeden dienst te doen; vermits ze de wormen, die bij ſcrophuleuſe kinderen bijna altoos voor handen zijn, afdrijven. Maar men moet met derzelver gebruik alleromzigtigst en op zijn hoede zijn, en ze moeten op zijn hoogst in het eerſte tijdvak der ziekte gegeven worden, wanneer ze niet onnuttig, ja zelfs dienſtig wezen zullen. Zoo dra ſlechts de minſte ſpoor van koorts met de kropzweeren gepaart gaat, zijn kwikmiddelen nadeelig, en verhaasten des lijders dood. Ja, zelfs in het eerſte tijdperk, in het welk men, leerſtellig geredeneert, eene ontbinding der verdikte vochten en eene verdeeling der verharde klieren van de kwik verwachten zoude, volgt de-

dezelve niet altoos: dewijl de zitplaats der ziekte niet zoo zeer in de vochten, maar veel eer in de *vasa lijmphatica*, te zoeken is, welker prikkelbaarheid, die anderzints reeds tegennatuurlijk groot is, door het gebruik van de kwik nog vermeerdert, in plaats van vermindert word. Bertrandi heeft te meermaalen in de scrophuleuse ziekte kwik tot de kwijling toe laaten inwrijven, met oogmerk, om de verharde klieren te verdeelen, maar zonder eenig gevolg. Bond bevestigt deeze aanmerking, en voegt zelfs, bij eigene ondervinding, daar bij, dat de verharde klieren, geduurende het aanhoudend gebruik der kwik, eer grooter, dan kleiner worden. (*) Cullen verwerpt het gebruik der kwik in de kropzweeren geheel; en Hunter beweert zekerlijk niet zonder grond, dat de kwik, wel verre van de scrophuleuse ziekte te verdelgen, veel eer onder de oorzaaken behoord, welke in een scrophuleus gestel de ziekte werkelijk doen uitbreeken. Ook de heer Selle schijnt van het gebruik der kwik tegen de kropzweeren weinig verwagting te hebben. Men zal dus in alle gevallen beter doen, zig van dit middel tegen de kropzweeren niet te bedienen. Voornamelijk moet men zig voor het gebruik der Sublimaat wag-

ten,

(*) *Medical observations and inquiries, vol. 2.*

ten, welke eenige Artſen tegen de ſcrophuleuſe ziekte hebben aangeprezen.

9. *Staal-middelen van allerlei zoort.* Deeze doen voortreffelijke dienſten, zoo lang 'er nog geen uitteerende koorts voor handen is; maar dan zijn zij ſchadelijk, en in de ſcrophuleuſe teering doodelijk. Alle ſchriften der Geneesheeren zijn vol van loftuitingen, die aan de genees-krachten van het ſtaal tegen de ſcrophuleuſe ziekte toegekend worden. Men geeft het zelve in meenigerlei gedaante: ſtaal-vijlzel, ſtaal-tinctuuren, ſtaal-wateren, enz. zijn met nut gebruikt geworden. De naauwkeurige bepaaling van die form en gifte, die in elk geval het meest geſchikt en voegzaam is, hangt van de omſtandigheden af, en word aan de beoordeeling van den Geneesheer overgelaten.

10. *De Scheerling* (*Cicuta*) is één der beroemdſte middelen tegen de kropzweeren. De heer VON STORCK heeft ze het eerst aangeprezen, en na hem is ze door eene meenigte van andere Geneesheeren, in alle Landen van Europa, met zeer verſchillende gevolgen gebruikt geworden. De getuigenisſen voor de genees-kragten van dit middel tegen de ſcrophuleuſe ziekte zijn te veele, dan dat die genees-kragten geheel en al ontkend zouden kunnen worden: maar het is even zeker, dat dezelve op verre na zoo groot niet zijn, als de uitvinder van dit middel ze opgaf.

gaf. Cullen, die de Scheerling zeer dikwils voorſchreef, vond ze zomtijds werkzaam, maar nog meer geheel werkeloos; en hij kon nooit vinden, dat het gebruik van de Scheerling de geneezing der ſcrophuleuſe zweeren bevordert hadde. Ook de heer Selle verzekerd, dat men zig op de werkzaamheid van de Scheerling niet verlaaten kan. Veele groote Artſen houden de Scheerling voor geheel werkeloos tegen de kropzweeren. De Scheerling is dus bijna uit de mode geraakt: te meer, dewijl het bij aanhoudenheid voortgezet gebruik van dezelve zeer bedenkelijke toevallen, hoofdpijn, duizeling, gebrek aan eetlust, verdooving der zintuigen, flaauwten, krampen, en eene geheele vernietiging van het teel-vermogen veroorzaakt. Onder die Artſen, welke de Scheerling uittermaten aanprijzen, behoord Farr. Hij zegt: „ groote gezwollene klieren verdeelen zig in den tijd van „ veertien dagen, bij het gebruiken van de „ Scheerling dagelijks tot tien grein ". (*) Doorgaans bedient men zig van het Extract van de Scheerling. Uit het zelve worden pillen bereid, die twee grein zwaar zijn. Van deeze pillen neemt de zieke in het begin één daags; vervolgens twee, namelijk één voor den middag, en één na den middag; na verloop van eenige da-

(*) *Medical obſervations and inquiries, vol. 4. p. 108.*

dagen neemt hij drie maal daags één pil, en op deeze wijze klimt men langzamerhand op, tot dat de zieke daags een drachma van het Extract der Scheerling bekoomt.

11. De *Kina* is het hoofd-middel tegen de scrophuleuse ziekte. Ze heeft alle getuigenissen voor, en geene tegen zig. De beroemde Engelsche Geneesheer FOTHERGILL heeft het eerst de groote nuttigheden van dit voortreffelijk middel tegen de kropzweeren beweezen. (*) FORDYCE bevestigt de ondervindingen van den heer FOTHERGILL, en merkt uitdrukkelijk op, dat geduurende het gebruik der Kina de verharde klieren zig verdeelen. (†) Ook BOND stemt daar mede over een. Maar hij voegt 'er met recht bij, dat met het gebruik der Kina, wanneer ze werkzaam zijn zal, langen tijd moet worden aangehouden, en dat dit middel in groote giften moet gegeven worden. (§) Ik zoude nog een lange reeks van getuigenissen voor de werkzaamheid der Kina tegen de scrophuleuse ziekte kunnen bijbrengen, wanneer Ik het niet voor overtollig hield, opzettelijk eene stelling te bewijzen, aan welker waarheid geen ervaaren Geneesheer twijffelt. De verharde klieren verdwijnen

(*) *Medical obs. and. inq vol.* 1.

(†) *Medical. obs. and inq. vol.* 1. *p.* 198.

(§) *Medical obs. and. inq. vol.* 2. *p.* 265.

nen, gedurende het gebruik van dit uitmuntend middel, en verdeelen zig zonder te etteren; de steeds aanhoudende en wederom komende ontsteeking der oogen houd op; de opene zweeren vullen zig met goedaartigen etter, en heelen toe; de ziekte word in den grond geneezen, en koomt nooit weder. Dit voortreffelijk middel heeft nog den grooten voorrang boven alle andere, dat het in alle tijdperken der ziekte buiten bedenking kan gegeven worden. Zelfs in het laatste tijdperk, in het tijdperk der uitteerende koorts, en in de scrophuleuse longen-teering, doet de Kina eenigen dienst. Dan men vind zomtijds moeite, de kinderen te overreden, om met het inneemen van dit middel lang genoeg aan te houden. Het poeder kan men hun in 't geheel niet in krijgen, en het Extract, het geen in pillen zoude kunnen gegeven worden, is niet krachtig genoeg. Men doet dus wel, zig van de form te bedienen, die FOTHERGILL aanprijst, en die hij bij scrophuleuse kinderen altoos met nut gebruikt heeft. (N°. XXXV.)

12. Het *Aconitum* word door STORCK en GREDING tot verdeeling der verharde klieren zeer aangeprezen. Maar het is een te hevig middel, dan dat met deszelfs gebruik lang genoeg zou kunnen worden aangehouden. Men ontbind het Extract van *Aconitum* in Spiesglas-wijn van Huxham, laat den zieken deeze oplossing droppels-

pels-gewijze inneemen, en met de gifte opklimmen.

13 De *roode Digitalis* word onder de voornaamste middelen tegen de scrophuleuse ziekte geteld. Maar dit is een hevig werkend middel, welks gebruik bij kinderen in geenen deele behoord te worden aangeprezen, dewijl welligt de geneezing erger kan worden, dan de ziekte. QUARIN gaf het Extract van de *Digitalis* tegen de kropzweeren, en te gelijk het versch uitgeperst sap der plant. Hij roemd de genees-kragten van dit middel, voornamelijk tegen de scrophuleuse zweeren, dog hij erkend zelf, dat bij zommige zieken geduurende het aanhoudend gebruik eene koorts ontstaan zij. Andere Artsen verhaalen gevallen, dat de zieken door dit middel om hals gebragt zijn geworden. (*) Een naauwgezet Arts zal dus de *Digitalis* liever geheel uit zijne *Materia Medica* verbannen; ten minsten het is geen middel, dat kinderen moet worden toegedient. Even eens is het ook gelegen met het, tegen de kropzweeren aangeprezen, aftrekzel van de

14. *Clematis.* (*Clematis vitalba Linn.*)

15. Het melksap van de *Elvella acaulis Linn.* word, zoo als de heer PALLAS verzekerd, in Rus-

(*) *Practical essays on medical subjects, pag.* 41.

Rusland met nut tegen de kropzweeren gebruikt. (*)

16. De binnenste bast van den Olmboom, in een aftrekzel gegeven, word door zommige Fransche Artsen tegen de kropzweeren zeer geroemd.

17. Ook de *Arnica* heeft eenige stemmen voor zig.

18. Het *Opium*, in kleine giften gegeven, en lang gebruikt, heeft dikwils de ergste gevallen der kropzweeren geneezen. Het doet voornamelijk in het laatste tijdperk voortreffelijke diensten, en brengt ter geneezing van de uitteerende koorts zeer veel toe; waarom het buiten twijffel te recht onder de hoofd-middelen tegen de kropzweeren geteld word. Men geeft het in zulk eene gifte, dat 'er geene hardlijvigheid ontstaat; en wanneer dezelve evenwel niet geheel kan worden voorgekomen, zoo word door klijsteeren den zieken ontlasting bezorgt. Dat 'er niet meer scrophuleuse zieken tot hier toe door het voorzigtig gebruik van het *Opium* geneezen zijn geworden, koomt enkel daar door, dewijl de meeste Artsen in het gebruik van dit middel al te vreesachtig zijn; daar 'er echter geen ander middel is, het welk zoo als dit, in staat is de vermeerderde prikkelbaar-

(*) PALLAS *Reisen durch Ruszland, Band* 1. *p.* 35.

baarheid van het *ſijſtema* der *vaſa lijmphatica* te matigen.

19. De *Tusſilago* (*Tusſilago farfara Linn.*) heeft veele getuigenisſen voor zig. Men geeft den zieken of het uitgeperst ſap der verſche bladeren, of het afkookzel der drooge plant te drinken, en laat met het gebruik langen tijd aanhouden. CULLEN gaf aan dit middel boven alle andere middelen, tegen de kropzweeren aangeprezen, den voorrang. De heer MEYER ABRAHAMSON beſchrijft drie gevallen van ſcrophuleuſe zieken, die door de *Tusſilago* alleen geneezen wierden. Verſcheide beroemde Artſen bevestigen de groote genees-kragten van dit middel tegen de ſcrophuleuſe ziekte: het is dus der moeite waardig, het zelve in alle gevallen te beproeven; en zulks te meer, dewijl 'er niet lichtelijk eene omſtandigheid kan voorvallen, die het gebruik van een zoo onſchuldig middel bedenkelijk zoude kunnen maken. Voor kinderen kan men het afkookzel, of het uitgeperſte ſap, met ſuiker zoet maken.

20. Ook aan de *Ononis* (*Ononis ſpinoſa Linn.*) worden, Ik weet niet met welk recht, genees-kragten tegen de kropzweeren toegeſchreven. Men geeft of het afkookzel der wortel, of het Extract van dien.

21. De *Koffij van Eikels* was een tijd lang zeer in de mode, thans hoord men 'er weinig van.

Het is niet te ontkennen, dat deeze Koffij tegen de kropzweeren goeden dienst doet, offchoon niet in dien graad, in welken men dezelve verhief, toen de mode eerst opkwam, om Koffij van Eikels te drinken. Met het gebruik moet verfcheide maanden lang worden aangehouden.

22. De *Dulcamara* behoord insgelijks onder de middelen, die tegen de kropzweeren niet geheel werkeloos fchijnen te zijn, zoo als ook

23. De *Meekrap-wortel*, (*Rad. rub. tinctorum*) welke tegen de kropzweeren zeer geroemd word. Men geeft ze of in een affkookzel, of in poeder. KAMPF prijst ze aan gepaart met ftaaltinctuur.

24. De *zout-zuure zwaar-aarde* (*terra ponderofa falita*) is kortlings zeer tegen te kropzweeren aangeprezen geworden; het eerst door CRAWFORD (*) welke zegt: „ Ik heb uit de „ werkingen, welke dit middel tot hier toe te „ weeg gebragt heeft, reden te vermoeden, dat „ mits het zelve met overleg gegeven, en met „ deszelfs gebruik lang genoeg aangehouden „ werde, 'er weinig gevallen van kropzweeren „ zijn, die daar door niet geneezen hebben kun„ nen worden. " Mijn voortreffelijke vriend, de heer Prof. HUFELAND, onderfchrijft dit ge-

voe-

(*) *Men zie de Sammlungen zum gebrauche Praktifcher Aertze, Band* 13.

voelen zonder bepaling. (*) „ Men weet (zegt
„ hij) hoe meenigvuldige gedaanten deeze kwaal
„ kan aanneemen, en welken graad van hard-
„ nekkigheid zij bereiken kan. In beide geval-
„ len heb Ik de zout-zuure zwaar-aarde gebruikt,
„ en mijne verwagting is overtroffen geworden.
„ Niet alleen tot verdrijving der verhardingen,
„ uitslag en andere toevallen deezer ziekte,
„ maar ook tot dadelijke wegneming van het
„ scrophuleus gestel, tot herstelling van het ge-
„ heele, in deeze ziekte bedorven klier-ge-
„ stel, ... heb Ik de voortreffelijke uitwerkingen
„ daar van gezien; en ik geloove, zoo het mo-
„ gelijk is de scrophuleuse gesteltheid geheel
„ t' onder te brengen, dat het door het lang aan-
„ gehouden gebruik van dit middel geschieden
„ kan. Inzonderheid heeft het mij in scro-
„ phuleuse oog-ontstekingen en verzweeringen
„ eenige maalen de blijkbaarste hulpe verschaft,
„ en Ik zoude zekerlijk nooit in langduurige
„ oog-ziekten der kinderen, alwaar men al-
„ toos op kropzweeren of wormen bedagt moet
„ zijn, deszelfs gebruik nalaten. Ik geloove
„ derhalven, dat men het zelve in de scrophu-
„ leuse ziekte met de meest beproefde midde-
„ len,

(*) *Erfahrungen uber die kräfte und den gebrauch der salzsauren Schwererde*, p. 9.

„ len, ſpiesglas, kwik, kina, ſcheerling, digi-
„ talis, enz. niet alleen gelijk ſtellen, maar zelfs
„ in meenige gevallen daar aan den voorrang
„ zoude kunnen geven. Ten minſten heb Ik be-
„ ſpeurt, dat daar, waar..... kina en kwik niet
„ lang zonder nadeel bij aanhoudendheid ge-
„ bruikt konden worden, en bijzonderlijk het
„ onaangenaame hadden, dat ze, in plaats van
„ klier-knoopen te verdeelen, dezelve tot ont-
„ ſteeking en ettering deeden overgaan, ons mid-
„ del integendeel ook aldaar volmaakt gepast
„ was. Zelfs in het tijdperk der ſcrophuleuſe
„ ziekte, waar in door het gansch *ſijſtema lijm-*
„ *phaticum* een ſtaat van ontſteeking verſpreid
„ is, en de bovengemelde middelen niet voe-
„ gen, voorts, wanneer eene ſcheurbuikige ont-
„ binding het gebruik van de kwik verbied,
„ waar door eene bijzondere geaartheid (*idioſijn-*
„ *craſia*) van dezelve dadelijk kwijling veroor-
„ zaakt, en in 't geheel niets te gebruiken is,
„ (gelijk Ik dit zelfs bij kinderen eenige maa-
„ len heb waargenomen,) heeft de zout-zuure
„ zwaar-aarde grooten voorrang. Met veel nut
„ kan men in ſcrophuleuſe zweeren, uitſlag, en
„ verhardingen, het uitwendig gebruik eener
„ verdunde ontbinding met het inwendige za-
„ men paaren." Ook heeft de heer Prof. ALT-
HOF in een zeer erg geval zeer goede uitwer-
king

king van dit middel gezien. (*) De genees-kragten der zout-zuure zwaar-aarde, kunnen bij gevolg niet langer twijffelachtig wezen. Maar dit middel heeft echter verscheidene eigenschappen, die het ten algemeenen gebruike minder aanprijzens-waardig maaken. Het werkt op eenige lichaamen zeer hevig, bijna als een vergift, en 'er zijn, gelijk ik uit Brieven weet, in Engeland zedert eenigen tijd, verscheide lieden van kleine giften van dit middel, onder de handen van den Geneesheer gestorven; waar door het ook thans reeds wederom bijna geheel uit de Practijk der Engelsche Artsen verbannen is. Een geval, in het welk de zout-zuure zwaar-aarde ook in Duitschland hevige werkingen voortbracht, vind men in het geschrift van den heer KLOH. (†)

Toevallen bij de kropzweeren, op welke bijzonderlijk acht gegeven moet worden.

De scrophuleuse ziekte ontaart zeer dikwils in eene andere langduurige en moeijelijke ziekte, of ze laat, zelfs dan, wanneer ze genezen is, zeer onaangenaame gevolgen na, die eene bij-

zon-

(*) *Progr. de efficacia terrae ponderosae salitae, Obs.* 1.

(†) *Medizinische bewerkungen uber die wirksamkeit und den gebrauch der salzsauren Schwererde, p.* 12.

zondere opmerkzaamheid van den Geneesheer verdienen. Eenige van dezelve zullen we hier bijbrengen.

Vooraf egter ſtaat nog aan te merken, dat niet alleen de ſcrophuleuſe ziekte op zig zelf, maar ook derzelver opvolgende toevallen, erffelijk zijn, en van de ouders op de kinderen overgaan. Teeringachtige ouders b. v. teelen teeringachtige kinderen voort.

I. *Van de waterzuchtige gezwellen der gewrichten.*

De ziekte, die bij ſcrophuleuſe kinderen zoo wel, als bij volwasſenen, onder den naam van *Gliedschwam* voorkoomt, is een gezwel, het welk zig aan de grootere gewrichten hegt. Het is doorgaans week, en wijkt voor de drukking van den vinger, echter laat deeze drukking geene groeve na. Het gezwel is in den beginne klein, en vangt met een hevige pijn aan, maar het neemt meer en meer toe, tot dat het eindelijk het geheele gewricht inneemt, en alle beweging van het zelve verhindert. De huid behoud tefſens haare natuurlijke couleur. De pijn duurt voort, zomtijds aanhoudend, zomtijds op zekere tijden. De minſte beweging van het gewricht is allerpijnlijkst; dus kan de zieke het gewricht niet uitſtrekken, maar hij is genoodzaakt, het

zel-

zelve bestendig gebogen te houden, waar door eindelijk eene geheele stijfheid van het lid ontstaat. De pijn neemt bij vervolg een weinig af; maar men bespeurt thans duidelijk, dat het been in het gewricht aan deszelfs dikke einde opgezwollen is. Langzamerhand worden ook de weeke deelen aangetast, de zwelling neemt toe, en wijkt voor de drukking; de huid word glad, blinkend, en een weinig rood; de bloedvaaten over het gezwel krijgen knobbels; 'er ontstaan verzamelingen van etter, waar van de etter gedeeltelijk invreet, en pijpzweeren veroorzaakt, gedeeltelijk zig door de buitenste huid een uitweg baant. De uitvloeijende etter is dun, waterachtig, stinkend, en met bloed vermengt; het dikke einde van het been krijgt bederf; 'er ontstaat eene uitteerende koorts; en de zieke sterft aan de teering. De ziekte duurt zomwijlen slechts een korten tijd, slechts weinige weeken of maanden; maar zomtijds verscheide jaaren. Derzelver uiteinde is altoos doodelijk.

De zitplaats van dit spongieus gezwel is gemeenlijk of aan de knie, of aan het gewricht van den elleboog, of aan het gewricht van de voet bij den enkel.

Word na den dood het zieke gewricht ontleed, zoo bevind men het dikke einde van het been, zoo wel als de spieren, en de overige weeke

deelen, geheel ontbonden, en vernielt. Het hoofd van het been is door bederf aangedaan, het kraakbeen, het welk het hoofd van het been omringt, is ontbonden en verteert, en de banden van het gewricht hebben haare natuurlijke gedaante geheel verlooren.

Deeze waterzuchtige zwelling der gewrichten ontſtaat niet altoos uit eene ſcrophuleuſe oorzaak. Zomtijds word ze door eene uitwendige drukking of ſtoot veroorzaakt, zomtijds is ze een rhumatiek toeval. Met opzigt tot de aan te wenden inwendige middelen, is het derhalven van het uiterſte gewicht, zig zelf wel te overtuigen, of dit waterzuchtig gezwel een toeval der ſcrophuleuſe ziekte is, of niet.

De kenmerken (*Diagnoſis*) zijn niet moeijelijk, wanneer men op de verzellende omſtandigheden agt geeft. Indien eene uitwendige oorzaak, een ſtoot, of een kwetſuur voor af gegaan zijn, zoo zal de zieke zig deeze omſtandigheid herinneren. De *rheumatieke* zwelling der gewrichten onderſcheid zig van de *ſcrophuleuſe* door de volgende kenteekenen, welke BELL opgeeft.

In de *rheumatieke* zwelling lijden eerst de banden van het gewricht, vervolgens de beenderen; in de *ſcrophuleuſe* lijdt eerst het been, en naderhand de banden van het gewricht: in de *rheumatieke* tast dadelijk in den beginne de pijn

het

het geheele gewricht aan; in de *fcrophuleufe* is de pijn in den beginne flechts op eene enkele kleine plaats: in de *rheumatieke* is de zwelling dadelijk in den beginne zeer groot, en men befpeurt duidelijk, dat dezelve haare zitplaats in de zagte deelen heeft; in de *fcrophuleufe* is in den beginne de zwelling niet te bemerken, en men befpeurt duidelijk, dat zij haare zitplaats in de beenderen heeft. Verder ontftaat de *rheumaticke* zwelling der gewrichten na uitwendige kwetfingen: de *fcrophuleufe* daarentegen in lieden, die eene fcrophuleufe geftelheid hebben, van zig zelf, zonder kwetfing.

Met den *been-eter* heeft de waterzuchtige zwelling der gewrichten eene groote overeenkomst, dog ze laat zig egter gemakkelijk van dezelve onderfcheiden. Beide ziekten hebben wel haare zitplaats in de gewrichten; beide tasten de beenderen aan; beide ontftaan uit eene fcrophuleufe oorzaak: maar beide zijn evenwel zeer verfchillende. Het gezwel is in den been-eter harder, dan in het zucht-gezwel, en nooit elaftiek; ook plaatst zig de been-eter voornamelijk aan de kleine beenderen, het zucht-gezwel daarentegen voornamelijk aan de groote beenderen; aan den been-eter leiden doorgaans kinderen, aan het zucht-gezwel voornamelijk volwasfenen, offchoon de kinderen in geenen deele daar van vrij

 zijn;

zijn; de been-eter tast gemeenlijk verfcheide gewrichten te gelijker tijd aan, maar het zucht-gezwel flechts één. (*)

Het zucht-gezwel der gewrichten koomt in Engeland veel meenigvuldiger voor, dan in Duitschland; echter vind men het ook hier zomwijlen, vooral bij kinderen. De heer HUFELAND zegt uitdrukkelijk: „het zucht-gezwel „der gewrichten, een wit gezwel, bijzonder„lijk het *knie-gezwel*, is bij ons eene gansch „niet zeldzaame kwaal der kinderen. — Behal„ven aan de knie ontftaan ook dergelijke, in „den beginne onpijnlijke, maar bij vervolg pijn„lijk wordende, en het gaan zeer moeijelijk „maakende gezwellen in de gewrichten van den „onder-voet, aan beide zijden van het koot„been (*Aftragalus.*)" (†)

Wanneer het zucht-gezwel een zekeren graad bereikt heeft, zoo is het eene ongeneeslijke ziekte. Een eenig middel kan den zieken van den dood redden, namelijk de afzetting van het lid. Door deeze afzetting van het lid heeft POTT, zoo hij verzekerd, veele zieken genezen.

Maar

(*) BELL, *on ulcers.*

(†) HUFELAND *uber die wefentlichen vorzuge der Inokulation*, pag. 379.

Maar zoo lang het zucht-gezwel nog geenen zoo hoogen graad bereikt heeft, kan het zelve, door uit- en inwendige middelen, die te gelijker tijd gebruikt moeten worden, geneezen worden. Inwendig zijn alle die middelen dienſtig, welke tegen de ſcrophuleuſe ziekte in 't algemeen worden aangepreezen. Maar uitwendig kan men de volgende middelen gebruiken:

1. Een *blaartrekkende pleiſter*, waar mede het geheele gezwel bedekt moet worden. De heer HUFELAND heeft, na het gebruik van dit middel, reeds op den tweeden dag eene blijkbaare vermindering van het gezwel, en na eene, verſcheidene weken lang gaande gehouden, etteering, eene volkomene geneezing gezien.

2. De *Roet-pleiſter van Bernhard* prijst insgelijks de heer HUFELAND ongemeen aan. Hij zegt: dat hem een voorbeeld bekend is, waar in deeze pleiſter een zuchtig knie-gezwel, dat reeds vier en twintig jaaren oud en van eene aanmerkelijke grootte was, volkomen weggenomen heeft, en wel, na 'er ſlechts eenmaal opgelegt te zijn geworden. Ze lag zoo vast, dat men niet in ſtaat was ze 'er af te krijgen; en als ze na verloop van drie weeken 'er af viel, was de kwaal weggenomen.

3. De *ontbinding van de Gom Ammoniac in honig van zee-ajuin.* Men laat eene uit dit mengzel vervaardigde zalve, dagelijks drie maal in het ge-

gewricht inwrijven, en het zelve altoos vooraf met jenever-besſen rooken. Het is een zeer krachtig, voortreffelijk middel, het welk Ik in Engeland te meermaalen met het beste gevolg heb zien gebruiken.

4. Het volgend middel prijst de heer HUFELAND aan: „ Op drooge, nestvormig zamen „ gepakte hennip ſtrooit men tot een zeer fijn „ poeder gewreeven *Colophonium*, een vinger dik, „ bevochtigt het zelve met overgehaalde brande- „ wijn, en legt het 'er op. Word het droog; „ zoo maakt men het op nieuw nat, zonder het „ 'er af te nemen. Na eenige dagen word het „ 'er geheel vernieuwd weder opgelegt, en zoo „ gaat men voort. Het gezwel, wanneer het „ niet al te oud is, verdwijnt dikwils reeds op het „ derde of vierde gebruik van dit middel."

5. In het eerſte tijdperk der ziekte, zoo lang zig verder niets, dan de zwelling vertoont, doet het dikwils wasſchen met eene ontbinding van *A moniac-zout in azijn* zeer goeden dienst.

6. Ook word het wrijven met zeep zeer aangepreezen.

7. *Braakmiddelen* worden, tot verdeeling van het zucht-gezwel der gewrichten, door veele Artſen geroemd. In Engeland hebben mij eenigen mijner Geneeskundige vrienden verzekert, dat zij door braakmiddelen alleen, zeer dikwils eene volkomene geneezing bewerkt hadden.

Het

Het braakmiddel word van tijd tot tijd herhaalt.

8. Een *fontenel* naast het gezwel zoude zeer goede dienften doen.

9. Het *inwrijven der kwikzalve* word insgelijks zeer gepreezen; maar Ik twijffele zeer aan de werkzaamheid van dit middel tegen de zuchtige zwelling der gewrichten.

Men gelooft zomtijds, de golving van eene vloeibaare ftoffe in het gezwel te befpeuren, en laat zig zelfs vervoeren, om eene infnijding te maken, ten einde aan dezelve een uitweg te bezorgen. Dit heeft doorgaans zeer erge gevolgen. 'Er vloeit niets anders uit, dan een weinig water met bloed vermengt, de pijnen worden heviger, de uitteerende koorts neemt toe, en de zieke fterft. Het indringen der lucht in het gezwel is ten uiterften gevaarlijk. Ik kan niet nalaten, uit het voortreffelijk boek van den heer HUFELAND nog eene plaats bij te brengen, dewijl alles, wat hij over dit onderwerp gefchreven heeft, gezag verdient, en niet beter gezegt kan worden, dan hij het gezegt heeft.
„ Het openen van een knie-gezwel (dit zijn zij-
„ ne woorden) is altoos eene zeer bedenkelijke
„ en gewaagde onderneming, waar toe Ik nie-
„ mand raaden wil. Ik zal het voorbeeld van
„ zulk een ongelukkig kind niet vergeeten, bij
„ het welk deeze operatie ondernomen wierd.

„ 'Er

„ 'Er vloeide slechts een weinig vocht uit. In
„ plaats van dien ontdekte men eene spongieuse
„ celluleuse zelfstandigheid. 'Er ontstond uit
„ de wond in 't kort een zeer boosaartige kan-
„ kerachtige zweer; deeze spongieuse zelfstan-
„ digheid groeide zoo aan, dat ze eindelijk tot
„ de grootte van een klein kinderhoofd uit de
„ opening uitstak, en derzelver vermogen van
„ reproductie was zoo sterk, dat als men eens
„ een stuk, het geen wel een vierde deel van
„ het geheel bedragen mogt, had weggesneden,
„ zulks in vier en twintig uuren weder in plaats
„ gekomen was. 'Er vloeide de stinkendste vui-
„ ligheid uit; op 't laatst ontstonden meenigvul-
„ dige, verzwakkende bloedstortingen, en de-
„ wijl men tot afzetting, het eenige middel nog
„ ter redding, niet besluiten wilde, zoo stierf
„ het arme schepzel in den elendigsten, pijnlijk-
„ sten toestand, aan de teering."

II. *Van den Been-eter, of Wind-doorn.*

In deeze ziekte word, door eene inwendige oorzaak, het been aangetast, het zelve krijgt bederf en zwelt op, even als wierd het door lucht opgeblaazen, waar bij de zieke teffens eene hevige pijn gevoelt, die hij zoo beschrijft, dat het hem voorkoomt, als of 'er een puntige doorn in het been stak. De been-eter begint inwendig

in

in het been, en dringt van daar naar buiten uit. Het merg is het eerste bedorven gedeelte, waarom ook BROMFIELD den been-eter een ettergezwel in het been-merg noemt. (*)

Zomtijds is de toedragt der ziekte van een weinig verschillenden aart. De zieke klaagt over pijnen op zekere plaats van het been. Bij onderzoek der uiterlijke deelen vind men niets tegennatuurlijks, ook veroorzaakt de uitwendige drukking geene pijnen. Kort daar na ontstaat een gezwel, eenigzints elastiek, echter niet hard. De huid, waar mede dit gezwel bedekt is, word na vier of vijf weken rood, en eindelijk bruin; ze breekt open; het gezwel opent zig; en 'er vloeit een waterachtige, met bloed vermengde, stinkende etter uit. De onderleggende beenderen vind men opgevreten, bedorven, en spongieus uitgezet. Deeze ziekte noemen eenige Geneesheeren, ter onderscheiding van den been-eter, *Gewricht-ziekte.* (*Paedarthrocace.*)

Beide ziekten, die slechts verschillende zoorten van eene en dezelve ziekte zijn, onderscheiden zig daar door van den gewoonlijken beeneter, dat deeze altoos aan de uitwendige deelen van het been begint, en zig naar binnen voortplant, daar integendeel de Wind-doorn altoos inwendig in 't been begint, en naar buiten uitbarst.

De

(*) BROMFIELD *Chirurgical observations*, *Vol.* 2. *p.* 20.

De *Gewricht-ziekte* onderscheid zig van den *Wind-doorn* daar door, dat ze haare zitplaats in de groote gewrichten heeft, terwijl de Wind-doorn voornamelijk de kleinere gewrichten aantast.

Het gezwel kan langen tijd, zomtijds jaaren lang voortduuren, eer het openbreekt, en tot een zweer overgaat.

De oorzaak van den Wind-doorn is zomtijds de Engelsche ziekte, echter ontstaat dezelve in de meeste gevallen uit een scrophuleus gestel, en is als een gevolg der kropzweeren. BELL zegt zelfs uitdrukkelijk, dat de Wind-doorn even het zelfde is in de beenderen, het geen de kropzweeren in de weeke deelen zijn.

Zoo gewichtig het voor den Geneesheer wezen moet, deeze ziekte dadelijk in haaren oorsprong te ontdekken, zoo moeijelijk word dezelve doorgaans. Is intusschen de scrophuleuse gesteltheid voor handen, of heeft misschien één van des kinds ouderen te vooren aan deeze ziekte geleden, zoo ontstaat de gegronde verdenking, dat de Wind-doorn begint te ontstaan, zoo dra de zieke over pijn in het gewricht klaagt. VAN SWIETEN geeft de volgende kenteekenen van een beginnende Wind-doorn op (*): eene diepe, aanhoudende, zeer zwaare pijn in het bin-

(*) SWIETENII *Comment. T.* 1. *pag.* 9.

binnenfte der beenderen, met het gevoel van eene langzaame invreeting der beenderen gepaart. Deeze pijn word na elke hevige beweging, na veel drinken, en door het te bed leggen fterker. Daarentegen kan men het pijnlijk deel aanraaken, drukken, wrijven, zonder dat de pijn in 't minst vermeerdert word. Deeze zijn de teekenen der beginnende ziekte. Maar is de been-eter eerst door het been doorgedrongen, en word het uitwendig been-vlies aangetast: dan word de pijn heviger, en neemt bij elke aanraaking toe; dan vertoont zig eene zwelling der, over het been leggende, weeke deelen; dan befpeurt men ook, dat het been opgezwollen en ingevreten is. Maar helaas! als dan is ook alle geneezing onmogelijk. De heer PLENK (*) onderfcheid vier tijdperken deezer ziekte. In het *eerfte* neemt de pijn van het been wel na elke beweging van het lichaam, maar niet na de uitwendige drukking, toe. In het *tweede* vermeerdert de uitwendige drukking ook de pijn. In het *derde* beginnen de omleggende deelen rood te worden, te fmerten, en op te zwellen, als of ze door lucht opgeblaazen waren. In het *vierde* tijdperk, het geen eerst na verloop van langen tijd volgt, breeken de uitwendige bekleedfelen open, en 'er vloeit een ftinkend, rood- of zwartachtig bloedig

(*) *Lehrgebäude von Gefchwulften, p.* 162.

dig water uit de wond, in den beginne ſlechts in geringe hoeveelheid, naderhand meenigvuldiger; 'er vertoont zig een ſpongieus vleesch, het geen 'er als garſtig ſpek uitziet; het onderleggend been heeft eene zwarte couleur, is van den been-eter opgevreeten, en heeft een oneffene oppervlakte. 'Er ontſtaat thans eene ſtinkende, bedorvene, rondom heen vreetende zweer, waar in het been, benevens de omleggende vleeschachtige deelen, ontbonden word, en welke met een kanker-zweer groote overeenkomst heeft. Vervolgens ontſtaat 'er eene ſleepende koorts, die den zieken wegraapt.

Voorzegging (Prognoſis) *van den Wind-doorn.*

De Wind-doorn is eene gevaarlijke, zeer dikwils doodelijke ziekte.

Hoe meer de beenderen aangetast zijn, hoe gevaarlijker de ziekte is.

De Wind-doorn is minder gevaarlijk in de kleine beenderen, dan in de grootere.

'Er zijn voorbeelden, dat deeze ziekte, na veele jaaren geduurt, en alle middelen wederſtaan te hebben, op 't laatst van zelf genas.

Van de geneezing van den Wind-doorn.

Wanneer de ziekte een zeer hoogen graad bereikt heeft, zoo blijft 'er geen ander middel overig, dan het afzetten van het Lid. Dit heeft in veele gevallen geholpen; intusschen is echter dit middel niet altoos aan te raaden. De vaste deelen van den zieken zijn doorgaans in een zoo slechten staat, dat hij kort na de operatie sterft: of wanneer hij dezelve al gelukkiglijk mogt doorstaan, zoo blijft echter de scrophuleuse gesteltheid overig, en de kwaal breekt na eenigen tijd op eene andere plaats weder uit. Men heeft derhalven verscheidenerlei middelen aangepreezen, onder welke de voornaamste zijn:

1. Het lang voortgezet gebruik der Houtdranken.

2. Spiesglas-middelen.

3. Kwik-middelen. Deeze prijst SCHLICHTING aan. Andere Artsen hebben de Kwik nooit nuttig, altoos schadelijk gevonden. SCHLICHTING prijst voornamelijk het inwrijven der Kwikzalve in het lijdend deel.

4. De zout-zuure zwaare aarde. (*)

In 't algemeen moet in deeze ziekte op derzelver oorzaak, namelijk op de kropzweeren, be-sten-

(*) ALTHOF *Progr. de efficacia terrae ponderosae salitae. Goett.* 1794. *Obs.* 1.

ſtendig agt gegeven worden, en men moet zig, ter uitdelging deezer oorzaak, van alle die inwendige middelen bedienen, welker geneeskragten tegen de kropzweeren hier boven reeds zijn geroemd geworden.

3. *Van de ſcrophuleuſe Longen-teering.*

Beſchrijving der ziekte.

Wanneer de ſcrophuleuſe ziekte de Longen aantast, zoo worden de in de Longen voor handen zijnde klieren even zoo verhard, en gaan op dezelfde wijze langzaam tot ontſteeking en ettering over, gelijk het met de uitwendige klieren geſchied: echter heeft hier een tweeledig onderſcheid plaats; voor eerst vallen de klieren der Longen niet zoo in 't oog, als de uitwendige klieren van den hals en van de kin, waar door men het begin der ziekte niet bemerken kan; ten tweeden is de Long één der gewichtigſte en tot het leven noodzakelijkſte deelen van het geheele dierlijk lichaam, waarom alle derzelver ziekten van de gewichtigſte gevolgen zijn, terwijl de ontſteeking van eenige uitwendige klieren op de inrichting en gezondheid van het lichaam geenen zoo grooten invloed heeft.

Juist om dat de zitplaats deezer ziekte zoo verborgen is, zoo diep binnen in het lichaam legt, kan men

men den eerſten graad derzelve, namelijk de ſcrophuleuſe verharding der klieren, niet ontdekken. Zulke verharde klieren kunnen voor handen zijn, kunnen 'er geduurende het geheele leven zijn, zonder dat men het in 't minst bemerkt, zonder dat voor hem, die ze onwetend bij zig draagt, de minſte ongeſteltheid daar uit ontſtaat. Wanneer door deeze of geene aanleidende oorzaak, deeze verharde klieren ontſtoken worden, dan eerst ontſtaat de ziekte, die wij de ſcrophuleuſe longen-teering noemen.

Deeze teering begint met een drooge, kort afgebrokene, ſtootende hoest, waar bij zig wel dra ſteeken in de borst voegen. De hoest doet den zieken des nachts dikwils uit den ſlaap ontwaaken, en zomtijds gaat een geringe graad van koorts daar mede gepaart. In dit tijdperk, dat zomtijds lang aanhoud, is het nog niet mogelijk, de ziekte van eene gewoone verkoudheid te onderſcheiden; echter zal de Geneesheer, wanneer hij reden heeft om bij den zieken eene ſcrophuleuſe geſteltheid te vermoeden, en nog meer, wanneer hij gewaar word, dat de vader, de moeder, of naastbeſtaande vrienden van den zieken, aan de Longen-teering geſtorven zijn, alle aanhoudende hoest, al mogt dezelve van nog zoo weinig aanbelang ſchijnen, voor bedenkelijk houden.

De drooge hoest neemt allengskens en lang-

zamerhand toe; hij word hardnekkig; de fteek in de borst word gevoeliger; de flaap word onrustig; de pols flaat klein, fchielijk en hard; de eetlust neemt af; de fpijs-verteering is flecht; de zieke klaagt over walging, en braakt zomtijds, vooral na den maaltijd; (*) hij ademt fchielijker en met moeite; zijn tong is doorgaans zuiver, dog ziet zomtijds wit, zomtijds ook een weinig geelachtig; het weinige, dat met hoesten uitgeworpen word, is een fchuimig flijm; de wangen verliezen haare natuurlijke couleur, en de oogen worden mat en flaauw. Deeze is de eerfte graad der ziekte, die, naar maate van de omftandigheden, langer of korter tijd kan voortduuren.

Word onder deeze omftandigheden geene fpoedige hulp verfchaft, zoo worden alle toevallen heviger, en de ziekte neemt de overhand. Voornamelijk neemt de drooge moeijelijke hoest toe, welke den zieken alle nacht in den flaap ftoort; hij klaagt over benaauwdheid op de borst; en het afnemen der kragten, zoo als ook de vermagering, valt dagelijks meer in 't oog. De koorts, die in den beginne onregelmatig was, word thans regelmatig, en koomt binnen een zeker, naauwkeu-

(*) *Atque quidem haec vomendi difpofitio cum tuffi conjuncta, mihi eft inter certiffima figna pathognomica tuffis phthificae.* MORTON *Phthifiologia.*

keurig bepaald, tijdvak wederom, echter zoo, dat de zieke nooit van de koorts geheel vrij is. De verheffingen der koorts zijn doorgaans twee binnen vier en twintig uuren. Beide volgen na den maaltijd; de eene des middags, de andere des avonds. Na ſterke beweging neemt de koorts insgelijks toe. Bij elke aanval der koorts worden de wangen rood, de handen, bijzonderlijk het binnendſte gedeelte derzelve, en de voetzoolen heet. De roodheid der wangen maakt een ronde afgeſcheide vlek uit, en is zoo kenſchetſende, dat, die ſlechts eenmaal een zieken van dit zoort gezien heeft, bij vervolg altoos de ziekte gemakkelijk weder herkennen zal. De hette der handen en voetzoolen is brandend en teffens de huid ongemeen droog. Geduurende den aanval der koorts zijn ook de lippen, en de binnenſte oog-hoeken rooder dan gewoonlijk. Des morgens, eer de zieke uit het bed opſtaat, is de borst met een plaatſelijk zweet bedekt. Gemeenlijk vertoont zig ook des morgens eene gecouleurde vette huid op de pis. Des voormiddags bevind zig de zieke, de loomheid uitgezondert, tamelijk wel. De uitwerping bij het hoesten word ſterker, en men beſpeurt in dezelve eenige bloedige ſtreepen, zomtijds ook eenige geele korrels, die een zeer ſtinkende reuk hebben, wanneer ze tusſchen de vingers gewreven worden. De couleur der uitgeworpene ſtof

 is

is in het begin groenachtig, vervolgens geelachtig, en eindelijk graauwachtig. Derzelver gesteltheid is zeer verschillend: in den beginne is ze dik, maar ze word bij vervolg vloeibaarer.

Wanneer de ziekte tot op dit punt gekomen is, zoo doet zig eene uiterlijke beterschap op. De hoest is niet meer zoo hevig; de steeken in de borst, en de moeijelijke beklemdheid nemen af; het zweet vertoont zig alle morgen, en de zieke bevind zig door het zelve verligt; de eetlust is goed, zoo zeer zelfs, dat de zieke zijn eetlust niet stillen kan. Uit allen deezen besluit de zieke, dat hij wel dra herstelt zal zijn, en maakt niet alleen ontwerpen voor het toekomende, maar reeds toebereidzelen tot derzelver uitvoering. Het behoord mede onder de eigenaartige kenteekenen der Longen-teering, dat de zieke zijne ziekte nooit voor gevaarlijk houd, en zig, tot weinige dagen voor zijnen dood, met de bedrieglijke hoop van eene spoedige geneezing vleit. Deeze hoop houd hem, en ondersteunt hem in zijn lijden; deeze hoop geeft hem moed en krachten, om een zoo smertelijk leven te verdragen, alles te dulden, en voor niets te vreezen. Zoete bedriegerij! stille misleiding, die, gelijk zoo meenige andere misleiding, gelukkig maakt, alwaar de gestrenge waarheid tot vertwijffeling brengen zoude! Waarlijk, in veele gevallen is de misleiding een geluk, de waarheid

heid een ongeluk, en een Sophist alleen kan beweeren, dat de waarheid in *alle* gevallen boven de misleiding den voorrang verdient!

Terwijl de krachten van den zieken dagelijks en zichtbaar afnemen; terwijl hem elke, zelfs de geringste beweging moeijelijk word: terwijl zijne spieren uitteeren, en zijne beenderen alleenlijk nog met een lederachtig vleesch en met de huid bedekt zijn; terwijl zijne kaak-beenderen vooruit staan, zijne wangen invallen, zijn neus spits word, zijne oogen flaauw worden, en zig in het hoofd te rug trekken; terwijl de hoest hem dag en nacht onophoudelijk plaagt, en de koorts zijne levens-kragten verteert: geduurende deezen tijd klaagt hij alleen daar over, dat zijne beterschap zoo langzaam voortgaat. „ De misleide zieke (zegt een beroemd Schrij- „ ver) verwagt altoos nog een gelukkig einde; „ hij lijdt in de daad veel minder, dan de bedroef- „ de ouders, die bij zijn bed zitten, en een ge- „ liefd, misschien een eenig, kind, voor hunne „ oogen door eene ongeneeslijke ziekte zien „ uitteeren, geduurende welke het zelve in een „ vaste hoop, onbewust van het gevaar, met „ snelle schreden tot zijn graf nadert." (*)

Het afneemen der kragten en de vermaagering wor-

(*) REID *essay on the phthisis pulmonalis*, p. 29.

worden thans dagelijks aanmerkelijker, de hoest is, voor al des middernachts, uittermaten hevig; de ſlaap is onrustig en kort; het zweet wordt des morgens ſterker, en verſpreid zig over het geheele lichaam; het afgaan der koorts is niet meer zoo duidelijk, en dezelve duurt aanhoudend, met ſterke hette, voort; de ademhaling is ſchielijk; de adem heeft een leelijke reuk; bij huwbaare vrouwsperſoonen blijven de maandſtonden weg; de uitwerping van fluimen is meenigvuldiger en etterachtig; het lichaam is verſtopt; de pis ontlast zig in geringe hoeveelheid, is van een hoogroode couleur, heeft een vetvlies, en ſcheid een zetzel op den bodem af; maar evenwel is de eetlust goed, en de ſpijs-verteering ſchijnt behoorlijk plaats te hebben.

Maar wel dra vertoonen zig nieuwe toevallen, die eenen dicht naderenden dood aankondigen. De zieke klaagt over pijnen in den mond, en over blaasjens op de tong, welke 'er hoogrood uitziet; de voeten zwellen op, en wijken voor de drukking van den vinger; de moeijelijkheid in 'tadem haalen neemt toe in eenen graad, die voor den aanſchouwer verſchrikkelijk is; de ſtem is zwak en heesch; het zweet, het geen zig des morgens vertoont, is niet meer zoo ſterk; het loozen van ſtoffe neemt af; de hardnekkige verſtoptheid des lichaams houd op, en gaat tot eene aanhoudende buikloop over; van den hoest heeft

de

de zieke dag nog nacht rust; de minste beweging veroorzaakt flaauwte; de geest-vermogens worden merkelijk zwakker, voornamelijk het geheugen; de zieke betoont eene volkomene ongevoeligheid nopens alles, wat rondom hem omgaat; een aanhoudende en moeijelijke hik plaagt hem dag en nacht; de stem word onhoorbaar; de oogen breeken; de nagels krommen zig, en de zieke sterft.

Zomtijds duurt de ziekte verscheiden jaaren, zomtijds slechts weinige maanden.

Van de kenteekenen (Diagnosis) *der scrophuleuse Longen-teering.*

Deeze ziekte kan niet lichtelijk met eene andere verwart worden, na dat eerst de uitteerende koorts daar bij gekomen is: maar in den beginne, tot den tijd, wanneer het van het meeste gewicht is ze te kennen, om de erge gevolgen te kunnen voorkomen, heeft ze buitengewoon veel gelijkheid met de *verkoudheid.* Het is derhalven noodig de kenteekenen van beide ziekten zoo naauwkeurig mogelijk op te geven, om de verwarring eener niets beduidende ziekte met eene gevaarlijke en doodelijke zoo mogelijk te beletten.

In de *verkoudheid* is de hoest aanhoudend, met het loozen van stoffe gepaart, zonder moeije-

lij-

lijke ademhaaling, en de zieke kan alle ligging van het lichaam zonder pijn verdragen. In de *teering* is de hoest droog, ze gaat geheel weg, en koomt op zekere tijden zichtbaar wederom; de ademhaaling is moeijelijk, en de zieke kan op de eene zijde niet zonder pijn liggen. De *verkoudheid* houd na het gebruik van gepaste geneesmiddelen op; de *teering* wijkt voor deeze middelen niet. De *teering* is eene erffelijke ziekte, waarom eene verkoudheid bij iemand, wiens ouders of nabestaanden aan de teering gestorven zijn, als een beginnende teering behandelt moet werden.

Men kan voorts opmerken, dat de hoest, die met eene beginnende teering gepaart gaat, meestendeels langen tijd zonder koorts voortduurt, want een kleine, schielijke en harde pols is nog geen koorts te noemen. Daarentegen begint de verkoudheid altoos met koorts, zoo als ook met een verstopte neus, met heeschheid en hoofdpijn.

Wat de uitwerping van stoffe betreft, en de kenteekenen, door welke men onderscheiden wil, of dezelve etter, of slijm zij: zoo vermeene Ik, na veelvuldige ondervinding, dat deeze voorgewende kenteekenen wel zeer scherpzinnig theoretisch uitgedacht, maar voor de Practijk in 't geheel van geene nuttigheid zijn.

Gewichtig zou het voor de Practijk wezen, wan-

wanneer men de gesteltheid tot de Longen-teering kennen konde, eer nog de ziekte zelve is uitgebarsten; wanneer men vooraf bepaalen konde, welk mensch verharde klieren, knobbels, in de Longen heeft, en wie niet; wanneer men dit bepaalen konde voor den tijd, dat deeze knobbels nog niet konden ontstoken zijn. Maar het is allermoeijelijkst, bijna onmogelijk, het aanzijn deezer knobbels te ontdekken, eer de ontsteeking dadelijk de overhand genomen heeft. Dikwils vind men dergelijke knobbels bij het ontleden der lijken van zeer oude lieden, die door hun gantsche leven, zonder de minste ongesteltheid, dezelve in hunne Longen gedragen hebben, en bij welke men, zoo lang zij leefden, geene de allerminste reden hadde, om de gesteltheid tot eene zoo verschrikkelijke ziekte te vermoeden.

De scrophuleuse Longen-teering onderscheid zig van andere Longen-teeringen door de volgende kenmerken, welke de heer KORTUM ook zeer naauwkeurig opgeeft: (*)

1. De scrophuleuse gesteltheid is voor handen, en 'er zijn of nog eenige uitwendige klieren gezwollen en verhard; of deeze klieren zijn verhard geweest. Dit kenmerk lijdt echter groote

(*) KORTUM *de vitio scrophuloso*, *Tom.* 2. *pag.* 258.

te uitzondering; want 'er zijn bij veele perfoonen knobbels in de Longen voor handen, bij welken men in de uitwendige klieren geen het minfte fpoor van verharding vind.

2. De fcrophuleufe Longen - teering gaat flechts aller langzaamst voort, veel langzaamer, dan de andere zoorten van teering.

3. De vermagering van het lichaam, voornamelijk van het aangezicht, gefchied veel laater, dan in de overige zoorten van teering. Ook behouden de zieken altoos de roozen-roode couleur der wangen, die in de overige zoorten van teering dadelijk in den beginne verlooren word.

4. De loozing der fluimen is in deeze teering altoos etterachtig, en met kleine witte korrels vermengt; in de andere zoorten van teering beftaat de uitgeworpen ftoffe uit flijm zonder etter.

Van de voorzegging (Prognofis) *der fcrophuleufe Longen-teering.*

De voorzegging is allerdroevigst; want de beroemdfte Artfen van alle tijden en volkeren hebben deeze ziekte eenparig voor ongeneeslijk verklaard. Dit, aan alle teeringachtige zieken aangezegt, dood-vonnis is echter alleenlijk zoo te verftaan, dat men zig van het zelve aan den Rechterftoel der Natuur beroepen kan, door welker genees-vermogen, gepaart met gepaste

ge-

geneesmiddelen, reeds veele zieken herſteld zijn geworden.

De ſcrophuleuſe Longen-teering is onder alle zoorten van teering de gevaarlijkſte.

Hoe jonger de zieke is, hoe grooter en gegronder de hoop is, dat hij geneezen werde.

Hoe korter tijd de ziekte geduurt heeft, hoe gegronder de hoop ter geneezing is.

Wanneer zig de ijling bij de Longen-teering voegt, zoo houd deeze dadelijk op.

Van de oorzaaken der ſcrophuleuſe Longen-teering.

Onder de voorbereidende oorzaaken deezer ziekte heeft men altoos de *teeringachtige geſteltheid*, de zoogenaamde *habitus phthiſicus*, geteld. Misſchien is de oorzaak met de uitwerking verwart geworden; misſchien behoorde men te zeggen: de knobbels in de Long verraden zig altoos door eene bijzondere vorming van het lichaam; of, nog bepaalder, met eene zekere vorming van het lichaam gaan altoos knobbels in de Longen gepaart.

Deeze vorming ontdekt zig door de volgende kenteekenen: een lange geſtalte, een ſneeuwwitte huid, roode wangen, volle aderen, blond hair, blaauwe oogen, lange hals, witte tanden, ſmalle borst, uittermaten ranke, magere, teêr-

ge-

gevormde leden, en vooruitſtaande ſchouderen, als of ze vleugels waren. Zomtijds zijn hairen en oogen zwart. — Deeze zijn de kenmerken eener geſteltheid tot teering, die naderhand, door toevallige oorzaaken, vroeger of laater kan uitbreken.

'Er ſterven veel meer vrouws- dan mans-perſoonen aan deeze ziekte, dewijl bij de laatſten, uit hoofde van hun ſterker lichaams-geſtel, de grondſlag daar toe gemakkelijker overwonnen word.

Wat de knobbels in de Longen eigentlijk zijn, daar over waren het de Artſen van alle tijden oneens. Edoch daar in ſcheenen de meesten over een te ſtemmen, dat het verharde klieren waren, die tot ontſteeking en ettering overgingen, en in kleine etterzakken veranderden, welke open braken, de in dezelve vervatten etter in de takken van de Long uitſtorten, en op die wijze de looſing van eene etterachtige ſtoffe onderhielden. Eer dit gevoelen onderzocht word, is het noodig, deeze knobbels, zoo als ze zig bij de ontlediging der lijken vertoonen, naauwkeurig te beſchrijven.

In de lichaamen der geenen, die aan de ſcrophuleuſe Longen-teering geſtorven zijn, vind men deeze knobbels op verſcheidenerlei wijze door de zelfſtandigheid der Longen verdeelt. Doorgaans zijn 'er verſcheide bij elkander. Dan

eens

eens zijn 'er van dezelve veel, dan eens weinig; dan eens zijn ze grooter, dan eens kleiner; zomtijds zijn ze als kleine geerst-korrelen door de Longen verſpreid; zomtijds ſchijnt de geheele Long uit niets anders, dan uit eene verzameling deezer kleine knobbels, zaamgeſtelt te zijn, en uit eenen enkelen grooten knobbel te beſtaan. Men vind de knobbels meenigvuldiger in de linke vleugel der Long, dan in de rechte; meenigvuldiger in het bovenſte en achterſte gedeelte der Long, dan in het onderſte en voorſte gedeelte derzelve.

Van buiten zien deeze knobbels geel, roodachtig of zwartachtig. Snijd men ze open, zoo vind men ze van binnen wit, en van de hardheid van een week kraakbeen. In de kleinere vind men kleine holten; in die geene, welke reeds verderen voortgang gemaakt hebben, vind men kleine gaaten, als of ze met ſpelden doorgeſtoken waaren; in die, welke nog grooter zijn, vind men één of meer kleine holligheden, die met etter opgevult zijn. Wanneer men uit de grootere knobbels de ſtoffe, welke zij in zig vervatten, uitneemt, zoo zien ze 'er als een kleine zak uit, in welke een tak der *aſpera arteria* eindigt. (*)

Dat de ſcrophuleuſe ziekte de voornaamſte, zoo

(*) REID *on phthiſis pulmonalis*, pag. 42.

zoo niet de eenige, oorzaak deezer knobbels zij, daar in ſtemmen de beroemdſte Geneesheeren met elkander over een. (*) CULLEN brengt nog als een bewijs van dit gevoelen bij, dat doorgaans tot den tijd der beginnende ſcrophuleuſe Longenteering teffens de uitwendige klieren opzwellen, als mede, dat de inwendige ſcrophuleuſe ziekte, de darmſcheels uitteering, zeer dikwils met de ſcrophuleuſe teering te gelijk voor handen is, en dat zelden andere lieden, dan zulken, bij welken men de kenteekenen eener ſcrophuleuſe geſteltheid vind, door deeze ziekte worden aangetast.

Zommige Artſen hebben zelfs, en misſchien niet zonder grond, beweert; dat de erffelijke Longen-teering altoos eene ſcrophuleuſe ziekte zij.

Intusſchen echter worden tegen dit gevoelen omtrent de natuur der knobbels veele, en zoo het ſchijnt, insgelijks niet geheel ongegronde, tegenwerpingen gemaakt. De beroemdſte ontleedkundigen namelijk hebben in de zelfſtandigheid der Longen tot dus verre nog geene *vaſa lijmphatica*, en geene *glandulae lijmphaticae* kunnen ontdekken. De beroemde MASCAGNI, wiens onovertrefbaare naauwkeurigheid in het op-

(*) *In noſtris ſaltem, aliisque borealibus regionibus, à ſtr..mis ut plurimum oritur illa pernicies.* MEAD *monit. Cap.* XV.

opzoeken en nafpooren van den loop der *vafa lijmphatica* genoeg bekend is, heeft geene vaaten van dien aart in de zelfftandigheid der Longen gevonden. Over de oppervlakte der Longen loopen wel eenige *vafa lijmphatica* heen, die zig in de klieren der takken van de Long verliezen: maar binnen in de Long vind men 'er geene. Men zou dus moeten ftellen, dat de *glandulae lijmphaticae*, in de zelfftandigheid der Longen vervat, zoo klein zouden zijn, dat ze niet anders, dan wanneer ze tegen-natuurlijk uitgewasfen zijn, voor het oog zichtbaar zouden kunnen worden. (*) REID ftemt dit toe. Hij beweert, dat de fcrophuleufe Longen-teering geene ziekte der klieren is, zelfs dat ze niet eens eene fcrophuleufe ziekte zij: dat het niet te ontkennen zij, dat fcrophuleufe zieken teeringachtig worden, maar dat dit niets bewijst, dewijl zieken, die het koud vuur hebben, ook zomtijds teeringachtig worden; en dat men bovendien, bij de ontleding der Lijken, aan de fcrophuleufe teering geftorven, de Longen zoo met knobbels vind opgevult, dat men zou moeten gelooven, dat de geheele zelfftandigheid klierachtig waare, wanneer deeze uitlegging ftand moest grijpen, welke echter door de gefteltheid der gezonde Lon-

(*) KORTUM *de vitio fcrophulofo, Tom.* 2. *pag.* 261.

Longen op eene klaare wijze wederlegt word. (*) Ik zoude hier nog kunnen bijvoegen, dat mij te Edinburg verzekerd is geworden, dat de heer Doctor Fyfe, een beroemd ontleedkundige, eens het lichaam van iemand onderzocht heeft, wiens *glandulae lijmphaticae* alle, zoo wel de inwendige als de uitwendige, door scrophuleuse ziekte op eene merkwaardige wijze verhard geweest waren, en bij wien evenwel geene *glandulae lijmphaticae* in de Longen hadden kunnen ontdekt worden.

Reid verklaard het ontstaan der knobbels op eene wijze, hem bijzonder eigen. Hij zegt: dat de uitademende vaten der Long, die in een gezonden staat zuiver water afscheiden, door deeze of geene toevallige oorzaak geschikt worden, om in plaats van water een taai slijm af te scheiden, het geen dadelijk stolt, zoo dra het afgescheiden word, en naderhand in etter verandert; dat de knobbels daar door ontstaan, vermits deeze taaije, gestolte slijm de uitademende vaten der Long verstopt, welke naderhand etter, in plaats van water, afscheiden. (†) Doch dit gevoelen is niet waarschijnlijk, en bij naauwkeurig onderzoek in 't geheel niet staande te houden; want het water, het welk bij de ademhaaling

(*) Reid *on phthisis pulmonalis, pag.* 38.

(†) *Pus is produced by secretion.* Reid *pag.* 47.

ling uitgeademt word, is niet, zoo als REID gelooft, eene affcheiding der zoogenaamde uitademende vaten, maar het ontftaat eerst bij het ademhaalen, zoo als Ik op eene andere plaats uitvoerig betoogt hebbe. (*) Ook wederfpreekt de ondervinding dit gevoelen, vermits men bij de ontleding van gezonde Longen zeer dikwils knobbels vind, welke geen het minfte bezwaar veroorzaakt hebben, waar uit blijkt, dat de tijd van het ontftaan der knobbels van den tijd van derzelver ontfteeking en ettering t'eenemaal onderfcheiden is.

Van de fleepende koorts, die zig bij de fcrophuleufe Longen-teering voegt.

Het is van het grootfte gewicht, dat de Geneesheer deeze koorts, welke eene geheel bijzondere behandeling vordert, van alle andere zoorten der koorts wel onderfcheide, en zig in de kenteekenen niet vergisfe.

De fleepende koorts is eene *aanhoudende* koorts, die dagelijks twee verheffingen heeft. De eerfte vertoont zig tegen den middag. Ze begint met een ligt gevoel van koude, waar op eene brandende hette volgt. Des namiddags neemt

(*) Men zie mijne *Anfangsgrunde der antiphlogiftifchen Chemie*, p. 260.

neemt de koorts langzamerhand weder af, en des avonds koomt een nieuwe aanval, die tot tegen drie uuren des morgens aanhoud, en dan met een ligt naauwlijks bemerkbaar zweet eindigt, het welk op de borst uitbreekt, en de zieken groote verlichting verschaft. Des voormiddags is de zieke bijna geheel vrij van koorts, tot tegen den middag, wanneer zig een nieuwe aanval vertoont. Zoo lang de koorts de overhand nog niet genomen heeft, word ze zelden door den zieken bemerkt, maar aan de waarneeming van eenen opmerkzaamen Arts kan ze niet lichtelijk ontgaan, dewijl derzelver aanvallen zoo regelmatig zijn.

Bij vervolg word het zweet sterker, en breekt ook in het aangezicht, aan de slaapen, in de handen, aan de binnen-zijde van het dijebeen, en aan de beenen uit. De eetlust is goed, en de zieke zelfs gulzig; de pis scheid een rood zetsel af; de pols slaat 110 tot 120 maalen in elke minuut; de dorst is gering; de tong is zuiver, hoogrood en vochtig; het wit der oogen word peerel-couleur, en alle spoor van bloedvaten in het hoornvlies verdwijnt geheel; het aangezicht ziet bleek, echter ontstaat, geduurende elke verheffing, een ronde, tegel-roode cirkel op de wangen; het lichaam is in den beginne verstopt, maar tegen het einde der ziekte verandert deeze verstopping in eene aanhoudende buikloop;

de

de nagels krommen zig voor over de vingers; de hairen vallen uit; voeten, beenen en dije zwellen op; echter blijft, tot kort voor den dood, het hoofd bestendig vrij, en de zieke klaagt over geen pijn, zelfs niet over hoofdpijn; ook is hij altoos vlug en spraakzaam, en houd zig dagelijks voor beter.

Omtrent den *aart der slepende koorts*, en over *derzelver oorzaaken*, zijn de Geneesheeren het onder elkander niet eens. Het geschil, dat over dit onderwerp onder hen ontstaan is, is niet enkel een bloote woorden-strijd; het is van het grootste gewicht, en van den grootsten invloed op de Practijk. In 't algemeen kan men, zonder eene grondige kennis der theoretische Geneeskunde, wel een misschien gelukkig, empirisch kwakzalver, maar nooit een echt, Hippocratisch, beoeffenend Geneesheer wezen. De theorie der Geneeskunde zal niemand verachten, dan de onkundige, die 'er niet van weet; en de beoeffenende Arts kan dezelve even weinig ontbeeren, als een Genéraal de theorie der Krijgskunde, de *Tactique*, ontbeeren kan, al verstond hij het beoeffenend gedeelte van zijn vak, het doodschieten, nog zoo goed.

Veele Artsen beweeren, dat de sleepende koorts ontstaat *door den etter, die in het bloed is opgenomen, en met het zelve in de vaten omloopt.* Dit gevoelen is reeds zedert meer dan honderd

jaaren zoo algemeen aangenomen, en zoo zeldzaam bestreden geworden, dat deszelfs verdedigers eindelijk geloofden, niet mogelijk te zijn, om iets daar tegen in te brengen; waarom zij zig ook niet eens de moeite gaven, een zoo zonderling gevoelen door redenen te ondersteunen, maar als uitgemaakt stelden het geen niemand waagde te onderzoeken. Dan het is van het grootste gewicht voor de Practijk, bepaald te weten, of dit gevoelen gegrond is, of niet; want wanneer de uitteerende koorts wezentlijk door de inzuiging van etter ontstaat, zoo toont derzelver aanzijn altoos onwederspreekelijk, dat de knobbels in de Long bereids tot ettering zijn overgegaan, en dat de ziekte ongeneeslijk geworden is.

De volgende redenen bewijzen, dat de inzuiging van den etter in het bloed onmogelijk de oorzaak der sleepende koorts wezen kan:

1. Wanneer de slepende koorts een gevolg van den ingezogen etter was, zoo moest in alle gevallen, alwaar eene sterke verzameling van etter in het lichaam voor handen is, en waar bij gevolg de etter kan worden ingezogen, en, gelijk men gemeenlijk stelt, ingezogen word, een sleepende koorts ontstaan. Maar dit gebeurd niet. In de chronische ontsteekingen der lever is doorgaans geen spoor van een sleepende koorts voor handen, en de zieke sterft, zonder dat men

eene

eene ettering vermoed, welke men eerst na den dood, bij de ontleeding van het lijk, ontdekt. (*) Bij het afzetten van Ledematen, alwaar eene ſterke ettering ontſtaat, is wel altoos een koorts voor handen, maar een koorts, die van de ſleepende koorts geheel onderſcheiden is. In zeer veele gevallen is bij groote, uit- en in-wendige, verzamelingen van etter in 't geheel geen koorts voor handen.

2. Men vind zeer veele gevallen bij Geneeskundige Schrijvers, dat veele jaaren lang etter uit de Longen is uitgeworpen geworden, zonder dat de minſte ſpoor van eene ſleepende koorts voor handen geweest was.

3. De ſleepende koorts is zeer dikwils voor handen in gevallen, alwaar zig in het geheele lichaam geene verzameling van etter bevind, waar door dezelve zoude kunnen veroorzaakt worden.

4. De ſleepende koorts is heviger in het eerſte tijdperk der Longen-teering, en word gematigder bij vervolg, wanneer de verettering der knobbels dadelijk heeft plaats gevonden. Bij gevolg kan de ettering derzelver oorzaak niet zijn; anders moest ze in even den zelfden graad toenemen, als de ettering toeneemt.

5. De-

(*) CULLEN's *firſt lines.* (*Edit 4ta.*) §. 414.

5. Dewijl hedendaags bewezen en algemeen erkend is, dat geene andere inzuiging in het lichaam kan plaats hebben, dan door middel der inzuigende vaten, of *vasa lijmphatica*; en dat altoos, zoo dikwils deeze vaten eene vreemde stoffe inzuigen, zig derzelver uitwerking in de *glandulae lijmphaticae*, die aan de plaats der inzuiging het naast gelegen zijn, vertoont: zoo moesten ook bij de inzuiging van den etter de *glandulae lijmphaticae*, die het naast aan den etterzak liggen, opzwellen en pijnlijk worden. Maar dit gebeurd niet; gevolgelijk word de etter niet ingezogen.

Een ander gevoelen omtrent de oorzaak der sleepende koorts is: *dat derzelver verheffingen, die des middags en des avonds gezettelijk wederkomen, zijn toe te schrijven aan de chijl, die geduurende de spijs-verteering bij het bloed gemengd word.* Ook dit gevoelen is verkeerd, en heeft zelfs eenen hoogst nadeeligen invloed op de Practijk; want men heeft uit dezelve een verkeerde Regel ten aanzien der kenteekenen getrokken, welke den Arts misleiden kan, om een sleepende koorts niet te herkennen, en dezelve, tot groot nadeel van den zieken, voor een koorts van een geheel anderen aart te houden. SENNERT zegt: ,, wil men ,, zeker zijn, of de koorts, aan welke de zieke ,, lijdt, een sleepende koorts zij, of niet, zoo ,, verandere men de uuren der maaltijden. Wan- ,, neer

„ neer één, twee, drie en vier dagen, na het
„ veranderde uur der maaltijd, de hette na de-
„ zelve toeneemt, zoo is er geen twijffel aan,
„ of deeze koorts is een ſleepende koorts." (*)
Dit kenteeken is geheel verkeerd; want het uur
der maaltijd heeft op de koorts weinig of geen
invloed, en de verheffingen komen altoos des
middags en des avonds, de uuren der maaltijd
mogen zijn, zoo ze willen. Daarentegen mag
de zieke een nog zoo ſterk ontbijt nemen, echter
zal zig na het zelve geene verſlimmering opdoen.
Men beſpeurt wel, dat na het nuttigen der ſpij-
ze de hette altoos een weinig toeneemt. Maar
hier van is de oorzaak niet in de ſpijs-vertee-
ring, niet in de vermenging der Chijl met het
bloed: want deeze vermeerdering der hette ont-
ſtaat, eer nog de ſpijs-verteering begint, en zoo
dra de ſpijzen in de maag gekomen zijn, ja zelfs
geduurende het eeten zelve. (†) SENNERT
dwaalt derhalven, wanneer hij beweert, dat het
nuttigen der ſpijzen de eenige oorzaak van de
ver-

(*) SENNERTUS *de Febribus, Lib.* 2. *cap.* 2. *n.* 4.

(†) *The augmentation of the fever upon eating does not appear to proceed from the admiſſion of new chijle to the blood, as is generally ſuppoſed, becauſe it comes on immediately after, or even during the taking food, before the digeſtive proceſſ has begun.* REID *on phthiſis pulmonalis, pag.* 14.

verheffingen der ſleepende koorts zij; (*) en nog meer dwaalt hij, wanneer hij beweert, dat de verheffing zig altoos vertoont, men moge den zieken de ſpijzen geven, op welk uur men ook wil. Wanneer de zieke des voormiddags eer de koorts opkoomt, nog zoo veel ſpijzen nuttigt, zoo ontſtaat niet eens hette, veel min een dadelijke aanval van koorts. (†) Daarenboven is de verheffing der ſleepende koorts over geheel Europa gewoon te komen tusſchen de elf en twaalf uuren, zelfs in die Landen, alwaar de middag-maaltijd eerst om twee, drie uuren, ook wel nog later, gehouden word. Dit is een duidelijk bewijs, dat de maaltijd met de verheffing der koorts

(*) *Proprium & inſeparabile hujus febris ſignum eſt, ſi una aut altera hora poſt cibum ſumptum calor augeatur, & pulſus ad magnitudinem & velocitatem mutetur, ita tamen, ut illa* αναβασις & 'επισημασια *ſignificatio* αθλιπτος *libera & incompreſſa ſit, ut dum calor augeri videtur, incrementi ſignum prae ſe fert, neque horror aliquis, neque oſcitatio aut pandiculatio, neque aliquod aliud inſtantis paroxysmi ſignum adſit. Ut enim in aliis febribus per paroxyſmum calor augeri ſoleat, ita in his febribus increſcit calor una atque altera poſt aſſumptum cibum hora: quacunque etiam hora cibum exhibeas.* SENNERTUS *de febribus Lib.* 3. *Cap.* 2.

(†) *When te food is taken in the morning, during the ermiſſion, no increaſe of fever is perceived.* REID *on phthiſis, p.* 14.

koorts in geen verband hoe genaamt ſtaat, zoo als CULLEN uitdrukkelijk opmerkt. (*).

REID zoekt de oorzaak der ſleepende koorts in *de belette uitwaasſeming*. „ Wanneer (zegt „ hij) de Longen, door ontſteeking, of door „ het ontſtaan van knobbels en etter-zakken, „ voor de ingeademde lucht gedeeltelijk on- „ doordringbaar worden, zoo kan geduuren- „ de het ademhaalen de behoorlijke hoeveel- „ heid van vloeibaare ſtoffe niet uitwaasſemen „ en uitgeademt worden; de te rug gehou- „ dene uitwaasſemings ſtof moet, dus zoo „ lang in het lichaam blijven, tot dat dezel- „ ve op de eene of andere wijze daar uit ge- „ dreven word. Deeze, in het lichaam te rug „ gehoudene, uitwaasſemings ſtoffe houde Ik „ voor de grootſte en voornaamſte oorzaak der „ ſleepende koorts; en deeze houd altoos op, „ zoo dra die ſtoffe door de zweetgaaten der „ huid uitgedreven word. Dewijl nu het belet- „ zel, het welk haare uitdrijving door de Lon- „ gen verhindert, dagelijks toeneemt; zoo ont- „ ſtaat ook de ſleepende koorts dagelijks op „ nieuw, dewijl het lichaam zig gaarne van dien „ opgehoopten last zoude willen ontdoen." (†) Dit leerſtelzel, hoe ſcherpzinnig het zelve ook mo-

(*) CULLEN *firſt lines* §. 821.

(†) REID *on phthiſis pulmonalis*, p. 205.

moge zijn uitgevonden, is nogtans, gelijk men, eenige kennis hebbende van de nieuwe Chemie en Physiologie, op de eerste beschouwing begrijpt, geheel verkeerd. Het water, het welk geduurende de ademhaaling uitgeademt word, is niet, gelijk de Heer REID ten onrechte gelooft uit het geheele lichaam bij één verzamelt, om door de Longen uitgedreven te worden, maar het ontstaat, gelijk Ik in mijne *Anfangsgrunden der antiphlogistischen Chemie* betoogt, en in ROSIER's *Journal de Physique* (*Augustus* 1790) door proeven beweezen heb, geduurende de ademhaaling door eene vereeniging van de grondstof der levens-lucht en van de brandbaare lucht (*verbindung des Sauerstoffes und des Wasserstoffgas*,) welke vereeniging water voortbrengt. Het is dus der moeite niet waardig, dit leerstelzel van den heer REID, het welk op geheel verkeerde vooronderstellingen berust, opzettelijk te wederleggen. Maar gestelt zelfs, men wilde aan den heer REID alle zijne verkeerde vooronderstellingen toegeven, en derzelver waarheid voor een oogenblik aannemen: zoo zouden evenwel daar uit de toevallen der sleepende koortszig even min, als uit de vermeende inzuiging van etter, laaten verklaaren. De sleepende koorts ontstaat zeer dikwils, en de zieke sterft aan de teering, zonder dat de Longen in het minst aangetast zijn: van waar in deeze gevallen de sleepen-

pende koorts, indien het zoo even wederlegd leerſtelzel waar was?

De waare oorzaak der ſleepende koorts ſchijnt mij geene andere te zijn, dan *de in den hoogſten graad vermeerderde prikkelbaarheid van het lichaam, voornamelijk van het ſijſtema lijmphaticum.* Het is hier de plaats niet, dit mijn gevoelen te bewijzen, en alle verſchijnzels uit het zelve te verklaaren: maar dit moet naderhand in een ander geſchrift uitvoerig geſchieden.

Van de geneezing der ſcrophuleuſe Longen-teering.

Het zekerst en ontwijffelbaarst word de geneezing deezer ziekte ondernomen in het eerſte tijdperk, in dat tijdperk, wanneer ſlechts de ſcrophuleuſe geſteltheid voor handen is, en de knobbels, die in de Longen gevonden worden, nog niet tot ettering zijn overgegaan. Op dit tijdperk, op de geneezing ter voorbehoeding, moet voornamelijk agt gegeven worden, dewijl de geneezing der reeds ontſtaane ziekte twijffelachtig, zoo niet onmogelijk is.

Wanneer de ouders, of de naastbeſtaanden van een kind, aan de teering lijden, of aan dezelve geſtorven zijn, zoo kan men met grond vermoeden, dat de geſteltheid tot ſcrophuleuſe teering bij dit kind voor handen zijn zal. Wil

men

men derhalven voor deszelfs behoud zorgen, zoo moet men, op alle manieren en door alle flechts mogelijke middelen, trachten te verhoeden, dat de knobbels, die in zijne Long reeds voor handen zijn, tot ontfteeking en ettering overgaan. Tot dit einde zijn wel veele middelen door de Geneesheeren aangeprezen geworden; maar geneesmiddelen fchijnen niet veel uitwerking tot voorkoming deezer ziekte te doen; alles fchijnt van een gepast diëet en levenswijze af te hangen. CULLEN zegt; „ zoo veel Ik weet heeft nog „ geen Geneesheer een middel opgegeven, het „ geen in ftaat was om het ontftaan van knobbels „ in de Long te verhoeden, of de reeds ontftaane knobbels te verdeelen." Het beste tot voorkoming der ontfteeking is eene, dikwils herhaalde kleine aderlaating op den arm, zoo dra zig flechts het minfte fpoor eener ontfteeking in de Long vertoont, welke men zoo wel aan den hoest, als van de fteeken in de borst, lichtelijk kennen kan. Doch het aderlaaten is flechts in het eerfte tijdperk der ziekte dienftig; alleenlijk dan, wanneer de krachten van den zieken nog niet verzwakt zijn; wanneer zijn pols vol, hard en fchielijk is; wanneer zijn hoest droog is en dikwils wederkoomt; wanneer hij over drukking en fteeken in de Long klaagt; wanneer hij niet zonder pijn in ftaat is diep adem te haalen. Alleen in dit ge-

geval is het aderlaten, en wel eene dikwils herhaalde aderlaating, op den arm aan de zieke zijde, een voortreffelijk, niet genoeg aan te prijzen middel. Maar wanneer de sleepende koorts een aanvang heeft genomen, dan zou het aderlaaten voor den zieken doodelijk wezen. Men moet de aanwijzing tot het aderlaaten niet beoordeelen naar de korst, die men op het bloed vind, (*crusta pleuritica*,) als welke in de ziekten der Longen altoos gevonden word, maar niet altoos eene ontsteeking aanduid. Bij zwangere vrouwen, al zijn ze voor het overige nog zoo gezond, vind men het bloed altoos met deeze korst bedekt; zoo ook in veele andere gevallen, alwaar geen spoor van eene ontsteeking voor handen is; waarom men zig door dit bedrieglijk teeken nooit tot eene onnoodige, wellicht schadelijke aderlaating moet laten vervoeren. De pols moet, benevens de overige omstandigheden, bepaalen, of de aderlaating noodig zij dan niet.

Na het aderlaaten moet de zieke den strengsten levens-regel in agt neemen; veele waterachtige dranken drinken; weinig eeten; vleesch-spijzen vermijden; voor het grootste gedeelte van groenten leven; van alle sterke dranken zig onthouden; zig warm aankleeden; zomer en winter een lijfje van flenel onder het hembd op het bloote lichaam dragen; zig voor alle verkoudin-

 gen,

gen; voor alle ſchielijke verwisſelingen van koude tot warmte, en van warmte tot koude, zorgvuldig wagten; als mede voor nêerſlachtig makende gemoeds bewegingen, zorgen, toorn, kommer, vrees of ſchrikken. Eene verkoudheid moet bij lieden van dit zoort op eene van de gewoonlijke wijze geheel verſchillende manier behandelt worden; want alle zweetdrijvende middelen zijn voor hun, die knobbels in de Longen hebben, nadeelig.

Zommige Artſen prijzen, tot verdeeling der knobbels, en tot geneezing der ſcrophuleuſe longen-teering, in het eerſte tijdperk, eer nog de ſleepende koorts een aanvang neemt, de *Melk-kuur* ongemeen aan. De zieke moet zig op het Land onthouden, en enkel van melk leven. Voornamelijk word de ezellinne- en geiten-melk aangepreezen. De zieke moet de eerſte portie des morgens vroeg in het bed drinken, vervolgens opſtaan, en zig tot beweging begeven. Echter is het beter, wanneer hij vroeg opſtaat, en de melk niet in het bed drinkt. Dewijl de zieke buiten de melk in 't geheel niets gebruiken moet, zoo moet hij dezelve in eene hoeveelheid nuttigen, die ter zijner voeding voldoende is: hij kan dus dagelijks twee, drie en meer maaten daar van drinken.

Tegen de reeds ontſtaane, en met de ſlepende

 koorts

koorts verbondene, fcrophuleufe Longen-teering zijn eene meenigte middelen aangepreezen geworden, maar waar van de meeste in 't geheel geene, en zeer veele enkel eene verzachtende uitwerking doen. Dewijl het voor den Geneesheer van het grootfte gewicht is, deeze middelen te kennen, zoo zal Ik de voornaamfte derzelve bijbrengen:

1. *Door konst gemaakte zweeren.* De kellerhals, of bergpeper, (*Seidelbaft. Garou.*) fontanellen en hair-fnoeren. Een hair-fnoer op de borst, zoo na mogelijk op de lijdende plaats gezet, doet zomtijds voortreffelijken dienst. Mij zijn twee gevallen bekend, alwaar teeringen, die reeds zeer verren voortgang gemaakt hadden, enkel door dit middel geneezen wierden. Blaartrekkende pleifters op de borst gelegt, doen insgelijks goeden dienst. Het koomt echter zeer veel daar op aan, dat de konftige zweeren vroeg, zoo mogelijk in het eerfte tijdperk der ziekte, gebeezigd worden; hoe vroeger men dezelve gebruikt, hoe grooter uitwerking men daar van verwagten mag.

2. *Balfamen en harften van allerlei zoort.* Het gebruik van dit middel berust op een verkeerd leerftelzel. De oude Artfen, die in het begrip ftonden, dat de Longen-teering door een zweer in de Long ontftond, trachten deeze zweer

op die zelfde wijze te geneezen, als zij de uitwendige in het oog vallende zweeren gewoon waren te heelen. Daar hun nu de goede uitwerking der Balsamen in gevallen van dien aart bij ondervinding bekend was: zoo trachten zij door het inwendig geven van Balsamen op de voorgewende Longen-zweer even eens te werken. Daar van zijn de boeken der ouden met voorschriften tot gebruik van deeze middelen in de Longen-teering opgevult. Het zou overtollig wezen, alle die middelen bij te brengen, die thans grootendeels met recht vergeten zijn. Ik bepaale mij dus alleen tot die geene, welker geneeskrachten nog in de latere tijden door groote loffpraaken zijn verheven geworden.

a. De *Mijrrhe.* Ze is, volgens de ondervinding der beroemdste Artsen, altoos nadeelig, vermeerdert de ontsteeking en de koorts, en verhaast den dood van den zieken: ze word dus zeer ten onrechte aangepreezen.

b. De *Balsamus Locatelli.* Dit middel word door den beruchten Parijschen kwakzalver BUCHOZ aangeprezen. Hij heeft eene afzonderlijke verhandeling tot deszelfs lof geschreven: maar op zijne stellingen en verzekeringen is niet te vertrouwen.

c. De *Oleum Asphalti.* Dit middel heeft onder alle Balsamieke middelen nog de gewichtigste ge-

tui-

tuigenisſen voor zig: (*) maar 'er zijn even zoo veele getuigenisſen van andere Artſen voor handen, die daar van in 't geheel geene uitwerking gezien hebben. Men geeft ze van vijf tot vijftien droppels. Door Deenſche Artſen worden derzelver geneeskragten tegen de teering zeer geroemd.

Eenige oude Geneesheeren, die wel het gevoelen, dat de Longen-teering uit een zweer ontſtond, als mede, dat de balſamen reeds *à priori* voor dienſtige middelen tegen deeze ziekte gehouden konden worden, aankleefden, maar echter naauwkeuriger op dit leerſtelzel doordachten, zagen wel dra, dat de balſamen wel in de maag kwamen, alwaar geen zweer voor handen was, maar niet in de Long, alwaar, naar hunne gedachten, de tegenwoordigheid deezer balſamen vooral noodzakelijk vereïscht wierd. Ze dagten dus op middelen, om deeze balſamen daar heen te brengen, waar zij dezelve hebben willen, en kwamen eindelijk op de gedachten, om de harſten en balſamen te verbranden, en de teeringachtigen derzelver damp te laten inademen.

De

(*) LEUTHNER *vom Bergöl.* TODE *in ſeiner Bibliothek. Band* 7. *S.* 567. LENTIN *de aëre Clausthal, pag.* 103. *Harlemer Abhandlungen, Band* 9. *S.* 3. VOGELS *Beobachtungen, p.* 93. en vooral *Acta Hafniens. Tom.* 2. *p.* 393.

De manier, hoe dit wierd te werk gesteld; vind men in de Schriften van de Koninglijke Academie der Heelkunde van Parijs beschreven. (*) Het gevolg deezer uitvinding was, dat de hoest na het inademen van zulke dampen toenam, en de ziekte erger wierd, in plaats van beter te worden. — Dusdanigen invloed heeft een verkeerd leerstelzel op de Practijk.

In 't algemeen hebben de grootste Artsen altoos niet alleen de balsamieke middelen in de Longen-teering als kragteloos verworpen, maar ook tegen derzelver gebruik uitdrukkelijk gewaarschouwd. Tissot zegt: „ Ik bediene mij „ van de balsamieke middelen niet, dewijl Ik „ overtuigt ben, dat hunne uitwerking door- „ gaans schadelijk is, dewijl Ik alle dagen zie, „ dat ze duidelijk in 't oog vallende nadeelen „ verwekken, dewijl ze de geneezing ophou- „ den, en dikwils eene zeer gemakkelijk te ge- „ neezene ziekte ongeneeslijk maken." (†) Fothergill waarschouwt ongemeen tegen het gebruik der balsamieke middelen in deeze ziekte. „ Mij dunkt, (zegt hij,) dat Ik groo- „ te nadeelen, en bijna nooit iets goeds van de- „ zelve gezien hebbe." (§) Reid zegt: „ Ik „ ben

(*) *Memoires de l'Academie de Chirurgie*, *Tom.* 5.

(†) *Avis au peuple.*

(§) *Medical observations and inquiries*, *Vol.* 4. *p.* 246.

„ ben volkomen overtuigt, dat olijachtige en
„ balſamieke geneesmiddelen, wel verre van
„ eenige geduurzaame beterſchap in zulke ziek-
„ ten te weeg te brengen, veel eer, uit hoof-
„ de van derzelver vettigheid en taaiheid, de
„ kragten van de maag en de ſpijs-verteering
„ verzwakken, en zeer dikwils uit hoofde van
„ haare prikkelende, verhittende eigenſchap,
„ de ontſteeking en de koorts vermeerderen,
„ waar door de bedenkelijkſte toevallen veel
„ verergert worden." (*)

Even zoo nadeelig zijn ook *andere balſamieke Dampen*, welke men den zieken laat inademen. 'Er worden namelijk balſamieke kruiden met water gekookt, en de zieke moet den damp van dit water in de Long optrekken. Het gevolg daar van is, dat de ontſteeking, de koorts en de moeijelijkheid der ademhaling, toenemen, en dat de zieke erger word, in plaats van beter te worden.

3. De *Kina*. Zoo nadeelig en gevaarlijk het gebruik van dit middel in het eerſte tijdperk, in het tijdperk der ontſteeking, zijn moge: zoo voortreffelijke uitwerking doet dezelve zomtijds in het tweede tijdperk der ſleepende koorts. Intusſchen echter is dikwils de beterſchap, die ze te weeg brengt, ſlechts in ſchijn. FOTHER-GILL

(*) REID *on phthiſis pulmonalis*, p. 158.

GILL beweert: dat de Kina niet alleen de ſcrophuleuſe teering niet geneest, maar dat men bij derzelver gebruik tijd verliest, en de ziekte ongeneeslijk word; dat zoo de knobbels nog niet ontſtoken zijn, eene bloedſpoeging ontſtaat; dat de ziekte thans met ſnelle ſchreeden voortgaat, en in de zoogenaamde galoppeerende teering verandert. Zulke voortreffelijke dienſten de Kina doet in andere teeringen, die uit enkele zwakte ontſtaan, van zoo weinig nut ſchijnt ze in de ſcrophuleuſe Longen-teering te zijn.

4. De *Opium*. Dit middel is buiten tegenſpraak, onder alle tegen de ſcrophuleuſe Longen-teering bekende middelen, het voornaamſte. Het vermindert den hoest, neemt de zoo onbeſchrijffelijk kwellende ſlapeloosheid weg, vermindert de ſleepende koorts, en is bijna in alle tijdvakken der ziekte gepast. Met het lang aanhoudend gebruik van de Opium, welke des avonds wierd ingegeven, (N°. XXXVI.) en van de wei van melk, die de zieke des morgens dronk, is het mij reeds tweemaal gelukt, Longen-teeringen, die bereids zichtbaare voortgangen gemaakt hadden, te geneezen. Men begint met eene kleine gifte (N°. XXXVII.) en klimt langzamerhand met dezelve op. Zoo dra de hoest afneemt, verminderen alle overige toevallen. Verſtopping ontſtaat niet lichtelijk, wanneer de zieke teffens wei van melk drinkt. Zommi-

mige Engelſche Artſen verheffen voornamelijk het mengzel (N°. XXXIX.)

5. Omtrent op gelijke wijze, als de Opium, werkt de *Scheerling*, waarom ook dit middel, uit hoofde van deszelfs genees-kragten tegen de Longen-teering, door groote Artſen zeer gepreezen is geworden. Van wegen deszelfs pijnſtillend vermogen ſtilt het de zoo zeer bezwaarende hoest, en verſchaft den zieken des nachts eenige uuren rustige ſlaap.

6. Het *Kalkwater* heeft insgelijks, Ik weet niet met welk recht, veele getuigenisſen voor zig. Men geeft alle uuren een halve theekop vol, en laat dagelijks van één pond tot anderhalf pond drinken.

7. Tegen de ſleepende koorts is door veelen, vooral oude Geneesheeren, het zoogenaamde *Antihecticum Poterii* aangepreezen geworden. Doch eene herhaalde ondervinding heeft beweezen, dat dit middel de aan het zelve toegeſchrevene genees-kragten niet bezit. (*)

8. *Braakmiddelen.* Deeze worden zeer geroemd, wanneer ze met omzigtigheid gegeven worden. In het tijdperk der ontſteeking zijn ze ſchadelijk, maar in het tijdperk der ettering en der ſleepende koorts doen ze zomtijds voortreffelijk-

(*) *Ce fameux reméde, nommé* l'anthectique, *n'a point les vertus, qu'on lui ſuppoſe.* TISSOT *Avis au peuple.*

lijken dienst. Zommige zieken zijn enkel door herhaalde braakmiddelen geheel geneezen geworden, bij anderen wierd door dezelve de hevigheid der toevallen verzacht. Men geeft ze tweemaal 's weeks. Hun gebruik vordert echter de grootste omzichtigheid, want 'er zijn gevallen, alwaar ze zichtbaar schadelijk, ja zelfs doodelijk zijn. In zommige gevallen is de geneezing door walging boven het gebruik der braakmiddelen te stellen.

9. Het *sap van versch uitgeperste kruiden* word buitengemeen gepreezen; voornamelijk het sap van Waterkers, en Komkommers. Echter zijn 'er veele zieken, die dit sap niet verdragen kunnen, en bij wien het zelve buikpijnen en buikloop veroorzaakt. Wanneer men dit bespeurt, zoo moet men ophouden.

10. Het *Elixir Vitrioli Mijnsichti* doet voortreffelijke diensten, wanneer de sleepende koorts reeds voor handen is. In het eerste tijdperk, het tijdperk der ontsteeking, moet het niet gegeven worden, dewijl het de ontsteeking vermeerdert, en, zoo als FOTHERGILL opmerkt, bloedspoeging veroorzaakt. Zomtijds verwekt het afgang, als dan moet men met het gebruik dadelijk ophouden.

11. *Kwik-middelen* zijn door eenige Artsen, ingevolge van een verkeerd leerstelzel, tegen de teering gebruikt en aangeprezen geworden.

Doch

Doch middelen van dien aart zijn, in alle tijdvakken deezer ziekte, een waar vergift, en maaken de ziekte in korten tijd doodelijk. Van de ſchadelijkheid der kwikmiddelen in de Longen-teering vind men in de waarneemingen der Artſen de verſchrikelijkſte voorbeelden opgeteekend.

12. *Beweging.* Deeze behoord niet alleen onder de middelen der levens-regeling, maar onder de dadelijke geneesmiddelen der ſcrophuleuſe Longen-teering. Zonder beweging in de vrije lucht is geene geneezing deezer ziekte mogelijk; daarentegen zijn 'er veele voorbeelden, dat de beweging in de vrije lucht alleen, zonder eenig geneesmiddel, eene volkomene geneezing bewerkt heeft. Om die reden moet de beweging als het hoofdmiddel betracht, en van derzelver gebruik opzettelijk gehandelt worden.

Vrije lucht en beweging moeten met elkander gepaart gaan; want beide vereenigt kunnen bewerken, het geen door één alleen niet zoude kunnen bewerkt worden. Hoe de lucht geſtelt moet zijn, welke de teeringachtigen, die met eene uitteerende koorts behebt zijn, behooren in te ademen, daar over zijn de Artſen het nog niet eens, offchoon zij allen daar in overeenſtemmen, dat de geſteltheid der in te ademen lucht den grootſten invloed op deeze ziekte hebbe. De meeste Artſen beweeren, dat de lucht, in

in welke de zieke zig ophoud, zoo zuiver zijn moet, als mogelijk; dat is: dat dezelve zoo veel als mogelijk levens-lucht moet in houden. Zommige Artſen hebben zelfs het inademen van zuivere levens-lucht, (de zoogenaamde gedephlogiſteerde lucht,) als een voortreffelijk middel tot geneezing deezer ziekte aangepreezen. Maar eene treurige ondervinding heeft het ongegronde van dit leerſtelzel beweezen. Eene meenigte waarnemingen, die mij door beroemde Geneesheeren in Frankrijk, Holland, Engeland en Schotland, zijn medegedeelt geworden, ſtemmen alle daar in over één, dat het inademen van zuivere levenslucht den dood der teeringachtige zieken verhaaste, offchoon derzelver toevallen voor een korten tijd ſchijnen te leenigen. Even gelijk een licht in de levens-lucht met helderer vlamme brand, dan in de lucht van den dampkring, maar ook ſchielijker verteert: even zoo ademen de teeringachtige zieken in de levens-lucht wel gemaklijker en vrijer, maar verteeren ook ſchielijker de nog overige levenskrachten, dan in de lucht van den dampkring. Het inademen der levens-lucht is een waar vergift voor zieken, die aan de uitteerende koorts en aan de teering lijden. Veel eer ſchijnt de ondervinding te bewijzen, dat eene onzuivere en met dampen bezwangerde lucht, wanneer ze maar droog is, voor zieken van dit zoort veel

dien-

dienstiger is, dan zuivere lucht. Zeer wijslijk heeft dus de Natuur verscheide zoorten van lucht in den dampkring gemengt, en ons de levens-lucht niet zuiver gegeven om in te ademen. De ooste winden, zoo wel als de noordweste winden, zijn even daarom voor de teeringachtige zieken zoo gevaarlijk, dewijl ze de lucht zuiveren, en de betrekking der levens-lucht tot de overige zoorten van lucht, die in den dampkring begrepen zijn, vermeerderen. Men plagt dus met het grootste nut, zieken van dit zoort naar plaatsen te zenden, alwaar de lucht warm, onzuiver en zwaar is, aan de zeekusten in het zuiden van Frankrijk en in Italiën, of naar het eiland Madera. Op hooge plaatsen, in hooge landstreeken, in zuivere lucht, bevinden zig de teeringachtigen zeer slecht. Dat de verandering van luchtstreek een hoofdmiddel tot geneezing van de teering zij, dit bevroeden reeds de oude Artsen; en daarom zonden de Romeinen hunne teeringachtigen naar Alexandrien. CELSUS zegt: *Opus est, si vires patiantur, longa navigatione; coeli mutatione sic, ut densius, quam id est ex quo discedit, aeger petatur: ideoque aptissime Alexandriam ex Italia itur.*

Het zoort van beweging, dat voornamelijk dienstig is, hangt van den bijzonderen toestand des lijders af.

Het *rijden* is tot dus verre als dat zoort van be-

beweging aangepreezen geworden, het geen voor teeringachtigen boven alle andere zoorten den voorrang verdient. SYDENHAM zegt zelfs: „Ik verzekere heilig, dat noch de kwik de Ve„nerische ziekte, noch de Kina de tusschenpoo„zende koorts zoo zeker geneest, als het rij„den de teering, mits slechts de reize, welke „de zieke onderneemt, lang genoeg is." Maar helaas! de ondervinding bevestigt deeze verzekering in 't geheel niet. Het rijden is wel voor teeringachtigen nuttig en heilzaam; maar het is zelden in staat, om eene volkomene geneezing te bewerken. Daarenboven is het rijden in het tweede tijdperk der ziekte eene veel te hevige beweging, en men heeft zeer dikwils de slechtste gevolgen daar van bespeurt. MORGAGNI, (*) FOTHERGILL en WINTRINGHAM verhaalen gevallen, in welke door het rijden de ziekte verslimmert, en de dood van den zieken verhaast wierd. Men kan dus niet anders, dan met omzichtigheid, en alleen in het eerste tijdperk der ziekte, het rijden als eene heilzaame beweging aanprijzen. De zieke moet niet in den regen, of bij een vochtige, mistige lucht, uit

(*) *Hic ergo Phthisicus alter est de duobus, quibus laudata adeo à* SYDENHAMIO *equitatio mortem acceleravit.* MORGAGNI *de sedib. & caus. morbor. Lib.* 2. *Ep.* 22. *Art.* 13.

uit rijden gaan; ook niet des námiddags geduurende de koorts, maar des voormiddags, wanneer hij van de koorts vrij is. Voor 't overige kan de Geneesheer wel dra uit de eerste proefneeming beslissen, of het rijden zijnen zieken dienstig zijn zal, of niet. „ In den hoest, (zegt „ REID) wanneer geene ontsteeking daar mede „ gepaart is, en eer 'er nog knobbels voor han- „ den zijn, of ten minsten, eer dezelve nog tot „ een zekeren graad zijn toegenomen, zal het „ rijden zekerlijk goede diensten doen, dewijl „ geen zoort van beweging zoo krachtig de vas- „ te deelen versterkt, en de verstoppingen in de „ vaten van het onderlijf wegneemt. Maar, „ wanneer de knobbels, zoo wel in grootte, „ als in getal, zijn toegenomen; wanneer in de „ Longen etterzakken ontstaan zijn; wanneer de „ spongieuse zelfstandigheid der Long sterk ont- „ stoken is; wanneer rust en stilte van een zoo „ wezentlijken noodzaak zijn: dan kan de be- „ weging te paard den zieken niet anders dan „ zeer moeijelijk wezen, en moet de ontsteeking „ aanmerkelijk vermeerderen. Men voege bij „ deeze aanmerkingen nog, dat deeze beweging „ doorgaans op een ongeschikten tijd voorgeno- „ men word, midden op den dag, of des na- „ middags, wanneer de uitteerende koorts daar „ is, en wanneer gevolgelijk de zwakke Lon- „ gen deeze beweging niet goed verdragen kun-

„ nen.

„ nen. Zal deeze beweging dienstig zijn;
„ zoo moet dezelve des voormiddags, geduu-
„ rende dat de koorts is afgeloopen, lang-
„ zaam en zachtkens geschieden, want alle
„ schielijke, alle hevige beweging zal zelfs
„ dan, uit hoofde van den bevorderden om-
„ loop van het bloed, en van wegen de ver-
„ haaste ademhaling nadeelig zijn, de toeval-
„ len verergeren, en waarschijnlijk bloedspoe-
„ gingen veroorzaaken. Hoe vroeger de zie-
„ ke bij schoon weder uitrijd, hoe beter;
„ want op die wijze vermijd hij deels de hette
„ der zonne, welke voor den zieken altoos las-
„ tig is, deels verhoed hij, wanneer hij vroeg
„ opstaat, de al te lange voortduuring van het
„ morgen-zweet, deels geniet hij een zuiverer
„ en frisscher lucht." (*)

Het *reizen ter zee* is een oud middel tegen de teering, het geen reeds CELSUS aanprijst, en PROSPER ALPINUS roemt. (†) Onder de latere Geneesheeren houden voornamelijk de Engelschen het reizen ter zee voor een genees-middel in deeze ziekte. Waarschijnlijk is de werkzaamheid deezer reizen, en de door dezel-ve

(*) REID *on phthisis pulmonalis, pag.* 248.

(†) *His accedunt exercitationes, navigationes, locorum mutationes, gestationesque.* PROSPER ALPIN. *Med. method. Lib.* 8.

ve bewerkte geneezing, meer aan de zee-ziekte, dan aan de beweging van het ſchip toe te ſchrijven. Ten minſten tracht REID, de groote voorſtander der braakmiddelen in de teering, dit gevoelen te verdedigen, en men moet erkennen, dat zijne redenen waarlijk opmerking verdienen. Over de werkzaamheid der zee-reizen zijn alle Artſen het eens; maar over den aart en manier, hoe door zee-reizen de teering zoude konnen geneezen worden, zijn zij het oneens, dewijl zommigen deeze geneezing aan de beweeging van het ſchip, anderen aan de zee-lucht, en wederom anderen aan de zee-ziekte toeſchrijven. Wellicht bewerken deeze oorzaaken gemeenſchappelijk de geneezing.

Voor zulke teeringachtigen, die noch ter zee reizen, noch rijden kunnen, heeft een beroemd Geneesheer van Londen, Dr. CARMICHAEL SMITH, eene bijzondere bewegings-machine uitgevonden, welkers genees-kragten zeer geroemd worden, niettegenſtaande ook veele gevallen voorkomen, waar in dit middel even zoo weinig helpt, als alle andere. Deeze machine beſtaat in een ſtoel die in riemen hangt, groote overeenkomst met eene ſchommel heeft, en in de lucht, na dat de zieke zig daar op gezet heeft, heen en weer getrokken word.

Van de *diëet* en de geheele *levens-manier* van den zieken hangt de geneezing meer af, dan van

de geneesmiddelen. Het is dus vooral noodig, opzettelijk van dezelve te handelen.

Dewijl het morgen-zweet voornamelijk afmattend en verzwakkend is, zoo moet de zieke zig beijveren het zelve zoo veel mogelijk te verkorten. Tot dit einde moet hij des morgens vroeg opſtaan, en des avonds vroeg naar bed gaan. De teeringachtigen, die deezen raad opvolgen, prijzen allen de verlichting hunner bezwaaren, die zij daar door ondervinden. Wanneer zig de zieke des namiddags ſlaperig gevoelt, zoo zal hij wel doen, met wat te gaan leggen, en een half of wel een geheel uur te ſlaapen. Uit het bed moeten alle vederen zorgvuldig worden weggedaan. De zieke moet op een matras van paarden-hair leggen, en alleen met een ligte deken, die geene vederen in zig vervat, toegedekt zijn. Het bed moet niet in een koud vertrek, maar in een matig warme kachel-kamer ſtaan; want niets is nadeeliger in deeze ziekte, dan de koude. Verder moet gezorgt worden, dat de lucht van de kamer, in welke zig de zieke ophoud, niet door vochtige dampen ſchadelijk gemaakt worde, maar dat dezelve veel eer beſtendig droog blijve. Voor de meeste zieken van dit zoort is het zeer verkwikkend, wanneer in den winter het bed, eer zij 'er in gaan leggen, gewarmt word. De kleeding van den zieken moet niet al te dun zijn.

Een

Een lijfjen van flenel onder het hembd moet van den beginne der ziekte tot aan het einde aanhoudend gedragen worden. Om de zindelijkheid is het noodig, alle twee of drie dagen een fchoon lijfjen van dien aart aan te trekken.

Alle beweging, die de zieke maakt, moet hij des voormiddags maaken; des namiddags, geduurende den aanval der koorts, heeft hij rust noodig, en alle beweeging is hem nadeelig.

Uit hoofde van den honger, welke alle zieken, die met de fleepende koorts behebt zijn, kwelt, is het noodig, dat de uuren, in welke men hun veroorloven moet, fpijzen te nuttigen, naauwkeurig bepaalt, en niet aan hunne willekeur overgelaten worden. Des morgens moest eigentlijk elk teeringachtige zijn fterkfte maaltijd houden, des middags en des avonds in 't geheel niet, en des namiddags flechts weinig eeten. Maar zelden willen zig de zieken naar deeze voor hun zoo dienftige inrichting fchikken. Zij begaan veelvuldige gebreeken in den levens-regel, en laaten zig door geene voorftellen bewegen, om hunnen gewoonlijken eetens-tijd geduurende hunne ziekte te veranderen.

In het tijdperk van de ontfteeking der knobbels, eer nog de fleepende koorts de overhand genomen heeft, moet de zieke zig van alle vleesch-fpijfen onthouden, melk en moeskruiden nuttigen, en veele waterachtige dranken

drinken. Maar wanneer de fleepende koorts een aanvang heeft genomen, dan moet hij zig van eenen geheel tegen over geftelden levens-regel bedienen. Voedende fpijzen van allerlei zoort, vleesch, wijn in kleine giften, en in 't algemeen alles, wat het lichaam verfterkt, is dan volftrekt noodzakelijk.

Op de gemoeds-bewegingen moet voornamelijk agt gegeven worden. Alles, wat den geest neerflagtig maakt, angst, kommer, vrees en zorgen, zijn den teeringachtigen nadeelig. Deeze neerflagtigheid verwekkende gemoeds-bewegingen vermeerderen de fleepende koorts, en verhaasten den dood van den zieken. Men moet zig dus voor al beijveren, de hoop tot geneezing, aan zieken van dit zoort zoo eigen, aan te wakkeren. Ze maaken onophoudelijk plans en ontwerpen, welke zij na hunne beterfchap, waar aan ze geen oogenblik twijffelen, voornemens zijn uit te voeren. Niets zou onmeedoogender zijn, dan wanneer men ze in deeze zoete misleiding ftooren, en hun ontijdig het vonnis des doods verkondigen wilde.

Van het verzachten van eenige dringende toevallen bij teeringachtigen.

Dewijl eene volkomene geneezing deezer ziekte zoo zeldzaam mogelijk is, zoo moet men zig

zig ten minsten beijveren, de dringenste toevallen te verzachten.

1. Bij vrouwspersoonen houden *de maandstonden* op, zoo dra de sleepende koorts de overhand neemt. Deeze omstandigheid verwekt doorgaans bij de zieken groote bekommering. Zij zien dezelve aan als de oorzaak van alles, wat zij lijden, niet, zoo als ze wezentlijk is, als de gevolgen eener gevaarlijke ziekte, van welkers aanzijn zij geen gevoel hebben: zij verlangen dus met aandrang en ernstig van den Arts geneesmiddelen, om de stonden weder te doen vloeijen. Maar de Geneesheer moet zig wel wagten, om deeze begeerte in te willigen. De stonden-afdrijvende middelen zouden den zieken in korten tijd om hals brengen. Wanneer eerst de teering weggenomen is, en de sleepende koorts ophoud, dan neemen de stonden gewoonlijk weder van zelf een aanvang, zonder dat men noodig heeft, tot dit einde bijzondere geneesmiddelen te geven.

2. Tegen den *hoest*, die de zieken zoo zeer kwelt, en derzelver rust en slaap bijna geheel wegneemt, is slechts één middel, namelijk de Opium, (N°. XXXVI; ook N°. XXXVII; en wanneer de hoest niet zeer hevig is, N°. XXXVIII.)

3. Tegen het *uitteerend zweet*, (*sudor colliquativus*,) dat zig voornamelijk in het laatste tijdperk vertoont, worden verscheiden midde-

len aangepreezen; vooral het kalkwater, of in plaatſe van dien het Vitriool-Elixir van Mijnſicht. De Opium vermindert ook dit moeijelijk, afmattend en verzwakkend zweet zichtbaar. Maar het beste middel van allen is, wanneer de zieke des morgens vroeg opſtaat, en het zweeten niet afwagt. Dat het bed geene vederen in zig moet vervatten, en dat de zieke in het zelve ſlechts ligt overdekt moet wezen, is hier boven reeds herinnert geworden.

4. De hevige *buikloop*, die den teeringachtigen tegen het einde hunner ziekte kwelt, is insgelijks een zeer moeijelijk toeval. Ook hier doen kleine giften van Opium den besten dienst, en kunnen des te onbeſchroomder gegeven worden, dewijl ze teffens alle overige toevallen verzachten, en tegen de ſleepende koorts zelfs dienſtig zijn.

5. De *gezwollene voeten*, welke tegen het einde der ziekte ontſtaan, vallen den zieken zeer moeijelijk. Daar uit ontſtaat ten laatſten eene dadelijke waterzucht. Tot verzachting van dit toeval is, helaas! niet veel te doen: de beste hulp verſchaft nog het omwinden der voeten; maar de beterſchap, die door dit middel bewerkt word, is van korten duur.

Van

Van de uitteering der Kinderen.

De uitteering der kinderen (*Atrophia infantum:*) moet van de ſcrophuleuſe Longen-teering, met welke zij eenige toevallen, voornamelijk de ſleepende koorts, gemeen heeft, wel onderſcheiden worden.

De toevallen deezer ziekte zijn de volgende: Het geheele lichaam van het kind word mager, uitgenomen het onderlijf, het welk opzwelt, naar buiten uitſteekt, hard en om den navel gezwollen is. Betast men het zelve naauwkeuriger, zoo vind men op verſcheiden plaatſen knobbels, die door gezwollen klieren ontſtaan. Het aangezicht van het kind ziet bleek en loodverwig. Het klaagt over eene drukking, eene zwaarte in het onderlijf, en over buikpijnen. Doorgaans ontlast het kind van tijd tot tijd ook wormen. De eetlust is goed, maar het eeten word niet verteert, en ontlast zig weder onverteert, met veel ſlijm vermengt, door den ſtoelgang. Het lichaam is dan eens verſtopt, dan weder is 'er een aanhoudende buikloop voor handen. Daar bij is het kind traag, knorrig, onvergenoegt, ſlaperig, neerſlachtig en opvliegend; het is bang voor alle beweeging, en wil beſtendig zitten of leggen. Wel dra voegt zig daar bij een ſleepende koorts, die dagelijks omtrent den middag en tegen den avond verergert, tegen den

morgen zweet verwekt, en eindelijk den kleinen zieken verteert. De huid legt eindelijk zoo los en flap op de fpieren, dat ze plooijen maakt; deeze flapheid der huid is aan geen deel van het lichaam zichtbaarer dan aan den aars, alwaar alle vleesch geheel verdweenen fchijnt, en de bloote huid over de beenderen te leggen. De ziels-vermogens lijden niet, maar fchijnen veel eer geduurende deeze droevige ziekte toe te neemen.

Deeze ziekte fchijnt zeer veel overeenkomst met de inwendige fcrophuleufe ziekte te hebben, en is misfchien enkel eene ontaarting van dezelve. Ten minften vind men bij het ontléden der kinderen, die aan deeze ziekte geftorven zijn, de klieren van het darmfcheel (*Mefenterium*) verhard, en gedeeltelijk tot ettering overgegaan. Eenige oude Artfen hebben geheel ten onregt, de wormen, of zoogenaamde mede-eters, waar van hier boven gehandelt is geworden, voor de oorzaak deezer ziekte gehouden.

De geneezing moet door de boven opgegevene, verfterkende middelen, en wanneer de flepende koorts reeds een aanvang genomen heeft, door middelen, die in ftaat zijn deeze koorts te wederftaan, bewerkt worden.

VOOR-

VOORSCHRIFTEN

VAN

GENEESMIDDELEN.

I.

De vluchtige zalve.

℞. Ol. Amygdal. dulc. ℥. i. ß.
Spir. Sal. Ammoniac. ʒ. iii.
Miſceantur & agitentur in phiala.

II.

Oog-water voor jonggeboren kinderen.

℞. Aq. Roſar. ℥. ii.
Extr. Saturn. Goulard. *gtt.* iii.
Vitriol. alb. *gr.* i.
M. S. *Oog-water.*

III.

℞. Viol. tricolor. ℥. i.
Semin. Foenicul. ʒ. i.
M. S. *Om als thee te trekken, en in twee dagen te drinken.*

IV.

℞. Extr. Saturn. Goulard.
Spir. Vini. *ā gtt.* xxx.
Aq. Rosar. ℥. iv.
M. S. *De zweeren van tijd tot tijd daar mede te bevochtigen.*

V.

Braak-middel voor kinderen.

℞. Tart. emet. *gr.* i.
solve in
Aq. destillat. ℥. ii.
dein add.
Syr. Rub. Idaei. ℨ. ii.
S. *Braak-middel.*

NB. *Aan een kind van één maand geeft men een theelepel vol, en herhaalt dit alle quartier uurs, tot dat het braaking verwekt. Een kind van drie maanden krijgt twee theelepels vol; een kind van vier tot vijf maanden, drie theelepels vol; aan een kind van acht tot tien maanden oud, een kleine eetlepel vol.*

VI.

℞. Vin. Antimon. Huxh. ℨ. β.
Laud. liquid. Sydenh. *gtt.* xii.
Syr. Cort. Aurant. ℥. iii.

M.

M. S. *Aan het kind alle twee uuren, wel omgeschud, zestig droppels in te geven.*

VII.

℞. Vin. Antimon. Huxh. ʒ. β.
Syrup. Rub. Idaei. ℥. ii.
M. S. *Braak-middel, aan het kind alle quartier uurs een theelepeltjen vol in te geven, tot dat het braaken volgt.*

VIII.

℞. Unguent. nutrit.
——— pomat. *ā.*
M. D. S. *Zalve, om het ooglid daarmede te beſtrijken.*

IX.

℞. Vitriol. alb. *gr.* ii.
ſolve in
Aq. Roſar. ℥. ii.
D. S. *Oog-water.*

X.

℞. Oxymel. ſimpl. ℥. iii.
D. S. *Eén of twee theelepeltjes vol in een kopjen water te mengen, en aan het kind dikwils daar van te drinken te geven.*

XI.

℞. Aq. destillat. ℥. iii.
Spirit. Minder. ℥. i.
Vin. Antimon. Huxh. ʒ. i. β.
Syr. Cort. Aurant. ℥. i.
M. S. *Aan een kind van drie tot vier jaaren alle twee uuren een kleine eetlepel vol in te geven.*

XII.

℞. Tinct. Thebaic. Londin. ʒ. ii.
D. S. *Aan een kind van drie tot vier jaaren alle twee uuren drie tot vier droppels met een weinig suiker in te geven, tot dat de buikloop ophoud.*

XIII.

℞. Aq. Saturn. Goulard. ℥. ii.
D. S. *Volgens verordineering te gebruiken.*

XIV.

℞. Unguent. nutrit.
Ol. Amygd. dulc. ā. ℥. β.
D. S. *Zalve, volgens verordineering te gebruiken.*

XV.

℞. Sacch. Saturn. *gr.* iv.
solve in
Aq. Rosar. ℥. ii.
S. *Volgens verordineering te gebruiken.*

XVI.

XVI.

℞. Laudan. liquid. Sydenh.

D. S. *Aan een kind van vier tot vijf jaaren alle uuren twee droppels met ſuiker in te geven, tot dat de pokjes opkomen, of ſlaap ontſtaat.*

XVII.

℞. Tinct. Thebaic. Londin. ʒ. i.

D. S. *Aan een kind van vier tot vijf jaaren alle uuren drie of vier droppels met ſuiker in te geven, tot dat de pokjes opkomen, of ſlaap ontſtaat.*

XVIII.

℞. Flor. Zinci. ℈. i.
Pulv. Sacch. alb. ℈. ii.

Miſce exactiſſime, divid. in vi. partes aequales.

S. *Aan het kind alle twee uuren een Poeder in te geven.*

XIX.

℞. Flor. Zinci. *gr.* ii.
Sacch. alb. ℈. β.
Laud. liquid. Sydenh. *gtt.* i.

Miſce, diſpenſent. doſes vi.

D. S. *Aan het kind alle drie uuren een Poeder in te geven.*

XX.

XX.

℞. Sacch. Saturn. gr. i.
Aq. Roſar. ℥. i.
Tinct. Thebaic. Londin. ʒ. i.
M. S. *Oog-water, om daar van het kind van tijd tot tijd een droppel in 't oog te brengen.*

XXI.

℞. Tinct. Thebaic. Londin. ʒ. i.
D. S. *Aan het kind alle drie uuren twee of drie droppels met ſuiker in te geven, tot de hoest ophoud.*

XXII.

℞. Aq. deſtillat. ℥. iv.
Spir. Minderer. ℥. ii.
Vin. Antimon. Huxh. ʒ. i.
M. S. *Aan het kind alle twee uuren een kleine eetlepel vol in te geven.*

XXIII.

℞. Infus. laxat. Vienn. ℥. ii.
D. S. *Aan een kind van drie jaaren alle twee uuren twee theelepeltjes vol in te geven.*

XXIV.

℞. Aq. deſtillat. ℥. iv.
Spir. Minderer. ℥. ii.
Vin. Antimon. Huxh. ʒ. i.
Tinct. Thebaic. Londin. ʒ. β.

M. S. *Aan een kind van drie tot vijf jaaren alle twee uuren een kleine eetlepel vol in te geven.*

XXV.

't Middel van PERCIVAL *tegen de kwaadaartige Maſelen.*

℞. Lixiv. Tartar. ʒ. iii.
Succ. Limon. *q. ſ. ad ſaturat.*
Aq. Cinnamom. ten. ℥. ii.
Elix. Paregoric.
Vin. Antimon. Huxh. *ã.* ʒ. i. β.
Extr. Cortic. Peruv.
—— Glycyrrhiz. *ã.* ℈. iv.
M. S. *Aan een kind van vier tot zes jaaren alle twee uuren een eetlepel vol in te geven.*

XXVI.

℞. Vitriol. alb. *gr.* ii.
ſolve in
Aq. deſtill. ℥. ii.
D. S. *Oogwater.*

XXVII.

℞. Pulv. Cort. Peruv. ℥. i.
Infunde cum Aq. fontan. bullient. ℥. viii. per xii. horas; deinde adde.
Aq. Cinnamom. ſpirituoſ. ℥. β.—℥. i.
Succ. Liquirit. ℥. β.

D.

D. S. *Aan het kind alle twee uuren, ook wel alle uuren, een eetlepel vol in te geven.*

XXVIII.

℞. Pulv. Cort. Peruv. *gr.* xv.
— Castor. *gr.* viii.
M. F. Pulvis, dispens. doses x.
S. *Dagelijks drie zulke Poeders aan het kind met water in te geven.*

XXIX.

℞. Extr. Cicut. *gr.* xv.
Aq. Cerasor. nigr.
— Menth. piperit. *ā.* ℥. iv.
Sacch. alb. *Q. S. ad grat. sapor.*
M. S. *Aan een halfjarig kind alle uuren een theelepel vol te geven, en tot een eetlepel toe op te klimmen; aan een jaarig kind drie theelepels tot anderhalve eetlepel vol; aan een tweejarig kind één tot twee eetlepels vol, en zoo vervolgens, in te geven.*

XXX.

℞. Moschi.
Sacch. alb. *ā. gr.* xv.
M. F. Pulvis.
S. *Vier zulke Poeders binnen* 24. *uuren in te nemen.*

XXXI.

℞. Gumm. Assae foetid. ℨ. ii.
Spir. Minderer. ℥. i.
Aq. Pulegii. ℥. iii.
F. Solutio L. A.
S. *Alle half uuren een eetlepel vol te geven; aan zeer jonge kinderen, onder de anderhalf jaaren, geeft men minder; aan oudere, sterker kinderen geeft men twee eetlepels vol, ook wel meer. Doet deeze gifte braaken of purgeeren, zoo geeve men minder. Maar in 't algemeen word de gifte vermindert, zoo dra de hevige toevallen ophouden.*

XXXII.

℞. Gumm. Assae foetid. ℨ. ii.
Decoct. comm. pro clyster. ℥. iii.
Ol. Olivar. ℥. i.
M. F. Enema.

XXXIII.

℞. Aq. Menth. piperit. ℨ. vi.
Cort. Peruv. subtiliss. pulverisat. ℈. i.
Syr. Cor. Aurant. ℨ. ii.
M. F. Haustus.
S. *Alle twee, drie of vier uuren te herhaalen.*

XXXIV.

℞. Rad. Rub. Tinctor. ʒ. i.
Coq. cum Aq. font. ℥. xvi. ad ℥. xii.
& colat. add.
Mell. depurat. ℥. ß.
Vin. alb. opt. ℥. ii.
D. S. *In twee dagen te verbruiken.*

XXXV.

℞. Pulv. Cort. Peruv. ℥. i.
Coq. cum Aq. font. ℔. ii. ad remanent.
℥. xii, sub finem add.
Rad. Glycyrrhiz. incis. ʒ. ß.
Colat. add.
Aq. Meliss. ℥. ii.
S. *Twee of drie maal daags aan het kind twee tot vier eetlepels vol, met tien tot veertig droppels van de* Tinct. Guajaci volat. *in te geven.*

XXXVI.

℞. Aq. Menthae sine vin. ℥. i.
Tinct. Thebaic. Londin. *gtt.* xl.
M. S. *De helft bij het naar bed gaan, en de wederhelft 's morgens om vijf uuren in te nemen.*

XXXVII.

℞. Mass. Pill. de Cynogloss. *gr.* ii.
S. *Bij het naar bed gaan met suiker in te nemen.*

XXXVIII.

XXXVIII.

℞. Mucilag. Sem. Cydon. modice ſpiſſae. ℥. vii.
Syrup. de Moris. ℥. i
Elix. Vitriol. acid. ʒ. i.
Tinct. Thebaic. *gtt.* xl.
M. S. *Van tijd tot tijd, vooral wanneer de hoest hevig word, een eetlepel vol in te nemen.*

XXXIX.

℞. Gumm. Arab. pulveris.
Sacch. puriſſ. *ã.* ʒ. i.
His bene ſolutis exaq. font. pur. ℥. i. ß. add.
Tinct. Thebaic. Londin. *gtt.* xxx.
Elix. Vitriol. acid. *gtt.* xx.
M. T. Hauſtus.
S. *Bij het naar bed gaan in te nemen, en des morgens om vijf uuren te herhaalen. Naar maate van de omſtandigheden word de gifte van de* Tinct. Thebaic. *vermeerdert.*

E I N D E.

BLADWIJZER

DER

VOORNAAMSTE ZAAKEN,

IN DIT WERK VOORKOMENDE.

A.

Aamborstigheid bij Kinderen. 117.
Aars. Gesloten aars. 48. — Uitzakking van den aars. 50. 116.
Afgang. Hevige afgang bij kinderen. 171.
Amandelen. Ontsteeking derzelve. 335. — beschrijving. 336. — kenteekenen. 337. — voorzegging. 339. — geneezing. 340.

B.

Baden. Koude baden. 83. — laauwe. 109. 112.
Bakeren der Kinderen. 86.
Beenen. Kromme beenen. 117.
Been-bederf na de Kinderpokjes. 234.
Been-breuken. 52.
Been-eter. Beschrijving. 478. — voorzegging. 482. geneezing. 483.
Beroerte der Kinderen, kort na de geboorte. 25
Beweging, den teeringachtigen dienstig. 525.
Blindheid. Aangebooren blindheid. 61.
Bloed. Onderscheiden omloop in ongeboorenen en volwassenen. 7.

Borst-

Borst-beklemming. 360. — beſchrijving. 361. — ontleeding der Lijken. 364. kenteekenen. *ibid.* — voorzegging. 365. — geneezing. — 366.
Braaken der Kinderen doorgaans gezond. 151. — hevige is eene ziekte. 171.
Buik. Buik-pijnen. 59. — Buikloop. 152.

D.

Dauw-worm bij Kinderen. 167.

E.

Engelſche ziekte. Geſchiedenis. 380. — beſchrijving. 381. — ontleding der Lijken. 384. — oorzaaken. 385. — voorzegging. 395. — geneezing. 396.

F.

Flaauwte der Kinderen, kort na de geboorte. 26.

G.

Geelzucht bij Kinderen. 59.
Gezondheid, voor den Mensch zeer te waardeeren. 4.

H.

Hazelip. Operatie derzelve. 61.
Hersſenen. Breuk der hersſenen. 34. — Geſpleeten beenderen der hersſenpan. 35.
Hoest, na de Kinderpokjes. 235.
Hoofd. Zwelling van het zelve. 33. — ſcheefheid des hoofds. 34. — hoofd-waterzucht. 422.
Huid. Geſpannen huid. 149.

I.

Jeukte der huid na de Kinderpokjes. 235.
Inënting der Kinderpokjes. Gefchiedenis derzelve. 240. — aart der inëntings-ftoffe. 254. — hoeveelheid der te gebruikene inëntings-ftof. 259. — welke voorwerpen men behoord in te enten. 260. — in welk jaargetijde te doen. 266. — geoorlooftheid derzelve. 267. — voorbereiding tot dezelve. 269. — verfchillende manieren om in te enten. 271. — aan welke plaats van 't lichaam te doen. 274. — hoe het pokgift tot de inënting te bewaaren. 275. — kenteekenen der gevatte inënting. 276. — herhaaling der inënting. 277. — befchrijving der door konst verwekte Kinderpokjes. 278. — behandeling der ingeënten. 280. — voor- en nadeelen der inënting. 282. — inënting der Mafelen. 308.

K.

Keel-ontfteeking. Kwaadaartige. 325. — gefchiedenis. *ibid.* — befchrijving. 327. — voorzegging. 332. — geneezing. 333. — Vliesachtige keel-ontfteeking, 367. — befchrijving. *ibid.* — ontleding der Lijken. 370. — oorzaaken. 371. — kenteekenen. 374. — voorzegging. 377. — geneezing. 378
Kikvorsch-gezwel bij Kinderen. 31.
Kinderen. Van hunne geboorte aan allerleije elenden bloot gefteld. 1. — natuurkundig onderfcheid tusfchen dezelven en een volwasfen mensch. 7. — fterfte derzelven. 13. — hoe onmiddelijk na de ge-

geboorte te behandelen. 16. — gebreken en ziekten in de eerste dagen na de geboorte. 24. — 't zuigen der kinderen. 63. — zelfs-zuigen der moeder. 66. — opvoeding der kinderen zonder hun de borst te geven. 74. — oppassing en behandeling der zuigelingen. 81. — speenen der kinderen. 102. — ziekten der kinderen in 't algemeen. 107. — ziekten der kinderen tot 't derde jaar. 115. — van 't derde tot 't zevende jaar. 185.

Kinderpokjes. Geschiedenis derzelven. 189. — beschrijving der goedaartige. 197. — uitbotting. *ibid.* — ettering. 199. — opdrooging. *ibid.* — beschrijving der zamenvloeijende. 200. — verschillende zoorten derzelve. 202. — eigenschappen van 't Pokgift. 204. — kenteekenen der Kinderziekte. 214. — voorzegging. 215. — geneezing der goedaartige. 220. — geneezing der kwaadaartige. 229. — gevolgen der Kinderpokjes. 233. — kenteekenen van doorgestaane Kinderpokjes. 236. — middelen ter voorkooming der Kinderpokjes. *ibid.* — vereeniging der Kinderpokjes met andere ziekten. 239. — inënting derzelve. 240. (zie voorts *Inënting.*) — onechte of wind-pokken. 291.

Kinkhoest. Geschiedenis. 342. — beschrijving. 343. — ontleeding der Lijken. 347. — oorzaaken. 348. — kenteekenen. 350. — voorzegging. 351. geneezing. 353.

Kneuzingen, en blaauwe vlekken. 56.

Koorts. Tusschenpoozende. 175. — sleepende in de Longen-teering. 501.

Kramp, in 't kakebeen bij jonggebooren Kinderen. 38.

Kropzweeren. 424. Beschrijving. 425. — eerste tijd-

perk. 426. — tweede tijdperk. 428. — derde tijdperk van de uitwendige ſcrophuleuſe ziekte. 429. — van de inwendige. 433. — kenteekenen der kropzweeren. 434. — voorzegging. 437. — oorzaaken en natuur der ziekte. 440. — geneezing ter voorbehoeding. 449. — geneezing der dadelijk voor handen zijnde kropzweeren. 450. — toevallen bij dezelve. 469. — ſcrophuleuſe Longen-teering. 484. (zie *Teering.*)

L.

Liesbreuken der jonggebooren Kinderen. 46.
Lucht-ader. Ontſteeking derzelve. 367. (zie voorts *Keel-ontſteeking.*)

M.

Maag-pijnen bij Kinderen. 187.
Mank gaan der Kinderen. 116.
Maſelen. 294. — Beſchrijving der goedaartige. 295. — der kwaadaartige. 297. — ontleeding der Lijken. 298. — kenteekenen. 299. — voorzegging. *ibid.* — oorzaaken. 301. — geneezing. 303. — gevolgen. 306. — inënting der Maſelen. 308.
Mede-eters. Wat dezelve zijn. 167.
Melk. Of zuur verwekt. 78.
Melk-korst, in 't aangezicht der Kinderen. 118.
Menſchen. Zijn van hunne geboorte af aan allerleije elenden bloot geſtelt. 1. — waarneemingen over het toe- en afnemen derzelve. 13. — of vleesch-etende dieren zijn. 134.
Minnen. Vereischten derzelve. 68. — levens-regel. 92.
Moederſchede. Geſlotene. 50. — uitvloëijing uit dezelve. 52.

N.

Navel. Affcheiding der navel-ftreng. 19. — Navel-breuk bij kinderen. 40. — uitvloeijing van bloed uit den navel. 42. — geneezing van den wond des navels. 82.
Neus. Verftopte of geflotene neusgaaten. 57.

O.

Ontvelling tusfchen de Dijën der Kinderen. 115.
Ontwrichtingen der beenderen. 52.
Oogen. Ontfteeking derzelve. 58. 158. — aangeboren blindheid. 61. — gebreeken derzelve na de Kinderpokjes. 234.
Ooren. Smet agter de ooren. 118. — vloeijing der ooren na de kinderpokjes. 235.

P.

Pap. Welke de beste is voor Kinderen. 75.
Pisbuis. Gelloten. 50.

R.

Roos, der jonggebooren Kinderen. 36.
Rugge-graad. Gefpleeten. 55.

S.

Scharlaken-koorts. Befchrijving. 310. — kenteekenen en onderfcheiding van gelijkzoortige ziekten. 314. — voorzegging. 318. — geneezing. 321. — gevolgen. 323.

Scheel-zien der Kinderen. 160. — oorzaaken daar van. 163. — voorzegging. 166. — geneezing. 166.
Scheurbuik, in den mond. 168.
Schurft. Onechte. 125. — zeer hoofd of schurft. 185.
Schijn-dood der Kinderen. 24. — verschillende zoorten van denzelven. 25.
Slaap. Slaapeloosheid der Kinderen. 148.
Speenen der Kinderen. 102. — voedzel der gespeende Kinderen. 105.
Sprouw. Witte blaasjes in den mond. 121. — beschrijving. *ibid.* — ontleeding der Lijken. 123. — voorzegging 123. — geneezing. *ibid.*
Sterven. Waarneemingen over het toe en afnemen van 't menschelijk geslacht. 13.
Stuipen bij Kinderen. 60. 154.

T.

Tanden, Van dezelven in 't algemeen. 126. — verwisselen derzelve. 131. — van 't tanden krijgen. 136. — geneezing van de ziekte der tanden. 141. — doorsnijding van 't Tandvleesch. 142.
Teering. Schrophuleuse Longen-teering. 484. — beschrijving. *ibid.* — kenteekenen. 491. — voorzegging. 494. — oorzaaken. 495. — sleepende koorts, die zig bij dezelve voegt. 501. — geneezing deezer teering. 511. — verzachting van toevallen. 532. — uitteering der Kinderen. 535.
Tong. Aangegroeide. 27. — losmaken van den tong-riem. 28.

U.

Uitslag. Roode uitslag bij Kinderen. 120. —

Uitteering der Kinderen. 535.

V.

Vallende ziekte bij Kinderen. 188.
Venerische ziekte. Beschrijving. 176. — voorzegging. 177. — hoe de besmetting bij Kinderen geschied. 178. — geneezing. 182.
Verkoudheid. Boosaartige 153.
Verlamming der onderste ledematen. 402.
Verstopt lichaam der Kinderen. 147.
Voeten. Binnenwaarts staande. 54. 209.
Volwassenen. Onderscheid tusschen Kinderen en Volwassenen. 7.
Vondelingen, en Vondeling-huizen. 93.

W.

Wasschen der Kinderen na de geboorte. 20.
Water-breuk bij Kinderen. 43.
Water-hoofd bij Kinderen. 32. — inwendig. 412. — beschrijving. *ibid.* ontleeding der Lijken. 416. — kenteekenen. *ibid.* voorzegging. 417. — oorzaaken. *ibid.* — geneezing. 419.
Waterzuchtige gezwellen der gewrichten. 470.
Wiegen. Of nuttig, of nadeelig zij. 89.
Wind-doorn. Beschrijving. 478. — voorzegging. 482. — geneezing. 483.

Z.

Zaadballen. Zwelling van den balzak. 42. — nederzakking der zaadballen. 44.

Zui-

Zuigen der Kinderen. 63. — zelfzuigen der Moeder. 66. — opvoeding der Kinderen zonder zuigen. 74.

Zuur der jonggebooren Kinderen. 78.

Zwaar-aarde (zout-zuure) Middel tegen de kropzweeren. 466.

